

Jong ICT-talent op het rechte pad houden

Een plan- en procesevaluatie

2024

M. Andriessen
M. van Leuken
S. van 't Hoff-de Goede

Colofon

Titel: Jong ICT-talent op het rechte pad houden. Een plan- en procesevaluatie.

Auteurs: M. Andriessen, M. van Leuken & S. van 't Hoff-de Goede

In opdracht van: Politie Nederland

Publicatiejaar: 2024

© Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting.....	6
Achtergrond	6
Onderzoeksvragen- en methoden.....	6
Conclusie	7
Aanbevelingen	12
1. Inleiding.....	15
Leeswijzer.....	16
2. Evaluatieonderzoek	17
2.1 Evaluatieonderzoek.....	17
2.2 Planevaluatie.....	17
2.3 Procesevaluatie	18
2.4 Effectevaluatie.....	18
3. Methoden	19
3.1 Onderzoekdoel, onderzoeksvragen en tijdpad.....	19
3.2 Onderzoeksmethoden.....	21
4. Planevaluatie	28
4.1 De interventie	28
4.2 Ontstaan van de interventie.....	29
4.3 Doelen van de interventie	35
4.4 Onderbouwing van de interventie	39
4.5 Doelgroep interventie	50
4.6 Opzet interventie	56
4.7 Betrokken partijen interventie	60
4.8 Organiseren interventie: initiatief en procedure	64
4.9 Rol in het huidige strafrechtstelsel.....	67
4.10 Aanbevelingen planevaluatie	68
4.11 Resumé.....	69
5. Procesevaluatie	70
5.1 Bereik	70
5.2 Editie Purmerend	81

5.3 Editie Walibi	102
5.4 Editie Sneek.....	139
6. Conclusie en discussie.....	179
6.1 Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?	179
6.2 Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?	187
6.3 Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?	198
7. Aanbevelingen.....	202
Literatuur	208
Bijlagen.....	211
Bijlage 1: Interviewprotocol	211
Bijlage 2: Observatieprotocol programma jongeren.....	214
Bijlage 3a: Vragenlijst jongeren algemeen	221
Bijlage 3b: Vragenlijst jongeren specifiek programmaonderdeel (Walibi).....	225
Bijlage 4a: Vragenlijst ouders en/of docenten	226
Bijlage 4b: Vragenlijst ouders en/of docenten specifiek programmaonderdeel	230
Bijlage 5: Vragenlijst uitvoerders.....	231
Bijlage 6: Basisprogramma interventie volgens interventiedocumentatie	240

Voorwoord

Hierbij presenteren wij u een rapport over een recent ontwikkelde interventie gericht op een specifieke doelgroep: jongeren tussen de 12 en 25 jaar die interesse hebben in ICT en de neiging hebben om online wettelijke grenzen op te zoeken of over te gaan. Online verkennen jongeren onder andere de grenzen van wat mag en kan, en kunnen zij worden verleid om deze over te gaan. De voortdurende digitalisering van onze samenleving versterkt de noodzaak om positieve alternatieven aan te bieden aan deze doelgroep. De interventie is ontwikkeld door de Cyber Offender Prevention Squad (hierna: COPS) van de Nederlandse Politie en wordt door middel van een publiek private samenwerking op lokaal niveau uitgevoerd. De eendaagse interventie beoogt deelnemers bij te sturen richting een legale toekomst door hen te informeren over online grenzen en kansen van de online wereld. Een effectieve interventie zou daarmee niet alleen online crimineel gedrag kunnen voorkomen, maar ook jongeren aanmoedigen hun ICT-talenten in te zetten voor de maatschappij.

Dit onderzoek werpt een kritische blik op de interventie: wat zijn de plannen, hoe worden deze onderbouwd en wordt het programma in de praktijk uitgevoerd zoals deze is bedoeld? Inzicht in deze aspecten is noodzakelijk voor de doorontwikkeling van dit initiatief. Als onafhankelijke onderzoekers hebben wij meegekeken naar en kritiek gegeven op de opzet en uitvoering van de interventie, om hiermee bij te dragen aan de ontwikkeling richting een effectieve interventie.

Omwille van de manier waarop de interventie wordt gepresenteerd aan de doelgroep, waarbij de nadruk ligt op IT talent en bewust online risico's en grensoverschrijdend gedrag niet worden genoemd, is in overleg met de opdrachtgever besloten om de naam van de interventie niet te gebruiken in dit rapport. Zodoende zijn de resultaten van deze rapportage niet direct vindbaar wanneer de naam van de interventie op internet wordt gezocht.

Deze kritische evaluatie is alleen mogelijk geweest dankzij de medewerking, openheid en eerlijkheid van de ontwikkelaars, uitvoerders en deelnemers. Wij zijn dankbaar voor alle respondenten die hun waardevolle inzichten met ons hebben willen delen. Tot slot danken wij Rutger Leukfeldt en onze andere collega's in het lectoraat 'cybercrime en cybersecurity' van de Haagse Hogeschool voor hun ondersteuning en input in dit onderzoeksproject.

Milou Andriessen

Merel van Leuken

Susanne van 't Hoff-de Goede

Samenvatting

Achtergrond

Digitalisering heeft geleid tot een toename van slachtofferschap van online criminaliteit in Nederland (CBS, 2023; NCTV, 2023). Online criminaliteit omvat zowel cybercriminaliteit als gedigitaliseerde criminaliteit (McGuire & Dowling, 2013a,b). In 2023 was 16 procent van de Nederlanders van 15 jaar en ouder slachtoffer van online criminaliteit (CBS, 2024). Bij bedrijven lag dit percentage in 2021 op 37 procent, waarbij de helft van de slachtoffers schade rapporteerde (Eurobarometer, 2022). De impact van online criminaliteit kan aanzienlijk zijn, variërend van psychische en financiële schade voor individuen tot verstoringen op organisatieniveau en de bredere samenleving (Leukfeldt et al., 2018; Van 't Hoff-de Goede & Leukfeldt, 2024).

Hoewel vaak gedacht wordt dat daders van cybercriminaliteit internationaal opereren, blijkt een deel van de delicten door bekenden van het slachtoffer te zijn gepleegd (CBS, 2024; Leukfeldt et al., 2010). Daarnaast komt uit de Jeugdmonitor 2020 naar voren dat 12,7% van de Nederlandse minderjarigen aangeeft in dat jaar een of meerdere cyberdelicten te hebben gepleegd (Van der Laan et al., 2021). Dit benadrukt de noodzaak van nationale interventies. Vanuit deze ontwikkelingen is door de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) een secundaire preventieve interventie ontwikkeld gericht op potentiële cyberdaders. De naam van de interventie wordt niet in deze rapportage vermeld.¹ Deze groepsinterventie richt zich op (risico)jongeren met interesse in ICT en hun ouders en docenten, met als doel hen te informeren over de gevaren en kansen van de online wereld en hen te begeleiden richting positieve alternatieven.

Onderzoeksvragen- en methoden

Dit onderzoek evalueerde de interventie middels een plan- en procesevaluatie. De centrale onderzoeksvragen zijn: (1) Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd? (2) Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen? (3) Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?

Ter beantwoording van de eerste onderzoeksvraag werd een planevaluatie uitgevoerd. Hierbij werd ingegaan op de inhoud, doelen en doelgroep van de interventie, de samenwerkende partijen en de theoretische grondslag van de interventie. Ter beantwoording van de tweede en derde onderzoeksvraag werd een procesevaluatie uitgevoerd, waarbij in 2022 en 2023 drie edities van de interventie zijn onderzocht. Hierbij wordt inzicht gegeven in het bereik van de interventie, de mate waarin dit overeenkomt met de beoogde doelgroep en in hoeverre de voorbereiding en uitvoering van de interventie zijn verlopen in lijn met de interventiedocumentatie. Tot slot zijn de ervaringen van de betrokkenen onderzocht.

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt. In de planevaluatie is de interventiedocumentatie geanalyseerd en zijn interviews afgenomen met ontwikkelaars van de interventie. In de procesevaluatie is registratiedata geanalyseerd, hebben

¹ Omwille van de manier waarop de interventie wordt gepresenteerd aan de doelgroep is in overleg met de opdrachtgever besloten om de naam van de interventie niet te gebruiken in dit rapport, zodat de resultaten van de rapportage niet direct vindbaar zijn wanneer de naam van de interventie op internet wordt gezocht.

onderzoekers drie edities van de interventie geobserveerd en bijbehorende debriefings bijgewoond, zijn vragenlijsten onder deelnemers en uitvoerders afgenomen en zijn interviews met uitvoerders gehouden. In totaal zijn in dit onderzoek elf interviews afgenomen met ontwikkelaars en uitvoerders, 129 vragenlijsten afgenomen (ingevuld door 63 jongeren, 17 ouders en/of docenten en 49 uitvoerders) en is registratiedata over ruim 700 voltooide assessments geanalyseerd.

Dit onderzoek betreft praktijkgericht onderzoek, waarbij zowel begrip van de praktijk als verbetering daarvan centraal staat. De planevaluatie (onderzoeksvraag 1) werd daartoe in juni 2022 tussentijds opgeleverd, waarna interventieontwikkelaars de interventiedocumentatie hebben doorontwikkeld. Resultaten uit de in dit huidige rapport opgenomen planevaluatie zijn daardoor niet meer (geheel) actueel. Op basis van deze nieuwe interventiedocumentatie zijn vervolgens drie uitvoeringen van de interventie georganiseerd, die centraal stonden in de procesevaluatie. Tijdens de procesevaluatie zijn de vernieuwde interventiedocumenten door de onderzoekers aangehouden, om de uitvoering van de interventie te onderzoeken.

Conclusie

Onderzoeksvraag 1: Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?

Wat is de interventie?

De interventie is een preventieve groepsinterventie voor jongeren met interesse in ICT die geneigd zijn om online grenzen op te zoeken. Ook is er een programma voor ouders en docenten. Het programma is ontwikkeld door de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) van de Nationale Politie, in samenwerking met publieke en private organisaties zoals gemeenten, politie, en bedrijven uit de cybersecurity- en game-industrie. Het is een niet-justitiële interventie die gericht is op preventie van daderschap van cybercriminaliteit.

Waarom en hoe is de interventie ontstaan?

De interventie is ontstaan vanwege de toenemende prevalentie van cybercriminaliteit en de noodzaak om jonge cyberdaders en hun ontwikkelpad vroegtijdig bij te sturen. De interventie speelt in op het ontbreken van secundaire preventieve interventies in Nederland en is geïnspireerd door initiatieven zoals Hack_Right en de National Cyber Diversion Workshop in Engeland.

Wat is het doel van de interventie?

Het doel van de interventie is om (risico)jongeren die binnen de doelgroep vallen te informeren over de gevaren en kansen van de online wereld, hun te leren waar de wettelijke grenzen liggen, positieve alternatieven te bieden voor hun ICT-talent en het wegnemen van anonimiteitsgevoelens. Daarnaast richt de interventie zich op het opbouwen van een positief sociaal netwerk, stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders en docenten. De evaluatie van de interventiedocumentatie wijst op de noodzaak van een meetbare definitie van de doelstellingen.

Hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?

De interventie voor jongeren is gebaseerd op de theorie van gepland gedrag, die stelt dat intentie afhankelijk is van attitude, subjectieve normen en waargenomen gedragscontrole. Tijdens de interventie

wordt middels presentaties van de politie, cybersecurity- en game-industrie en een ethisch hacker getracht een positieve attitude ten opzichte van het positief inzetten van ICT-vaardigheden te creëren. De interventie voor ouders en docenten is gebaseerd op de routine activiteiten theorie, gericht op het verbeteren van toezicht. Echter, de theoretische onderbouwing behoeft verdere verdieping en uitbreiding, waarbij onder andere aandacht is voor mogelijke negatieve leereffecten en alternatieve (micro) theorieën.

Wat is de doelgroep van de interventie en hoe wordt deze doelgroep volgens de interventiedocumentatie bereikt?

De doelgroep bestaat volgens de inclusiecriteria uit de interventiedocumentatie enerzijds uit jongeren tussen de 12-25 jaar met ICT-vaardigheden, de neiging om online grenzen op te zoeken en motivatie voor deelname aan de interventie. Ook is de interventie gericht op ouders en docenten. Contra-indicaties zijn onder andere een licht verstandelijke beperking of onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal. Anderzijds bestaat de doelgroep uit de ouders en docenten van de jongeren die aan de interventie deelnemen. Jongeren worden geworven via gastlessen op scholen en online mediacampagnes, waarna zij bij een assessment aan de drempelwaarde moeten voldoen om een uitnodiging te ontvangen. De documentatie dient te worden verduidelijkt over de praktische uitvoering van de werving en de meting en handhaving van de inclusiecriteria en contra-indicaties.

Hoe ziet de opzet van de interventie eruit?

De interventie is een eendaags evenement bestaande uit presentaties en workshops voor jongeren, en een apart programma voor ouders en docenten. Deze programmaonderdelen worden verzorgd door diverse betrokken publieke en private partijen. De interventiedocumentatie biedt echter onvoldoende praktische details. Er ontbreken bijvoorbeeld duidelijke richtlijnen voor de betrokken bedrijven en sprekers en standaardpresentaties.

Welke partijen zijn betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van de interventie?

COPS is eindverantwoordelijk voor de uitvoering en doorontwikkeling van de interventie. De uitvoering van de interventie geschiedt door een werkgroep, bestaande uit lokale publieke en private partijen. Een kartrekker coördineert de lokale organisatie. Er zijn geen vaste afspraken over de duur van samenwerkingen en uitvoerende partijen dragen zelf de kosten. De kwetsbaarheid van de interventie kan verminderd worden door verantwoordelijkheid te delen met externe partijen met expertise in interventieontwikkeling en/of een maatschappelijk betrokken organisatie.

De interventiedocumentatie (projectplan) gaat bovendien onvoldoende in op de vraag hoe wordt gewaarborgd dat de sprekers van de interventie voldoende toegerust zijn om hun taken op te pakken. Sprekers – zoals politiemedewerkers en ICT-professionals – zijn over het algemeen geen pedagogisch geschoolde professionals. Toch wordt hen de verantwoordelijkheid toegekend om onder andere negatieve groepsprocessen tegen te gaan. Het is van groot belang dat de interventiedocumentatie handvatten biedt aan regionale werkgroepen voor het aantrekken van sprekers en groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden en ervaring met de doelgroep.

Een punt van zorg is het feit dat deze niet-justitiële interventie wordt georganiseerd en beheerd door de politie. Het risico bestaat dat een interventie onder de vlag van de politie minder aantrekkelijk kan zijn bij een jongere die online al grensoverschrijdend gedrag vertoont.

Wanneer en in welke context wordt de interventie uitgevoerd?

Het initiatief voor de interventie komt meestal van een lokale partij die de noodzaak van (betere) cyberweerbaarheid in een regio inziet, zoals gemeenten, veiligheidsnetwerken, cybercrimeteams van de politie of onderwijsinstellingen. De voorbereiding begint met het lezen van de interventiedocumentatie en het opstellen van een startdocument. Daarna wordt een werkgroep samengesteld, een kartrekker aangewezen, worden deelnemers geworven en een locatie gekozen, gevolgd door het opstellen van programma en draaiboek voor de desbetreffende editie. De interventiedocumentatie (werkproces) dient bovendien verder uitgebreid te worden met beschrijvende en praktische informatie, onder andere met betrekking tot het tijdpad, de budgettering en de takenbeschrijving van de kartrekker.

Hoe past de interventie in het huidige strafrechtstelsel?

De interventie is een niet-justitiële interventie met een vrijwillig karakter.

Onderzoeksvraag 2: Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?

In welke mate en op welke manier wordt de doelgroep bereikt?

Jongeren worden voor de interventie geworven via gastlessen en online campagnes op sociale mediakanalen (Instagram, Facebook, LinkedIn, Discord). Jongeren kunnen vervolgens een assessment maken waarmee wordt bepaald of zij voldoende technische kennis en vaardigheden hebben om uitgenodigd te worden voor de interventie. Ouders en docenten worden geworven via de online campagne en door in de uitnodiging aan jongeren aan te geven dat zij hun ouders en/of docenten kunnen meenemen. Jongeren die hebben aangegeven aanwezig te zullen zijn bij de interventie, hebben het vaakst aangegeven op het assessment gewezen te zijn door een gastles, sociale media of een andere manier. Uit de analyse blijkt dat het aantal jongeren dat bereikt wordt tijdens de werving uiteenloopt tussen de edities.

In de procesevaluatie zijn meerdere knel- en verbeterpunten geïdentificeerd ten aanzien van de werving van deelnemers, waaronder een te late start van de werving, uitdagingen bij het vinden van gastsprekers en het inplannen van gastlessen. Daarnaast nam het assessment tijdens de gastlessen meer tijd in beslag dan beoogd, waardoor niet altijd alle assessments werden voltooid. De registratiedata bevestigen dit beeld. Bovendien bleken niet altijd de juiste sociale mediakanalen te worden gebruikt, en was er behoefte aan aantrekkelijker wervingsmateriaal. Tot slot zou de betrokkenheid van de politie bij de werving afschrikwekkend kunnen werken voor een deel van de doelgroep. Samengenomen kan de werving van deelnemers op diverse manieren worden verbeterd en opgeschaald. Maar het is de vraag of het noodzakelijk is de werving voor de interventie op te schalen, gezien het hoge aantal jongeren dat reeds per editie het assessment maakt en behaalt. Het bereik van de interventie zou ook groter worden wanneer er meer jongeren die het assessment hebben gehaald daadwerkelijk naar de interventie komen.

Nadat jongeren het assessment hebben gemaakt, kunnen zij volgens de interventiedocumentatie worden uitgenodigd voor de interventie indien zij voldoen aan bepaalde criteria. In de procesevaluatie kwamen diverse verschillen naar voren tussen de wijze van selectie van deelnemers volgens de interventiedocumentatie en de wijze van selectie in de praktijk. Inclusiecriteria en contra-indicaties worden in de praktijk niet altijd gemeten of gehandhaafd. In de praktijk bleek bijvoorbeeld dat bij een te laag risiconiveau in een aanzienlijk aantal gevallen toch een uitnodiging is verstuurd, omdat er sprake was van een hoog vaardigheidsniveau. In de drie edities hadden gemiddeld zo'n drie op de vier uitgenodigde jongeren de drempelwaarde in het assessment behaald. Tegelijkertijd werden in twee van de drie edities

een substantieel deel van de jongeren die het assessment behaalden, en daarmee behoorden tot de doelgroep van de interventie, niet uitgenodigd voor de interventie. De voornaamste oorzaak hiervan is dat niet alle jongeren hun contactgegevens delen. Bovendien zijn in wisselende mate jongeren uitgenodigd die het assessment niet hebben gemaakt, bijvoorbeeld op initiatief van een uitvoerder. Dit is niet in lijn met de interventiedocumentatie.

De resultaten wijzen erop dat het merendeel van de potentiële deelnemers niet ingaat op de uitnodiging voor de interventie. De aanwezigheid van jongeren bij de interventie varieert sterk per editie. Samengenomen was er in drie edities sprake van 736 voltooide assessments, 403 uitgenodigde jongeren en in totaal 97 aanwezige jongeren. Factoren zoals reisafstand, tijdstip en de betrokkenheid van de politie kunnen een rol spelen in de lage opkomst. Een aanbeveling is om meer onderzoek te doen naar de beweegredenen van jongeren om niet deel te nemen en om aanvullende activiteiten te ondernemen om de opkomst te verhogen, zoals persoonlijk contact met de uitgenodigde jongeren. Ook wordt geadviseerd om de werving en organisatie door een andere organisatie dan de politie te laten uitvoeren. De aanwezigheid van ouders en docenten was over het algemeen laag, wat een aanleiding kan zijn om de werving voor deze groep te herzien.

Het aantal aanwezige jongeren lag in alle edities tussen het minimale en maximale aantal deelnemers zoals beschreven in de interventiedocumentatie, maar was niet altijd in lijn met de verwachtingen van lokale uitvoerders. Deze verwachtingen dienen vooraf beter te worden afgestemd.

Hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?

De aanleiding voor de organisatie van de interventie varieerde per editie: initiatieven kwamen bijvoorbeeld van professionals in (bovenregionale) samenwerkingsverbanden of wijkagenten. De voorbereiding werd georganiseerd door COPS en lokale werkgroepen met professionals vanuit gemeenten, cybersecurity- en gamebedrijven, onderwijsinstellingen, samenwerkingsverbanden en/of de politie. De voorbereiding omvatte de werving van deelnemers, voorbereiding van de programmaonderdelen en praktische zaken. De samenwerking werd overwegend positief beoordeeld door uitvoerders. Hiernaast werd een goed gekozen locatie in alle edities als sterk punt aangemerkt. Diverse onderdelen van de voorbereiding zijn volgens de interventiedocumentatie uitgevoerd, maar er zijn ook verbeterpunten aangedragen zoals duidelijkere taakverdelingen, praktische checklists, bredere betrokkenheid van partijen, en betere voorbereiding en selectie van sprekers met pedagogische vaardigheden.

Hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?

In de drie edities van de interventie kwamen de meeste programmaonderdelen voor jongeren grotendeels overeen met de interventiedocumentatie, met enkele afwijkingen. Tijdens 'Gamen met de politie' werd in twee edities nauwelijks gesproken over online grenzen, hoewel dit wel beoogd werd. Bij de 'Presentatie over werken in de game-industrie' werd soms de focus verlegd en een andere keer ging het programmaonderdeel door een late afmelding niet door. Voor ouders en docenten kwamen de meeste onderdelen overeen met de documentatie, hoewel enkele inhoudelijke afwijkingen en onjuistheden werden geconstateerd. Over het algemeen werd weinig gebruikgemaakt van interactieve elementen zoals quizvragen volgens de interventiedocumentatie. In de laatste editie was er meer interactie door vragen en reacties van deelnemers.

Met betrekking tot de groepsprocessen tussen deelnemers werd in alle edities de groepsgrootte van maximaal 15 deelnemers gehandhaafd tijdens specifieke programmaonderdelen. Verder wordt in de

interventiedocumentatie aangegeven dat een oplettende groepsbegeleider eventuele negatieve groepsprocessen kan bijsturen. De (pedagogische) vaardigheden van groepsbegeleiders varieerden afhankelijk van hun achtergrond en ervaring met de doelgroep. In een editie werden begeleiders op het laatste moment toegewezen. Bij de andere twee edities waren het respectievelijk politieagenten en (mbo-)docenten. Hoewel de uitvoerders in de vragenlijst gemiddeld hadden aangegeven over voldoende pedagogische vaardigheden te beschikken, voelden ze zich onvoldoende getraind in het omgaan met risicojongeren. Verder zijn in de praktijk zowel positieve (zoals onderlinge hulp) als negatieve groepsprocessen (zoals opscheppen over criminele vaardigheden) tussen deelnemers waargenomen. Interacties tussen uitvoerders en deelnemers waren overwegend positief, hoewel er ook risicovolle interacties plaatsvonden (zoals het stigmatiseren van jongeren als cyberdaders en het demonstreren van een device om mee te hacken zonder hierbij ethisch hacken te benadrukken). Dit benadrukt de noodzaak voor het creëren van bewustwording onder sprekers en groepsbegeleiders en training in geschikte interactie en communicatie met deze doelgroep.

De nazorg van de interventie via het platform op Discord bleek een veelbelovende stap om de verbinding na afloop van het evenement te behouden, maar verder onderzoek is nodig naar mogelijke (bij)effecten.

Over de uitvoering van de interventie benoemden uitvoerders verschillende sterke punten. De variatie en diversiteit van sessies en activiteiten werden gewaardeerd, evenals de locatie en de aanwezigheid van enthousiaste vrijwilligers en de (pedagogische) vaardigheden van docenten als groepsbegeleiders. Wat betreft de sprekers werd voorgesteld om hen beter voor te bereiden op de doelgroep door bijvoorbeeld lessen bij te wonen. Ook werden bijvoorbeeld een hogere opkomst van deelnemers, het organiseren van een informatiemarkt en het implementeren van een back-up bij uitval van een spreker als een verbeterpunten aangemerkt.

Onderzoeksvraag 3: Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?

Hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?

Deelnemers waardeerden de uitvoering van de interventie overwegend positief. Met betrekking tot specifieke programmaonderdelen vonden jongeren de presentaties over 'werken in de cybersecurity-industrie' en 'grenzen van de wet' leerzaam en nuttig. De presentatie over 'ethisch hacken' werd in twee edities het leukste onderdeel gevonden. Daarentegen werden 'Gamen met de politie' en 'Presentatie over werken in de game-industrie' als minder leerzaam en nuttig beschouwd. De onderdelen 'Hackchallenge' en 'Gamen met de politie' en de presentatie over 'ethisch hacken' zouden volgens de jongeren moeten worden herhaald in toekomstige programma's. Alle onderdelen sloten volgens de jongeren gemiddeld aan op hun kennisniveau. Wat betreft de deelnemende ouders en docenten valt op dat deze doelgroep zeer positief is over vrijwel alle onderdelen.

Ook was de algemene ervaring van deelnemers met de interventie overwegend positief, hoewel enkele aspecten ter verbetering zijn geïdentificeerd. Deelnemers, zowel jongeren als ouders en/of docenten, waren gemotiveerd om deel te nemen en gaven aan dat de ervaring voldeed aan hun verwachtingen. Zowel jongeren als ouders waardeerden in twee edities de locatie en organisatie van de dag. Verder werd het contact met professionals door jongeren als goed ervaren. Hoewel de meeste deelnemers weinig aan de dag wilden veranderen, gaven enkelen aan meer interactie, afwisseling en diepgang te wensen en ervaarden sommigen de duur van het evenement als lang. Ook hadden sommige

jongeren verwacht dat hacken en challenges meer centraal zouden staan tijdens het event. Ook de opbrengsten van de interventie voor de deelnemers werden in alle edities overwegend positief beoordeeld. In twee edities werd onderzocht in hoeverre de doelen van de interventie volgens de deelnemers werden behaald. Een meerderheid van de jongeren rapporteerde dat ze door de interventie gemotiveerd zijn om hun digitale vaardigheden op een positieve manier te ontwikkelen. Ook de meerderheid van de ouders gaf aan dat zij meer zicht en grip zouden hebben op het online gedrag van jongeren. Hoewel deze bevindingen suggereren dat de doelen van de interventie volgens deelnemers werden bereikt, is meer onderzoek nodig naar de (bedoelde en onbedoelde) effecten van de interventie.

Wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?

Uitvoerders waardeerden de programmaonderdelen van de interventie over het algemeen zeer positief. De 'Presentatie over ethisch hacken' werd door de meeste uitvoerders het best gewaardeerd binnen het programma voor jongeren. Voor ouders en docenten werden alle onderdelen als succesvol beschouwd. In de recentere edities gaven uitvoerders aan dat alle onderdelen voor jongeren herhaald zouden moeten worden, wat duidt op een hoge mate van tevredenheid. Hoewel de meerderheid tevreden was over de werkvormen, was er enig kritiek op de grote hoeveelheid aan presentaties en de beperkte aandacht voor algemene carrièremogelijkheden in bedrijfspresentaties.

Ook zijn uitvoerders over het algemeen tevreden met de doelen van de interventie. De doelen worden als waardevol beschouwd. Hoewel de doelen volgens hen grotendeels werden behaald, uitten uitvoerders enkele zorgen over het uitvallen van onderdelen en het bereik van de interventie. Over het algemeen waren uitvoerders van mening dat de interventie een positief effect heeft door het creëren van bewustwording bij jongeren en het voorzien van informatie aan ouders en docenten.

Tot slot identificeerden uitvoerders zowel gewenste als ongewenste (mogelijke) neveneffecten van de interventie. Gewenste neveneffecten zijn onder andere netwerkvorming met professionals en jongeren met gedeelde interesses, bijdragen aan een gevoel van inclusie bij kwetsbare jongeren, bevorderen van diversiteit en inclusie binnen de ICT-industrie en het versterken van regionale samenwerking en professionele relaties. Potentiële ongewenste neveneffecten omvatten het risico dat jongeren elkaar negatief beïnvloeden en de mogelijke druk op organisaties om steeds vernieuwende elementen toe te voegen aan edities van de interventie. Uit de evaluaties komt naar voren dat de interventie zowel positieve als negatieve neveneffecten teweeg zou kunnen brengen, waardoor het noodzakelijk is om deze effecten te blijven monitoren en waar nodig maatregelen te nemen.

Aanbevelingen

Deze plan- en procesevaluatie van de interventie heeft geleid tot een aantal aanbevelingen.

Deze aanbevelingen worden hier per thema samengevat. Overkoepelend zijn de drie belangrijkste aanbevelingen:

- (1) Verminder (selectieve) uitval van doelgroep, o.a. door herinrichting van werving
- (2) Waarborg (pedagogische) vaardigheden van uitvoerders, o.a. door betrekken onderwijs
- (3) Borg de interventie toekomstbestendig bij een niet-justitiële organisatie

Documentatie – Doorontwikkeling interventiedocumentatie, o.a. afbakening doelgroep aanpassen

De theoretische onderbouwing van de interventie dient te worden versterkt, waarin de doelgroep wordt herzien en de doelstellingen worden verduidelijkt. Inclusiecriteria en contra-indicaties moeten worden herzien om beter meetbaar en hanteerbaar in de praktijk te maken. Ook zijn handvatten voor het aanstellen van sprekers en groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden noodzakelijk.

Van belang is hierbij op te merken dat sinds de tussentijdse publicatie van de planevaluatie er een doorontwikkeling van de documenten heeft plaatsgevonden. Het is niet bekend in hoeverre de nieuwe interventiedocumentatie is aangepast op basis van de aanbevelingen uit de planevaluatie. Om uitspraken te kunnen doen over de werkzaamheid van de interventie, strekt het tot de aanbeveling de nieuwe interventiedocumenten aan een planevaluatie te onderwerpen.

Bereik - Verminderen van (selectieve) uitval, herinrichten van de werving en afstemming beoogde aantal deelnemers

Het aantal jongeren dat hun contactgegevens deelt, moet worden verhoogd om te voorkomen dat jongeren die binnen de doelgroep passen niet kunnen worden uitgenodigd voor de interventie. Dit kan door het delen van gegevens in het assessment duidelijker en aantrekkelijker te maken. Hiernaast is aanbevolen onderzoek te doen naar de redenen dat uitgenodigde jongeren niet naar de interventie komen en meer inspanningen te doen om jongeren aanwezig te laten zijn, zoals persoonlijk contact en het verminderen van de betrokkenheid van de politie. Ook bevelen de onderzoekers aan om de werving van ouders en docenten te verbeteren, bijvoorbeeld door direct contact via belangenverenigingen of specifieke sociale mediakanalen. Meer informatie en handvatten voor de werving verstrekken aan uitvoerders en/of een centrale werving kunnen ook bijdragen aan een verhoogd aantal deelnemers. Bovendien is het van belang om het aantal beoogde deelnemers vroegtijdig af te stemmen met de lokale werkgroep, zodat verwachtingen realistisch zijn en de werving een specifiek aantal deelnemers beoogt te bereiken.

Betrokken partijen - Waarborg (pedagogische) vaardigheden en rolverdeling, betrek lokale onderwijsinstellingen

Eventuele negatieve interacties of groepsprocessen dienen volgens de interventiedocumenten te worden bijgestuurd door groepsbegeleiders. De procesevaluatie heeft echter naar voren gebracht dat groepsbegeleiders lang niet altijd een pedagogische- of onderwijsachtergrond hebben, bekend zijn met de doelgroep of getraind/opgeleid zijn in het omgaan met risicjongeren. Door de onderzoekers zijn bovendien in elke editie potentieel risicovolle interacties waargenomen tussen uitvoerders en jongeren. De onderzoekers adviseren ten eerste te waarborgen dat groepsbegeleiders ten alle tijden beschikken over voldoende pedagogische vaardigheden, bekend zijn met de doelgroep, en handvatten hebben voor het omgaan met risicjongeren. Om dit te bereiken adviseren de onderzoekers om de rol van groepsbegeleiders zoveel mogelijk te beleggen bij docenten, die reeds beschikken over de nodige vaardigheden. Wel dienen ook dergelijke groepsbegeleiders getraind te worden op het omgaan met risicjongeren. Ten tweede zijn sprekers veelal professionals die normaliter niet tot nauwelijks in aanraking komen met de doelgroep. Het waarborgen van de vaardigheden van sprekers kan tot bepaalde hoogte worden bereikt door middel van het creëren van bewustwording in de aanloop naar een uitvoering. Zo zouden zowel sprekers als groepsbegeleiders vooraf bekend moeten worden gemaakt met de grens tussen geschikte en ongeschikte gespreksonderwerpen, de terminologie waarmee de deelnemers wel en niet aangesproken mogen worden, manieren waarop uitvoerders kunnen reageren op onwenselijke

vragen/opmerkingen van deelnemers en wenselijke communicatie en framing van het event (nadruk op talent, niet op risico). Hierbij is ook van belang dat deze informatie snel overgebracht kan worden aan nieuwe sprekers, die in sommige gevallen kort voor de uitvoering aangetrokken worden.

Bovendien wordt geadviseerd dat de taken van de uitvoerders eerder en meer expliciet kunnen worden besproken en afgestemd in de werkgroep. Tot slot kunnen onderwijsinstellingen helpen bij de organisatie, de werving van deelnemers, het aantrekken van groepsbegeleiders met pedagogische vaardigheden en het organiseren van een informatiemarkt. Dit zou een directe bijdrage kunnen geven aan de doelstellingen van de interventie.

Betrokken partijen - Borgen bij niet-justitiële organisatie

De onderzoekers adviseren de centrale organisatie van de interventie te borgen bij een niet-justitiële organisatie om afschrikking te voorkomen en de capaciteit van de politie vrij te maken voor andere taken. Wel is het gewenst dat de politie betrokken blijft bij de uitvoering door programmaonderdelen te verzorgen.

Uitvoering - Programmaonderdelen zoals beoogd uitvoeren en praktische zaken

Het is wenselijk om programmaonderdelen meer in lijn uit te voeren met de interventiedocumentatie, zodat de interactieve elementen meer aan bod komen en de inhoud overeenkomt met de basispresentaties. Adviezen rondom praktische zaken betreffen het integreren van optionele programmaonderdelen in het dagprogramma en het opstellen van een standaard checklist voor praktische zaken voor uitvoerder. Verder zijn goodiebags met informatie over de programmaonderdelen en positieve alternatieven en het verzamelen van contactgegevens van ouders/verzorgers aanbevolen. Tot slot wordt aanbevolen om de informatiemarkt een vast onderdeel te maken van de interventie.

Vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek is nodig om inzicht te krijgen in de doelgroep die niet wordt bereikt en de oorzaken van uitval en de lage aanwezigheid van ouders en docenten. Een effectevaluatie is van belang om de impact van de interventie te meten. Voordat een effectevaluatie kan plaatsvinden, dient de interventie te worden doorontwikkeld met inachtneming van de aanbevelingen uit deze evaluatie.

1. Inleiding

Met de digitalisering van criminaliteit is slachtofferschap van online criminaliteit in Nederland sterk toegenomen (CBS, 2023; NCTV, 2023). Met online criminaliteit wordt vaak verwezen naar twee categorieën delicten: cybercriminaliteit (delicten waarbij de informatie- en communicatie (ICT-)structuur zelf doelwit is en waarbij voor het plegen van dat delict ICT van wezenlijk belang is, zoals hacken en DDoS-aanvallen) en gedigitaliseerde criminaliteit (digitale varianten van traditionele offline delicten, zoals het plegen van fraude via internet) (McGuire & Dowling, 2013a,b). In 2023 werd 16 procent van de Nederlanders van 15 jaar of ouder slachtoffer van een vorm van online criminaliteit (CBS, 2024). Bovendien is het slachtofferschap onder bedrijven hoog; in 2021 rapporteerden 37 procent van de 528 deelnemende Nederlandse ondernemers slachtofferschap van online criminaliteit waarbij de helft van de slachtoffers schade rapporteerde (Eurobarometer, 2022). De gevolgen van online criminaliteit kunnen groot zijn (Leukfeldt et al., 2018). Niet alleen voor slachtoffers (in de vorm van psychische en/of financiële schade), ook voor het functioneren van organisaties, sectoren of zelfs de samenleving als geheel (zie voor een overzicht: Van 't Hoff-de Goede & Leukfeldt, 2024).

Bij online criminaliteit, en specifiek bij cybercriminaliteit, wordt vaak verondersteld dat dadergroepen op internationaal niveau opereren. Hierdoor zouden de mogelijkheden van de landelijke en regionale politie in Nederland beperkt zijn. Hoewel dit deels waar is en er daadwerkelijk aanvallen worden uitgevoerd door groepen die vanuit bijvoorbeeld Oost-Europese landen opereren, toonden Leukfeldt en collega's aan dat een deel van de *hacks* waarvan aangifte wordt gedaan in Nederland in de relationele sfeer zijn uitgevoerd (Leukfeldt et al., 2010). In andere woorden: deze delicten zijn gepleegd door bekenden van het slachtoffer, zoals een ex-partner of ex-medewerker. Op basis van zelfrapportagecijfers uit de Jeugdmonitor 2020 bleek 12,7 procent van de Nederlandse minderjarigen dader van een of meerdere cyberdelicten in het afgelopen jaar (Van der Laan et al., 2021). Een deel van de daders van online criminaliteit bevindt zich dus in Nederland (Weulen-Karenberg, 2018). Dit benadrukt het belang van de rol van de autoriteiten in de aanpak en het voorkomen van (daderschap) van online criminaliteit. In Nederland houdt de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) – het daderpreventieteam van de Nationale Politie – zich bezig met het voorkomen van jeugdige cyberdaders en richten Team High Tech Crime en cybercrimeteams van alle eenheden zich op de opsporing van online criminaliteit.

Er is behoefte aan interventies die daderschap voorkomen en potentiële daders van online criminaliteit bijsturen naar het rechte pad. Er zijn tot op heden echter geen bewezen effectieve interventies door (potentiële) daders van online criminaliteit (Oosterwijk & Fischer, 2017). De wetenschappelijke literatuur onderschrijft het belang van vroeg ingrijpen bij daderschap van online criminaliteit, aangezien hiermee kan worden voorkomen dat (startende) cyberdaders zich verder ontwikkelen tot professionele daders die veel schade kunnen aanrichten (zie bijvoorbeeld Aiken et al., 2016; Oosterwijk & Fischer, 2017). Er is bovendien behoefte aan secundaire preventie, ofwel een interventie die zich op een specifieke risicogroep richt. Bestaande interventies richten zich namelijk op de bevolking in het algemeen (primaire preventie) of personen die al in de strafrechtketen zijn beland (tertiaire preventie), zoals de alternatieve strafrechtelijke afdoening Hack_Right (Schiks et al., 2021).

Voor COPS vormde dit aanleiding voor de ontwikkeling van een nieuwe interventie gericht op (potentiële) daders van online criminaliteit. In deze rapportage wordt de naam van de interventie niet

vermeld². De interventie betreft een groepsinterventie gericht op jongeren tussen 12 en 25 jaar die interesse hebben in ICT en de neiging hebben om online wettelijke grenzen op te zoeken of over te gaan. Tevens is deze interventie gericht op (hun) ouders en docenten. Het doel van de interventie is om deze jongeren te informeren over de gevaren en kansen van de online wereld en hen bij te sturen richting positieve alternatieven. Ook is het doel ouders en docenten te ondersteunen in de digitale opvoeding en handvatten te bieden om hierover met de jongere(n) het gesprek aan te gaan. De interventie is een evenement van een dag met programmaonderdelen gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent in te zetten, het opbouwen van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van online anonimiteitsgevoelens, het stimuleren van sociale controle en het informeren van ouders en docenten. De interventie wordt opgezet vanuit een publiek-private samenwerking. Zo zijn bijvoorbeeld gemeenten, cyberteams van de politie en bedrijven uit de cybersecurity- en game-industrie betrokken bij deze interventie.

In het onderhavige onderzoek wordt de interventie geëvalueerd. In opdracht van de Politie is het lectoraat Cybercrime & Cybersecurity van de Haagse Hogeschool in april 2022 met deze evaluatie gestart. De huidige evaluatie bestaat uit een planevaluatie en een procesevaluatie. Met behulp van een planevaluatie werden de plannen en interventiedocumentatie geëvalueerd en middels een procesevaluatie werd vastgesteld of het programma volgens plan wordt uitgevoerd (paragraaf 2.1). In het huidige rapport staan daarom de volgende onderzoeksvragen centraal:

- 1) *Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?*
- 2) *Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?*
- 3) *Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?*

Leeswijzer

In de eerste plaats wordt ingegaan op wat evaluatieonderzoek is, waarbij de plan-, proces- en effectevaluatie aan bod komen (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 worden de gebruikte onderzoeksmethoden van het huidige onderzoek toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 de planevaluatie van de interventie gepresenteerd. In hoofdstuk 5 worden de resultaten van de procesevaluatie besproken, waarbij aanbevelingen en een samenvatting per editie zijn gegeven. Vervolgens is in hoofdstuk 6 de conclusie en discussie opgenomen, waarin antwoord gegeven wordt op de onderzoeksvragen en aanbevelingen worden gedaan. Tot slot zijn in hoofdstuk 7 overstijgende aanbevelingen opgenomen.

² Omwille van de manier waarop de interventie wordt gepresenteerd aan de doelgroep is in overleg met de opdrachtgever besloten om de naam van de interventie niet te gebruiken in dit rapport, zodat de resultaten van de rapportage niet direct vindbaar zijn wanneer de naam van de interventie op internet wordt gezocht.

2. Evaluatieonderzoek

In dit hoofdstuk gaan we in op wat evaluatieonderzoek is (paragraaf 2.1) en worden de principes van plan-, proces- en effectevaluatie besproken (paragraaf 2.2, 2.3 en 2.4).

2.1 Evaluatieonderzoek

Bij evaluatieonderzoek wordt onderzoek gebruikt voor de evaluatie van een project, zoals een interventie. Volgens de realistische-benadering van Pawson en Tilley (2004) dienen interventies te worden gezien als ingewikkelde, verfijnde sociale interacties in een complexe sociale realiteit. De werking van een interventie wordt volgens deze benadering bepaald op basis van drie gerelateerde concepten, namelijk mechanismen, context en uitkomstpatronen. Een mechanisme verwijst naar de manier waarop de componenten van een interventie leiden tot verandering bij degene die aan de interventie deelneemt. Verder wordt verondersteld dat deze mechanismen alleen onder bepaalde omstandigheden werken, ofwel in een bepaalde context. De context beschrijft de kenmerken van de omstandigheden waarin de interventie wordt uitgevoerd. Dit heeft niet alleen betrekking op een fysieke plaats, maar ook op systemen van intermenselijke en sociale relaties en zelfs biologische, technologische en economische omstandigheden. Verschillen in context en mechanismen kunnen ertoe leiden dat een interventie verschillende uitkomstpatronen (bedoelde of onbedoelde gevolgen) heeft (Pawson & Tilly, 2004).

Binnen de context van de sociale wetenschappen concentreert evaluatieonderzoek zich op interventies die een maatschappelijk probleem proberen op te lossen of te verminderen (Harte, 2019). Een aanzienlijk deel van deze programma's betreft gedragsinterventies, gericht op het bewerkstelligen van gedragsverandering bij deelnemers.

Idealiter verloopt evaluatieonderzoek volgens een vaste structuur, namelijk: plan-, proces- en effectevaluatie (Rossi, Lipsey & Freeman, 2004). Aan elke interventie ligt een theorie ten grondslag waarom het programma zou *kunnen* werken. Een *planevaluatie* kan in kaart brengen welke theorie verankerd is in het programma. Middels een *procesevaluatie* kan vervolgens worden onderzocht of het programma volgens plan wordt uitgevoerd. Vervolgens kan een *effectevaluatie* laten zien welke (bedoelde en onbedoelde) resultaten de interventies in de praktijk heeft opgeleverd (Pawson & Klein Haarhuis, 2005). In het vervolg van dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de concepten plan-, proces- en effectevaluatie.

2.2 Planevaluatie

Een eerste type evaluatieonderzoek, bekend als planevaluatie of ex-ante evaluatie, richt zich op het beoordelen van interventieplannen voordat ze worden uitgevoerd. Het is mogelijk om voorafgaand aan de interventie te onderzoeken of de beoogde doelen duidelijk zijn, of de interventie aansluit bij de doelgroep en of de interventie ingrijpt op het probleem (Harte, 2019). Met behulp van een planevaluatie kan worden vastgesteld of met het beoogde programma de gewenste resultaten zouden kunnen worden bereikt op basis van de theorie die aan het programma ten grondslag ligt. Deze theorie beargumenteert op welke wijze de interventie zou kunnen leiden tot gedragsverandering. Met andere woorden laat de theorie zien waarom het beoogde programma zou *kunnen* werken en of de beoogde uitkomsten haalbaar zijn (Ooyen-Houben & Leeuw, 2010). Dit betreft het analyseren van de plannen en het blootleggen van de aangenomen

mechanismen, evenals het consistent toetsen van de plannen aan wetenschappelijke kennis. In een planevaluatie worden de beoogde plannen dus getoetst aan wetenschappelijke kennis. Het gaat hierbij niet om de manier waarop de interventie daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Dat komt namelijk aan bod in de procesevaluatie (Schiks et al., 2021).

2.3 Procesevaluatie

Een tweede vorm van evaluatieonderzoek, de procesevaluatie, richt zich op de uitvoering van het programma in de praktijk en onderzoekt of het programma consistent en volgens plan wordt uitgevoerd (Ooyen-Houben & Leeuw, 2010). Het in de praktijk uitvoeren van een interventie volgens plan is van belang omdat een zorgvuldige implementatie gerelateerd is aan betere programma-uitkomsten. Binnen de *'what works'*-literatuur wordt hierbij ook wel verwezen naar programma-integriteit, een van de beginselen voor een effectieve interventie (Van der Laan, 2004).

Voor een zorgvuldige uitvoering van een in documentatie beschreven interventie een gestructureerde interventie met een zeer gedetailleerd draaiboek vereist. Veel interventies beschikken hier echter niet over (Durlak & DuPre, 2008). Het is echter bovendien niet altijd haalbaar om het programma volgens plan uit te voeren, bijvoorbeeld door een gebrek aan kennis, tijd en middelen onder uitvoerders (Harte, 2019). Enige mate van aanpassing lijkt dus onvermijdelijk. Verder is het in sommige gevallen juist wenselijk dat uitvoerders enige vrijheid hebben om de interventie te kunnen aanpassen op basis van hun behoeften en voorkeuren of spontane gebeurtenissen. Het is voor het succes van de interventie vooral van belang dat de belangrijke theoretische componenten volledig worden uitgevoerd zoals wordt beoogd. Ten slotte wordt aanbevolen om de aanpassingen die worden gedaan, te blijven monitoren (Durlak & DuPre, 2008).

2.4 Effectevaluatie

Een belangrijke en noodzakelijke stap richting een effectieve interventie is dus om de theoretische aannames die ten grondslag liggen aan een programma te expliciteren en deze te toetsen op basis van empirisch onderzoek (Leeuw, 2005). Bovendien is het van belang dat het programma consistent en volgens plan wordt geïmplementeerd, omdat een zorgvuldige implementatie gerelateerd is aan betere programma-uitkomsten (Durlak & DuPre, 2008). Of de interventie vervolgens daadwerkelijk effectief is en welke (on)bedoelde gevolgen worden bereikt, kan worden onderzocht in een effectevaluatie.

Een effectevaluatie richt zich op de resultaten en effecten van een interventie (Ooyen-Houben & Leeuw, 2010). Dit type evaluatie toont wat het programma heeft bereikt en kan causale verbanden aantonen tussen de inzet van het programma en de positieve of negatieve gevolgen ervan. Een effectevaluatie is alleen zinvol als de interventie consistent en volgens plan wordt uitgevoerd, anders is het moeilijk om het effect van het programma vast te stellen. Op basis van de "*Maryland Scientific Methods Scale*" kunnen verschillende niveaus van effectevaluatie worden onderscheiden, variërend van niveau 1, waar alleen achteraf naar uitkomsten wordt gekeken, tot niveau 5, waarvoor voor- en nametingen en experimentele en controlegroepen nodig zijn (Van der Laan, 2004; Farrington et al., 2003). Enkel middels een onderzoeksdesign van het hoogste niveau kunnen causale effecten worden vastgesteld (Rovers, 2007).

3. Methoden

In dit onderzoek staat de interventie centraal en worden de plannen en uitvoering geëvalueerd. Dit hoofdstuk verantwoordt de manier waarop de evaluaties zijn uitgevoerd. Allereerst staan in paragraaf 3.1 het onderzoeksdoel en de onderzoeksvragen centraal. Vervolgens komen in paragraaf 3.2 de onderzoeksmethoden aan bod.

3.1 Onderzoeksdoel, onderzoeksvragen en tijdspad

3.1.1 Onderzoeksdoel

Onderhavig onderzoek heeft tot doel om de interventie en drie uitgevoerde edities te evalueren. In hoofdstuk twee is beschreven dat een wetenschappelijke evaluatie op verschillende manieren kan worden uitgevoerd. Wegens de korte bestaansduur van de interventie was het niet mogelijk om een effectevaluatie uit te voeren. Om deze reden omvat onderhavig onderzoek een plan- en procesevaluatie. Daarbij worden ervaringen van alle betrokkenen (uitvoerders³ en deelnemers⁴) met betrekking tot de uitvoering van de interventie onderzocht.

In de planevaluatie wordt onderzocht wat de interventie is, wat de doelen en doelgroep van de interventie zijn, welke partijen aan de interventie samenwerken en wat de theoretische grondslag van de interventie is om op papier te *kunnen* werken. Vervolgens onderzoekt de procesevaluatie hoe de interventie tot nu toe wordt uitgevoerd in de praktijk, waarbij op drie edities wordt ingezoomd. Eerst wordt gekeken naar het bereik van de interventie en in hoeverre dit overeenkomt met de beoogde doelgroep. Vervolgens is onderzocht hoe de voorbereiding en uitvoering van de interventie zijn ervaren en in welke mate dit volgens plan is gegaan. Tot slot zijn de ervaringen van betrokkenen in kaart gebracht.

Van belang te benoemen is dat dit onderzoek het karakter heeft van *'actieonderzoek'*. Dit betekent dat dit onderzoek niet alleen tracht de praktijk te begrijpen maar indien nodig tevens beoogt te verbeteren. In het huidige onderzoek zijn daartoe tweemaal tussentijdse onderzoeksresultaten en -aanbevelingen opgeleverd aan de ontwikkelaars van de interventie (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022; Van Leuken & Van 't Hoff-de Goede, 2022). De ontwikkelaars hadden hierdoor de mogelijkheid om de aanbevelingen uit deze tussentijdse evaluaties te verwerken in volgende edities van de interventie. Zodoende maakt dit rapport deel uit van een cyclisch proces, hetgeen kenmerkend is voor actieonderzoek (ofwel *'action research'*, zie Cohen, Manion & Morrison, 2011).

3.1.2 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in deze rapportage centraal staan zijn:

- 1) Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?
 - a) Wat is de interventie?
 - b) Waarom en hoe is de interventie ontstaan?
 - c) Wat is het doel van de interventie?

³ Uitvoerders kunnen één of meerdere rollen hebben (organisator, spreker en/of groepsbegeleider).

⁴ Deelnemers zijn jongeren, ouders en docenten. Jongeren moeten aan de diverse voorwaarden voldoen om in aanmerking te komen voor deelname (paragraaf 4.5). Ouders en docenten mogen ook deelnemen zonder dat hun kind of leerling aan de interventie deelneemt.

- d) Hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?
- e) Wat is de doelgroep van de interventie en hoe wordt deze doelgroep volgens de interventiedocumentatie bereikt?
- f) Hoe ziet de opzet van de interventie eruit?
- g) Welke partijen zijn betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van de interventie?
- h) Wanneer en in welke context wordt de interventie uitgevoerd?
- i) Hoe past de interventie in het huidige strafrechtstelsel?

2) Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?

- a) In welke mate en op welke manier wordt de doelgroep bereikt?
 - i. Hoe worden deelnemers voor de interventie geworven?
 - ii. In hoeverre wordt de beoogde doelgroep bereikt met de werving?
 - iii. Op welke wijze worden de deelnemers uitgenodigd voor de interventie?
 - iv. Welke eventuele knelpunten deden zich voor bij het uitnodigen van deelnemers?
 - v. In welke mate is de beoogde doelgroep aanwezig bij de interventie?
 - vi. Is de opkomst bij de interventie in lijn met de verwachtingen van uitvoerders?
- b) Hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders ervaren?
 - i. Wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren?
 - ii. Welke partijen waren betrokken bij de voorbereiding van de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking?
 - iii. In hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie?
 - iv. Welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie?
- c) Hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?
 - i. Welke partijen waren betrokken bij de uitvoering van de interventie en wat was hierbij hun rol?
 - ii. In hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie?
 - iii. In hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie?
 - iv. Welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden?
 - v. Welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma van de interventie?

3) Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?

- a) Hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?
 - i. Hoe waarden deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie?
 - ii. Wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen?
- b) Wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?
 - i. Hoe waarden uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie?
 - ii. Hoe waarden uitvoerders de doelen van de interventie?

- iii. Welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders?

3.1.3 Tijdpad van de plan- en procesevaluatie

Het tijdpad van het huidige onderzoek zal hier tot slot kort worden toegelicht. De planevaluatie en procesevaluatie van drie uitvoeringen van de interventie hebben plaatsgevonden in 2022 en 2023 (Figuur 1). De tussentijdse planevaluatie is in juni 2022 is opgeleverd (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022). De eerste uitvoering van de interventie die is geïncorporeerd in de procesevaluatie (Purmerend) vond plaats in juli 2022. Hoewel gezien het korte tijdsbestek nog niet alle aanbevelingen uit de planevaluatie konden worden verwerkt in de uitvoering van de editie in Purmerend, is in overleg met de partijen gekozen om deze editie mee te nemen in de procesevaluatie, omdat dit een grote uitvoering betrof met partijen die de interventie al eerder hadden georganiseerd. Vervolgens is een tussentijdse procesevaluatie opgeleverd over deze editie in Purmerend (Van Leuken & Van 't Hoff-de Goede, 2022). Op basis van de planevaluatie en de tussentijdse procesevaluatie is de uitvoering van de interventie door COPS herzien en zijn de programmahandleiding V1.0 (april 2023), theoriehandleiding V1 (augustus 2023) en programmahandleiding V1.1 (augustus 2023) opgesteld. Vervolgens zijn in 2023 twee edities onderzocht ten behoeve van de procesevaluatie: Walibi op 13 mei en Sneek op 4 november. De keuzes voor de edities zijn genomen op basis van het verwachtte aantal onderzoekers en de beschikbaarheid van de onderzoekers. De huidige rapportage omvat alle evaluaties die naar de interventie zijn gedaan: planevaluatie, tussentijdse procesevaluatie Purmerend, procesevaluatie Walibi en procesevaluatie Sneek.

3.2 Onderzoeksmethoden

3.2.1 Opzet

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt. Er heeft een analyse van interventiedocumentatie en wetenschappelijke literatuur plaatsgevonden, er zijn interviews en vragenlijsten afgenomen, er is registratiedata geanalyseerd en er hebben observaties van de uitvoering van de interventie plaatsgevonden. Specifiek zijn er voor de planevaluatie (onderzoeksvraag 1) interventiedocumentatie geanalyseerd en interviews afgenomen met interventie-ontwikkelaars. Voor de procesevaluatie (onderzoeksvragen 2 en 3) is registratiedata geanalyseerd, hebben onderzoekers drie edities van de interventie geobserveerd, zijn vragenlijsten onder deelnemers en uitvoerders afgenomen en zijn interviews met uitvoerders gehouden. De verschillende onderzoeksmethoden zullen in deze paragraaf verder worden toegelicht.

Voor de evaluatie van de interventie zijn zowel kwalitatieve als kwantitatieve onderzoeksmethoden gebruikt. Deze triangulatie van methoden van onderzoek is geschikt om zicht te krijgen op processen en motivaties die een rol spelen bij de interventie. Voor dit onderzoek zijn drie kwalitatieve methoden gebruikt, namelijk: documentanalyse, observatie door onderzoekers en interviews met uitvoerders. Daarnaast zijn kwantitatieve onderzoeksmethoden gebruikt ten behoeve van de analyse van de vragenlijsten onder uitvoerders en deelnemers en de registratiedata over het bereik.

In Tabel 1 is een overzicht weergegeven van de gebruikte methoden om iedere onderzoeksvraag te beantwoorden. Hieronder zullen de onderzoeksmethoden uitgebreid worden besproken.

Tabel 1: Methodenmatrix

	Document -analyse	Interviews met uitvoerders	Observatie	Vragenlijst onder deelnemers	Vragenlijst onder uitvoerders	Registratie- data
Vraag 1: Onderbouwing interventie	X	X				
Vraag 2a: Bereik interventie		X	X	X		X
Vraag 2b: Voorbereiding	X	X			X	
Vraag 2c: Uitvoering	X	X	X		X	
Vraag 3a: Evaringen deelnemers				X		
Vraag 3b: Ervaringen uitvoerders		X			X	

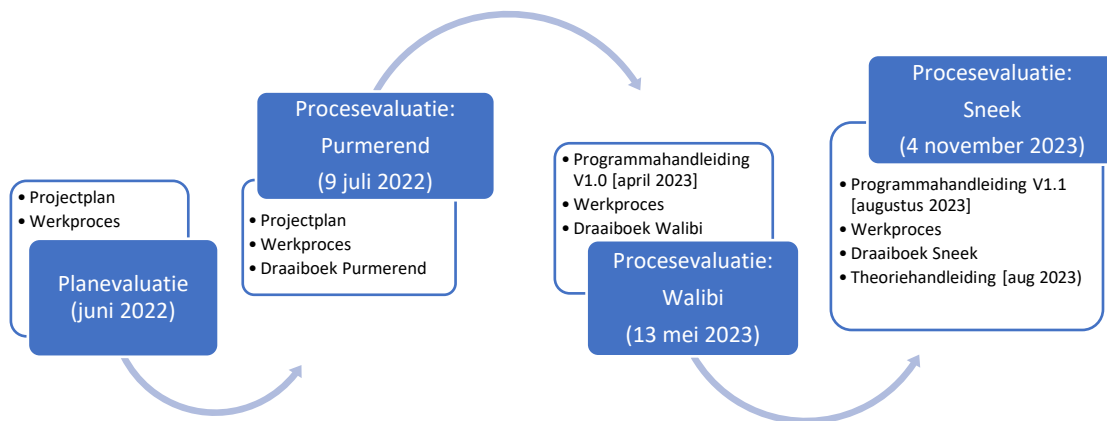
3.2.2 Documentanalyse

Het doel van de documentanalyse is om inzichtelijk te maken wat de onderbouwing en het plan van aanpak van de interventie zijn, zoals ze in de interventiedocumentatie staan beschreven. Enerzijds kan op deze manier antwoord worden gegeven op onderzoeksvragen van de planevaluatie zoals wat de interventie is, wat de doelen van de interventie zijn en hoe de interventie theoretisch is onderbouwd. Anderzijds worden in de procesevaluatie de plannen vergeleken met de uitvoering van de interventie in de praktijk, waarmee kan worden vastgesteld of het verlopen is zoals was beoogd.

Voor de documentanalyse zijn naast wetenschappelijke literatuur verschillende interventiedocumentatie geraadpleegd. Deze werden ten behoeve van het onderzoek aangeleverd door COPS. Diverse van deze documenten zijn tijdens het onderzoek aangepast of herzien door de ontwikkelaars, bijvoorbeeld op basis van tussentijdse aanbevelingen door onderzoekers. Om deze reden heeft het huidige onderzoek een karakter van *action research*. In Figuur 1 is schematisch afgebeeld welke documenten voor welke editie en fase van het evaluatieonderzoek zijn gebruikt (Figuur 1). In de beschrijving van de resultaten is gekozen om te spreken over 'interventiedocumentatie' en indien relevant is een voetnoot toegevoegd met specificaties.

- Het projectplan bevat informatie over het ontstaan, het doel en de doelgroep, de opzet en organisatie, rol in het huidige strafrechtstelsel en tevens de theoretische onderbouwing van deze interventie
- In het werkproces staan negen stappen beschreven om de interventie te organiseren, waaronder de werving van deelnemers en praktische zaken

- De programmahandleiding V1.0 is een doorontwikkeling van het projectplan met uitbreiding op zowel inhoudelijke onderdelen als het programma. Daarnaast zijn aspecten van het werkproces verankerd zoals de werving van deelnemers en selectie van locatie. Hoewel de programmahandleiding op een aantal onderdelen dus overlapt met de eerdere documenten, komt deze niet naadloos overeen. Zo zijn de punten van de praktische zaken uit het werkproces niet overgenomen.
- De programmahandleiding V1.1 is een nieuwere versie van het vorige document. De belangrijkste verschillen zijn de aanpassing in formulering van de doelen en subdoelen van de interventie en haar programmaonderdelen, toevoegen van een hoofdstuk over richtlijnen en tips voor inleiders en groepsbegeleiders en een hoofdstuk over contact na afloop via het platform van de interventie op Discord.
- De theoriehandleiding bevat informatie over de theoretische onderbouwing en verantwoording van de interventie. Dit is een uitbreiding op het projectplan. Voor de totstandkoming van deze theoriehandleiding is gebruik gemaakt van de tussentijds opgeleverde planevaluatie (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022).
- Het draaiboek bevat informatie over het programma en taakverdeling van uitvoerders van een specifieke uitvoering.

Figuur 1: Overzicht van de gebruikte interventiedocumentatie voor de evaluatie van de interventie

3.2.3 Interviews en debriefings

Het afnemen van interviews had in dit onderzoek een driedig doel. In de planevaluatie werd de informatie verzameld uit de interviews gebruikt als aanvulling op de documenten over de plannen van de interventie (onderzoeksvraag 1). In de procesevaluatie werd met de interviews beoogd in kaart te brengen de voorbereiding en het verloop van de drie edities van de interventie (onderzoeksvraag 2) en de ervaringen van de uitvoerders (vraag 3). Naast de interviews zijn twee debriefings digitaal bijgewoond, waarin uitvoerders reflecteerden op de voorbereiding en uitvoering van de interventie. In totaal zijn 11

interviews afgenomen met respondenten en twee debriefings bijgewoond. De interviews duurden gemiddeld 1 uur en 7 minuten. In Tabel 2 is een overzicht gegeven van de respondenten en de debriefings, deze duurden gemiddeld 1 uur en 6 minuten. De interviews hadden een semigestructureerd karakter, hetgeen inhoudt dat de meeste topics van tevoren zijn bepaald, maar dat ook ruimte was voor verdiepende vragen en eigen invulling van de respondenten. Het interviewprotocol dat is gebruikt voor deze interviews, is opgenomen in Bijlage 1. In de resultaten zijn de respondenten gecodeerd met een afkorting (R) en een nummer op volgorde van afnamen van het interview. Indien een uitvoerder over een specifieke editie is gesproken, is gekozen om een letter toe te voegen (P=Purmerend, W=Walibi, S=Sneek). De respondenten zijn onder meer werkzaam bij de politie, samenwerkingsverband en het onderwijs. Daarnaast zijn twee debriefings digitaal bijgewoond door onderzoekers, waarin de uitvoerders van de werkgroep reflecteerden op de voorbereiding en uitvoering van de interventie in hun regio.

Tabel 2: Overzicht respondenten interviews en debriefings

Respondentnummer	Rol respondent
R1	Ontwikkelaar
R2	Ontwikkelaar
R3	Ontwikkelaar
R4	Projectleider
R5-P	Projectleider
R6-W	Kartrekker
R7-W	Projectleider
R8-S	Kartrekker en groepsbegeleider
R9-S	Projectleider
R10-S	Groepsbegeleider en betrokken bij werkgroep
R11-S	Betrokken bij werkgroep
Debriefing	Aantal uitvoerders
Debriefing Walibi	9
Debriefing Sneek	5

3.2.4 Observaties

Tevens zijn observaties uitgevoerd met als doel om inzicht te krijgen in de uitvoering van de interventie (2). Tijdens alle drie de edities van de interventie die onderdeel zijn van de procesevaluatie waren twee onderzoekers aanwezig om de uitvoering van de interventie te observeren aan de hand van een observatieprotocol (Bijlage 2 en 3). De reden hiervoor is dat de daadwerkelijke uitvoering van de interventie onderwerp is van de procesevaluatie en directe observatie de kwaliteit van de evaluatie tegemoetkomt, ten opzichte van bijvoorbeeld secundaire bronnen. Eén van de observatoren volgde het programma voor ouders en/of docenten. De ander volgde het programma voor jongeren. Aangezien deze programma's gedeeltelijk overlappen, zijn sommige programmaonderdelen door beide observatoren beoordeeld. Dit verhoogt de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid: de mate van overeenstemming tussen verschillende beoordelaars. De jongeren werden opgedeeld in kleinere teams tijdens het programma specifiek gericht op jongeren, waarbij de teams in een eigen volgorde alle programmaonderdelen volgden.

Dit betekent dat de onderzoeker altijd één groep heeft gevolgd gedurende een editie, waardoor de programmaonderdelen ook eenmalig zijn geobserveerd. Het is dus mogelijk dat deze in andere groepen enigszins anders zijn verlopen.

3.2.5 Vragenlijsten

3.2.5.1 Deelnemers

Onder deelnemers is een vragenlijst afgenomen om antwoord te geven op de deelvraag over het bereik van de doelgroep (vraag 2a) en over de ervaringen van deelnemende jongeren, ouders en docenten (vraag 3a). Tijdens de editie in Purmerend is een papieren versie afgenomen onder zowel de jongeren (Bijlage 4a) als de ouders en/of docenten (Bijlage 5a). De vragenlijsten zijn door enkele uitvoerders van de interventie uitgedeeld op het moment van binnenkomst en hierbij is gevraagd of de deelnemers deze gedurende de dag wilden invullen. Aan het einde van de dag zijn de vragenlijsten ingeleverd bij de onderzoekers en enkele uitvoerders van de interventie. In totaal hebben 27 deelnemers een vragenlijst ingevuld, namelijk 22 jongeren en 5 ouders en/of docenten. Gedurende de tweede editie in Walibi is gewerkt met QR-codes die deelnemers doorstuurden naar een vragenlijst per programmaonderdeel (Bijlage 4b en 5b). Bovendien is er één algemene vragenlijst via QR-code uitgezet aan het eind van de interventie (Bijlage 4a en 5a). Onderzoekers hadden de QR-codes aan de organisatie aangeleverd, zodat deze aan het eind van elke presentatie kon worden gescand door de deelnemers. Ook waren er papieren QR-codes aanwezig, aangezien niet elk onderdeel van een presentatie gebruikmaakte. De algemene vragenlijst is door 17 jongeren en 5 ouders en/of docenten ingevuld. Het aantal vragenlijsten over specifieke programmaonderdelen dat door jongeren is ingevuld varieert van 12 tot 23 en het aantal dat door ouders en/of docenten is ingevuld varieert van 4 tot 11. Door deze wisselende respons is bij de editie in Sneek gekozen om één vragenlijst op papier af te nemen en deze in het programma aan het einde van de dag op te nemen zodat hier voldoende tijd voor was (Bijlage 4a en 5a). Deze vragenlijst is door 24 jongeren en 7 ouders en/of docenten ingevuld. In Tabel 3 is een overzicht weergegeven van het responspercentage van het aantal deelnemers dat de vragenlijst heeft ingevuld ten opzichte van het aantal dat aanwezig was. In alle vragenlijsten zijn gesloten vragen opgenomen waarbij gebruik is gemaakt van stellingen met een antwoordcategorie op de 5-punts likertschaal, oplopend van helemaal niet mee eens (1) tot helemaal mee eens (5). Ook zijn open vragen gesteld om de antwoorden op de stellingen toe te lichten.

Tabel 3: Overzicht respons jongeren en ouders en/of docenten van edities van de interventie

	Purmerend		Walibi		Sneek	
	<i>Jongeren</i>	<i>Ouders/ docenten</i>	<i>Jongeren</i>	<i>Ouders/ docenten</i>	<i>Jongeren</i>	<i>Ouders/ docenten</i>
Aanwezig	24	11	42	11	31	10
Ingevuld	22	5	17	5	24	7
Respons	91,6%	45,5%	40,5%	45,5%	77,4%	70%

3.2.5.2 Uitvoerders

Onder de betrokken uitvoerders is na afloop van de interventie een vragenlijst afgenomen. Deze vragenlijst had tot doel inzicht te krijgen in de ervaringen van uitvoerders met de interventie (vraag 3b). De vragenlijst voor uitvoerders van editie Purmerend is opgenomen in Bijlage 6 van deze rapportage (de vragenlijsten

van de andere uitvoeringen waren grotendeels vergelijkbaar met deze vragenlijst). De vragenlijst is gemaakt en afgenomen in de online tool 'Questback'. Uitvoerders hebben tijdens de uitvoering van de interventie een uitnodiging op papier en/of QR code van de onderzoekers ontvangen naar de vragenlijst. Daarbij is de vragenlijst in de eerste werkweek na de interventie verzonden naar alle e-mailadressen van personen die in het draaiboek van de edities zijn opgenomen. Ontbrekende adressen zijn opgevraagd bij COPS. Om de respons te verhogen, is ervoor gekozen om een week later een reminder te sturen naar de personen die deze nog niet hadden ingevuld. In Tabel 4 is een overzicht gegeven van het aantal uitvoerders dat is uitgenodigd om de vragenlijst in te vullen, het aantal dat de vragenlijst heeft ingevuld en het responspercentage. De respondenten zijn onder meer werkzaam bij de politie, gemeenten en in de cybersecurity-industrie.

Tabel 4: Overzicht verhouding uitgenodigde uitvoerders en ingevulde vragenlijsten

	Purmerend	Walibi	Sneek
Aanwezig	24	23	24
Ingevuld	17	16	16
Respons	70,8%	69,6%	66,7%

3.2.6 Registratiedata

Tot slot is data bij COPS opgevraagd om antwoord te geven op de deelvraag over het bereik van de doelgroep (vraag 2a). Per editie heeft COPS registratiedata gedeeld met de onderzoekers in een Exel bestand. De data bevatten geanonimiseerde gegevens per ingevulde assessment. Het betrof deels geautomatiseerde gegevens (de behaalde scores op de twee onderdelen) deels gegevens die de jongeren zelf hebben ingevuld bij het assessment (provincie, wervingsmethode) en deels de status zoals die is bijgehouden door COPS (uitgenodigd ja/nee, heeft aanwezigheid bevestigd ja/nee, is aanwezig geweest ja/nee (alleen beschikbaar voor editie Sneek)).

3.2.7 Beperkingen van de onderzoeksmethode

De hierboven beschreven onderzoeksmethoden kennen enige beperkingen. Allereerst heeft er selectie van respondenten plaatsgevonden die zijn geïnterviewd. De onderzoekers hebben bij elke editie uitgevraagd in de werkgroep welke uitvoerders betrokken waren bij de voorbereiding. Bij elke editie zijn de personen met de grootste en/of meest centrale rol (waaronder de kartrekker) in de voorbereiding van de uitvoering geïnterviewd. Vervolgens zijn alle betrokken uitvoerders en deelnemers gevraagd om middels de hierboven beschreven vragenlijst hun ervaringen en meningen te delen met de onderzoekers, maar niet alle uitvoerders en deelnemers hebben de vragenlijst ingevuld. Hierdoor kan er een selectiebias hebben plaatsgevonden, waarbij de resultaten mogelijk een vertekend beeld geven.

Een tweede beperking van het onderzoek heeft betrekking op de validiteit van de antwoorden van de respondenten. Uitvoerders zijn bevestigd over onder andere de voorbereiding en uitvoering op basis van hun eigen inspanningen, waarbij sociaal wenselijke antwoorden en onnauwkeurigheden in de herinnering de resultaten hebben kunnen vertekend. Deze beperking is zo goed mogelijk ondervangen door enerzijds de vragenlijst te verspreiden onder alle uitvoerders, aangevuld met externe sprekers en deelnemers, en anderzijds door open vragen te stellen. Ook bij deelnemers was mogelijk sprake van sociaal wenselijke antwoorden. De onderzoekers hebben geprobeerd dit risico te verkleinen door de vragenlijsten anoniem te maken, geen vragen te stellen over eigen illegale gedragingen en het stellen van open vragen. Ook bij deelnemers hebben onnauwkeurigheden in de herinnering de resultaten mogelijk

vertekend. Deelnemers zijn namelijk in de eerste en laatste edities eenmalig gevraagd naar hun mening over alle verschillende programmaonderdelen aan het einde van de dag. In de tweede editie is beoogt deze tekortkoming weg te nemen door elk programmaonderdeel direct na afloop te evalueren, maar dit leidde tot een lage respons per programmaonderdeel. Omwille van de selectiebias die dit kan opleveren, is er bij de derde uitvoering voor gekozen om de evaluatie weer eenmalig aan het einde van de dag te doen.

Ten derde is er sprake van kleine variaties in de vragenlijsten die zijn afgenomen onder de deelnemers. Aanpassingen zijn gemaakt om de kwaliteit te verhogen (zoals het evalueren van elk programmaonderdeel direct na afloop) of de duur van de vragenlijst te verkorten (door het samenvoegen van enkele stellingen die hetzelfde concept omvatten). Ook is de vragenlijst van de uitvoerders in Sneek uitgebreid omwille van uitbreiding van de nieuwe interventiedocumentatie.

Ten vierde is bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag met betrekking tot het bereik van de interventie gebruik gemaakt van secundaire registratiedata. COPS hebben een selectie van deze anonieme data gedeeld met de onderzoekers. De selectie bestond uit de gemaakte assessments die betrekking hadden op de uitvoeringen van de interventie in Purmerend, Sneek en Walibi. Echter, omdat jongeren niet altijd invullen in het assessment uit welke provincie zij afkomstig zijn, was het niet altijd duidelijk of ingevulde assessments bij deze specifieke uitvoeringen behoorden. Dit is zo veel mogelijk tegengegaan door bijvoorbeeld bij te houden wanneer gastcolleges plaatsvonden voor specifieke uitvoeringen, waarna aangenomen kon worden dat in dat tijdvak ingevulde assessments hoorden bij de specifieke editie waar het gastcollege voor was opgezet. Toch is het mogelijk dat er assessments niet of onterecht zijn meegenomen in de geselecteerde registratiedata. Voor de aantallen uitgenodigde en aanwezige deelnemers had dit geen gevolgen (alle uitnodigingen waren opgenomen in de data).

Een vijfde beperking heeft te maken met het dynamische karakter van *action research*. In 2022 en 2023 zijn verschillende interventiedocumentatie herzien en nieuwe interventiedocumentatie verspreid vanuit de interventieontwikkelaars (Figuur 1). Dit deden zij deels op basis van de aanbevelingen vanuit de tussentijdse planevaluatie (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022). In de latere edities (Sneek en Walibi) werkten uitvoerders echter met deze nieuwe documenten en had de onderzoeksvraag van de procesevaluatie (zijn deze uitvoeringen uitgevoerd volgens plan?) niet meer betrekking op de interventiedocumentatie die onderwerp waren van de planevaluatie, maar op de nieuwe interventiedocumentatie. Het was binnen het huidige onderzoek echter niet mogelijk opnieuw een planevaluatie uit te voeren van de nieuwste interventiedocumentatie. Wel hebben de onderzoekers daarom bij elke editie de uitvoering in de praktijk vergeleken met de plannen uit de nieuwste interventiedocumentatie. De aanbevelingen uit de planevaluatie zijn vanwege de aard van *action research* echter inmiddels niet meer volledig actueel.

4. Planevaluatie

In dit hoofdstuk wordt de planevaluatie van de interventie beschreven.⁵ Hierbij wordt ingegaan op elke deelvraag op basis van enerzijds interventiedocumentatie en anderzijds op basis van de interviews met interventieontwikkelaars. Elke paragraaf zal worden afgesloten met een evaluatie. Allereerst zal worden beschreven wat de interventie inhoudt (paragraaf 4.1) en hoe de interventie is ontstaan (paragraaf 4.2). Vervolgens wordt ingegaan op de doelen van de interventie (paragraaf 4.3) en de (theoretische) onderbouwing (paragraaf 4.4). Vervolgens komen de doelgroep van de interventie (paragraaf 4.5) en de opzet van de interventie aan bod (paragraaf 4.6). Ook wordt ingegaan op betrokken partijen bij de interventie (paragraaf 4.7) en het organiseren van de interventie (paragraaf 4.8). Ten slotte wordt aandacht besteed aan de rol van de interventie in het huidige strafrechtssysteem (paragraaf 4.9). Aanbevelingen zijn opgenomen in elke paragraaf (per thema) en in paragraaf 10. De hoofdvraag en deelvragen van de planevaluatie worden beantwoord in de conclusie van dit rapport (hoofdstuk 6). Het rapport wordt afgesloten met diverse overkoepelende aanbevelingen voor de interventiedocumentatie (hoofdstuk 7).

4.1 De interventie

Ter beantwoording van deelvraag 1a (wat is de interventie?) wordt in deze paragraaf onderzocht wat de interventie is. Deze paragraaf gaat in op wat hierover in interventiedocumentatie en online kan worden gevonden (paragraaf 4.1.1) en interviews met de interventieontwikkelaars (paragraaf 4.1.2). Vervolgens wordt dit geëvalueerd in paragraaf 4.1.3.

4.1.1 Volgens de interventiedocumentatie

Uit een beschrijving van de interventiedocumentatie blijkt dat de interventie een product is van het daderpreventie team 'de Cyber Offender Prevention Squad' (hierna: COPS) van de Nationale Politie (Landelijke Eenheid). Het is een groepsinterventie voor jongeren met interesse in ICT en de neiging om online de grens op te zoeken. Ook is deze interventie gericht op de ouders en docenten van deze jongeren. De interventie wordt uitgevoerd met als doel jongeren te informeren over de kansen en risico's die hun ICT-talent met zich meebrengt en ouders en docenten te leren hoe zij (hun) kinderen hierin kunnen ondersteunen. Uit de beschrijving van de interventiedocumentatie blijkt dat hierbij de hulp van publieke en private organisaties wordt ingeschakeld. Publieke organisaties die betrokken worden bij de interventie zijn bijvoorbeeld gemeenten, samenwerkingsverbanden en cyberafdelingen bij de politie. Bij private organisaties kan worden gedacht aan bedrijven uit de cybersecurity- en game-industrie. Het bovenstaande komt overeen met hetgeen hierover op de website van de interventie en de website van de politie te vinden is.⁶

4.1.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Aan de interventieontwikkelaars is gevraagd of zij een beschrijving van de interventie konden geven. De omschrijving die de interventieontwikkelaars gaven, kwam in alle gevallen overeen met de definitie van de interventie in de interventiedocumentatie. Zij omschrijven de interventie als een event van een dag

⁵ Een tussentijdse rapportage van de planevaluatie is in 2022 opgeleverd ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de interventiedocumentatie (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022).

⁶ Politie.nl (2021, 15 november). Noord-Hollandse jongeren leren over de kansen en risico's van hun digitale talent.

voor jongeren met interesse en vaardigheden op het gebied van ICT die de neiging hebben om online de grens op te zoeken. Tijdens deze dag leren de jongeren volgens de respondenten meer over de grenzen van de wet en positieve alternatieven in de ICT-industrie. Uit de interviews blijkt dat er maximaal zestig jongeren aan de interventie kunnen deelnemen. Daarnaast is het programma gericht op de ouders en docenten van deze jongeren. Zij leren wat hacken precies inhoudt, doen een challenge zodat ze er zelf *feeling* mee krijgen en krijgen handvatten geboden om het gesprek met deze jongeren aan te gaan.

In de interviews werd bevestigd dat de interventie het product is van het daderpreventieteam van de Landelijke Eenheid: COPS. Over de naam vertelt R3 dat in de eerste plaats is gekozen voor de naam Hack_Light (als afgeleide van Hack_Right), maar dat al snel het idee ontstond dat deze naam jongeren onvoldoende aansprak. *“We vroegen ons af of deze naam wel leuk genoeg was voor de jongeren. Zij willen natuurlijk geen ‘light’ hacker zijn, maar juist een goede hacker.”* De nieuwe naam is afgeleid van ‘bootcamp’ (er bestaan zogenoemde hackerbootcamps waar personen een hele dag nieuwe dingen leren) en ‘rebooten’ (opnieuw opstarten). *“Dat is wat wij proberen te doen. Niet per se opnieuw opstarten maar wel jongeren naar een positief alternatief verwijzen. Daarnaast is het een computerterm en dat vonden we erg passend.”* De respondent geeft aan dat ze het niet alleen belangrijk vonden dat deze term jongeren aanspreekt, maar ook dat relevante partijen begrijpen dat het een bootcamp is waarbij nieuwe dingen worden geleerd. Respondent 1 (R1) was niet betrokken bij het bedenken van de naam, maar acht deze naam wel gaaf en passend bij de interventie. Ze benoemt hierbij echter ook dat soms verwarring over de naam bestaat, in de eerste plaats omdat deze zoals gezegd een verandering heeft ondergaan en ten tweede omdat deze in de praktijk op verschillende manieren geschreven wordt.

4.1.3 Evaluatie

Met betrekking tot de keuze van de naam van deze interventie valt tot slot op dat er in België een initiatief bestaat met veel overeenkomsten in naam en inhoud. Het is de onderzoekers niet bekend of dit op toeval berust of dat de interventies gerelateerd zijn. In ieder geval is het goed om na te gaan welke resultaten Google toont wanneer er gezocht wordt op de naam van de interventie. Het zoeken van de naam van de interventie leidde in 2022 bijvoorbeeld tot informatie over het initiatief in België. Dit betreft een kamp voor risicovolle gamers, die hierbij worden blootgesteld aan alternatieve vrijetijdsbestedingen met als doel een gezondere balans op te maken tussen een online en offline netwerk. Dit zoekresultaat is van belang omdat het mogelijk is dat personen die van de Nederlandse interventie horen middels deze termen op zoek gaan en mogelijk niet bij de juiste interventie terechtkomen. Daarnaast is dit relevant omdat de interventieontwikkelaars het belangrijk achten – zo zal later in dit rapport blijken – dat de interventie meer onder de aandacht wordt gebracht van relevante ketenpartners. Ook hiervoor is het noodzakelijk dat de interventie goed vindbaar is.

4.2 Ontstaan interventie

In deze paragraaf wordt ingegaan op deelvraag 1b (waarom en hoe is de interventie ontstaan). Op basis van de interventiedocumentatie (4.2.1) en de interviews met interventieontwikkelaars (4.2.2) komt aan bod waarom en op welke wijze deze interventie tot stand is gekomen. Vervolgens zal dit worden geëvalueerd in paragraaf 4.2.3.

4.2.1 Volgens de interventiedocumentatie

Uit de interventiedocumentatie van de interventie blijkt dat er verschillende redenen zijn geweest voor de ontwikkeling van deze interventie, namelijk:

- Een toename van het aantal cyberdelicten en het ontstaan van nieuwe vormen van online criminaliteit;
- Het profiel van cyberdaders;
- Het belang van vroeg ingrijpen bij cyberdaders vanwege het cybercriminele ontwikkelpad;
- Het gebrek aan interventies die zich richten op risicogroepen die nog niet in de strafrechtketen zijn beland;
- Eerdere ervaringen met preventieve interventies in Nederland en Engeland.

In de eerste plaats merkt de politie op dat de sterk gedigitaliseerde samenleving – naast positieve ontwikkelingen – een aantal negatieve ontwikkelingen tot gevolg heeft. Zo is het aantal geregistreerde cyberdelicten in de periode van januari 2019 tot en met december 2020 duidelijk toegenomen. Niet alleen het aantal cyberdaders neemt toe, ook ontstaan als gevolg van digitalisering steeds meer nieuwe vormen van online criminaliteit. In de interventiedocumentatie worden verschillende aspecten als oorzaak voor deze toename aangewezen. De politie verwacht dat het aantal geregistreerde cyberdelicten is toegenomen. Enerzijds is deze verwachting gebaseerd op de constatering dat daders steeds beter technologisch ontwikkeld zijn en het internet tegenwoordig eindeloze mogelijkheden biedt. Anderzijds is sprake van een indirecte toename van het aantal geregistreerde cyberdelicten. Doordat het OM en de politie de aanpak van cyberdelicten hebben verbeterd en geïntensiveerd, worden momenteel meer cyberdelicten opgemerkt.

Ten tweede wordt in de interventiedocumentatie genoemd dat cyberdaders op een aantal punten verschillen van traditionele daders. Een verschil dat wordt genoemd, is dat de leeftijd waarop daders met criminaliteit starten bij cyberdaders vaak lager ligt dan bij traditionele criminaliteitsvormen. Daarnaast wordt gesteld dat cyberdaders zich minder bewust zijn van de strafbaarheid en schadelijkheid van hun gedrag dan daders van traditionele criminaliteit. Verder speelt anonimiteit in de online wereld een rol: daders van cybercriminaliteit achten de pakkans klein en er kan sprake zijn van een gebrek aan ouderlijke controle. Tot slot wordt genoemd dat er verschillen bestaan in motivatie tussen cyberdaders en daders van traditionele criminaliteit. Waar financiële motieven vaak een rol spelen bij traditionele daders, wordt gesteld dat jonge cyberdaders veelal intrinsiek gemotiveerd zijn. Zij plegen cybercrime bijvoorbeeld vanuit nieuwsgierigheid.

Ten derde beschrijft de politie in de interventiedocumentatie dat het bij cyberdaders van belang is om vroeg in te grijpen. Het investeren in een preventieve aanpak kan voorkomen dat (startende) cyberdaders met enigszins onschuldige motieven zich verder ontwikkelen in professionele daders die veel schade kunnen aanrichten, zo blijkt uit onderzoek (Aiken et al., 2016; NCA, 2015; 2017; Oosterwijk & Fischer, 2017). Met verwijzing naar Aiken et al. (2016) en Xu et al. (2013) beschrijft de interventiedocumentatie een crimineel ontwikkelpad voor jeugdige cyberdaders, waarbij ook de motieven voor het plegen van cyberdelicten na verloop van tijd veranderen. De eerste fase wordt gekenmerkt door online activiteit (bijvoorbeeld door interesse in ICT en gamen) en hierbij wordt gehackt vanuit onschuldige motieven, zoals nieuwsgierigheid. In de tweede fase leren jongeren hackvaardigheden via online hackfora en hack-tutorials en worden op kleine schaal de eerste cyberdelicten gepleegd. In de derde fase worden cyberdelicten op steeds grotere schaal gepleegd en spelen mogelijk andere motieven een rol, zoals geld, macht of gerechtigheid. Nu uit de literatuur (DeMarco, 2001) blijkt dat zelfs een klein deel van de

geprofessionaliseerde cyberdaders miljoenen aan financiële schade kan aanrichten, benadrukt de politie dat moet worden voorkomen dat beginnende hackers zich verder (illegaal) professionaliseren.

Nadat het belang van preventieve interventies is benadrukt, wordt in de interventiedocumentatie ten vierde een onderscheid gemaakt tussen primaire, secundaire en tertiaire preventies. Waar primaire preventie zich richt op de gehele bevolking, focust secundaire preventie zich op risicogroepen en tertiaire preventie op daders, ofwel personen die als gevolg van hun gedrag in de strafrechtsketen zijn beland. Hoewel deze bevinding in de interventiedocumentatie niet wetenschappelijk wordt onderbouwd, kan bevestiging van het bovenstaande wel in de literatuur worden teruggevonden (zie bijvoorbeeld Brantingham & Faust, 1976; Van Dijk & De Waard, 1991). Volgens de interventiedocumentatie bestaan in Nederland verschillende primaire interventies die wijzen op de gevaren van het internet (zoals Gamechangers en de campagne 'Een klik verwijderd van cybercrime'). Ook zijn tertiaire preventiemethoden ontwikkeld en uitgevoerd. Zo richten de interventie Cease & Desist of het alternatieve straftraject Hack_Right zich op first offenders. Secundaire preventies zijn in Nederland echter schaars. De interventie – gericht op een risicogroep (jongeren met interesse in ICT die nog niet in de strafrechtsketen zijn beland) – is ontwikkeld om dit gat op te vullen.

Ten slotte vormen eerdere ervaringen met preventieve programma's in Nederland en Engeland een aanleiding voor het ontwikkelen van de interventie. In Nederland ontstond de vraag naar secundaire preventie van cybercriminaliteit volgens de interventiedocumentatie naar aanleiding van bovengenoemde strafrechtelijke interventie Hack_Right. Hack_Right betreft een alternatief straftraject voor jeugdige daders (12 tot 23 jaar) die hun eerste cyberdelict hebben gepleegd. Deze jonge cyberdaders kunnen middels Hack_Right hun straf deels uitvoeren met zowel een publieke begeleider (van de Reclassering, Raad voor de Kinderbescherming of Halt) als een private begeleider (werkzaam in de cybersecurity-industrie). Het doel van Hack_Right betreft zoals gezegd enerzijds het voorkomen van recidive bij deze doelgroep en anderzijds de ontwikkeling van hun ICT-talent binnen de kaders van de wet (zie ook Schiks et al., 2021). Omdat Hack_Right alleen binnen strafrechtelijke kaders uitgevoerd kon worden, ontstond onder ouders en instanties de behoefte aan een preventieve interventie. Uit de interventiedocumentatie blijkt dat naar aanleiding van deze vraag twee individuele Hack_Right-trajecten buiten de strafrechtsketen om hebben plaatsgevonden. Ook in Engeland ontstond onder ouders de roep om een preventieve interventie op het gebied van cybercrime naar aanleiding van een awareness campagne van de Britse National Crime Agency (NCA). Om die reden ontwikkelde de NCA in samenwerking met publieke organisaties verschillende bootcamps van één dag met als doel te voorkomen dat jongeren die de neiging hebben om online de grens op te zoeken het verkeerde pad op gaan. De focus in de Engelse bootcamps ligt op wetgeving, opleidingsmogelijkheden, baankansen, ICT-talent en onwetendheid onder ouders. De interventie is mede ontwikkeld naar aanleiding van de succesvolle ervaringen in Engeland.

4.2.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Tijdens de interviews hebben de interventieontwikkelaars meer inzicht gegeven in hoe de interventie is ontstaan. Drie van de vijf redenen die in de interventiedocumentatie worden genoemd, werden ook genoemd door de respondenten. Deze drie redenen zullen hier worden besproken.

Ten eerste benoemt één van hen dat de interventie is ontwikkeld omdat door de politie werd opgemerkt dat sprake was van een gesprek aan interventies die zich richten op risicogroepen die nog niet in de strafrechtsketen zijn beland (ofwel secundaire preventie). Door middel van de interventie wordt beoogd het gat tussen primaire en tertiaire preventie op te vullen.

In de tweede plaats verwezen ontwikkelaars naar eerdere ervaringen met (preventieve) interventies in Nederland en Engeland. De interventieontwikkelaars linken de ontwikkeling van de interventie bijvoorbeeld aan de interventie Hack_Right en de twee individuele trajecten die naar aanleiding van Hack_Right in Nederland zijn uitgevoerd. Deze trajecten vonden buiten de strafrechtketen plaats en hadden een preventief en vrijwillig karakter. De ervaringen hiermee waren deels positief en deels negatief. Gewaardeerd werd dat de begeleiding een-op-een plaatsvond. Het was mogelijk een traject op maat aan te bieden. Ook voor ouders waren deze trajecten nuttig. Hen werd een aanspreekpunt geboden, een coach voor de langere termijn. Verder omschrijft een respondent deze trajecten als duurzaam omdat voor langere tijd in de jongeren werd geïnvesteerd. Twee respondenten gaven aan dat de uitvoerders van deze trajecten echter ook opmerkten dat de toewijding van jongeren en ouders steeds meer wegebde. Het volgende citaat illustreert dit:

“Er ging veel tijd in zitten. Het was volledig vrijwillig en we merkten dat dat voor jongeren vaak een aanleiding is om zich niet volledig in te zetten. Ook draagt het de boodschap uit van ‘we willen dat je je goed gedraagt’, dat maakt het minder aantrekkelijk. We wilden daarom op zoek naar een andere manier om die boodschap over te brengen. Jongeren verleiden om zonder strafrechtelijk kader deel te nemen, zonder dat de inhoud verloren gaat.” (R2)

Hier wordt door een van de respondenten nog aan toegevoegd dat ouders het tegenstrijdig vonden dat deze trajecten vanuit de politie werden georganiseerd. Zo stelt zij dat ouders ondanks het vrijwillige karakter van de trajecten bang waren dat er informatie over de jongeren werd genoteerd en opgeslagen. Dit was volgens de respondent echter niet het geval.

Ook werden de ervaringen met preventieve interventies in Engeland door alle drie de respondenten genoemd als aanleiding voor de ontwikkeling van de interventie. Tijdens de interviews werd meer informatie gedeeld dan hierover in de interventiedocumentatie te lezen is. Het gaat in dit geval om een groepsworkshop, ook wel ‘*The National Cyber Diversion Workshop*’ genoemd. Deze workshop is ontwikkeld en uitgevoerd door de National Crime Agency (NCA). Met name de lessen uit deze interventie hebben COPS geïnspireerd om de interventie in de vorm van een groepsworkshop uit te voeren. Respondent 2 (R2) noemt hierbij de succesvolle wervingsstrategie die in Engeland wordt gehanteerd:

“In Engeland wordt een ‘referral mechanism’ gehanteerd. Hierbij worden jongeren die een risico vormen vanuit verschillende instanties doorverwezen, bijvoorbeeld vanuit de hulpverlening, scholen en de regionale politie. Dit mechanisme is daar zeer goed op orde. In elke stad zijn regionale preventieteams beschikbaar die in contact staan met scholen en hulpverleners. Hierdoor kunnen risicojongeren goed in kaart worden gebracht. In Nederland ontbreekt zo’n goed netwerk, dus van dat mechanisme konden wij geen gebruikmaken. Qua inhoud zijn de workshops wel vergelijkbaar [met de Engelse workshop].” (R2)

De respondenten noemen nog een ander verschil tussen de Engelse workshops en de interventie. In Engeland kunnen zowel risicojongeren als ‘first offenders’ aan de workshop deelnemen. Voor first offenders wordt deze workshop (net als bij Hack_Right) ingezet als alternatief straftraject. Het betreft hier dus een combinatie van secundaire en tertiaire preventie, waar in Nederland alleen risicojongeren voor deelname aan de interventie in aanmerking komen. Dit verschil maakt een vergelijking in de effecten tussen deze twee interventies volgens R3 lastig. Daarnaast wordt genoemd dat de evaluatie van de Engelse

workshops niet in de ontwikkeling van de interventie is meegenomen. Deze evaluatie was tijdens de ontwikkeling van de interventie namelijk nog niet afgerond. Tot op het moment van interviews heeft COPS deze resultaten niet ontvangen. Wel zijn zij met het team naar Engeland geweest om met de ontwikkelaars en uitvoerders te spreken. Verder zijn zij in de (door)ontwikkeling van de interventie geadviseerd door een collega die voorheen als teamleider betrokken was bij de workshops in Engeland. Ook hebben zij een film van de BBC bekeken waarin verschillende inzichten en ervaringen van deelnemers en professionals worden gedeeld.

Ten derde wordt door de interventieontwikkelaars ingegaan op het profiel van cyberdaders – waarbij de nadruk wordt gelegd op de jonge leeftijd – en het belang om hierbij tijdig in te grijpen. Zo wordt genoemd dat relatief veel jongeren betrokken zijn bij cybercrime en dat zij op zeer jonge leeftijd daarmee starten. Vroeg ingrijpen wordt bij deze groep daarom belangrijk geacht: *“Door te investeren op daderpreventie voorkomen we schade en slachtofferschap en ontlasten we de strafrechtketen”*, aldus R2. Verder gaat het volgens twee respondenten om een ingewikkelde doelgroep die lastig te traceren is, onbekend is met wetgeving op dit gebied en online grenzen niet goed (her)kent. Deze jongeren zouden niet goed weten wat zij met hun talent aankunnen, zeker niet wanneer zij wat jonger zijn. Ook zouden ouders onvoldoende kennis van dit onderwerp hebben om (hun) kinderen goed bij te kunnen sturen. Bovenstaande informatie baseren de respondenten op ervaringen met Hack_Right, de evaluatie van de interventie en wetenschappelijke literatuur. Respondent 2 (R2) geeft aan zelf een casestudy te hebben gedaan op basis van veertig dossiers waaruit zij dit soort motieven haalde.

Ten slotte is gevraagd welke partijen bij de ontwikkeling van de interventie betrokken zijn geweest. Deze informatie is namelijk niet in de interventiedocumentatie opgenomen. Respondent 2 (R2) zegt hierover het volgende:

“We hebben gekeken welke partners bij Hack_Right betrokken waren, zoals de cybersecurity-industrie (aangezien zij veel domeinkennis hebben), gemeenten (omdat zij verantwoordelijk zijn voor criminaliteitspreventie en hierin investeren), wetenschappers, methodieontwikkelaars en een onderzoeksbureau. Het laatste met als doel vast te stellen hoe zo’n interventie het beste vorm kan krijgen.” (R2)

Respondent 1 (R1) bevestigt dat de interventie is opgezet vanuit het netwerk van Hack_Right en dat de partijen die oorspronkelijk bij de ontwikkeling van de interventie werden betrokken met name justitiële partijen waren. Zij voegt hieraan enkele partijen toe, waaronder Veiligheidshuizen, Platform ZSM en het Arrondissement Platform Jeugd (APJ). In een APJ werken onder meer het OM (middels een jeugdofficier), de politie, de Raad voor de Kinderbescherming en HALT met elkaar samen.⁷ Deze partijen hebben volgens deze respondent gaandeweg hun rol in de ontwikkeling en uitvoering van de interventie niet willen en/of kunnen pakken. De oorzaak hiervoor legt de respondent voornamelijk bij een gebrek aan capaciteit:

“Je ziet dat partijen zoals de politie en gemeenten te veel veiligheidsonderwerpen op hun bordje hebben. Denk aan ondermijning, drugs- en mensenhandel. Als een onderwerp niet formeel verankerd is in beleid, dan denken ze ‘het zal wel’. In dat geval loopt zo’n project weg. Dat is wel een zorg.” (R1)

⁷ Stcrt., 2020, 62180 (Richtlijn en kader voor strafvordering jeugd en adolescenten, inclusief strafmaten Halt).

Behalve dat partijen ‘verzuipen in het werk’ benadrukt R1 dat een project als de interventie valt of staat met enthousiasme en wilskracht. Dat vergt volgens haar de betrokkenheid van een ander soort overheidsprofessional dan de professional die zich hier momenteel mee bezighouden. Bij voorkeur dienen volgens haar junioren ingezet te worden, aangezien zij vaak gemotiveerd en maatschappelijk betrokken zijn. Hierbij is volgens haar wel sprake van een probleem: *“Junioren hebben niet het mandaat of de doorzettingsmacht om een dergelijke interventie te verankeren in beleid. Er zit altijd een senior boven, een coördinator of afdelingshoofd. En die zit ook maar eens in de drie maanden bij de burgemeester.”*

4.2.3 Evaluatie ontstaan interventie

Zowel wanneer gekeken wordt naar geregistreerde criminaliteit als cijfers uit slachtofferenquêtes kan geconcludeerd worden dat cybercriminaliteit toeneemt (CBS, 2023). Dit maakt de noodzaak voor preventie en daarmee interventies die zich daarop richten evident.

Ook beschrijft de interventiedocumentatie een goed onderbouwd argument voor de noodzaak van interventies die vroeg in het criminele ontwikkelpad ingrijpen. Waar primaire preventie mogelijk is via bijvoorbeeld scholen en tertiaire preventie kan worden ingezet in de strafrechterketen, wordt in de interventiedocumentatie terecht gesteld dat er ook behoefte is aan secundaire preventie – gericht op risicogroepen op het gebied van cybercriminaliteit. Daar er voor secundaire preventie niet voldoende initiatieven bestaan in Nederland, kan inderdaad gesteld worden dat er noodzaak is voor interventies die zich hierop richten.

De interventiedocumentatie maakt een tweeledig argument met betrekking tot de leeftijd van cyberdaders. Ten eerste het argument dat sprake is van een hoge prevalentie van jeugdige daders. De hoge prevalentie van cybercrimineel gedrag onder jongeren kan worden onderbouwd met onderzoeksbevindingen (Van der Laan et al., 2021; Weulen Kranenbarg et al., 2022). Gecombineerd met het feit dat cyberdaders op jonge leeftijd veel slachtoffers met grote schade kunnen maken, lijkt de onderzoekers voldoende argument voor een preventieve interventie. Daarmee is het tweede argument, dat het profiel van cyberdaders op het gebied van leeftijd zou afwijken van dat van traditionele daders, niet meer noodzakelijk. De wetenschappelijke onderbouwing voor dit tweede argument is niet sterk. Enkele publicaties uit de interventiedocumentatie zijn niet openbaar en andere zijn niet terug te vinden in de literatuurlijst. Hoewel het een herkenbare opmerking is uit de praktijk, dat cyberdaders die in de strafrechterketen komen jonger zijn dan traditionele daders, kan daarbij bijvoorbeeld sprake zijn van selectie. Op basis van de huidige stand van onderzoek kan niet worden gesteld dat er sprake is van een afwijkende populatie met betrekking tot leeftijd (Ruiter & Bernaards, 2013; Van der Wagen et al., 2019; Van der Laan et al. 2021). Wel zou de interventiedocumentatie de noodzaak voor een aparte interventie voor risicogroepen voor online criminaliteit kunnen onderbouwen door te beargumenteren dat het ontwikkelpad tot cybercriminaliteit verschilt van traditionele criminaliteit, waarbij andere risicofactoren gelden (zoals veel online zijn en online gaming).

De interventiedocumentatie gaat vervolgens in op eerdere preventieve interventies die een aanleiding hebben gevormd voor de ontwikkeling van de interventie. Het gaat hierbij om individuele trajecten die zijn afgeleid van Hack_Right in Nederland en een programma van de NCA (National Crime Agency) in Engeland. Hoewel de programmaonderdelen van Hack_Right kort worden benoemd, wordt niet toegelicht hoe de hieruit afgeleide individuele trajecten er uitzagen en of deze succesvol waren of niet. Hetzelfde geldt voor het programma van de NCA: de onderwerpen worden kort toegelicht, maar het is onduidelijk om welke interventie het precies gaat, hoe het programma er uitziet en of dit programma is geëvalueerd of niet. Uit de interviews is gebleken dat het de ‘The National Cyber Diversion Workshop’

betreft en dat de interventie wat betreft de inhoud vergelijkbaar is met deze interventie. De resultaten van de evaluatie van deze interventie zijn echter niet meegenomen in de ontwikkeling van de interventie. Hoewel de resultaten van de evaluatie mogelijk niet geheel van toepassing op de interventie, vanwege het verschil in doelgroep, is het wenselijk de resultaten alsnog op te vragen, aangezien het argument dat de interventie is ontwikkeld na succesvolle ervaringen in Engeland vooral overtuigend is wanneer dit wordt onderbouwd met onderzoek/publicaties. Daarnaast zouden de onderzoekers graag zien dat in de interventiedocumentatie meer informatie wordt opgenomen over de Nederlandse trajecten en het Engelse programma en in welke mate de interventiedocumentatie hierop gebaseerd is.

4.3 Doelen interventie

Ter beantwoording van deelvraag 1c (wat is het doel van de interventie?) wordt in deze paragraaf onderzocht wat de doelen van de interventie zijn. De doelen zijn beschreven op basis van de interventiedocumentatie (4.3.1) en de interviews met interventieontwikkelaars (4.3.2). Vervolgens worden de doelstellingen geëvalueerd in paragraaf 4.3.3.

4.3.1 Volgens de interventiedocumentatie

Volgens de interventiedocumentatie betreft het doel van de interventie het bijsturen van jongeren tussen 12 en 25 jaar met de neiging om online de grens op te zoeken, hen te informeren over de gevaren en te verwijzen naar de kansen van de online wereld. De interventie bestaat uit zowel een programma voor deze jongeren als een programma voor ouders en docenten. De modules in de interventie zijn gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent in te zetten, het opbouwen van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van de anonimiteit van het internet, het stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders en docenten. Ook worden ouders en docenten ondersteund in de digitale opvoeding. Met deze modules beoogt men het volgende te bereiken:

- Jongeren kunnen aangeven waar online de grens ligt;
- Jongeren weten hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken;
- Jongeren beschikken over de kennis om zich te kunnen verzetten tegen negatieve invloed van peers;
- Jongeren zijn zich bewust welke impact cybercrime heeft op slachtoffers;
- Jongeren zijn zich bewust dat ze sporen achterlaten en online niet anoniem zijn;
- Jongeren zetten hun digitale skills in voor het goede door zich aan te melden bij een ICT-opleiding, ICT-stage, ICT-baan en/of Cisco cursus;
- Ouders en docenten weten hoe ze het gesprek over online gedrag met (hun) kinderen kunnen voeren;
- Ouders en docenten maken het online gedrag van (hun) kinderen bespreekbaar.

4.3.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Tijdens interviews is de interventieontwikkelaars gevraagd wat volgens hen het doel is van de interventie. Het antwoord op deze vraag kwam in alle gevallen overeen met de algemene doelstelling zoals genoemd in de interventiedocumentatie, namelijk het bijsturen van jongeren die de neiging hebben om online de grens op te zoeken en hen informeren over de risico's en kansen van de online wereld. Het volgende citaat biedt hiervan een voorbeeld:

“Het belangrijkste doel is het bewerkstelligen van gedragsverandering. Er moet worden gewerkt aan de weerbaarheid van jongeren en hun ouders door hen in een tijdig stadium te laten zien dat er andere keuzemogelijkheden zijn voor zij het criminele pad op gaan.” (R1)

De concrete leerdoelen zoals beschreven in bovenstaande paragraaf werden vooral genoemd in antwoord op de vraag of de afzonderlijke programmaonderdelen bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen. Deze komen daarom in de volgende paragraaf aan bod (paragraaf 4.4).

Ook is de interventieontwikkelaars gevraagd op welke wijze wordt beoordeeld of de beoogde doelen van de interventie worden gehaald. Alle drie de respondenten geven aan dat zowel voorafgaand aan als na afloop van de interventie een vragenlijst naar de jongeren en de uitvoerders wordt gestuurd. In deze vragenlijst die voorafgaand aan de interventie wordt afgenomen, wordt onder meer gevraagd of de jongeren een idee hebben van waar zij met hun ICT-vaardigheden terecht kunnen, evenals naar welk programmaonderdeel zij het meeste uitkijken. Achteraf wordt bijvoorbeeld gevraagd welk onderdeel zij het minst leuk vonden. Respondent 3 (R3) benadrukt hierbij dat de respons niet altijd hoog is. Om die reden wordt beoogd de interventie ook met alle uitvoerders te evalueren. Per onderdeel wordt dan gekeken wat er beter had gekund. *“Want ook de groepsleiders en andere uitvoerders horen veel van de jongeren en hun ouders”,* aldus R3.

Respondent 2 (R2) stelt dat COPS beperkte middelen heeft om de interventie te evalueren en dat het bovendien te vroeg is voor een effectstudie. De interventie bevindt zich namelijk nog in een pilotfase. Dat een effectstudie wel wenselijk is, ondersteunt het volgende citaat:

“We willen toe naar een manier om te meten of de interventie heeft bijgedragen aan verandering in kennis. Gedrag is namelijk moeilijk te meten en we mogen als politie de deelnemers ook niet blijven volgen. We zouden graag een effectstudie uitvoeren, maar daarvoor is het nog te vroeg. Zodra we vinden dat de interventie staat en niet meer aangepast hoeft te worden, dan is het tijd voor een effectstudie.” (R2)

Eén van de respondenten geeft aan dat ze (nog) niet overtuigd is dat de interventie ook daadwerkelijk leidt tot gedragsverandering. Om de interventie op langere termijn te kunnen uitvoeren is het volgens haar van belang om middels een kosten-baten analyse vast te stellen wat de interventie uiteindelijk oplevert. Een deelname van vijftig jongeren lijkt volgens haar veel, maar ten opzichte van de populatie betreft het *‘slechts een speldenprikje’*. Ontwikkelaars en uitvoerders moeten dit volgens haar kunnen uitleggen en verantwoorden aan zichzelf, de organisatie waarvoor zij werkzaam zijn en zelfs indirect naar de burger die belasting betaalt. Hierover zegt deze respondent het volgende:

“Wat gebeurt er na zo’n dag? Wie ontfermt zich over deze jongeren? Soms ben ik bang dat het een interventie is die eigenlijk dood voor de kar neervalt. Het is eenmalig en niet verbonden aan de context, hetgeen wel nodig is om aan gedragsbeïnvloeding te voldoen.” (R2)

De oplossing ziet de respondent niet in een meerdaagse variant van de interventie, maar eerder in blijvend relationeel contact met de jongeren. Ze benadrukt daarbij wel dat dat niet makkelijk zal zijn:

“Ik denk dat het zin heeft wanneer de jongeren opnieuw benaderd worden. Hoe gaat het met ze? Wat hebben ze geleerd? Spenderen ze nog veel tijd achter de computer? Hebben ze al een idee wat

voor soort vervolgopleiding of baan ze willen doen? Al is het wel de vraag hoe dan. Vaak is sprake van een gebrek aan geld, middelen en partijen die daar niet voor open staan. Het heeft een impact van heb ik jou daar.” (R1)

4.3.3 Evaluatie doelstellingen

De interventiedocumentatie geeft een overzicht van de doelen van de interventie, met als overkoepelend doel het bijsturen van jongeren tussen de 12 en 25 jaar die de neiging hebben online grenzen op te zoeken en hen te informeren over de risico's en kansen van de online wereld. Deze evaluatie van de doelstellingen zal zich op drie onderwerpen focussen: de aansluiting tussen risicofactoren en doelstellingen, de voor- en nameting en de formulering en operationalisering van de doelstellingen.

Ten eerste dient de interventiedocumentatie een duidelijke link te maken tussen de risicofactoren, doelen en aanpak van de interventie, oftewel de programmaonderdelen. Dit gebeurt momenteel nog onvoldoende. De interventiedocumentatie zou na het bespreken van de risicofactoren en de daaruit volgende doelgroep in moeten gaan op doelen die hier op logische wijze uit volgen. Vervolgens zouden hier programmaonderdelen aan kunnen worden gekoppeld, die zouden moeten bewerkstelligen dat de beoogde doelen worden behaald. Dit zou bovendien schematisch weergegeven kunnen worden, waarin een linker kolom de risicofactoren weergeeft, een middelste kolom de doelen en een rechter kolom de programmaonderdelen.

Door het nemen van deze stappen volgen doelstellingen logisch uit risicofactoren. Momenteel is het bijvoorbeeld onduidelijk waarom doelstelling 5 ('jongeren zijn zich bewust dat ze sporen achterlaten en online niet anoniem zijn') een doelstelling is. Wat wordt bereikt wanneer jongeren dit weten? En hoe wordt omgegaan met het risico dat dit juist resulteert in kennis over hoe ze wél anoniem grensoverschrijdend online gedrag kunnen laten zien? Ook wordt op deze manier duidelijk welke doelstellingen nog ontbreken. De onderzoekers missen bijvoorbeeld een doelstelling omtrent meer (online) monitoring en regels thuis. Een voorbeeld zou kunnen zijn: 'ouders hebben meer zicht en grip op het online gedrag van hun kind'. Kennis en vaardigheden om dit te bereiken zouden tijdens een van de programmaonderdelen voor ouders kunnen worden geboden op het gebied van afspraken maken, regels opstellen en terugkerende gesprekken over online gedrag.

Vervolgens zouden de programmaonderdelen ook logisch volgen op de doelstellingen (paragraaf 4.6). Op basis van doelstelling 7 ('ouders en docenten weten hoe ze het gesprek over online gedrag met (hun) kinderen kunnen voeren') zou bijvoorbeeld kunnen worden verwacht dat ouders onderling tijdens de interventie met elkaar gaan oefenen met het praten over online gedrag. Het strekt dan ook tot de aanbeveling om een programmaonderdeel te creëren dat dit richt op het bewerkstelligen van deze doelstelling. Zoals uit paragraaf 4.6 zal blijken, maakt dit van het huidige programma namelijk (nog) geen deel uit.

Ten tweede zijn alle de doelstellingen nog onvoldoende duidelijk geformuleerd, concreet gemaakt en/of geoperationaliseerd. Onduidelijk is daardoor wat er precies wordt beoogd, onder welke omstandigheid deze doelstellingen wel of niet worden behaald en binnen welk termijn deze doelen worden beoogd te bereiken. Dit maakt het moeizaam, zo niet onmogelijk, om in een toekomstige effectevaluatie uitspraken te doen over de mate waarin de doelstellingen worden behaald door de interventie.

Zo is het onduidelijk wat er precies wordt bedoeld met doelstelling 1: 'jongeren kunnen aangeven waar online de grens ligt'? En wanneer wordt deze doelstelling behaald? Op welke manier dienen de jongeren de grenzen te kunnen aangeven? Zouden zij dit bijvoorbeeld mondeling moeten kunnen

toelichten na een open vraag, of zouden zij bepaalde scenario's of vignetten moeten doorlopen om aan te geven waar de grens ligt in elk scenario (met een juist en onjuist antwoord)? Of voldoet het zelfgerapporteerd aangeven dat zij meer kennis hebben over online grenzen? Meetbaarder zou bijvoorbeeld zijn: 'jongeren weten wat volgens de wet online niet mag met betrekking tot *hacking*, malware en DDoS-ing'. Een extra overweging is hierbij of de formulering niet beter kan inhouden dat de deelnemers dankzij de interventie meer weten ("weten *meer* over...").

Dergelijke vragen zouden ook gesteld kunnen worden over doelstelling 2 tot en met 5 ('jongeren weten hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken', 'jongeren beschikken over de kennis om zich te kunnen verzetten tegen de negatieve invloed van peers', 'jongeren zijn zich bewust welke impact cybercrime heeft op slachtoffers' en 'jongeren zijn zich bewust dat ze sporen achterlaten en online niet anoniem zijn').

Doelstelling 3 ('jongeren beschikken over de kennis om zich te kunnen verzetten tegen de negatieve invloed van peers') zou kunnen worden aangevuld met vaardigheden ('kennis en vaardigheden'), daar kennis alleen niet voldoende is voor gedrag. Ook hier is het een overweging waard of niet beter geformuleerd kan worden dat de deelnemers dankzij de interventie meer weten en kunnen ('hebben *meer* kennis en vaardigheden...'). Daarnaast is 'jenzelf verzetten' een ongebruikelijke formulering. Gebruikelijker is de formulering 'weerbaarheid voor de negatieve invloed van peers vergroten'.

Doelstelling 6 ('jongeren zetten hun digitale skills in voor het goede door zich aan te melden bij een ICT-opleiding, -stage, -baan en/of Cisco cursus) is moeilijk meetbaar (tenzij de aanmelding via de interventie zou gaan, maar in dat geval is de vraag binnen welke termijn?). Bovendien is de term 'voor het goede' onvoldoende duidelijk en zou bijvoorbeeld kunnen worden vervangen door 'prosociale doeleinden'. Deze doelstelling lijkt de onderzoekers meer geschikt als een uiteindelijke lange termijn doelstelling en daarmee niet passend in deze rij van doelstellingen die aan het einde van de dag middels de interventie behaald zouden moeten worden. Zou de interventie bijvoorbeeld niet geslaagd zijn wanneer jongeren zich niet aanmelden voor één van de vier opties (ICT-opleiding, -stage, -baan of Cisco cursus)? Zeker voor de doelgroep onder de 16 jaar lijkt deze doelstelling nauwelijks haalbaar. Een laagdrempeligere (doch lange termijn) doelstelling zou kunnen zijn dat jongeren mee gaan doen aan bijvoorbeeld 'capture the flag'-competities.

Doelstelling 7 ('ouders en docenten weten hoe ze het gesprek over online gedrag met (hun) kinderen kunnen voeren') is volgens de onderzoekers duidelijk en concreet, maar ook hier is een toevoeging van de manier waarop dit gemeten wordt (operationalisatie) nodig. Voldoet een zelfrapportage waarin ouders of docenten aangeven dat zij beter weten hoe zij het gesprek aangaan met (hun) kind over diens online gedrag?

Voor doelstelling 8 ('ouders en docenten maken het online gedrag van (hun) kinderen bespreekbaar') geldt dat hier afbakening nodig is. Bespreekbaar met wie? Binnen welk termijn? Ook dit lijkt meer een uiteindelijke "grotere" doelstelling te zijn. Een concrete kortetermijndoelstelling zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat ouders de interventie verlaten met de intentie om het online gedrag van hun kind te bespreken met een specifieke persoon. Denkbaar zijn doelstellingen als; 'ouders en docenten weten waar en hoe zij hun eventuele zorgen over het online gedrag van hun/het kind bespreekbaar kunnen maken'. Hierbij is het van belang dat de interventie in een van de programmaonderdelen tips geeft over waar ouders en/of docenten precies terecht kunnen als zij vragen hebben of advies nodig hebben.

Ten derde bespreken we de voor- en nameting. Het behalen van de doelstellingen kan alleen worden vastgesteld middels een evaluatie van de voor- en nameting. De ontwikkelaars hebben aangegeven dat dit in de pilotfase wordt gedaan middels een evaluatieformulier dat zowel voorafgaand

aan als na afloop van de interventie naar de deelnemers en uitvoerders wordt gestuurd. De antwoorden van de voor- en nameting worden door COPS met elkaar vergeleken, zo blijkt uit de interviews. Hierbij is benadrukt dat de respons niet altijd hoog is. Een mogelijkheid biedt de evaluatie tijdens de interventie af te nemen, in plaats van voor- en achteraf. Het aan het einde van de interventie herhalen van het assessment, die vooraf is ingevuld, lijkt hierbij een zinnige optie. Het is van belang dat de vragenlijsten van de voor- en nameting opgenomen worden in de interventiedocumentatie en dat de wijze van uitreiken, verhogen van respons en analyse worden besproken in de interventiedocumentatie.

4.4 Onderbouwing interventie

In deze paragraaf is deelvraag 1d onderzocht (hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?). In de interventiedocumentatie wordt een theoretische onderbouwing gegeven voor zowel programmaonderdelen gericht op de jongeren als op de ouders en docenten. In deze paragraaf zal de theoretische grondslag voor beide afzonderlijk worden besproken. Ten eerste voor de onderdelen gericht op jongeren (4.4.1) en vervolgens voor de onderdelen die zich richten op de ouders en docenten (4.4.2). Tot slot zal worden besproken hoe de keuze voor een groepsinterventie theoretisch onderbouwd is (4.4.3). Elk onderwerp zal worden benaderd vanuit interventiedocumentatie (“volgens de interventiedocumentatie”) en interviews met interventieontwikkelaars. Naast dat elk van deze genoemde paragrafen eindigt met een evaluatie, zal in paragraaf 4.4.4 een overkoepelende evaluatie van de onderbouwing van de interventie worden gepresenteerd.

4.4.1 Onderbouwing programma gericht op jongeren

4.4.1.1 Volgens de interventiedocumentatie

Ten eerste is het programma gericht op jongeren volgens de interventiedocumentatie gebaseerd op de theorie van gepland gedrag (*theory of planned behavior*). Op basis van deze theorie stelt Ajzen (1991) dat het gedrag van een individu wordt bepaald door zijn of haar intentie en dat deze intentie afhankelijk is van drie factoren, namelijk de attitude, heersende subjectieve normen en de waargenomen gedragscontrole ten opzichte van het gedrag. In de interventiedocumentatie past de politie deze factoren toe op het positief inzetten van ICT-vaardigheden als gewenst gedrag.

Factor 1: Attitude

Attitude verwijst volgens de theorie van gepland gedrag naar de houding van een persoon ten opzichte van een bepaalde gedraging. Wanneer iemand een positieve houding ten opzichte van een gedraging heeft, is de kans groter dat diegene dit gedrag gaat vertonen (Ajzen, 1991). Binnen de interventie wordt onder jongeren getracht een positieve attitude te creëren ten opzichte van het positief inzetten van hun ICT-vaardigheden. Dit wordt gedaan door jongeren bewust te maken van online grenzen en hen inzicht te geven in de strafbaarheid en gevolgen van cybercrime. Verwacht wordt dat hierdoor het gevoel van anonimiteit afneemt en de perceptie van de pakkans zal stijgen. Ook wordt ingegaan op moraliteit en ethische aspecten die een rol spelen bij hacken. Het doel is het minder aantrekkelijk maken van het inzetten van ICT-vaardigheden om cybercriminaliteit te plegen en de politie stelt dat het positief inzetten van ICT-vaardigheden in dat geval aantrekkelijker zal worden.

Meerdere programmaonderdelen zijn opgezet om een positieve attitude ten opzichte van het positief inzetten van ICT-vaardigheden te creëren, namelijk:

- Interactieve presentaties van de politie (Team High Tech Crime, het cyberteam van de betreffende regio of de districtsrecherche);
- Interactieve presentaties vanuit de cybersecurity- en game-industrie;
- Interactieve presentatie van een ethisch hacker.

De interactieve presentaties van de politie geven jongeren allereerst zicht op online grenzen zodat zij zich bewust worden wat er online wel en niet is toegestaan. Om inzicht te geven in de strafbaarheid van cybercriminaliteit, wordt tijdens deze presentaties ook informatie gedeeld over relevante wetsartikelen en (strafrechtelijke) gevolgen van het plegen van online criminaliteit. Ook wordt bij deze presentaties ingegaan op sporen die mensen online achterlaten en hoe die worden gebruikt bij een politieonderzoek. Hierdoor zouden gevoelens van anonimiteit online worden verlaagd. De presentaties van de politie zijn tot slot bedoeld om de interesse in ICT te verhogen. Het laatstgenoemde wordt ook beoogd met de interactieve presentaties vanuit de cybersecurity- en game-industrie.

Tijdens de interactieve presentatie over online ethiek wordt ingegaan op morele dilemma's die een rol kunnen spelen in de online wereld. Daarnaast worden handvatten geboden om hiermee om te kunnen gaan. Het is volgens de interventiedocumentatie de bedoeling dat een ethisch hacker aan het woord komt en met de jongeren zijn of haar ervaringen met zulke ethische dilemma's deelt. De politie stelt dat dit de deelnemers zal helpen bij het ontwikkelen van een morele code.

Factor 2: Subjectieve normen

Subjectieve normen hebben betrekking op de verwachting van een persoon over de wijze waarop anderen over het gewenste gedrag denken en/of oordelen. Wanneer de persoon denkt dat anderen het gedrag als positief beschouwen, vergroot dit de kans dat diegene het gedrag gaat vertonen (Ajzen, 1991). Middels de interventie wordt op de subjectieve norm ingespeeld door jongeren met gedeelde interesses bij elkaar te brengen. Het doel hiervan is dat de jongeren zien dat vergelijkbare anderen het gewenste gedrag – het positief inzetten van ICT-vaardigheden – positief beoordelen. Daarnaast zijn tijdens de interventie positieve rolmodellen (zoals bijvoorbeeld ethische hackers) aanwezig die de jongeren kunnen imiteren en waarvan ze kunnen leren. Tot slot wordt gesteld dat de subjectieve norm van de jongeren positief beïnvloed zal worden doordat zij tijdens de interventie leren hoe bijzonder het is om ICT-vaardigheden op een goede manier in te zetten.

Het inspelen op 'peer recognition' om daarmee de subjectieve norm ten opzichte van het positief inzetten van ICT-vaardigheden te verbeteren, wordt beoogd te bereiken middels twee programmaonderdelen:

- Interactieve presentaties vanuit de cybersecurity- en game-industrie;
- Gamen met de politie

In de interventiedocumentatie wordt gesteld dat de subjectieve norm ten opzichte van het gewenste gedrag kan worden verbeterd door rolmodellen uit de cybersecurity- en game-industrie te laten vertellen over hun werkzaamheden en hoe waardevol en bijzonder deze werkzaamheden zijn. De verwachting is dat de jongeren deze boodschap van hen overnemen aangezien zij tegen deze rolmodellen opkijken. Het programmaonderdeel 'Gamen met de politie' heeft tot doel de afstand tussen de jongeren en de politie te verkleinen en hen op een laagdrempelige manier met elkaar in gesprek te laten gaan. 'Peer recognition' zou kunnen worden bereikt door met elkaar te gamen en elkaar hier positieve feedback op te geven.

Factor 3: Waargenomen gedragscontrole

Volgens de theorie van gepland gedrag verwijst deze laatste factor naar de mate waarin iemand gelooft dat hij of zij het gewenste gedrag daadwerkelijk kan uitvoeren (Ajzen, 1991). Uit de interventiedocumentatie kan worden opgemaakt dat op deze factor zowel vóór als tijdens de de interventie wordt ingespeeld. Volgens de interventiedocumentatie worden de vaardigheden van de jongeren middels de volgende programmaonderdelen gestimuleerd:

- Het assessment;
- Interactieve presentaties vanuit de cybersecurity- en game-industrie;
- Gamen met de politie; en
- Digitale challenge.

Voorafgaand aan de interventie dienen de jongeren een assessment te maken. Op basis van het resultaat van dit assessment worden zij geselecteerd voor deelname aan de interventie (zie paragraaf 4.5.1 voor meer informatie over het assessment). De politie verwacht dat de waargenomen gedragscontrole van jongeren wordt verhoogd op het moment dat zij op basis van het resultaat van het assessment worden geselecteerd voor de interventie.

Op welke wijze de interactieve presentaties vanuit de cybersecurity- en game-industrie bijdragen aan het verhogen van de waargenomen gedragscontrole, komt in de interventiedocumentatie niet duidelijk aan bod.

Tijdens de 'Digitale challenge' kunnen jongeren ervaren op welke manier zij hun ICT-vaardigheden op een positieve manier kunnen inzetten. Door dit gedrag tijdens de interventie te vertonen, wordt naar verwachting het vertrouwen in hun eigen kunnen verhoogd. Dit wordt bovendien versterkt wanneer zij hierover positieve feedback van hun omgeving en de uitvoerders van de interventie te ontvangen, zo stelt de interventiedocumentatie. Hetzelfde geldt voor het onderdeel 'Gamen met de politie': bekrachtiging van hun goede 'game skills' zal de waargenomen gedragscontrole volgens de politie versterken. In de 'Digitale challenge' is een extra component opgenomen om het vertrouwen in het eigen kunnen te versterken. Zo wint de winnaar van deze challenge een prijs, waardoor zijn of haar ICT-vaardigheden erkend worden.

Overige factoren

Naast de theorie van gepland gedrag worden in de interventiedocumentatie een aantal factoren genoemd die van invloed worden geacht op de keuze om ICT-vaardigheden positief in te zetten. Het gaat om een aantal behoeften van jongeren, namelijk nieuwsgierigheid, de behoefte om digitale skills te laten zien en de behoefte aan uitdaging. De keuze voor deze behoeften wordt in de interventiedocumentatie niet wetenschappelijk onderbouwd. Ook is geen theoretische onderbouwing voor bijbehorende programmaonderdelen in de interventiedocumentatie opgenomen. Wel is te lezen dat op deze behoeften wordt ingespeeld middels de volgende onderdelen:

- Het assessment;
- Gamen met de politie;
- Digitale challenge;
- Take-home challenge.

De nieuwsgierigheid van jongeren wordt geprikkeld door een gevarieerd programma aan te bieden en de jongeren de kans te geven veel vragen te stellen. Tijdens het assessment, 'Gamen met de politie' en de

‘Digitale challenge’ krijgen jongeren de kans om hun (ICT)-vaardigheden te laten zien en wordt tevens voldaan aan hun behoefte aan een uitdaging. Sprekers kunnen gedurende de interventie vaststellen waar het niveau ligt en het programma hierop aanpassen. De ‘Digitale challenge’ bestaat uit verschillende levels met een andere moeilijkheidsgraad zodat in de behoefte aan uitdaging wordt voorzien. Middels deze activiteiten wordt getracht de jongeren te stimuleren hun vaardigheden op een positieve manier in te zetten. De take-home challenge heeft ten slotte als doel de jongeren ook na de interventie uit te blijven dagen.

4.4.1.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Aan de ontwikkelaars van de interventie is gevraagd waarom zij denken dat de programmaonderdelen bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen. Met de respondenten 1 en 3 is gesproken over de specifieke programmaonderdelen. De respondenten achten het onderdeel ‘Gamen met de politie’ van toegevoegde waarde omdat het jongeren in staat stelt een goede band met de politie op te bouwen. Dit zou jongeren stimuleren om vragen te stellen aan politieambtenaren, zowel tijdens de interventie als achteraf (bijvoorbeeld via vraaghetdepolitie.nl). Respondent 3 (R3) legt dit verder uit:

“Het is belangrijk dat zij een goede relatie met de politie opbouwen zodat ze de politie niet zien als vijand of tegenstander maar juist als iemand die hen verder wil helpen. [...] Tijdens het gamen is er ruimte voor een praatje, grapjes maar ook serieuzere onderwerpen. Ze zijn in hun eigen, vertrouwde omgeving [aan het gamen], waardoor het voor de jongeren toegankelijk is.” (R3)

Deze verwachting baseert R3 op wetenschappelijke literatuur – welke stelt dat vertrouwen in de politie ertoe leidt dat mensen eerder naar de politie stappen – alsook eerdere ervaringen met de interventie. *“Ik heb zelf gezien dat ze tijdens het gamen bepaalde vragen aan de politie stelden, zoals welke straf er op een bepaald delict staat”,* aldus R3.

Ook de interactieve presentaties die gegeven worden door iemand uit de cybersecurity-industrie, de game-industrie en vanuit de politie dragen er volgens R1 aan bij dat jongeren getriggerd worden om vragen te stellen, zowel aan zichzelf als aan de presentatoren.

De toegevoegde waarde van de presentatie die wordt gegeven door de politie zit hem volgens de respondenten (R1 en R3) daarnaast vooral in de informatie die zij delen over de grenzen van de wet. Dat is volgens hen belangrijk omdat jongeren vaak niet weten wat online wel en niet mag. Het laatste baseren de respondenten op basis van literatuur maar vooral op basis van werkervaring, waaronder twintig jaar werkervaring bij de overheid op het gebied van jeugdproblematiek en criminaliteitsvraagstukken (R1) en de ervaringen met Hack_Right (R3).

Daarnaast verwachten de respondenten (R1 en R3) dat de presentaties bijdragen aan kennis over alternatieve mogelijkheden voor jongeren met sterke ICT-vaardigheden (zoals een ICT-gerelateerde opleiding of baan). Deze presentaties zijn geïmplementeerd met als doel *‘een breed spectrum te bieden van wat je zou kunnen doen met ICT-talent’* (R3). Wat opvalt is dat één van de respondenten de diversiteit aan partijen in het programma wel goed, maar nog niet volledig acht. Partijen zoals de AIVD, NCTV en Defensie zouden volgens haar middels de interventie ook een relevante bijdrage kunnen leveren aan het perspectief op de arbeidsmarkt.

Het laatste onderdeel van het programma voor jongeren is de ‘Digitale challenge’. Dit bestaat uit een challenge op de dag zelf en een zogeheten ‘take home challenge’. Volgens de respondenten is dit onderdeel belangrijk omdat jongeren behoeften hebben aan uitdaging (R1 en R3) en erkenning (R3). Een

gebrek aan uitdaging leidt volgens R3 tot verveling, met als gevolg dat jongeren de grens gaan opzoeken. Dit baseert de respondent op basis van literatuur en de ervaringen met Hack_Right. Zij merkte dat jongeren daar de grens opzochten: *“Deze jongeren hackten een school omdat ze wilden kijken hoe ver ze konden gaan. Steeds een stap verder en kijken wanneer de school het merkt.”* Middels de ‘Digitale challenge’ wordt ook beoogd in te spelen op de behoefte aan erkenning. Respondent 3 (R3) zegt dat het de bedoeling is dat niet alleen de winnaar erkenning krijgt (middels een uitreiking), maar dat ook andere jongeren dit zullen ervaren wanneer zij het goed doen. Van de professionals, andere jongeren en hun ouders. Voorts deelt R3 informatie over de take home challenge. Dit is nuttig omdat de interventiedocumentatie geen zicht geeft op het verschil tussen de twee challenges.

“De take home challenge betreft een challenge van Cisco, een bekende organisatie die onderwijspakketten verzorgt. Het doel hiervan is dat de jongeren niet met lege handen naar huis worden gestuurd. We bieden ze een positief alternatief op de korte termijn. Ook kunnen ze de challenge op hun cv zetten wanneer ze deze hebben afgerond. We [COPS] kunnen de resultaten monitoren en zien dat veel van hen de challenge thuis ook echt doen.” (R3)

Tot slot is het programma van de interventie volgens R1 voornamelijk sterk omdat het erg divers is. Zij licht dit als volgt toe:

“Het heeft geen zin om alleen droge kost en theorieën aan te bieden. Alleen het spelelement aanbieden, is ook niet waarmee je effect bereikt. Je wil een mix waarbij jongeren zelf nadenken maar je ze ook een leuke dag bezorgt. Dat baseer ik op mijn gevoel, ervaring, de uitkomsten van een evaluatie onder jongeren, ouders en professionals. Wat is er blijven hangen?” (R1)

4.4.1.3 Evaluatie onderbouwing programma jongeren

De interventiedocumentatie start vanuit de theory of planned behavior en hoewel dit een bruikbare theorie is voor interventies die beogen gedragsverandering te bewerkstellen, wordt er in de interventiedocumentatie niet voldoende beargumenteerd waarom deze theorie de meest passende en dekkende theorie is voor de onderbouwing van de interventie.

Het eerste argument, dat de verwachting is dat diverse onderdelen van de interventie de attitude van jongeren kunnen bijsturen richting het positief inzetten van ICT-skills, is voldoende aannemelijk onderbouwd. Wat echter onduidelijk is, is hoe de factor attitude samenhangt met de doelstellingen die zijn besproken in de vorige paragraaf. Deze doelstellingen lijken geen betrekking te hebben op attitude. Zorgt het beïnvloeden van de attitude uiteindelijk voor het behalen van de doelstellingen van de interventie, of is het mogelijk juist andersom? Zorgt meer kennis over bijvoorbeeld online grenzen en de impact op slachtoffers voor een verandering in attitude?

Dat het onduidelijk is hoe theorie samenhangt met de doelstellingen en programmaonderdelen komt voor uit het feit dat in de onderbouwing van de interventie een uitwerking ontbreekt van (a) de risicofactoren waarvan uit wetenschappelijk onderzoek bekend is dat deze aanwezig zijn bij jongeren die online grensoverschrijdend gedrag laten zien en (b) welke (aangetoond effectieve) aanpak/ werkzame elementen ingezet worden om de risicofactoren te verminderen en protectieve factoren te beschermen. De link tussen risicofactoren en programmaonderdelen dient overtuigend te worden onderbouwd.

De volgende paragraaf uit de interventiedocumentatie (projectplan paragraaf 7.1.2) is goed onderbouwd, maar het is niet duidelijk hoe dit bij de onderbouwing omtrent “attitude” past;

“Tijdens de interventie worden jongeren bewust gemaakt van online grenzen en krijgen ze inzicht in de strafbaarheid en gevolgen van cybercrime. Door hen hier bewust van te maken, zullen de online anonimiteitsgevoelens lager worden en zal de perceptie van de pakkans stijgen. Daarnaast wordt ingegaan op het morele aspect en de ethiek van hacken. Door in te spelen op deze factoren wordt het inzetten van ICT-skills om cybercrime te plegen minder aantrekkelijk gemaakt, en zal het positief inzetten van ICT-skills aantrekkelijker worden.”

Hierbij moet worden opgemerkt dat zin twee niet logisch voortkomt uit de eerste zin. Verduidelijkt moet worden waarom bewustwording van online grenzen zou bijdragen aan lagere online anonimiteitsgevoelens. Ook “wordt ingegaan op het morele aspect” is te vaag, duidelijker zou bijvoorbeeld zijn “wordt ingezet op het versterken van het moreel besef”. Mogelijk dient de zin met betrekking tot “online anonimiteitsgevoelens” te verwijzen naar een theorie rondom het “online disinhibition effect”, maar in dat geval ontbreekt bronvermelding en een uiteenzetting van de relevantie voor het behalen van de doelen van de interventie. De zin over de “perceptie van de pakkans” lijkt de onderzoekers passend bij “deterrence theory” (Braithwaith, 1989). De onderzoekers zouden het passend vinden als deze theorie wordt opgenomen in de theoretische onderbouwing. De theoretische onderbouwing zou zodoende meer diepgang kunnen krijgen wanneer wordt beargumenteerd dat de interventie informatie geeft over juridische grenzen en online formeel toezicht en zodoende de gepercipieerde pakkans zou kunnen verhogen. Geredeneerd vanuit de rationele keuze theorie, welke stelt dat crimineel gedrag resulteert uit een afweging tussen de kosten en de baten, leidt een hogere gepercipieerde pakkans tot een kleinere kans op crimineel gedrag.

Het tweede argument is dat de interventie bijdraagt aan de subjectieve norm. Het is duidelijk dat de interventie kan zorgen voor ontmoetingen met anderen (sprekers) die hun ICT-skills reeds positief inzetten. Dat de andere aanwezige jongeren “het positief inzetten van ICT-skills goedkeuren” (projectplan p. 15) is echter niet evident (en daarnaast een onduidelijke beschrijving, duidelijker zou bijvoorbeeld zijn “het belang van het positief inzetten van ICT-skills onderschrijven”). Het betreft immers een groep risicjongeren die online de grenzen opzoeken. Dat de sprekers rolmodellen zijn en “de jongeren opkijken tegen deze offline rolmodellen” (projectplan p. 16) is duidelijk de opzet, maar in de interventiedocumentatie zou hier kritisch op gereflecteerd moeten worden. Zijn de sprekers automatisch rolmodellen voor deze risicjongeren vanwege hun positieve ICT-skills of moeten zij aan bepaalde eisen om rolmodellen te worden? Hoe probeert de interventie te waarborgen dat deze sprekers inderdaad rolmodellen worden en zodoende de sociale norm beïnvloeden?

Ten derde beschrijft paragraaf 7.1.4 duidelijk hoe de interventie beoogt jongeren vertrouwen te geven in hun eigen kunnen met betrekking tot het positief inzetten van hun ICT-skills. De volgende stelling dient echter verduidelijkt te worden: “Door het assessment te maken en vervolgens uitgenodigd te worden, worden de jongeren bevestigd in het geloof dat ze talent hebben.” (p. 16). Wordt dit assessment aangekondigd als een “test” waar deelnemers kunnen laten zien welke skills ze hebben? En wordt in de uitnodiging ingegaan op hun talent? En wat voor boodschap geeft dit aan de jongeren die de test niet “goed genoeg” maken voor een uitnodiging voor de interventie? De interventiedocumentatie (zoals de beschrijving van het werkproces) maken dit volgens nog onvoldoende duidelijk.

Voorts wordt in paragraaf 7.1.5 verwezen naar een take-home challenge, echter komt deze challenge verder niet in de interventiedocumentatie (projectplan), werkproces of draaiboek aan bod. Het is niet als programmaonderdeel opgenomen in het format voor het programma. Uit de interviews met interventieontwikkelaars is gebleken dat de take home challenge een challenge van Cisco betreft die aan

het einde van de interventie aan de jongeren wordt meegegeven. Het is wenselijk deze informatie ook in de interventiedocumentatie op te nemen en te beschrijven wat uitvoerders dienen te weten om deze take home challenge aan de deelnemers mee te kunnen geven. De onderzoekers adviseren het meegeven van een challenge na afloop te beschrijven als “extraatje” voor de deelnemers, en een manier om het zetten van de eerste stappen richting de lange termijn doelen makkelijker te maken. Echter, zonder controle op het maken ervan en feedback op de resultaten, kan het niet worden aangemerkt als onderdeel van de interventie.

Tot slot spreekt de interventiedocumentatie van het “stimuleren” van de vaardigheden van deelnemers middels het vooraf in te vullen assessment. Toelichting hierover ontbreekt echter en dit maakt het onmogelijk om de onderbouwing van dit onderdeel te evalueren.

4.4.2 Programmaonderdelen gericht op ouders en docenten

4.4.2.1 Volgens de interventiedocumentatie

De programmaonderdelen gericht op ouders en docenten zijn gebaseerd op de routine activiteiten theorie (*Routine Activity Theory*) van Cohen en Felson (1979). Volgens deze theorie is het aannemelijk dat criminaliteit plaatsvindt wanneer drie essentiële elementen voor het plegen van een delict samenkomen in ruimte en tijd, namelijk een gemotiveerde dader, een aantrekkelijk doelwit en de afwezigheid van toezicht. Door op ten minste één van deze elementen te interveniëren, kan criminaliteit volgens deze theorie worden voorkomen. Interviëren is dus mogelijk door de motivatie van een dader weg te nemen, het doelwit beter te beschermen en het toezicht te verbeteren. Gebaseerd op deze theorie en ander recent onderzoek (zie bijvoorbeeld Weulen-Kranenbarg, 2022; Van der Wagen, 2020) wordt in de interventiedocumentatie gesteld dat de rol van ouders en docenten erg belangrijk kan zijn bij het voorkomen en verminderen van cybercriminaliteit en het stimuleren van positief gedrag in de online wereld, middels hun rol als (informeel) toezicht. Wanneer ouders niet in staat zijn om voldoende toezicht te bieden, kunnen docenten volgens Van der Wagen et al. (2020) deze rol van hen overnemen.

Onderdelen van het programma gericht op ouders en docenten, zijn:

- Hacken de basics;
- Tools om het gesprek aan te gaan;
- Digitale challenge;
- Q&A met de politie.

In het programma voor ouders en docenten ligt de focus volgens de interventiedocumentatie op het verhogen van toezicht en het verbeteren van de voogdijrollen. Om de voogdijrol⁸ te verbeteren, worden ouders en docenten tools geboden om beter het gesprek aan te kunnen gaan met hun kind of leerling. De verwachting is dat de mogelijkheid om een goed gesprek aan te kunnen gaan de jongeren positief zal beïnvloeden. Daarnaast worden ouders en docenten geïnformeerd over hacken, de positieve en negatieve consequenties hiervan, verschillende hacktechnieken en populaire games. Dit heeft als doel dat zij beter in staat zijn mee te kunnen praten over actualiteiten die van belang zijn voor de binding met hun kind of leerling. Ook de ‘Digitale challenge’ heeft tot doel het gesprek tussen de ouder/docent en de jongere te stimuleren. Verwacht wordt dat ouders en docenten zich beter in de jongeren kunnen verplaatsen

⁸ Voogdijrol lijkt de onderzoekers niet het juiste woord in het projectplan van de interventie, gezien dit in het Nederlands een andere betekenis heeft.

wanneer zij een dergelijke challenge zelf uit hebben gevoerd. Tijdens de Q&A-sessie gaat de politie met name in op de wettelijke grenzen omtrent online gedrag. Ouders en docenten worden als gevolg hiervan geacht hun kind of leerling beter te kunnen informeren en hen hierop te kunnen wijzen.

Het verhogen van de kennis onder en het aanbieden van handvatten aan ouders en docenten zal er volgens de politie toe leiden dat het toezicht verbetert en de kans op cybercriminaliteit afneemt. Tot slot wordt in de interventiedocumentatie benoemd dat zowel ouderlijke controle, positieve familierelaties en erkenning en waardering vanuit ouders en docenten in de literatuur als beschermende factoren worden genoemd. Hierbij wordt geen bron vermeld.

4.4.2.2 Volgens de interventieontwikkelaars

De verwachting dat het programma gericht op ouders en docenten bijdraagt aan het bereiken van de doelen van de interventie is volgens de interventiedocumentatie gebaseerd op wetenschappelijke literatuur. Uit de interviews met de ontwikkelaars blijkt dat deze verwachting tevens is gebaseerd op de ervaringen met Hack_Right. Zo stelt R3:

“Ik heb veel Hack_Right kandidaten aan de zijlijn begeleid. Daar zag ik dat ouders vaak niet weten wat hun kinderen op de computer deden en dat jongeren er meestal niet met hun ouders over konden praten. Enerzijds is het belangrijk dat ouders weten waar het over gaat – vandaar de implementatie van ‘Hacken de basics’ – en anderzijds dat ouders handvatten worden geboden om het gesprek aan te kunnen gaan.” (R3)

Respondent drie geeft bovendien aan dat de ervaringen van een ouder van een jongere die (online) over de grens is gegaan een rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het programma voor ouders. Zij is ervaringsdeskundige op dit gebied en begeleidt al jaren ouders van jongeren uit deze doelgroep. Toen zij ooit naar de politie stapte omdat haar kind veel gamede en zich op hackfora bevond, nam de politie haar niet echt serieus. Ze dachten dat hij te jong was voor wat zij over hem beweerde. Ze heeft zichzelf middels cursussen opgeleid binnen de ICT zodat zij haar zoon beter kon begrijpen. Respondent 3 (R3) legt uit dat gesprekken met een ervaringsdeskundige ouder mede hebben bepaald hoe de programmaonderdelen voor ouders er inhoudelijk uitzien. Daarnaast heeft deze ouder meegedacht bij het bedenken van de strategie om ouders voor de interventie te werven.

4.4.2.3 Evaluatie onderbouwing programma ouders en docenten

Op basis van de routine activiteiten theorie wordt onderbouwd dat de interventie bijdraagt aan het verhogen van het (informeel) toezicht door ouders, wat vervolgens zou moeten zorgen voor minder crimineel gedrag van hun kinderen. Dat op basis van deze theorie kan worden verwacht dat de interventie ook direct effect kan hebben op de zichtbaarheid van formeel online toezicht (Politie, Interpol), wordt in het plan nog niet beargumenteerd. Daarnaast is het voor kenners van de routine activiteiten theorie geen voor de hand liggende keuze voor het onderbouwen van een interventie. De routine activiteiten theorie is geen microtheorie. De theorie gaat namelijk uit van een gemotiveerde dader en verklaart vervolgens onder welke omstandigheden (beschikbaar slachtoffer in afwezigheid van effectief toezicht) daders delicten plegen.

Een alternatief startpunt voor de theoretische onderbouwing van de interventie zou de rationele keuze theorie (Cornish & Clarke, 1989) zijn, waarbij informeel toezicht kan leiden tot minder crimineel gedrag en daarnaast de kosten verhoogt van crimineel gedrag (geredeneerd vanuit de sociale controle

theorie (Laub & Sampson, 2003). De interventiedocumentatie zou dan eerst beginnen met het beschrijven van het belang van het betrekken van ouders en onderbouwt dit door aan te geven dat toezicht ook onderdeel uitmaakt van beide genoemde criminologische theorieën. Daarnaast dienen, indien beschikbaar, onderzoeksresultaten over het effect van het verbeteren van communicatie met/toezicht door ouders op de ontwikkeling van crimineel gedrag te worden beschreven.

De laatste alinea van dit onderdeel van de interventiedocumentatie (projectplan p. 18) is volgens de onderzoekers in onvoldoende mate uitgewerkt. Onduidelijk is bijvoorbeeld wat er wordt bedoeld met “De erkenning en waardering vanuit ouders en/of docenten wordt versterkt” en de stelling dat dit vervolgens “de goede relatie tussen hen en de jongeren stimuleert” wordt niet onderbouwd. Wanneer wordt gesteld dat “Zowel ouderlijke controle, positieve familierelaties en erkenning en waardering vanuit ouders en/of docenten worden genoemd als beschermende factoren in de literatuur”, dient dit te worden onderbouwd met literatuur. Naar inzicht van de onderzoekers is het een te hoge verwachting dat één dag van de interventie invloed zal hebben op familierelaties.

Een goed argument uit de interventiedocumentatie (projectplan) is dat de interventie de ouderlijke controle kan bevorderen en zodoende het informele online toezicht verhoogt, wat volgens de literatuur weldegelijk effect heeft op gedrag (Laub & Sampson, 2003). Samengenomen zou het argument dat de interventie invloed heeft op informeel en formeel toezicht uitgebouwd kunnen worden. Wanneer daarnaast wordt beargumenteerd dat de interventie op andere manieren de relatie tussen ouders en kinderen beïnvloed, dient dit verder onderbouwd te worden.

4.4.3 Onderbouwing keuze groepsinterventie

4.4.3.1 Volgens de *interventiedocumentatie*

De keuze voor een groepsinterventie is in de eerste plaats praktisch van aard. De politie heeft eerder ervaren dat het lastig is om jongeren in een vrijwillig, individueel traject voor een lange tijd gecommiteerd te houden. Daarnaast heeft een groepsinterventie een groter bereik dan een individueel traject. Enige wetenschappelijke onderbouwing voor de keuze voor een groepsinterventie ligt in de constatering dat er van een groepsinterventie een positief effect kan uitgaan, namelijk wanneer zij elkaar positief gedrag zien vertonen. In de interventiedocumentatie wordt echter ook benoemd dat er tot op heden geen groepsinterventies ter voorkoming of bestrijding van cybercriminaliteit zijn uitgevoerd. Hierdoor ontbreekt het aan informatie over de effectiviteit hiervan. Wel hebben soortgelijke groepsinterventies plaatsgevonden die als doel hadden andere vormen van criminaliteit te voorkomen of bestrijden. In de interventiedocumentatie wordt hiervoor verwezen naar Brewer et al. (2019). Uit dit onderzoek is gebleken dat er interactieve elementen (zoals een discussie, rollenspel en praktische strategieën om antisociaal gedrag te bestrijden) in het programma moeten worden opgenomen om de effectiviteit hiervan te kunnen waarborgen. Op basis hiervan is er binnen de interventie voor gekozen bij elke presentatie de ruimte te bieden tot interactie met het publiek. In de presentaties worden verder praktische strategieën geboden om het ongewenste gedrag te voorkomen, ofwel het ICT-talent voor het goede in te zetten.

Verder wordt in de interventiedocumentatie gesproken over de mogelijke negatieve consequenties van een groeps-interventie. Een eerste risico dat door de politie wordt opgemerkt, is dat het gedrag van jongeren juist op een negatieve manier kan worden beïnvloed. Hierbij wordt verwezen naar de theorie over sociaal leren (*Social Learning Theory*), welke stelt dat criminaliteit wordt aangeleerd in sociale interactie met anderen. Waar zoals eerder gezegd positief gedrag aangeleerd kan worden, geldt hetzelfde voor ongewenst gedrag (in het geval de belangrijke anderen delinquent gedrag vertonen). In de

interventiedocumentatie wordt deze theorie ondersteund door het werk van De Vries et al. (2015). Er wordt echter gesteld dat “het sociale netwerk minder invloed zou hebben op delinquent gedrag wanneer het gaat over cybercriminaliteit”. Ook merkt de politie op dat uit onderzoek (Brewer et al., 2019) blijkt dat “monitoring en structurele programmering” erg belangrijk zijn in het geval jongeren bij elkaar worden gebracht die het risico lopen om criminaliteit te plegen. Voor de interventie, die een totaal maximaal aantal deelnemers van zestig personen heeft, is er daarom voor gekozen te werken met kleine roulerende subgroepen (van maximaal 15 personen) en een oplettende groepsleider. De groepsleider wordt geacht de groepsdynamiek goed in te gaten te houden door zich te mengen in de gesprekken die tijdens de interventie plaatsvinden.

Een ander mogelijk risico dat wordt aangekaart is het principe van ‘*selffulfilling prophecy*’. Indien jongeren zich gestigmatiseerd voelen door het preventieve karakter van de interventie, kan dat een averechts effect hebben en leiden tot selffulfilling prophecy. Deze bevinding wordt onderbouwd door onderzoek van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2001). Om dit risico zo veel mogelijk te vermijden, worden er binnen de interventie geen termen gebruikt die de jongeren (mogelijk) negatief labelen. In communicatie over en tijdens de interventie wordt gesproken over jongeren met hacktalent die de neiging hebben om online de grens op te zoeken. Naar de jongeren wordt niet gecommuniceerd dat zij meedoen aan een preventieve interventie. De interventie wordt omschreven als een event voor jongeren met interesse in ICT en tijdens de interventie wordt over de jongeren gesproken in termen als talentvol, uniek en belangrijk voor de maatschappij.

Tot slot beschrijft de politie dat de verwachte effecten van preventieve interventies op het gebied van gedragsverandering laag zijn omdat de doelgroep bestaat uit jongeren die mogelijk ook zonder interventie zich zouden weerhouden van delinquent gedrag. Gesteld wordt dat dit in het geval van de interventie in mindere mate opgaat, omdat jongeren gedurende deze interventie veel leren over de mogelijkheden om hun ICT-vaardigheden voor het goede in te zetten. Hierbij wordt specifiek ingegaan op arbeidsmogelijkheden. Indien zij deze loopbaan daadwerkelijk volgen, zetten zij zich in voor de maatschappij en komt dat dus de maatschappij ten goede. Voorts wordt het belang van preventie bij cybercriminaliteit benadrukt door aan te geven dat slechts het voorkomen van één geval al een groot effect zal hebben (ongeacht op welke schaal de preventie plaatsvindt).

4.4.3.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Zoals eerder beschreven, blijkt uit de interventiedocumentatie dat de ontwikkelaars van de interventie zich ervan bewust zijn dat groepsinterventies ook negatieve consequenties kunnen hebben. Dit wordt bevestigd door de resultaten van de interviews. Idealiter worden de deelnemers opgedeeld in vier groepen (maximaal vijftien deelnemers per groep). De keuze voor dit aantal is volgens R3 overgenomen van de interventies uit Engeland. Verder vertelt zij hierover het volgende:

“Het aantal groepen is afhankelijk van de locatie en of het lukt voldoende sprekers te regelen. We kiezen voor 15 personen per groep omdat we vinden dat iedereen voldoende individuele aandacht moet krijgen, mede omdat er jongeren bij zijn die op het autistisch spectrum zitten en waarbij het niet altijd direct opvalt als het wat minder goed gaat. Daarnaast staat een te grote groep een interactieve presentatie in de weg.” (R3)

Door te kiezen voor kleine groepen en waakzame groepsleiders wordt getracht het risico op onderlinge bondjes verkleind. *“We willen niet dat hier de nieuwste criminele bende ontstaat, al kun je dat uiteindelijk nooit helemaal voorkomen. Wel denken we: hoe kleiner de groep, hoe beter we dit overzicht behouden.”*

4.4.3.3 Evaluatie onderbouwing keuze groepsinterventie

Het argument “Ook kan het stimulerend werken voor de jongeren om elkaar positieve gedragingen te zien vertonen” heeft verduidelijking (p. 18). Onduidelijk is welke gedragingen worden bedoeld en een theoretische onderbouwing dient te worden toegevoegd. Ook de stelling “Aan de hand van dit onderzoek is het programma van de interventie opgezet”, waarschijnlijk verwijzend naar Brewer et al. (2019), zou uitgebreider besproken moeten worden.

De interventiedocumentatie gaat ook in op de mogelijke negatieve gevolgen van het bij elkaar brengen van risicojongeren tijdens de workshop. Dat het sociale netwerk minder invloed zou hebben op delinquent gedrag wanneer het gaat over cybercriminaliteit, is niet in lijn met onderzoek dat laat zien dat offline contacten zich kunnen ontwikkelen naar cybercriminele netwerken (Leukfeldt, 2016). Echter gaat het bij zowel dit onderzoek als het door de interventiedocumentatie aangehaalde onderzoek (Van der Wagen et al., 2020) om reeds bestaande sociale banden, terwijl de interventie juist risico geeft op het maken van nieuwe sociale contacten met wie de jongeren potentieel veel gemeen hebben. Dat deze contacten na de interventie kunnen veranderen in blijvende (online) contacten en in de toekomst zou kunnen leiden tot *social learning* (van antisociale/illegale normen en gedragingen bijvoorbeeld) wordt niet voldoende besproken en weerlegd.

De interventiedocumentatie beschrijft de aanwezigheid van “een oplettende groepsleider” die de interventie monitort, maar het is onduidelijk wat deze groepsleider geschikt maakt voor deze rol en hoe dit wordt gewaarborgd. Bovendien kan een groepsleider die tijdens de interventie aanwezig is de groepsdynamiek mogelijk monitoren, maar directe onderlinge contacten waarschijnlijk niet. Dat de interventie leidt tot nieuwe contacten hoeft niet onwenselijk te zijn en kan, zoals de interventiedocumentatie ook beschrijft, ook een positief effect hebben op de ontwikkeling van de jongeren. Het is echter onvoldoende beargumenteerd of en in welke mate de interventie kan beïnvloeden of de interventie wenselijke en onwenselijke contacten bewerkstelligt door het samenbrengen van deze risicojongeren. Ook is onduidelijk wat wordt bedoeld met “structurele programmering”.

Tot slot nog twee specifieke punten van kritiek. Ten eerste is het doel van paragraaf 7.4.3 van de interventiedocumentatie (projectplan), tot slot, onvoldoende duidelijk. Verheldering van deze paragraaf is daarom nodig. Ten tweede is het volgende argument onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd: “Echter, het verband tussen delinquent gedrag van een individu en sterke relaties binnen het sociale netwerk is minder sterk op het gebied van cybercriminaliteit.” De enige studie waarnaar verwezen wordt (Van der Wagen et al., 2020) is vanwege methodische kanttekeningen niet voldoende onderbouwing.

4.4.4 Evaluatie totale onderbouwing interventie

De (theoretische) onderbouwing van de interventiedocumentatie heeft als doel het aannemelijk maken dat met de interventie de beoogde doelen kunnen worden bereikt. De onderzoekers hebben in de hiervoor gaande paragrafen beschreven dat enkele onderdelen van deze onderbouwing nog onvoldoende aannemelijk zijn gemaakt. Dit zou middels de volgende stappen kunnen worden aangepast in de interventiedocumentatie (geïllustreerd in Figuur 2):

1. De directe (nog te operationaliseren) doelen en de uiteindelijke doelen van de interventie lopen nog door elkaar (paragraaf 4.3). De directe doelen zijn, volgens de onderzoekers, bijvoorbeeld

meer kennis over juridische grenzen en de uiteindelijke doelen zijn bijvoorbeeld het voorkomen van crimineel gedrag. Deze dienen goed uit elkaar gehaald te worden (Figuur 2).

2. De directe doelen en de uiteindelijke doelen dienen op verschillende manieren te worden onderbouwd. In Figuur 2 is dit visueel weergegeven met pijlen.
3. De pijl aan de linkerkant tussen de programmaonderdelen van de interventie en geoperationaliseerde doelen kunnen onderbouwd worden door a) te beschrijven hoe de programmaonderdelen bijdragen aan het behalen van de directe doelen (reeds afdoende beschreven in de interventiedocumentatie); b) hoe de keuze voor een groepsinterventie hieraan bijdraagt en hoe rekening wordt gehouden met eventuele nadelige gevolgen (deels beschreven in de interventiedocumentatie) en c) hoe wordt gewaarborgd dat de uitvoerders van de interventie hiervoor geschikt zijn (nog niet opgenomen in de interventiedocumentatie).
4. De pijl aan de rechterkant van Figuur 2 hebben betrekking op de uiteindelijke doelen. Deze dienen theoretisch te worden onderbouwd. De interventiedocumentatie zou bijvoorbeeld kunnen starten met een beschrijving van onbewust crimineel gedrag en hoe het project dit bewust maakt. Vervolgens kan gewerkt worden vanuit het rationele keuze perspectief en onderbouwd worden op welke manieren de directe doelen zullen bijdragen aan de uiteindelijke doelen. Bijvoorbeeld hoe de kosten van cybercrimineel gedrag worden verhoogd door meer kennis over ethische en juridische grenzen (b.v. *severe punishment* van Braithwaith (1989), door het bekend maken met formeel toezicht (pakkans, b.v. *certain punishment* van Braithwaith (1989)) en anderzijds verhogen van informeel toezicht van ouders (sociale controle theorie van Laub en Sampson (2003)).
5. Deze uiteenzetting zou, tot slot, kunnen worden versterkt door het bijvoegen van de link met de risicofactoren.

4.5 Doelgroep interventie

Onderstaande paragraaf gaat in op deelvraag 1e (wat is de doelgroep van de interventie en hoe wordt deze doelgroep volgens de interventiedocumentatie bereikt?). Deze paragraaf is gebaseerd op interventiedocumentatie (4.5.1) en interviews (4.5.2). De bevindingen worden geëvalueerd in paragraaf 4.5.3.

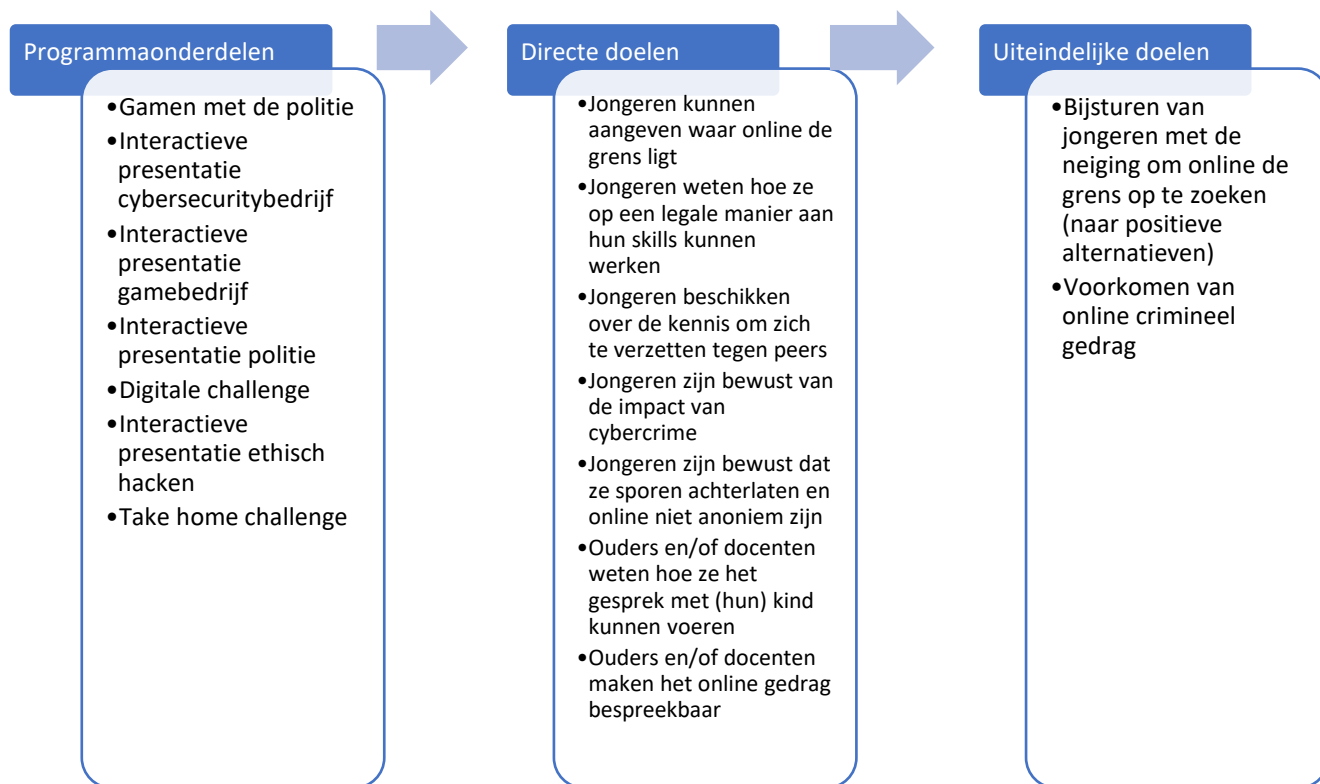
4.5.1 Volgens de interventiedocumentatie

De doelgroep van de interventie bestaat uit jongeren met ICT-skills en de neiging om online de grens op te zoeken. Tevens bestaat de doelgroep uit ouders of docenten die dichtbij deelnemers van de interventie staan. Dat blijkt uit de aangeleverde interventiedocumentatie. Ook staat hierin dat op basis van de literatuur een aantal in- en exclusiecriteria zijn gekozen die worden gebruikt voor de selectie van deelnemers. Deze worden als volgt beschreven.

De inclusiecriteria voor de interventie

Deelnemers moeten aan de volgende voorwaarden voldoen om in aanmerking te komen voor deelname aan de interventie:

- Leeftijd tussen de 12 en 25 jaar;
- Interesse in ICT;
- Motivatie om deel te nemen aan de interventie;
- Neiging om online de grens op te zoeken.

Figuur 2: Overzicht programmaonderdelen en doelen van de interventie

De interventiedocumentatie gaat in op deze criteria en daarnaast geeft bijlage 1 hiervan (projectplan) een overzicht van de inclusiecriteria, bijbehorende wetenschappelijke bronnen, middelen waarmee het criteria kunnen worden vastgesteld en welke partijen de inclusiecriteria kunnen vaststellen.

Het eerste criterium waar personen aan dienen te voldoen om te kunnen deelnemen aan de interventie is leeftijd: deelnemers dienen minimaal 12 en maximaal 25 jaar oud te zijn. Een argument dat hiervoor in de interventiedocumentatie wordt aangevoerd is dat een relatief groot deel van alle cyberdelicten door deze doelgroep wordt gepleegd. Daarnaast wordt gesteld dat impulsiviteit en risicozoekend gedrag in de jonge tienerjaren toeneemt, waardoor de kans bestaat dat personen in deze leeftijdsgroep gaan kijken waar de grens van hun digitale kwaliteiten ligt en deze grens al dan niet overschrijden. Opgemerkt wordt dat deze groep mede hierdoor nog vatbaar is voor gedragsverandering. De politie baseert deze bevindingen op onderzoek van Wagen et al. (2019), Aiken et al. (2016) en het projectplan van de interventie Hack_Right (zie Schiks et al., 2021).

Een tweede vereiste is dat de jongere affiniteit moet hebben met ICT en tevens gemotiveerd moet zijn om meer over ICT te leren. Interesse in ICT wordt in de interventiedocumentatie als volgt geoperationaliseerd: de jongere volgt ICT-gerelateerd onderwijs, komt op tech-gerelateerde online locaties, scoort hoog op het assessment, gamet veel, spendeert meer dan vier uur per dag achter zijn of haar computer en/of wordt op school onvoldoende uitgedaagd. Deze operationalisatie is gebaseerd op diverse wetenschappelijke studies.

Ook het derde inclusiecriteria heeft te maken met motivatie. Een potentiële deelnemer dient namelijk eveneens gemotiveerd te zijn om deel te nemen aan de interventie. Zonder deze motivatie wordt deelname aan de interventie door de politie niet zinvol geacht. Van motivatie om deel te nemen is volgens de interventiedocumentatie sprake wanneer jongeren zichzelf opgeven voor de interventie, zich goed hebben ingezet voor de voorafgaande challenge en/of een motivatiebrief hebben geschreven.

De laatste voorwaarde voor deelname aan de interventie houdt in dat de jongere de neiging moet hebben om online de grens op te zoeken. Dit criterium is nader geoperationaliseerd. Allereerst op basis van het computergebruik: de jongere dient minimaal vier uur per dag achter zijn of haar computer door te brengen. Ten tweede dient de jongere veel aanwezig te zijn op hackerfora en is het van belang dat hij of zij het merendeel van zijn of haar vrienden online heeft. De politie merkt op dat jongeren die online de grens opzoeken veel vrienden online hebben en veel tijd doorbrengen op hackerfora. Hier bestaat het risico dat deviante normen, rationalisaties, houdingen en kennis van deviante peers worden overgenomen. Verder dient de jongere een slechte perceptie van de strafbaarheid van cybercrime te hebben en tot slot moet sprake zijn van ontbrekende supervisie op het gedrag van de jongere door ouders en/of verzorgers. Jongeren die de grens op zoeken blijken namelijk weinig ouderlijk toezicht op hun online gedrag te hebben, hetgeen mede wordt veroorzaakt door de gebrekkige kennis van ouders over de mogelijkheden en gevaren van de online wereld. In bovenstaande operationalisatie steunt de politie op onderzoek van I&O Research in opdracht van de Volkskrant (2019) en onderzoek van Van der Wagen et al. (2020).

De exclusiecriteria voor de interventie

Indien personen aan één van onderstaande criteria voldoen, zijn zij van deelname aan de interventie uitgesloten:

- Een lichtverstandelijke beperking (wanneer sprake is van een IQ lager dan 85 in combinatie met beperkingen in het sociaal aanpassingsvermogen);
- Verslavingsproblematiek die het kunnen leren van de interventie in de weg staat. Ernstige vormen van verslaving aan alcohol, drugs en/of gamen vragen eerst om behandeling alvorens met de interventie kan worden gestart;
- Onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal (aangezien de interventie momenteel alleen in het Nederlands wordt aangeboden).

Wervingsstrategieën deelnemers

Uit de interventiedocumentatie kan worden afgeleid dat er twee manieren zijn bedacht om de jongeren voor de interventie te werven, namelijk een online campagne en het geven van gastlessen. Er wordt per editie van de interventie bepaald welk wervingsscenario het meest geschikt is. De online campagne bestaat uit zes advertenties op sociale media (Instagram, Snapchat, Twitter en Facebook) gericht op de doelgroep. Bij het zien van de advertentie kunnen jongeren omhoog *swipen*, waarna ze op de pagina van de interventie terechtkomen. De gastles houdt in dat digitale experts vanuit de politie en/of het bedrijfsleven in de klas komen vertellen over hun werkzaamheden en over de interventie. Er is een lesbrief, presentatie en video beschikbaar voor de gastlesdocenten om hen op de gastles voor te bereiden en die zij tijdens de gastles kunnen gebruiken.

Daarnaast wordt in de klas een assessment afgenomen dat wordt gebruikt om deelnemers te selecteren. Jongeren die via de online campagne op de website van de interventie belanden, kunnen op de website een e-mailadres achterlaten en ontvangen in reactie daarop een link naar het assessment via

de e-mail. Dit is zo geregeld omdat het assessment alleen vanaf een computer kan worden gemaakt. Het assessment toetst de ICT-skills en de neiging om online de grens op te zoeken aan de hand van een aantal technische opdrachten en stellingen. In het geval van de technische opdrachten worden de jongeren beoordeeld op hun snelheid en foutmarge. Voorbeelden van stellingen die beantwoord dienen te worden, zijn 'Ik kijk wel eens op het *dark web*', 'Het merendeel van mijn vrienden heb ik online' en 'Ik cheat wel eens tijdens online games' (bijlage 2 projectplan). Op basis van de resultaten krijgen de jongeren een score. Wanneer zij ervoor kiezen om deze te delen en de score hoog genoeg is, worden zij uitgenodigd om aan de interventie deel te nemen. De jongeren met de hoogste scores worden toegelaten tot de interventie.

De politie kiest voor een toeleiding naar de interventie om ervoor te zorgen dat het no-show percentage zo laag mogelijk blijft. Deze toeleiding bestaat volgens de interventiedocumentatie uit een bevestiging van de aanmelding, het opsturen van het assessment (indien geworven via de online campagne), uitnodiging voor de interventie, praktische informatie over de interventie, een informeel communicatiemoment en twee reminders (één week en 24 uur voorafgaand aan de interventie). In de interventiedocumentatie worden voorbeelden getoond van vragen die bij een informeel communicatiemoment kunnen worden gesteld, namelijk: 'Hoe kijk je naar de interventie?', 'Heb je er zin in?' en 'Heb je nog zorgen?'. De politie streeft ernaar hierbij gebruik te maken van vaste contactpersonen werkzaam als jongerenwerker, cybersecuritymedewerker, het COPS-team en/of wijkagenten. De communicatie zal plaatsvinden via Whatsapp, met een informerende e-mail ter ondersteuning. Indien een deelnemer jonger is dan 16 jaar dan zullen de ouders bij de communicatie over de interventie worden betrokken.

Wervingsstrategieën ouders en docenten

Zoals gezegd bestaat de doelgroep ook uit ouders of docenten die dicht bij de deelnemers van de interventie staan. Om hen te werven wordt bij de uitnodiging richting de deelnemers aangegeven dat ouders en docenten ook zijn uitgenodigd. Tot slot staat in de interventiedocumentatie beschreven dat geworven kan worden met behulp van partners uit de betreffende regio. Zo kunnen video's of berichten worden gedeeld vanuit (sociale) mediakanalen van (digitaal) wijkagenten, gemeenten en andere partners. Deze berichten dienen inhoudelijke en praktische informatie over de interventie te bevatten, zoals waar deelnemers, ouders en docenten zich kunnen aanmelden. Of het laatstgenoemde wervingsscenario ook daadwerkelijk wordt ingezet, kan niet uit de interventiedocumentatie worden afgeleid.

4.5.2 Volgens de interventieontwikkelaars

De omschrijving van de doelgroep die de interventieontwikkelaars geven, komen grotendeels overeen met de wijze waarop deze in de interventiedocumentatie is omschreven. De doelgroep bestaat uit jongeren met ICT-skills en de neiging om online de grens op te zoeken. Hun ouders en docenten zijn ook welkom. Opvallend is dat één van de respondenten een beperktere definitie van het leeftijdsbereik benoemt dan het leeftijdsbereik dat in de interventiedocumentatie staat en door andere interventieontwikkelaars werd omschreven. In de interventiedocumentatie stond al dat voor deze leeftijdscategorie is gekozen omdat daders van cybercriminaliteit al op jonge leeftijd starten en jongeren van deze leeftijd (nog) vatbaar zijn voor gedragsverandering. Respondent 3 (R3) legt uit wat nog meer aan deze keuze heeft bijgedragen:

“Deze jongeren – die vaak nog naar school gaan of studeren – zijn goed te bereiken en in staat om naar zo’n event te komen. Ook zijn zij vaak nog op zoek naar een baan en daarbij kunnen wij ze denk ik echt helpen.” (R3)

Voor het specifieke risicoprofiel wordt naar de interventiedocumentatie (projectplan) verwezen. Respondent 2 (R2) gaat hier wel nader op in. Zij geeft aan dat het werkelijke risico nog lastig te duiden is omdat er nog niet veel bekend over is. Zij geeft net als R3 aan dat doelbewust voor een ruime doelgroep is gekozen:

“We hebben ervoor gekozen om te investeren op ‘affiniteit met ICT’. Stel dat er jongeren deelnemen die geen risico vormen maar wel affiniteit hebben met ICT, dan kan een preventieve, vrijwillige interventie nog geen kwaad. Het is ook voor hen relevant om te leren wat zij met hun talent kunnen.” (R2)

Alle respondenten (N=3) geven aan dat er bij de opzet van de interventie meerdere brainstormsessies hebben plaatsgevonden waarin is gesproken over mogelijke wervingsscenario’s. Uiteindelijk is gekozen voor een combinatie van twee van de vier bedachte scenario’s, namelijk het geven van gastlessen en een online campagne. Tijdens de interviews kwamen ook de andere strategieën aan bod. Voor één van de scenario’s was een game uitgewerkt. Deze zou een plek kunnen worden gezet waar veel jongeren komen (zoals een schoolplein). De bedoeling was dat jongeren deze game konden spelen en vervolgens werden doorverwezen naar het assessment. Uiteindelijk bleek dat aan deze game te hoge kosten verbonden zijn omdat er de hele dag iemand bij zou moeten staan. De vierde methode heeft betrekking op het eerder genoemde ‘referral mechanism’ dat in Engeland wordt gehanteerd. Uit antwoorden van de respondenten blijkt dat COPS deze methode graag zou willen uitvoeren, maar dat dit momenteel nog niet mogelijk is (R2 en R3). De volgende citaten illustreren deze bewering:

“Het zou mooi zijn als de interventie zo bekend is dat jongeren hiernaar worden doorverwezen. Ketenpartners kunnen namelijk goed inschatten of iemand daar baat bij zou hebben. De interventie is alleen nog niet zo bekend binnen deze structuren en dat duurt naar verwachting ook nog even. Het is wel iets waar we aan werken.” (R3)

“Als we ons meer willen toespitsen op de risicogroep, dan moeten we kijken of we dat netwerk kunnen mobiliseren. Dat is natuurlijk wel veel werk. Het netwerk is groot – er zijn veel verschillende zorgpartners in Nederland – en iedereen zal moeten begrijpen waarop ze moeten letten bij het herkennen van de risico’s.” (R2)

Het is de bedoeling dat ouders en docenten in de eerste plaats via de jongeren worden geworven. Hiervoor heeft COPS volgens R3 gekozen omdat de jongeren moeten voldoen aan het assessment dat voorafgaand aan de interventie wordt afgenomen. Als ze worden uitgenodigd dan kunnen ze ouders en/of docenten meenemen. Ook bestaat het idee om ouders middels ouderavonden op scholen te werven, maar dat idee staat nog in de kinderschoenen (R3). Wat betreft de werving wordt tot slot in de interviews genoemd dat ouders ook aan de interventie kunnen deelnemen zonder dat hun kind hieraan deelneemt, voor zover dat qua locatie en capaciteit mogelijk is (R1). Indien jongeren wel willen deelnemen maar niet bereid zijn het assessment te maken, is volgens R3 maatwerk nodig:

“We zijn dat nog niet tegengekomen maar we zullen dan op een andere manier moeten kijken hoe zijn of haar ICT-niveau is. We vinden dat de selectie eerlijk moet blijven. Onze digitaal specialist kan middels een gesprek achterhalen wat voor skills iemand heeft en wat het risiconiveau is. Het blijft wel het beste om dat via het assessment te doen.” (R3)

4.5.3 Evaluatie doelgroep

De doelgroep van de interventie en bijbehorende in- en exclusiecriteria zijn uitgebreid en duidelijk beschreven in de interventiedocumentatie. Er ontbreekt echter een (meetbare) definitie bij diverse criteria. Deze dienen te worden toegevoegd aan de interventiedocumentatie. Wanneer heeft een jongere bijvoorbeeld voldoende interesse in ICT of een slechte perceptie van strafbaarheid? Welke score dient behaald te worden op welke vraag van het assessment (om te voldoen aan de klassering “hoog”)? In bijlage 1 van de interventiedocumentatie (projectplan) is hiertoe een eerste stap gezet. Bijlage 1 roept echter ook nieuwe vragen op. Bij onderdeel 2 “interesse in ICT” staan bijvoorbeeld zes onderdelen beschreven, maar onduidelijk is aan hoeveel van deze definities de jongere dient te voldoen. Is bijvoorbeeld computergebruik van minimaal 4 uur per dag niet nodig als de jongere wel aan een andere definitie van interesse in ICT voldoet? Het vierde inclusie criterium “hackerfora, minder offline vrienden” wordt gemeten in het assessment met behulp van de stelling “het merendeel van mijn vrienden heb ik online”, maar hierbij dient te worden beschreven welke antwoordopties de jongeren hebben (ja/nee of de mate waarin de jongeren het eens zijn met de stelling?) en welke antwoordopties binnen het inclusie criterium van de interventie vallen.

De interventiedocumentatie geeft ook weer welke partijen de inclusiecriteria kunnen waarnemen. Zorgpunt hierbij is echter dat het een complex systeem lijkt te zijn. Waarnemers zijn bijvoorbeeld de verwijzer en de intake partij die hun informatie kunnen halen uit het assessment, de online challenges, via school, middels het technisch assessment van Hack_Right en via het politiesysteem. Mogelijk werkt het in de praktijk eenvoudiger dan bijlage 1 doet vermoeden, en is er simpelweg sprake van twee manieren van aanmelden voor de interventie: 1) het assessment is gemaakt en er is een bepaalde score behaald of 2) de jongere is op een andere manier aangemeld (via online challenge, school, politie, etc.). In dat laatste geval dienen de jongeren alsnog het assessment te maken.

Met betrekking tot de exclusiecriteria ontbreekt de toelichting over hoe de programmaleiders over deze informatie komen te beschikken. Wordt deelnemers hiernaar gevraagd? Hoewel de onderzoekers het inhoudelijk met de criteria eens zijn, valt te betwijfelen of (a) deze jongeren zich überhaupt aanmelden en (b) ze toetsbaar zijn met het assessment. De interventiedocumentatie zou hier uitgebreider op in moeten gaan.

De toeleiding, een proces om het aantal uitgenodigde jongeren dat ook daadwerkelijk aanwezig is bij de interventie te maximaliseren, is naar verwachting nuttig. De praktische kant hiervan is echter onvoldoende uitgewerkt. De uitvoering kan worden gedaan via Whatsapp door jongerenwerkers, het COPS-team, wijkagenten en cybersecurity collega's, waarbij het onduidelijk is wat er met deze laatste groep wordt bedoeld. Onduidelijk is ook hoe dit praktisch werkt: wie Whatsappt welke jongere? Hoe wordt bepaald of de ouders wel of niet worden benaderd (een optie volgens de interventiedocumentatie) en is hiervoor toestemming van de jongere nodig? Hoe worden telefoonnummers van jongeren en ouders doorgegeven aan de uitvoerder met het oog op privacywetgeving? Dienen de uitvoerders de communicatie uitsluitend op werk-telefoons te doen? Tot slot volgt de optie dat de communicatie kan worden gedaan door het COPS-team niet logisch uit hun wens om zich terug te trekken uit de uitvoering van het project (zoals nader aan bod komt in paragraaf 4.7.2).

Het feit dat er vooraf een assessment wordt ingevuld door jongeren heeft enorm veel potentie voor het project, op ten minste twee fronten. Ten eerste kan hiermee worden gemonitord of de beoogde doelgroep wordt bereikt (Hoeveel jongeren vullen het assessment in? Hoeveel jongeren scoren hoog genoeg voor een uitnodiging? hoe verschillen deze groepen van elkaar?) en in welke mate de beoogde doelgroep ook daadwerkelijk deelneemt aan de interventie nadat zij uitgenodigd zijn (Hoeveel uitgenodigde jongeren komen daadwerkelijk naar de interventie? Vallen de hoogste risicojongeren bijvoorbeeld uit?). Een beschrijving van deze stappen zou een goede toevoeging zijn aan de interventiedocumentatie. Ten tweede maakt de vooraf assessment het mogelijk om, ten behoeve van een effectevaluatie, na de interventie opnieuw een assessment af te nemen en te kijken naar verschillen (in bijvoorbeeld kennis) en in welke mate de doelen van de interventie worden bereikt. Ook een beschrijving van deze stappen zou een goede toevoeging zijn aan de interventiedocumentatie.

4.6 Opzet interventie

Deze paragraaf richt zich op deelvraag 1f (hoe ziet de opzet van de interventie eruit?). Op basis van de aangeleverde interventiedocumentatie (4.6.1) en de uitgevoerde interviews (4.6.2) zal besproken worden hoe het programma er inhoudelijk uitziet. De evaluatie is beschreven in paragraaf 4.6.3.

4.6.1 Volgens de interventiedocumentatie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de interventie een evenement van één dag is. De jongeren volgen tijdens de interventie in groepjes van maximaal vijftien personen verschillende presentaties en workshops die verzorgd worden door personen uit de game- en cybersecurity-industrie en personen die werkzaam zijn bij de politie. Deze presentaties zijn gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent te gebruiken, het opbouwen van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van de anonimiteit van het internet, het stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders of docenten. Zoals eerder vermeld, heeft dit tot doel deze jongeren te informeren over de kansen en risico's van de online wereld en hen (indien nodig) bij te sturen. Tijdens de interventie krijgen jongeren bovendien de mogelijkheid om te gamen met de politie en aan het einde van de dag worden zij uitgedaagd met een 'Digitale challenge' waarbij zij een prijs kunnen winnen.

De interventie bestaat uit twee programma's, namelijk één voor de jongeren en één voor de ouders en/of docenten. Voor beide programma's is een format beschikbaar. Dit format voor het programma voor ouders is verwerkt in Tabel 5 en het programma voor jongeren is verwerkt in Tabel 6. Hierbij worden programma-aspecten genoemd, inclusief toelichting en het doel van het onderdeel. De interventiedocumentatie beschrijft dat alle aspecten binnen het programma zijn afgestemd op de risicofactoren van jeugdige cybercriminelen. Van belang op te merken, is dat deze formats fungeren als richtlijn en niet bindend zijn. De uitvoerders van de interventie hebben enige vrijheid om het programma in te vullen op de wijze zoals zij dat gepast achten. Het definitieve programma bepaald in overleg met het COPS-team van de politie.

Tabel 5: Format programma voor ouders en docenten

Programma-aspect	Toelichting	Doel
Hacken de basics	Hierbij wordt uitleg gegeven over wat hacken inhoudt en wat de negatieve en positieve effecten van hacken kunnen zijn	De kennis van ouders rondom (ethisch) hacken te vergroten
Tools om het gesprek aan te gaan	Hierbij worden handvatten geboden om met het kind in gesprek te gaan over zijn of haar computergedrag	De kloof tussen ouder en kind te verkleinen en ouderlijk toezicht te versterken
Digitale challenge	Een hack-challenge op instapniveau	Ouders laten wennen aan de online wereld en het stimuleren van gesprekken tussen ouder en kind
Q&A met de politie	Hierbij krijgen ouders de kans om alle vragen rondom de grenzen van de wet op het gebied van cybercrime te stellen	De kennis van de wet onder ouders vergroten zodat zij beter het gesprek met hun kind aan kunnen gaan

4.6.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Er is volgens de interventieontwikkelaars gekozen voor een bootcamp van één dag zodat het voor de jongeren wat meer behapbaar is. Voor sommige deelnemers is één dag al erg spannend. Zo doen ook jongeren mee die autisme of autistische karaktereigenschappen hebben en voor hen bestaat zo'n dag volgens de respondent uit veel prikkels. De constatering dat een event als de interventie niet te lang moet duren, is ook gebaseerd op literatuur.

“Hoe korter, hoe beter. Het moet in verhouding staan met het delict dat deelnemers hebben gepleegd en in dit geval hebben zij überhaupt (nog) geen delict gepleegd.” (R3)

De respondent verwijst hiervoor naar het RNR-model van Andrews et al. (1990). Dit model richt zich op het voorkomen van risicogedrag. RNR staat voor Risk, Need en Responsivity. Een interventie moet volgens dit model voldoen aan a) het risicobeginsel (de intensiteit van de interventie moet zijn afgestemd op het recidiverisico), b) het behoefte beginsel (de interventie moet zijn gericht op criminogene behoeften, ofwel veranderbare risicofactoren die samenhangen met recidive) en c) het responsiviteitsbeginsel (de interventie moet passen bij de motivatie, leerstijl en intellectuele mogelijkheden van de deelnemer (Andrews et al., 1990).

Met de interventieontwikkelaars is tevens gesproken over de programmaonderdelen van de interventie. Uit de interviews blijkt dat de inhoud van de programmaonderdelen niet vast ligt. Zo geeft R3 aan:

“Het is de bedoeling dat iemand uit de game-industrie, de cybersecurity-industrie, iemand van de politie en een ethisch hacker komt spreken. Dat staat vast. Wie zal presenteren en hoe de presentatie wordt vormgegeven, is wat vrijer. Wel moet het voldoen aan de leerdoelen en dat zullen we samen met degene die het programma vaststelt, beoordelen.” (R3)

Tabel 6: Format programma voor jongeren

Programma-aspect	Toelichting	Doel
Gamen met de politie	Tijdens een informele game-sessie krijgen jongeren de kans om in gesprek te gaan met politiemedewerkers	Op een laagdrempelige manier gesprekken voeren over onder andere de invloed van online peers om hen op die manier weerbaar te maken tegen de negatieve invloed van peers. Verder is het doel erkenning geven
Interactieve presentatie cybersecuritybedrijf	Hierbij leren jongeren over de mogelijkheden die de cybersecurity biedt voor hun carrière	Jongeren inzicht geven in hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze hun skills in kunnen zetten voor het goede
Interactieve presentatie gamebedrijf	Hierbij leren jongeren over de mogelijkheden die de game-industrie biedt voor hun carrière	Jongeren inzicht geven in hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze hun skills in kunnen zetten voor het goede
Interactieve presentatie politie (DRR, cybercrimeteam, THTC)	Hierbij leren jongeren over de bevoegdheden van de politie, grenzen van de wet, een opsporingsonderzoek, de impact van cybercrime op slachtoffers en de carrièremogelijkheden bij de politie	Jongeren inzicht geven in hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze hun skills in kunnen zetten voor het goede. Daarnaast jongeren bewust maken van de strafbaarheid van cybercrime en de sporen die zij online achterlaten
Digitale challenge	Jongeren uitdagen door middel van een hack-challenge	Op een positieve en legale wijze voldoen aan de behoefte van jongeren om zichzelf uit te dagen op ICT-gebied. Daarnaast jongeren erkenning geven en hen leren hoe zij hun digitale skills op een legale manier kunnen verbeteren
Interactieve presentatie over ethisch hacken	Hierbij krijgen de jongeren inzicht in online grenzen en worden zij bewust gemaakt van de negatieve consequenties van illegaal hacken en de kansen die ethisch hacken kan bieden	Jongeren inzicht geven in online grenzen, in hoe ze op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze hun skills in kunnen zetten voor het goede

Daarnaast geven de respondenten aan dat de volgorde van programmaonderdelen niet vastligt. Er is een format, maar het betreft geen vastomlijnd programma en het is tevens afhankelijk van welke partij komt spreken en hoe laat deze persoon beschikbaar is (aldus R1). Volgens een andere respondent is de start van een editie van de interventie over het algemeen hetzelfde, namelijk met een gezamenlijke opening (jongeren, ouders en docenten samen) door een ethisch hacker die wat meer vertelt over zijn ervaringen. Verder geeft R3 aan dat de groepjes onderling per presentatie wisselen. Wanneer de ene groep met een programmaonderdeel begint, dan is het andere groepje met een ander onderdeel bezig.

Aangezien uit de interviews blijkt dat de betrokken regio's ruimte hebben voor eigen invulling, is de respondenten gevraagd of de continuïteit van de kennis en ervaringen van partijen wordt gewaarborgd en zo ja, hoe. De respondenten die werkzaam zijn bij de politie geven aan dat dat geen probleem zou

moeten zijn. In de eerste plaats omdat COPS aan de zijlijn controleert of de programmaonderdelen van voldoende niveau zijn (R2). Daarnaast is het – indien de interventie op grotere schaal wordt uitgevoerd – niet mogelijk om overal dezelfde personen en organisaties te laten presenteren (R3).

“Als er straks meer dan twintig edities van de interventie worden uitgevoerd, is het niet handig dat dezelfde ethische hacker overal presenteert. Wel kan diegene er bijvoorbeeld drie of vier doen. Het is een kwestie van het regionale netwerk in kaart brengen en op basis daarvan de juiste betrokkenen vinden die de interventie kunnen vormgeven.” (R3)

Respondent 1 (R1) kijkt echter kritischer naar de vrijheid die regio's hebben in de uitvoering van de interventie. Het programma is hiermee volgens haar afhankelijk van de manier waarop een regio bereid is het in te vullen. Dat leidt diens inziens tot afhankelijkheden die niet formeel gewaarborgd zijn. Ze verwacht dat het programma hierdoor alleen wordt uitgevoerd door mensen die hierover enthousiast zijn en vanuit eigen interesse tijd voor vrijmaken. Ze voegt hieraan toe:

“Hoewel we dat momenteel nog niet kunnen verwachten – de interventie bevindt zich nog een pilotfase – zijn voor een verdere ontwikkeling en professionalisering van de interventie landelijke afspraken nodig over het format en bijbehorende verwachtingen.” (R1)

4.6.3 Evaluatie opzet interventie

Een relatief klein deel van de interventiedocumentatie (projectplan) is toegewijd aan de opzet, wat maakt dat de inhoudelijke kant van de opzet van de interventie onvoldoende beschreven is. Zo wordt elk programmaonderdeel genoemd en kort beschreven, maar zou dit uitgebreid moeten worden met diepgaandere informatie op inhoud en opzet. De praktische kant wordt verder toegelicht door het tweede interventiedocument genaamd het “werkproces”. Het werkproces biedt een (beknopt) overzicht van de stappen die ondernomen moeten worden in het geval de interventie wordt uitgevoerd, maar ook dit document behoeft uitbreiding. Bij een aantal specifieke onderdelen dient een kritische noot te worden geplaatst. Deze hebben betrekking op zowel het programma voor jongeren als het programma voor ouders en docenten.

Allereerst staat deze evaluatie stil bij de flexibiliteit van de opzet van het programma. De interventiedocumentatie (projectplan) beschrijft dat “dit format een richtlijn maar niet bindend is” (p.13). De betrokken partijen kunnen zelf nadenken over een gepaste invulling. Het programma wordt vervolgens in overleg met het COPS-team definitief gemaakt. Hierbij wordt bekeken of de beoogde doelen met het programma kunnen worden behaald. De reden dat deze flexibele opzet wordt aangeboden, wordt niet beschreven, noch wat precies bedoeld wordt met “niet bindend”. Het is onduidelijk of praktijkpartners bijvoorbeeld behoefte hebben aan eigen inbreng of dat dit noodzakelijk is vanwege wisselende doelen en/of doelgroepen per regio. Tijdens de interviews kwamen redenen naar voren, zoals de volgorde van de sprekers bepalen aan de hand van hun agenda, die niet stroken met de beschreven opzet waarin elke spreker meerdere keren zijn presentatie doet voor roulerende subgroepen. De onderzoekers van deze evaluatie zouden aanraden om de noodzaak voor een flexibel programma goed te beargumenteren of de optie tot een flexibel plan te heroverwegen (met uitzondering van kleine details). Namelijk, voor alle edities van de interventie is de aanleiding, het doel en de doelgroep hetzelfde. Er is dan ook geen duidelijke noodzaak voor aanpassingen in het programma. Bovendien brengt een flexibel programma het risico met zich mee dat edities van de interventie uiteen kunnen lopen en zo a) niet allemaal meer de doelstellingen

behalen en b) niet meer vergelijkbaar zijn in een effectevaluatie. Mogelijk doelt de interventiedocumentatie (projectplan) alleen op een flexibele invulling van kleine details, zoals welke sprekers precies komen of in welke volgorde deze sprekers aan de beurt zijn. In dat geval dient dit specifiek gemaakt te worden in de interventiedocumentatie.

Bij de invulling van de verschillende onderdelen van de interventie worden diverse organisaties betrokken. Gezien de opzet van de interventie – welke inhoudt dat de organisator van een bepaalde editie van de interventie zelf sprekers uitnodigt en zo het definitieve programma samenstelt - is het voor de kwaliteit van de interventie belangrijk dat er meer informatie beschikbaar is over wat er precies bedoeld wordt met “diverse organisaties” en “een balans tussen lokale en nationale bedrijven” (p. 13). Ook zouden duidelijke richtlijnen moeten worden opgesteld over de eisen waar een “gamebedrijf” en “cybersecuritybedrijf”, en de sprekers die zij beschikbaar maken, aan moeten voldoen om geschikt te zijn voor de interventie en een aannemelijke bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de doelstellingen.

Terwijl de programmaonderdelen allemaal genoemd en kort beschreven worden, ontbreekt praktische informatie. Hoe lang duurt elk onderdeel? Is er basismateriaal beschikbaar? Is er een overdracht van eerdere sprekers naar nieuwe sprekers? In de interventiedocumentatie (werkproces) staat wel dat aanbevolen wordt om een draaiboek voor de interventie te maken en deze te delen met alle personen die tijdens deze dag een rol spelen. De onderzoekers adviseren hiervan een format te maken en deze te delen met partijen die de interventie uit gaan voeren. Dit scheelt niet alleen werk voor uitvoerende partijen, ook wordt hierdoor de continuïteit van de interventie gewaarborgd.

Tot slot zou de interventiedocumentatie uitgebreider moeten ingaan op het onderdeel bewustwording van “online achterlaten van sporen”, dat onderdeel is van het doel “bewustwording over strafbaarheid van cybercrime”. Een punt van zorg hierbij is dat dit programmaonderdeel door deelnemers kan worden gebruikt als nieuwe kennis voor het ontwijken van online toezicht en opsporing. Daarnaast ontbreekt een ander passend thema binnen dit doel: bewustwording over de impact van cybercrime op slachtoffers en de maatschappij.

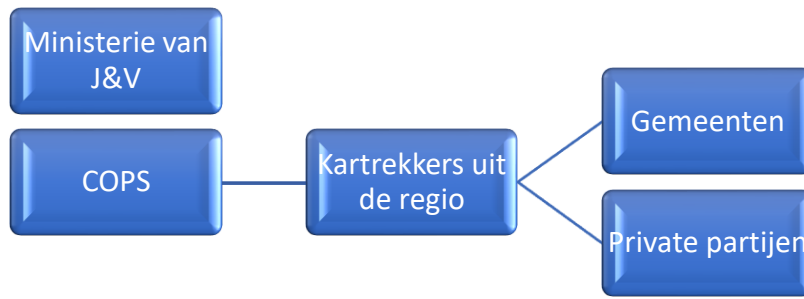
4.7 Betrokken partijen interventie

Deze paragraaf richt zich op deelvraag 1g (welke partijen zijn betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van de interventie?). Dit is gedaan op basis van de interventiedocumentatie (4.7.1) en interviews (4.7.2). De betrokkenheid van partijen wordt geëvalueerd in paragraaf 4.7.3.

4.7.1 Volgens de interventiedocumentatie

Er zijn verschillende partijen betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van de interventie. In de interventiedocumentatie is een organogram opgenomen om de verhouding tussen de verschillende betrokken partijen te verduidelijken (ook weergegeven in Figuur 3). De opzet van de interventie is bedacht door COPS van de politie (Landelijke Eenheid). Uit de interventiedocumentatie blijkt dat zij eindverantwoordelijk zijn. Bij de organisatie van de interventie neemt dit team een adviserende rol aan en verder draagt COPS zorg voor de verdere ontwikkeling van de interventie. Het ministerie van Justitie en Veiligheid ondersteunt COPS in deze (door)ontwikkeling, bijvoorbeeld door de plan- en procesevaluatie te subsidiëren.

De uitvoering van de interventie geschiedt door meerdere partijen. Ten eerste wordt bij elk event een zogenoemde kartrekker aangewezen die het aanspreekpunt is voor de organisatie van het event in een bepaalde regio. Dit kan iemand zijn die werkzaam is bij de gemeente, een samenwerkingsverband, een cybercrimeteam en/of een onderwijsinstelling. Per event wordt een werkgroep opgesteld met gemeenten of andere partijen uit de betreffende regio die – onder leiding van de kartrekker – deelnemen aan de interventie. Daarnaast worden private partijen geworven die presentaties zullen verzorgen en/of een rol spelen bij het werven van de deelnemers (bijvoorbeeld door gastlessen op scholen te verzorgen).

Figuur 3: Organogram organisatie interventie

4.7.2 Volgens de interventieontwikkelaars

Tijdens de interviews zijn de interventieontwikkelaars ook gevraagd welke partijen betrokken zijn bij de uitvoering van de interventie, op welke manier zij hierbij betrokken zijn en welke afspraken met hen zijn gemaakt. De partijen die tijdens de interviews werden genoemd, komen overeen met die zijn genoemd in de interventiedocumentatie, namelijk COPS, gemeenten en private partijen. Ook is de rol van kartrekkers in de regio benadrukt. Voorbeelden van kartrekkers die tijdens de interviews werden gegeven, zijn samenwerkingsverbanden of cybercrimeteams van de politie. De werkzaamheden die deze uitvoerders voorafgaand, tijdens of na de interventie uit dienen te voeren, staan omschreven in de interventiedocumentatie (werkproces). De werkzaamheden die door de ontwikkelaars werden genoemd tijdens de interviews komen ook overeen met deze beschrijving.

De genoemde partijen zijn op verschillende manieren betrokken bij de interventie. Te denken valt het werven van deelnemers, het beoordelen van het assessment, het kiezen en benaderen van sprekers, het regelen van een locatie en praktische zaken op de dag zelf (waaronder het verzorgen van catering, techniek, communicatie met de pers en het begeleiden van de groepen). Eerder kwam al aan bod dat regio's hierin veel vrijheid hebben (paragraaf 4.6). Hoewel in de interventiedocumentatie duidelijk staat beschreven welke taken minimaal uitgevoerd dienen te worden, ligt volgens R1 niet vast wie hiervoor verantwoordelijk is. Het is de bedoeling dat de taakverdeling in overeenstemming met elkaar (COPS, gemeenten en private partijen) wordt bepaald.

Over de verdeling van de verantwoordelijkheid over enkele werkzaamheden wordt wel een duidelijke voorkeur uitgesproken. Zo wordt het beoordelen van het assessment en het uitnodigen van deelnemers specifiek aan COPS toegeschreven. Hiervoor is gekozen omdat de digitaal specialist van COPS het assessment heeft ontwikkeld en de resultaten hiervan goed kan uitlezen. Verder speelt privacy volgens R3 een rol. Aangezien deze gegevens in het beheer van COPS zijn naar aanleiding van hun beheer van het assessment, lijkt het hen beter deze niet met andere partijen te delen. Ten slotte blijkt uit de interviews dat meerdere partijen gastlessen zouden kunnen geven (bijvoorbeeld personen uit de cybersecurity-industrie, digitaal wijkagenten of gemeenten), maar dat de voorkeur uitgaat naar personen met veel kennis en ervaring op het gebied van ICT. Het doel hiervan is dat jongeren al tijdens de gastlessen in aanraking

komen met positieve alternatieven voor ICT-talent, ook jongeren die uiteindelijk niet deelnemen aan de interventie.

Uit de interviews blijkt dat met de betrokken partijen geen afspraken zijn gemaakt over de duur van de samenwerking of een vergoeding. Dit blijkt onder meer uit het volgende citaat:

“We hebben nog nooit gehad dat iemand een vergoeding kreeg, dat gebeurt allemaal op vrijwillige basis. Er wordt een evaluatiegesprek gevoerd en we bedanken ze voor hun inbreng, maar verder zijn geen afspraken gemaakt. Dat is voor invulling van bijvoorbeeld gemeenten.” (R3)

Respondent 2 (R2) benadrukt dat COPS uiteindelijk toe wil naar een structurele financiering. Zo stelt de respondent dat de interventie geen dure interventie is en gemeenten hiervoor budget kunnen aanvragen. De uitvoeringskosten zouden gemiddeld ongeveer tienduizend euro bedragen. *“Dat zit hem vooral in de locatie. Als iemand een locatie aanbiedt dan ben je al een heel eind. De kosten zullen niet de hoogste drempel zijn, vermoed ik.”*

Het feit dat regio's zelf verantwoordelijk zijn voor de financiering steekt volgens R1 ingewikkeld in elkaar. Ten eerste omdat de middelen van de regio's beperkt zijn, daarnaast omdat projecten zoals de interventie volgens haar getrokken worden op basis van enthousiasme en niet elke regio een kartrekker kent die bereid is daar naast tijd ook geld voor vrij te maken. Bovenstaande wordt ondersteund door het volgende citaat:

“Ik heb met mijn eenheid gekozen voor de interventie en daar deel ik mijn werkbudget op in, maar [andere regio] heeft echt geen vijftienduizend euro voor de interventie.” (R3)

Hier voegt R3 aan toe:

“Wij hebben 10 tot 15 duizend euro gebudgetteerd – en dat is wezenlijk om te weten – op een totaal budget van jaarlijks maar zestigduizend euro. Als je weet dat maar 25 procent van het totale budget is dan snap je dat dat een risico is. Je voelt je verantwoordelijk en denkt ‘dit moet wel goed gaan’. Dat maakt het wel een spannend project.” (R3)

Van belang in deze paragraaf te benoemen is dat volgens de respondenten duidelijk sprake is van een op handen zijnde rolwisseling bij de uitvoerende partijen. In de interventiedocumentatie staat beschreven dat aan COPS vooral een ondersteunende en adviserende rol wordt toegekend. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de (door)ontwikkeling van de interventie en tevens eindverantwoordelijk voor deze interventie. De uitvoering behoort te geschieden door de aangewezen ‘kartrekker’, gemeenten en private partijen. De interviews met de ontwikkelaars bevestigen deze opzet. Echter, deze rolverdeling lijkt pas recentelijk te zijn ingezet en vooral een wens voor de toekomst te zijn. COPS heeft tot op heden een grotere rol bij de uitvoering gehad. Het doel is nu de uitvoering over te dragen aan de uitvoerende partners. De rol die COPS wenst te pakken, omschrijft R2 als volgt:

“Wij behouden graag een advies- of consultancyrol. Dat houdt in dat we meekijken in werkgroepen en worden benaderd als er belangrijke vragen zijn. [...] Daarnaast blijven we ons bezighouden met de (door)ontwikkeling en kwaliteitsbewaking. We zullen blijven toetsen of het programma voldoet aan de leerdoelen en of we nieuwe onderwerpen moeten aansnijden, want we moeten meegaan met de tijd.” (R2)

Daar voegt R2 aan toe dat het – om deze rol uit te kunnen oefenen – van belang is dat zij op de dag van het event aanwezig zijn en indien nodig ook de dag daarvoor.

De respondenten die werkzaam zijn voor COPS verwachten dat de regio's de uitvoerende taak zelfstandig uit kunnen voeren. Dat blijkt uit het volgende:

“Gemeentes kunnen zelf aan de slag met de interventie. Er ligt een draaiboek, een beschrijving van het werkproces, dus een heel pakket waarmee ze zelf aan de slag kunnen.” (R2)

“Wij gaan ervan uit dat de beschrijving van het werkproces voldoende is, maar we hebben ook een tweewekelijkse werkgroep waarin de regio vragen kan stellen. Voor de gastlessen hebben we een PowerPoint en lesbrief die ze kunnen gebruiken. Ook delen we e-mails en namen van personen die zouden kunnen spreken, net als de lessen die we uit eerdere pilots hebben gehaald.” (R3)

Respondent 1 (R1) acht deze rolwisseling niet per definitie problematisch, maar stelt wel dat de rol van kartrekkers hierbij niet onderschat moet worden:

“Als niemand een haakje of lus in de regio pakt en er dus geen mensen opstaan, dan wordt het nog lastig om dit project voort te zetten. [...] Die wederzijdse afhankelijkheden van kennis, informatie en positie wordt niet altijd op z'n merites geschat.” (R1)

Daarbij benadrukt deze respondent de eigen autonomie als lokale overheid. Regio's hebben volgens deze respondent niet alleen de vrijheid om het programma op een bepaalde wijze in te vullen, maar ook om wel of niet aan de interventie deel te nemen. *“Burgemeesters stellen in een jaarplan vast welke projecten er gedraaid gaan worden. Of je als gemeente meedoet, bepaal je altijd nog zelf”,* aldus R1.

4.7.3 Evaluatie betrokken partijen

De verantwoordelijkheid van de doorontwikkeling van de interventie ligt bij COPS. Dat is kwetsbaar, gezien dit niet hun kerntaak is. De weerbaarheid van de interventie zou kunnen worden bevorderd wanneer de verantwoordelijkheid wordt gedeeld met of overgedragen aan een externe partij. Dit geldt eveneens voor de eindverantwoordelijkheid over de uitvoering. Te denken valt aan Halt, gezien deze instantie samen met enkele andere partijen eerder Hack_Right heeft overgenomen van de politie.

Aan de daadwerkelijke totstandkoming van een plaatselijke editie van de interventie dragen ook andere partijen bij. Het organogram van de betrokken partijen bij de interventie laat zien dat er op verschillende manieren samenwerking nodig is voor de totstandkoming van een plaatselijke editie van de interventie. De interventiedocumentatie zou echter uitgebreid moeten worden met de verantwoordelijkheden van alle partijen.

De interventiedocumentatie zou ook uitgebreider moeten ingaan op het werven van kartrekkers. Aan welke eisen dient een kartrekker te voldoen? Hoewel de interventiedocumentatie schetst dat dit bijvoorbeeld gemeenten kunnen zijn, blijkt in de praktijk dat tot op heden COPS-leden de rol van kartrekker op zich hebben genomen. Dit is een kwetsbare rolverdeling op de lange termijn. Om de duurzaamheid van de interventie te bevorderen, dient er een opzet te komen voor het vinden en activeren van externe kartrekkers. Dit kan bestaan uit het beschrijven van de stappen die reeds worden genomen (zoals gebleken is uit de interviews) en andere plannen voor het werven van kartrekkers.

Het bereiken van naamsbekendheid zou zowel de beleidsprioritering van de interventie als het aantrekken van kartrekkers kunnen bevorderen. Aan de weerbaarheid van de interventie wordt momenteel al gewerkt door het creëren van naamsbekendheid. De respondenten van COPS geven aan dat er wordt gewerkt aan het bereik van de doelgroep van uitvoerders, maar dat daarmee nog niet genoeg mensen worden bereikt. Ook voor deze activiteiten zou een externe partij het bereik kunnen vergroten.

Een aanvullend punt van zorg is het feit dat deze niet-justitiële interventie wordt georganiseerd en beheerd door de politie. Eerder in het rapport werd al beschreven dat bij een vrijwillig traject van Hack_Right ouders het tegenstrijdig vonden dat deze vanuit de politie werden georganiseerd. Ouders waren ondanks het vrijwillige karakter van de trajecten bang waren dat er informatie over de jongeren werd genoteerd en opgeslagen. Deze zorg zou ook onder ouders kunnen leven van deelnemers van de interventie. Het risico bestaat bovendien dat een interventie onder de vlag van de politie minder aantrekkelijk kan zijn bij een jongere die online al grensoverschrijdend gedrag vertoont. Dit is moeilijk te voorkomen, maar de interventiedocumentatie kan wel ingaan op het minimaliseren van deze zorgen en risico's.

Daarnaast zijn private partijen een belangrijke partner voor de organisatie van de interventie maar gaat de interventiedocumentatie (projectplan) onvoldoende in op wat dit precies inhoudt. Ook wordt onvoldoende ingegaan op de vraag hoe wordt gewaarborgd dat de sprekers van de interventie voldoende toegerust zijn om hun taken op te pakken? Het betreffen politiemedewerkers, ICT-professionals, en bijvoorbeeld een ouder van een jongere die (online) over de grens is gegaan. Dit zijn hoogstwaarschijnlijk geen pedagogisch geschoolde professionals, met vaardigheden rondom groepsdynamica en het bijsturen van groepsdynamische processen. Tot de aanbeveling strekt het om gastsprekers te selecteren die ervaring hebben met het verzorgen van groepsessies aan jongeren met (risico tot) grensoverschrijdend gedrag en/of te zorgen dat workshopbegeleiders een korte training krijgen.

Tot slot komt in de interviews naar voren dat bijdragen aan de interventie op vrijwillige basis geschieden. Dit maakt de interventie kwetsbaar, zeker gezien de substantiële tijdsinvestering die sprekers zullen moeten maken met betrekking tot de voorbereiding (vooral bij ontbreken van standaard presentaties) en het aanwezig zijn tijdens de interventie zelf, die bovendien in het weekend plaatsvindt.

4.8 Organiseren interventie: initiatief en procedure

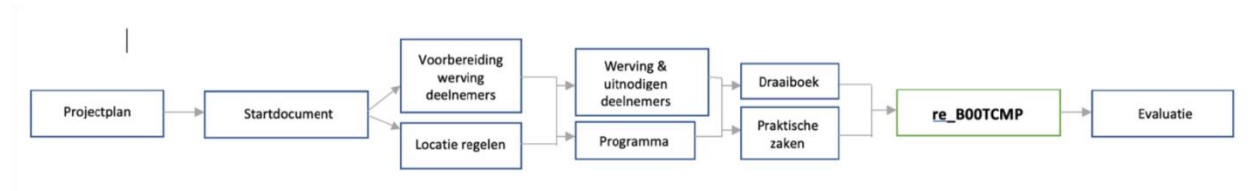
Ter beantwoording van deelvraag 1h (wanneer en in welke context wordt de interventie uitgevoerd) onderzoekt deze paragraaf wanneer en in welke context de interventie tot stand komt. Dit is gedaan op basis van de analyse van interventiedocumentatie (4.8.1) en de interviews (4.8.2). De evaluatie vindt plaats in paragraaf 4.8.3.

4.8.1 Volgens de interventiedocumentatie

In de interventiedocumentatie wordt over het initiatief tot de interventie slechts het volgende geschreven (Projectplan, 2022):

“Het initiatief om de interventie te organiseren komt over het algemeen uit een partij die inziet dat er meer moet gebeuren op het gebied van cyberweerbaarheid in een regio en die vanuit beleid te ruimte krijgt om iets te organiseren. Voorbeelden zijn partijen als gemeenten, samenwerkingsverbanden ingericht op cyber, cybercrime teams en onderwijsinstellingen.”

De interventiedocumentatie gaat verder in op de procedure die deze uitvoerende partijen dienen te hanteren bij de opzet van de interventie. Figuur 4 (overgenomen uit het werkproces) geeft de stappen weer nodig zijn om een editie van de interventie te organiseren.

Figuur 4: Stroomschema van het werkproces

De stappen uit de interventiedocumentatie (werkproces) zullen hier achtereenvolgens (kort) worden toegelicht.

1. In de eerste plaats wordt aangeraden dat de interventiedocumentatie (projectplan) door de uitvoerende partij wordt gelezen. Het doel hiervan is een goed beeld van de achtergrond en inhoud van de interventie te krijgen en tevens de verwachtingen en doelen van de interventie vast te kunnen stellen;
2. De tweede stap houdt in dat de uitvoerende partij een ingevuld startdocument dient te mailen naar daderpreventie@politie.nl. Hierin moet in ieder geval in worden beschreven wie de aanspreekpunten zijn (vanuit alle betrokken partijen), welke werkvorm wordt gehanteerd, wie de beoogde samenwerkingspartners zijn, op welke datum en locatie de interventie zal plaatsvinden, hoeveel deelnemers er zullen zijn, op basis van welke selectiecriteria zij geselecteerd worden, op welke wijze zij zullen worden geworven en hoe de interventie zal worden gefinancierd;
3. De derde stap kan worden onderverdeeld in:
 - a. Het treffen van voorbereidingen voor het werven van deelnemers (in de interventiedocumentatie (werkproces) zijn twee scenario's uitgewerkt (gastlessen en een online campagne), waar het verwijst naar vier scenario's);
 - b. Het regelen van de locatie. Hierbij dient volgens de interventiedocumentatie rekening te worden gehouden met de ruimtes (er moeten minimaal twee aparte ruimtes zijn en bij voorkeur een podium), apparatuur (de locatie moet beschikken over computers/laptops, gameapparatuur en projectoren of tv schermen) en aantrekkelijkheid (goed bereikbaar en bij voorkeur een hightech-uitstraling);
4. Stap 4 bestaat vervolgens uit:
 - a. Het werven en uitnodigen van deelnemers (per e-mail en middels reminders);
 - b. Het uitnodigen van verschillende sprekers (bij voorkeur bedrijven uit de regio) en het bespreken van het programma met deze sprekers;
5. Het maken van een draaiboek en regelen van praktische zaken:
 - a. In het draaiboek moet worden opgenomen: de rol- en taakverdeling van vrijwilligers, de tijdstippen van de verschillende programmaonderdelen, de starttijd en contactgegevens van de vrijwilligers;
 - b. Belangrijke praktische zaken die geregeld moeten worden, zijn het maken van een groepsindeling, deelnemerslijst, posters van het programma, het kopen van armbandjes in verschillende kleuren, een prijs voor de winnaar van de challenge, shirts voor de vrijwilligers, een presentje voor de sprekers, het regelen van catering,

communicatiemogelijkheden, een fotograaf en eventueel een toestemmingsformulier voor benadering voor verder onderzoek en een quitclaim voor het maken van video's.

6. Het uitvoeren van de interventie;
7. De evaluatie (middels een evaluatiegesprek en evaluatieformulieren).

Het organiseren zal volgens de interventiedocumentatie ongeveer vier maanden in beslag nemen. Hierbij dient rekening te worden gehouden met vakanties en toetsweken, aangezien de jongeren deels via gastlessen worden geworven.

4.8.2 Volgens de interventieontwikkelaars

In de interviews is ook gevraagd naar de context waarin de interventie wordt ingezet. Respondent 2 (R2) geeft aan dat wordt opgemerkt dat in de praktijk behoefte bestaat aan een dergelijke interventie, bijvoorbeeld bij gemeenten en vanuit het onderwijs. Gevraagd is wanneer de interventie tot stand komt en op wiens initiatief dat dient te gebeuren. Uit de resultaten blijkt dat de interventie momenteel alleen plaatsvindt op initiatief van COPS, maar het is de bedoeling dat ook andere partijen dit kunnen initiëren. De respondenten wijzen als mogelijke oorzaken aan dat de interventie nog niet bekend genoeg is onder dit soort organisaties en zij mogelijk onvoldoende ruimte hebben in hun takenpakket om hieraan te werken. Zo geven de respondenten aan:

“Partijen weten ons lang niet altijd te vinden. We geven richtbaarheid aan deze interventie, bijvoorbeeld in de krant, op LinkedIn of door middel van een pitch op de City Deal Bijeenkomst (waarbij allerlei gemeenten zijn aangesloten), maar daarmee bereik je lang niet iedereen.” (R2)

“Vanuit ons team hebben we verschillende contacten in cybercrimeteams, maar niet iedereen heeft de ruimte en tijd in hun takenpakket om daaraan te werken.” (R3)

Respondent 3 (R3) benadrukt dat iedereen het initiatief kan nemen om de interventie op te zetten, maar dat dit initiatief altijd via COPS moet lopen. Zo staat dit ook beschreven in de interventiedocumentatie. Het doel hiervan is dat de kwaliteit van de interventie bewaakt kan worden.

4.8.3 Evaluatie organiseren interventie

In de interventiedocumentatie wordt een stroomschema geschetst waarbij stap één het lezen van de interventiedocumentatie (projectplan) is, stap twee het schrijven van een startdocument en stap drie tot en met zes over de (start van de) praktische voorbereiding van de interventie gaan. De punten die dienen te worden opgenomen in het startdocument worden in de interventiedocumentatie (werkproces) opgesomd. Dit heeft echter uitbreiding. Is er een formele toezegging nodig van de betrokken partijen, en zo ja, dient het startdocument hiertoe? Ook zou er een “basis” startdocument meegeleverd kunnen worden.

De interventiedocumentatie dient bovendien verder uitgebreid te worden met beschrijvende en praktische informatie. Een eerste voorbeeld is het beoogde tijdpad. In de interventiedocumentatie (werkproces) staat beschreven dat er vanaf het moment dat het startdocument is ingevuld ongeveer vier maanden nodig zijn om de interventie te organiseren. Onduidelijk is echter waarop dit tijdschema is gebaseerd en hoeveel tijd de stappen afzonderlijk in beslag (dienen te) nemen. Voor sommige onderdelen is het echter van belang te weten hoe lang hier maximaal over mag worden gedaan. Hoeveel tijd dient er

bijvoorbeeld minimaal en maximaal tussen de werving van deelnemers en een editie van de interventie te zitten (met het oog op de accuraatheid van de screening en het voorkomen van uitval)?

Een tweede voorbeeld van benodigde aanvullende informatie in de interventiedocumentatie is de budgettering. Welk budget is nodig voor de totstandkoming van de interventie? Uit de interviews blijkt dat vooral de locatie een grote kostenpost kan vormen. De interventiedocumentatie (projectplan of het werkproces) zou daarom moeten ingaan op de uitgesplitste gemiddelde kosten van locatie en overige kosten van een editie van de interventie (in uren en financiën). Dit maakt het voor uitvoerende partijen makkelijker in te schatten of de interventie binnen het budget past en op welke termijn zij in staat zijn de interventie uit te voeren.

Een derde voorbeeld van benodigde aanvullende informatie is de takenbeschrijving van een aantal centrale partijen, met name de kartrekker. Wanneer in de interventiedocumentatie duidelijker wordt gemaakt hoe kartrekkers geworven worden en wie kartrekkers kunnen worden (paragraaf 4.7), zou vervolgens een toelichting moeten plaatsvinden van diens taken en verantwoordelijkheden. Welke input (werkuren en financieel) is nodig om een kartrekker te worden? Daarnaast is er meer inhoudelijke informatie nodig voor de kartrekker om diens rol goed te vervullen. Hoe kiest een kartrekker samenwerkingspartners? Hoe bepaalt de kartrekker bijvoorbeeld welke lokale cybersecurity bedrijven geschikt zijn?

Een laatste voorbeeld is de inhoud van de presentaties van de gast sprekers. Welke kaders dient de kartrekker te scheppen voor deze presentaties? Waar gaan die presentaties over? En wat is het doel ervan? Is er een standaard/voorbeeld presentatie beschikbaar per thema? Wanneer sprekers vrij worden gelaten ontstaat een reëel risico dat gastlessen dermate uit elkaar gaan lopen dat het behalen van de doelstellingen van de interventie in het gevaar komt en bovendien (met het oog op een effectevaluatie) de verschillende edities van de interventie niet goed vergelijkbaar zijn.

Voorts kan worden opgemerkt dat in de interventiedocumentatie (werkproces) staat beschreven dat er oorspronkelijk vier wervings-scenario's zijn uitgewerkt en dat tot dusver voor twee scenario's is gekozen (het geven van gastlessen en de online campagne). Hierbij wordt verwezen naar bijlagen, maar deze ontbreken. Indien deze bijlage wel in het werkproces hoort en uitvoerende partijen dus de keuze hebben uit vier strategieën, is het wenselijk dit ook te verwerken in de interventiedocumentatie.

4.9 Rol in het huidige strafrechtstelsel

Ter beantwoording van deelvraag 1i (hoe past de interventie in het huidige strafrechtstelsel?) beschrijft deze paragraaf welke rol de interventie heeft binnen het huidige strafrechtstelsel, op basis van interventiedocumentatie (4.9.1) en interviews met interventieontwikkelaars (4.9.2). De evaluatie volgt in 4.9.3.

4.9.1 Volgens de interventiedocumentatie

De interventie heeft een vrijwillig karakter. Deelname aan deze interventie kan om die reden niet worden opgelegd binnen een strafrechtelijk kader. Eerder in dit hoofdstuk kwam al aan bod dat de interventie is opgezet als secundaire preventiemethode. Dat houdt in dat deze interventie zich richt op een risicogroep – jongeren met interesse in ICT die nog niet met het strafrecht in aanraking zijn gekomen – en dus niet op de gehele samenleving (primaire preventie) of personen die wel in de strafrechtketen zijn beland (tertiaire preventie). Wel wordt in de interventiedocumentatie benadrukt dat jongeren die voor cybercriminaliteit vervolgd en/of veroordeeld zijn maar niet voldoen aan de voorwaarden voor Hack_Right (een tertiaire

preventie-methode), alsnog een verzoek mogen doen om op vrijwillige basis aan de interventie mee te doen. Een dergelijk verzoek zal in elk individueel geval worden afgewogen.

4.9.2 Volgens de interventieontwikkelaars

De ontwikkelaars is gevraagd of de interventie een rol speelt in het huidige strafrechtstelsel. Dit lijkt niet het geval. Hoewel de interventie zoals eerder beschreven aanvankelijk is opgezet vanuit het netwerk van Hack_Right, dat wil zeggen in samenwerking met justitiële partijen zoals Halt, zijn deze partijen in de ontwikkelingsfase afgehaakt. Zij spelen geen rol meer in de interventie. Aan respondenten 1 en 3 is gevraagd of zij het wenselijk vinden dat justitiële partijen geen rol spelen. Dat dit niet het geval is, blijkt uit het volgende:

“De inzet van partijen zoals Halt, Veiligheidshuizen en basisteams van de politie zou veel sterker moeten kunnen, dat geldt voor daderpreventie en dus voor de interventie.” (R1)

“Het zou via Halt kunnen, want Halt geeft voorlichtingslessen waar we bij aan zouden kunnen sluiten. Wat ook kan, is dat jongeren worden doorverwezen bij Cease & Desist.” (R3)

De procedure via Halt betreft volgens R3 geen strafrechtelijke interventie. Cease & Desist wordt volgens haar wel strafrechtelijk genoteerd. De respondent omschrijft dit als stopgesprekken die worden gehouden met mensen die voorkomen in een strafrechtelijk onderzoek maar waarbij sprake is van gebrek aan bewijs of waarbij de te onderzoeken groep bijvoorbeeld te groot is. De resultaten van de interventie zouden volgens R3 onmogelijk gebruikt kunnen worden in een strafzaak, omdat COPS geen gegevens van jongeren opslaat. Het is daardoor niet aan te tonen of een verdachte ooit aan de interventie heeft deelgenomen.

4.9.3 Evaluatie rol in strafrechtstelsel

Zowel uit de documentatie als uit de interviews met de interventieontwikkelaars is gebleken dat de interventie plaatsvindt op basis van vrijwillige deelname en de interventie geen plaats heeft in een strafrechtelijk kader. Om die reden zal de procedure rondom erkenning van de interventie niet kunnen plaatsvinden bij dezelfde commissie als Hack_Right.

4.10 Aanbevelingen planevaluatie

Met de eerste interventiedocumentatie was een goede eerste stap gezet met het beschrijven van de interventie. In deze planevaluatie zijn per deelonderwerp uitgebreide adviezen beschreven. Op deze plek zullen de onderzoekers alleen de aanbevelingen op hoofdlijnen benoemen. Centraal stond de aanbeveling om de interventiedocumenten op veel vlakken uit te breiden. In de eerste plaats diende de theoretische onderbouwing van de interventie te worden verstevigd. In de tweede plaats is aanbevolen om de doelgroep te herzien en de doelstellingen van de interventie te verduidelijken. In de derde plaats is geadviseerd om in de interventiedocumentatie handvatten te bieden voor het aanstellen van sprekers en groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden ten aanzien van deze doelgroep. Tot slot zijn aanbevelingen gedaan van het uitbreiden van de interventiedocumentatie met betrekking tot diverse praktische aspecten van de interventie.

Sinds de publicatie van de tussentijdse planevaluatie (Van 't Hoff-de Goede & Van Leuken, 2022) zijn er door de interventieontwikkelaars diverse nieuwe interventiedocumentatie uitgebracht. Hoewel de

onderzoekers kennis hebben genomen van deze nieuwe interventiedocumentatie en deze hebben gebruikt voor de procesevaluatie (hoofdstuk 5), hebben de onderzoekers binnen het huidige onderzoek geen nieuwe planevaluatie kunnen uitvoeren van de nieuwe interventiedocumentatie. Het is dan ook niet bekend in hoeverre de nieuwe interventiedocumentatie is aangepast op basis van de aanbevelingen uit de planevaluatie. Om uitspraken te kunnen doen over de werkzaamheid van de interventie, strekt het tot de aanbeveling de nieuwe interventiedocumenten te laten evalueren.

4.11 Resumé

In dit hoofdstuk staat de planevaluatie van de interventie centraal, zodat duidelijk wordt wat de interventie is en hoe zij theoretisch wordt onderbouwd. Onderwerpen van de interventie die in dit hoofdstuk zijn besproken zijn: ontstaan, doelen, onderbouwing, doelgroep, opzet, betrokken partijen, organiseren en rol in het huidige strafrechtstelsel. Per onderwerp zijn aanbevelingen gedaan. Er is een beeld ontstaan dat een goede eerste stap is gezet met het documenteren van de interventie, maar dat deze documentatie op veel vlakken nog uitbreiding behoeft. In hoofdstuk 6 staat de conclusie beschreven waarin antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvragen.

5. Procesevaluatie

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2 (hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?) en onderzoeksvraag 3 (hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?). Allereerst wordt in paragraaf 5.1 ingegaan op het bereik van de interventie. Vervolgens zijn de drie evaluaties van de drie onderzochte edities van de interventie afzonderlijk gerapporteerd; Purmerend (paragraaf 5.2), Walibi (paragraaf 5.3) en Sneek (paragraaf 5.4). Bij elke editie is een terugkerende structuur aangehouden, namelijk: de voorbereiding, de uitvoering, ervaringen van deelnemers, ervaringen van uitvoerders, aanbevelingen en samenvatting. Conclusies per onderzoeksvraag zijn opgenomen in hoofdstuk 6 en de overstijgende aanbevelingen zijn in dit rapport in hoofdstuk 7 weergegeven.

5.1 Bereik

Ter beantwoording van deelvraag 2a (in welke mate en op welke manier wordt de doelgroep bereikt?) wordt in deze paragraaf het bereik van de drie geëvalueerde edities van de interventie besproken. Aan de hand van deskresearch, registratiedata van COPS en interviews wordt deze deelvraag onderzocht. Allereerst wordt inzicht gegeven in de wijze waarop de doelgroep volgens de interventiedocumentatie uitgenodigd zou moeten worden en hoe deze in de praktijk is uitgenodigd, waarbij de knelpunten worden toegelicht (paragraaf 5.1.1). Daarna wordt ingegaan op de mate waarin de beoogde doelgroep wordt bereikt met de werving en in welke mate zij aanwezig zijn tijdens de interventie, uitgesplitst naar de doelgroep voor jongeren (paragraaf 5.1.2) en ouders en docenten (paragraaf 5.1.3.). Tot slot wordt besproken in hoeverre de opkomst van de doelgroep in lijn is met de verwachtingen van uitvoerders (paragraaf 5.1.4).

5.1.1 Wijze van uitnodiging van deelnemers

In deze paragraaf worden twee deelvragen onderzocht, namelijk deelvraag 2a-iii (op welke wijze worden de deelnemers uitgenodigd?) en deelvraag 2a-iv (welke eventuele knelpunten deden zich voor bij het uitnodigen van deelnemers?). Deelvraag 2a-i (hoe worden deelnemers voor de interventie geworven?) wordt per uitgevoerde editie van de interventie beschreven. Allereerst wordt in deze paragraaf ingegaan op de doelgroep volgens de meest recente interventiedocumentatie (paragraaf 5.1.1.1). Daarna wordt besproken hoe de wijze van uitnodiging van de deelnemers beoogd te verlopen volgens de interventiedocumentatie (paragraaf 5.1.1.2). Tot slot wordt toegelicht hoe de uitnodiging van de doelgroep in de praktijk geschiedt (paragraaf 5.1.1.3).

5.1.1.1 Doelgroep volgens de interventiedocumentatie

In de planevaluatie (hoofdstuk 4) is de interventiedocumentatie uit 2022 geëvalueerd. Op basis van de daarin beschreven aanbevelingen is de interventiedocumentatie doorontwikkeld (Figuur 1). In deze paragraaf wordt toegelicht hoe de omschrijving van de doelgroep van de interventie in de nieuwe interventiedocumentatie is vormgegeven.

Volgens de interventiedocumentatie is de interventie gericht op jongeren met een verhoogd risico op het plegen van cyberdelicten en op ouders en docenten. De jongeren zouden zich nog niet schuldig hebben gemaakt aan cyberdelicten of zouden nog niet in aanraking zijn gekomen met het strafrecht. Zoals

beschreven in de planevaluatie moeten de deelnemers aan de volgende voorwaarden⁹ voldoen (paragraaf 4.5.1):

- Leeftijd tussen de 12 en 25 jaar;
- Interesse in ICT;
- Motivatie om deel te nemen aan de interventie;
- Neiging om online de grens op te zoeken.

Ook worden in de interventiedocumentatie contra-indicaties¹⁰ gehanteerd. Bij de doorontwikkeling van de interventiedocumentatie zijn deze indicaties enigszins aangepast. In Tabel 7 zijn de overeenkomsten en verschillen weergegeven tussen de contra-indicaties in de eerste en latere interventiedocumentatie. De meeste criteria zijn reeds toegelicht in paragraaf 3.5.1. De doorontwikkelde interventiedocumentatie licht toe dat de contra-indicatie van een eerdere deelname is gebaseerd op de verwachting dat het volgen van de interventie voor een tweede keer niet effectief zal zijn, tenzij het doel is gericht op herhaling van de boodschap van de interventie. De contra-indicatie verslavingsproblematiek is komen te vervallen. Verder valt het op dat in de eerste interventiedocumentatie (projectplan) expliciet stond opgenomen dat de exclusiecriteria zouden leiden tot uitsluiting van deelname, terwijl in de nieuwe programmahandleiding geen uitspraken worden gedaan over dergelijke of andere implicaties van contra-indicaties.

Naast jongeren richt de interventie zich ook op ouders en docenten die zich zorgen maken over het online gedrag van hun kind/leerling. Het heeft de voorkeur dat hun kind/leerling aanwezig is tijdens de interventie, maar dit is geen voorwaarde.

Tabel 7: Contra-indicaties^a van de interventie volgens interventiedocumentatie

	Ten tijde van planevaluatie en procesevaluatie Purmerend	Ten tijde van procesevaluatie Walibi en Sneek
	<i>Projectplan (2022)</i>	<i>Programmahandleiding V1.0 en V1.1 (2023)</i>
Lichtverstandelijke beperking	X	X
Verslavingsproblematiek	X	
Onvoldoende beheersing Nederlandse taal	X	X
Interventie eerder gevolgd		X
Geen cyberdelicten gepleegd ^b		X
Niet in aanraking gekomen met strafrecht ^b		X

^a In de eerste versies van de interventiedocumentatie werd dit exclusiecriteria genoemd.

^b Deze worden geen contra-indicaties genoemd, maar zijn als voorwaarden voor deelname aan de interventie opgenomen in de interventiedocumentatie.

5.1.1.2 Wijze van uitnodiging volgens de interventiedocumentatie

Volgens de interventiedocumentatie wordt er een assessment gebruikt om te toetsen of geïnteresseerde deelnemers geschikt zijn om deel te nemen aan de interventie. Deelnemers worden middels diverse

⁹ Deze inclusiecriteria worden ook gehanteerd in de nieuwe programmahandleidingen.

¹⁰ In de eerste interventiedocumentatie (het projectplan) werd gesproken over exclusiecriteria, maar in de nieuwe programmahandleidingen wordt gesproken over contra-indicaties.

wervingsstrategieën¹¹ gestimuleerd om het assessment te maken. Het assessment dient online op een computer te worden gemaakt en duurt ongeveer een half uur. Voor de start van het eerste onderdeel dienen jongeren te worden gevraagd aan te geven of ze al eerder een editie van de interventie hebben gevolgd en wat hun leeftijd is. Indien zij al eerder hebben deelgenomen of buiten de leeftijdscategorie vallen, komen zij niet in aanmerking voor een (nieuwe) deelname.

Het assessment bestaat uit twee onderdelen. Het eerste onderdeel is gericht op het in kaart brengen van de neiging om online de grens over te gaan. Aan de hand van 25 stellingen waarin jongeren kunnen aangeven in hoeverre deze op hen van toepassing zijn, wordt gemeten wat hun *riskscore* is. Hoe hoger de score, hoe hoger het risico zou zijn om online de grens over te gaan. Deelnemers krijgen een score tussen de 0 en 150, waarvan de drempelwaarde van het risiconiveau voor deelname aan de interventie is vastgesteld op 75+. Het tweede onderdeel is gericht op het verkrijgen van inzicht in de technische vaardigheden, oftewel hun *skillscore*. Dit vaardigheidsniveau wordt getoetst aan de hand van vijf technische opdrachten (*challenges*). De maximale score per opdracht is 10 punten. De score van een geslaagde opdracht is afhankelijk van het aantal pogingen dat een jongere nodig heeft om de opdracht te volbrengen: de score is 10 gedeeld door het aantal pogingen. Hoe meer pogingen een jongere nodig heeft om de opdracht te volbrengen, hoe lager de score wordt. Deelnemers kunnen een totale score krijgen tussen de 0 en 50, waarbij de drempelwaarde voor het vaardigheidsniveau voor deelname aan de interventie op 25+ is vastgesteld.

Volgens de interventiedocumentatie worden de uitkomsten automatisch gegenereerd. Het uitlezen van de scores op het assessment wordt (volgens de interventiedocumentatie) door de politie of gemeente gedaan. Indien een jongere voor beide onderdelen de drempelwaarde of hoger heeft behaald, tussen de 12 tot 25 jaar is, en in de regio woont/naar school gaat, wordt een uitnodiging verzonden voor de editie van de interventie in de regio. In de interventiedocumentatie staat niet beschreven hoe hierbij de contra-indicaties moeten worden gecontroleerd of gehandhaafd. In de uitnodiging wordt de jongere verzocht zijn of haar aanwezigheid te bevestigen, wat een voorwaarde is om op de aanwezigheidslijst te worden geplaatst. De jongeren die één of beide onderdelen onder de drempelwaarde hebben voltooid, ontvangen in plaats van een uitnodiging een e-mail met positieve alternatieven om hun cybertalent verder te ontwikkelen.

Ouders en docenten kunnen volgens de interventiedocumentatie op verschillende manieren worden geworven¹⁴. Allereerst staan in de uitnodiging van de deelnemende jongeren vermeld dat hun ouders en docenten ook van harte welkom zijn. Ten tweede worden de docenten bij wie een gastles wordt verzorgd, uitgenodigd voor de interventie. Tot slot vindt werving plaats via (digitale) berichten met behulp van ketenpartners en scholengemeenschappen uit de betreffende regio. De interventiedocumentatie beschrijft vervolgens dat indien ouders en/of docenten zich via één van deze wegen aanmelden, zij een uitnodiging ontvangen (waarin eveneens aan hen wordt gevraagd hun deelname te bevestigen) en informatie over het doel en de opzet van de dag.

In de interventiedocumentatie is een drempelwaarde van minimaal vijftien deelnemende jongeren aangemerkt om een editie van de interventie plaats te laten vinden. Ook is een maximum van 60 deelnemende jongeren en 30 deelnemende ouders en/of docenten vastgelegd in de interventiedocumentatie om het programma zoals het is bedoeld uit te kunnen voeren. De uitvoerders van een editie kunnen op basis van organisatorische en/of financiële redenen deze grenzen respectievelijk verhogen of verlagen.

¹¹ De wervingsstrategieën worden per editie in de procesevaluatie toegelicht.

Tot slot valt het op dat in de eerste interventiedocumentatie (projectplan) een sectie was toegewijd aan de toeleiding van deelnemers naar de editie van de interventie, maar dat dit niet is opgenomen in de meer recente interventiedocumentatie. De toeleiding was gericht op het persoonlijk stimuleren van deelnemers om gedurende het event daadwerkelijk aanwezig te zijn en het no-show percentage zo laag mogelijk te houden. Hierbij stonden stappen beschreven zoals: bevestiging aanmelding, opsturen uitnodiging, delen van details voor de interventie, informeel communicatiemoment en tweemaal een reminder.

5.1.1.3 Wijze van uitnodiging in de praktijk

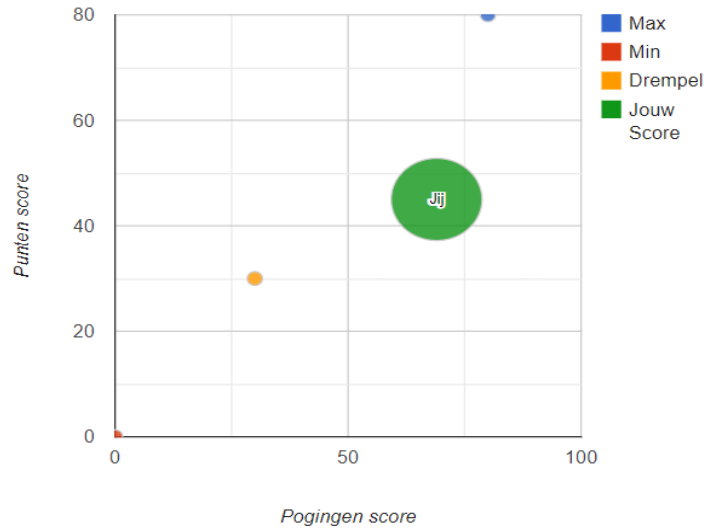
In de praktijk maken potentiële deelnemers inderdaad een assessment. Via de website van de interventie dienen zij hun e-mailadres op te geven om een toegangslink te krijgen. Vervolgens ontvangen zij een e-mail met het volgende bericht:

We zijn op zoek naar de beste hackers die hun skills willen meten met anderen. Daag jij jezelf graag uit met moeilijke challenges? Los jij snel complexe puzzels op? En plus jij graag broncodes uit op zoek naar informatie? Dan zijn wij op zoek naar jou!

Potentiële deelnemers worden gevraagd naar hun naam, e-mailadres (automatisch ingevuld) en toegangscode (automatisch ingevuld). Vervolgens staat vermeld dat de antwoorden privé zijn, alleen gebruikt worden voor de uitnodigingen en er geen consequenties zijn verbonden. Ook worden de jongeren gevraagd naar hun leeftijd, door middel van drie opties: 12-18, 18-24, anders. Hierna start het onderdeel met de 25 stellingen die jongeren middels een *slider* op een 7-puntsschaal van 'niet van toepassing' tot 'heel erg van toepassing' kunnen beantwoorden. De *slider* staat automatisch in het midden. Hierna volgen de *challenges* oftewel de opdrachten om de technische vaardigheden te meten. Indien er een fout antwoord is gegeven, wordt er een hint verstrekt. Ook is het mogelijk om een challenge over te slaan door te klikken op 'skip deze challenge'. Aan het eind van het assessment wordt de score van de jongere gepresenteerd in een tabel waarin de score van het vaardigheidsniveau is geplot ten opzichte van de drempelwaarde (Afbeelding 1). Als bijschrift is vermeld: *Wanneer je goed hebt gescored maak je kans om met [de interventie] mee te doen, deel daarom je score en e-mailadres met ons zodat jij mee kan doen (niet verplicht maar wel leuk!).* Over het risiconiveau op basis van de stellingen worden geen gegevens met de potentiële deelnemers gedeeld.

Vervolgens worden alle jongeren die het assessment hebben gemaakt, ongeacht hun scores, gevraagd om hun e-mailadres (automatisch ingevuld), uit welke provincie ze komen (kiezen uit selectie) en op welke manier ze op de website van de interventie zijn gekomen (gastles, flyer via school, flyer via iemand anders, poster op school, sociale media, ouder(s)/verzorger(s), anders). Daarna is de toestemmingsverklaring aangevinkt, waarbij staat beschreven: *Ik wil mee doen en deel mijn gegevens.* Jongeren dienen dit dus bewust uit te zetten als ze hun gegevens niet willen delen. Daarmee is het voor de jongeren mogelijk om de resultaten te versturen, zonder dat hun gegevens worden verstuurd.

Een uitvoerder van COPS is verantwoordelijk voor de uitnodiging van de deelnemers. Zij ontvangt dagelijks de scores van de potentiële deelnemers indien zij hun resultaten hebben verzonden. Op basis van deze scores verstuurt de uitvoerder de uitnodiging naar deelnemers. De uitvoerder gaf aan dat de voornaamste reden om geschikte deelnemers niet uit te nodigen, in de praktijk, het feit is dat jongeren lang niet altijd hun contactgegevens delen.

Afbeelding 1: Voorbeeld van uitslag na assessment

Bij het uitnodigen van de deelnemers kan volgens de uitvoerder het vaardigheidsniveau in de praktijk zwaarder wegen dan het risiconiveau:

“Beide [drempelwaarden] dienen gehaald te worden, tenzij we bijvoorbeeld zien dat er iemand heel hoog scoort op skill [vaardigheidsniveau] en bijvoorbeeld bij risk [risiconiveau] net 70 of 65 scoort, dan nodig ik iemand nog steeds wel uit.” [...] Terwijl als skill level 20 is of 10, dan niet. Als het skill level echt laag is, dan past diegene niet echt binnen deze interventie. Als iemand een hoog skill level heeft, zou je ook al kunnen denken dat diegene daardoor al een beetje extra risico loopt. Dan is het altijd goed om te komen denk ik.” (R4)

Daarbij vraagt de uitvoerder zich af of deze stellingen noodzakelijk zijn om vast te stellen of de juiste doelgroep wordt bereikt. Het valt de uitvoerder op dat de meeste potentiële deelnemers altijd wel boven de drempelwaarde van het risiconiveau scoren. Bovendien is dit meetinstrument gevoeliger voor sociaalwenselijke antwoorden en staat de *slider* automatisch in het midden.

Verder is met betrekking tot de contra-indicaties naar voren gekomen dat herhaalde deelname niet wordt gemeten en daardoor niet wordt gehandhaafd in de praktijk zoals de interventiedocumentatie beoogt. Hierover vertelde de uitvoerder dat de vraag of een deelnemer eerder aan de interventie heeft meegaan niet in het assessment is opgenomen na de afweging in hoeverre potentiële deelnemers de vraag waarheidsgetrouw zouden invullen in het geval zij graag nog een keer zouden willen komen. Een andere overweging was dat wanneer iemand gemotiveerd is om te komen er enkel sprake zou zijn van herhaling, wat volgens de uitvoerder ook positief kan werken. De uitvoerder vertelde dat op het platform van de interventie op Discord deelnemers lieten weten zin te hebben in de volgende keer of zeiden “tot volgend jaar.” Toch hadden de ontwikkelaars niet voorzien dat deelnemers dusdanig enthousiast zouden zijn om nog een keer mee te willen doen aan de interventie: *“Dus daar hebben we ook niet echt over nagedacht, maar ik zie ook niet echt problemen.”* Het zou volgens haar alleen belangrijk zijn om de ‘Hackchallenge’ niet nogmaals te doen, omdat dat voor de andere deelnemers niet eerlijk zou zijn.

Ook worden de contra-indicaties lichtverstandelijke beperking (LVB), onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal en verslavingsproblematiek niet expliciet getoetst in het assessment. Het succesvol maken van het assessment zou echter wel kunnen impliceren dat er geen sprake is van een verstandelijke beperking of onvoldoende beheersing van Nederlandse taal die deelname aan de interventie in de weg zouden kunnen zitten. Verder wordt in de praktijk niet gecontroleerd of jongeren zich nog niet schuldig zouden hebben gemaakt aan cyberdelicten of nog niet in aanraking zijn gekomen met het strafrecht, zoals wel volgens de interventiedocumentatie wordt beoogd.

In de uitnodiging aan deelnemers is het verzoek opgenomen om te bevestigen dat ze bij de interventie aanwezig zullen zijn. Enkel indien deze bevestiging volgt, wordt de status in de registratiedata aangepast naar 'aanwezig' (in Purmerend en Walibi) of 'bevestigd' (Sneek). In de uitnodiging staat ook aangegeven dat ouders en/of docenten uitgenodigd zijn en dat dit via een reactie op de uitnodiging kan worden doorgegeven. Sinds de editie van Sneek wordt expliciet gevraagd naar de contactgegevens van ouders en/of docenten om hen vanuit de organisatie van de interventie een uitnodiging te sturen. Als reactie uitblijft, volgt een herinnering. Enkele deelnemers meldden zich na bevestiging door ziekte of andere verplichtingen af, zij werden op het moment dat er een andere editie van de interventie in hun regio stond gepland opnieuw uitgenodigd om deel te nemen.

In de praktijk heeft de uitvoerder die de uitnodigingen verstuurt enkele aanvullende knelpunten ervaren met betrekking tot de wijze van uitnodiging van de deelnemers. Een eerste knelpunt volgens de uitvoerder is het feit dat niet alle geschikte deelnemers hun gegevens delen om een uitnodiging te ontvangen. Dit betekent dat deze deelnemers die de drempelwaarde hebben behaald om mee te kunnen doen aan de interventie de optie om hun gegevens te delen actief hebben uitgezet. De uitvoerder vindt het jammer dat er niet kan worden achterhaald wat de reden is dat geschikte deelnemers hun gegevens niet delen. De uitvoerder gaf als mogelijke verklaring dat het uitlezen van de score zoals weergegeven in Afbeelding 1 niet altijd makkelijk te begrijpen is.

Ten tweede wordt het aangeven van de provincie als optionele vraag in het assessment als knelpunt aangemerkt door de uitvoerder. Bij de eerdere edities was het voor de uitvoerder mogelijk om na een gastles te herleiden dat de nieuwe scores bij een bepaalde regio zouden horen. Inmiddels loopt de werving van verschillende edities door elkaar en kan niet altijd betrouwbaar worden vastgesteld uit welke regio een deelnemer komt als deze niet is ingevuld:

“Van deze personen weet ik het precies dat zij uit Friesland komen omdat ze dat dan hebben ingevuld. En/of ik wist dan van er is op dat moment een gastles voor Friesland. Maar van het grotere geheel is dat niet altijd makkelijk om te zeggen. Er zijn natuurlijk ook jongeren uit Friesland die misschien op zaterdag de challenge [assessment] hebben gemaakt en dan niet hebben ingevuld waar ze vandaan kwamen en dan heb ik ze dus niet hierbij gezet.” (R4)

Een derde knelpunt is dat het enkel invullen van de 25 stellingen in het assessment tijdens de gastlessen veel tijd in beslag kan nemen. De uitvoerder gaf aan dat dit op een mbo-school ongeveer 20-30 minuten in beslag nam, maar op een middelbare school soms 40-60 minuten kon duren. Daarna dienden de technische opdrachten nog gemaakt te worden. De praktijk komt hiermee niet overeen met de interventiedocumentatie, waarin voor het gehele assessment ongeveer 30 minuten staan beschreven. Ook wordt idealiter voor het invullen van het assessment op een school nog een gastles gegeven over de interventie, cybercrime en gedigitaliseerde criminaliteit. Het is mogelijk dat in de praktijk gedurende een gastles assessments worden gestart die niet worden voltooid.

Tot slot vraagt de huidige wijze van uitnodiging veel handwerk en tijd van deze uitvoerder, wat als een knelpunt van de wijze van uitnodiging wordt ervaren.

5.1.2 Het bereik van de interventie: jongeren

In deze paragraaf zal deelvraag 2a-ii (In hoeverre wordt de beoogde doelgroep bereikt met de werving?) en deelvraag 2a-v (in welke mate is de beoogde doelgroep aanwezig bij de interventie?) worden onderzocht. Eerst wordt ingegaan op de mate waarin de doelgroep wordt bereikt bij het afnemen van het assessment (paragraaf 5.1.2.1). Daarna wordt besproken in hoeverre de doelgroep wordt uitgenodigd (paragraaf 5.1.2.2). Tot slot gaat paragraaf 5.1.2.3 de aanwezigheid van de doelgroep bij de interventie.

5.1.2.1 Bereik van doelgroep bij assessment

Het aantal jongeren dat het assessment start, loopt sterk uiteen per editie (Tabel 8), van 501 voor editie Purmerend tot 129 voor editie Sneek. Waar in Purmerend en Walibi zo'n drie op de vier jongeren het assessment ook afmaakten, maakten de jongeren van editie Sneek bijna allemaal het assessment af. Ook het percentage dat na het voltooien van het assessment de drempelwaarde voor deelname aan de interventie heeft gehaald loopt sterk uiteen, van 35 procent (Purmerend) tot 70 procent (Walibi) en 90 (Sneek) procent. Dit wijst erop dat in de verschillende edities de volgende aantallen jongeren uit de doelgroep werden bereikt: 132 (Purmerend), 163 (Walibi) en 113 (Sneek) (Tabel 8).

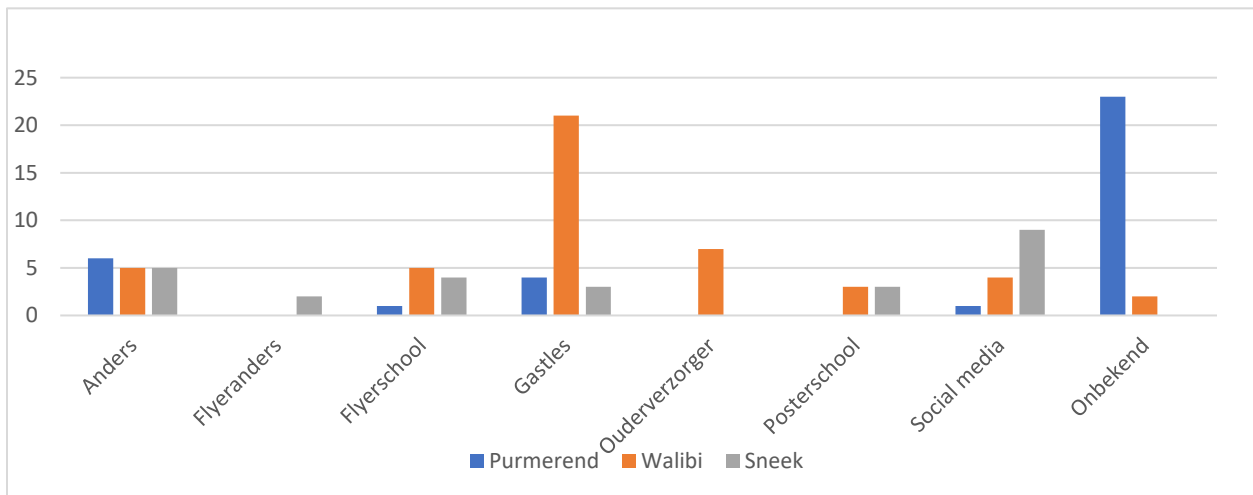
Bij alle edities hebben uitvoerders aangegeven dat sprake was van een te beperkte werving (hierop wordt dieper ingegaan in de procesevaluatie van de drie edities). De werving verliep volgens de uitvoerders voornamelijk via gastlessen op scholen en een online campagne via sociale media. De jongeren die uiteindelijk hebben aangegeven aanwezig te zullen zijn bij de interventie, gaven aan het vaakst op het assessment gewezen te zijn door een gastles (Walibi), sociale media (Sneek) of een andere manier (Purmerend) (Figuur 5).

5.1.2.2 Bereik van doelgroep bij uitnodiging

In totaal werden 138 (Purmerend), 124 (Walibi) en 141 (Sneek) jongeren uitgenodigd deel te nemen aan de interventie (Tabel 8). Uit de registratiedata is echter op twee manieren duidelijk geworden dat de beoogde doelgroep niet altijd wordt uitgenodigd voor de interventie. Enerzijds werden in twee edities slechts een deel van de jongeren die in het assessment de drempelwaarde hadden behaald ook daadwerkelijk uitgenodigd. In Purmerend werden 37 van de 132 jongeren die de drempelwaarde hebben behaald niet uitgenodigd en in Walibi 70 van de 163, terwijl in Sneek 3 van de 113 jongeren met een behaalde drempelwaarde niet werden uitgenodigd (Tabel 8). Anderzijds werden in alle edities uitnodigingen verstuurd naar jongeren die de drempelwaarde niet hadden behaald of het assessment niet hadden gemaakt/voltooid. Van de uitgenodigde jongeren had 69 procent (Purmerend), 75 procent (Walibi) en 78 procent (Sneek) de drempelwaarde in het assessment behaald (Tabel 8).

De registratiedata bevestigen daarmee de eerder in deze paragraaf beschreven werkwijze waarin ten eerste jongeren ondanks het behalen van de drempelwaarde niet zijn uitgenodigd, mogelijk omdat zij hun e-mailadres niet hadden gedeeld en daardoor niet benaderd konden worden. Ten tweede zijn deelnemers uitgenodigd die de drempelwaarde van het assessment niet hebben behaald. Volgens de uitvoerders kunnen deze jongeren echter alsnog binnen de doelgroep vallen. Het uitnodigen van jongeren die het assessment niet hebben gemaakt, gebeurde bijvoorbeeld vooral op verzoek van andere uitvoerders van de interventie. Over deze deelnemers had de uitvoerder van COPS die verantwoordelijk is

voor de uitnodigingen geen informatie, maar deze zegt hierover: “ik ga er dan vanuit dat zo iemand dan kan inschatten of diegene [jongere] geschikt is.”

Figuur 5. Jongeren die aanwezigheid vooraf hebben bevestigd - naar wervingsmethode - per editie

5.1.2.3 Bereik van doelgroep tijdens de interventie

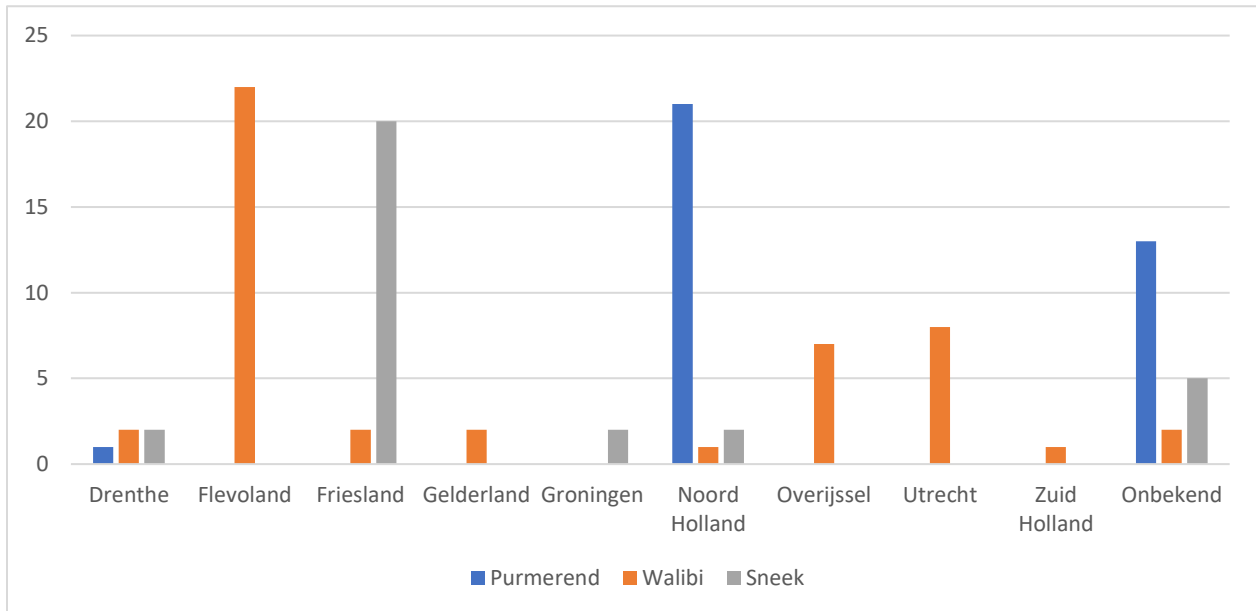
In totaal hebben 35 (Purmerend), 46 (Walibi) en 31 (Sneek) jongeren vooraf bevestigd dat zij aanwezig zouden zijn bij de interventie (Tabel 8). Dit betreft respectievelijk 25, 37 en 22 procent van de uitgenodigde jongeren (percentages niet opgenomen in tabel). Het aandeel binnen deze jongeren dat het assessment heeft voltooid en de drempelwaarde heeft behaald, loopt uiteen van 66 procent (Purmerend) tot 83 en 84 procent (respectievelijk Walibi en Sneek). De overige jongeren die hun aanwezigheid vooraf hebben bevestigd, betroffen vooral jongeren die de drempelwaarde niet hadden behaald, maar wel waren uitgenodigd (Tabel 8).

Uit de registratiedata blijkt verder dat bij elke editie jongeren aanwezig waren uit andere provincies (Figuur 6). Dit is niet in lijn met de doelgroep zoals die staat omschreven in de interventiedocumentatie, gezien deelnemers in de regio van de editie dienen te wonen of naar school dienen te gaan. Tijdens een editie is waargenomen dat een deelnemer jonger dan 12 jaar was (de minimale leeftijd voor de interventie).

Alleen voor de editie Sneek is in de registratiedata bijgehouden of deelnemers ook daadwerkelijk tijdens de editie van de interventie aanwezig waren. In Sneek waren volgens de registratiedata 28 deelnemers aanwezig, voornamelijk jongeren die vooraf uitgenodigd waren en hun deelname hadden bevestigd (96%) en vooral jongeren die de drempelwaarde hadden behaald (86%). Drie van de 28 aanwezigen hadden het assessment niet gemaakt. Dat aanwezigen voornamelijk jongeren zijn die binnen de doelgroep vallen, werd ook beschreven door een van de uitvoerders: “We merken toch wel dat de juiste doelgroep er zit. Vooral als je kijkt naar de vragen die ze stellen en hoger scoren op het ICT-level dan lopen ze ook meer risico” (R4).

Naast in de registratiedata is het daadwerkelijke aantal deelnemers in editie Sneek ook bijgehouden door een uitvoerder op de dag zelf. In de editie van Sneek zijn de overgebleven naamkaartjes afgezet tegen de bevestigde deelnemers, om inzichtelijk te maken hoeveel van de verwachte deelnemers ook daadwerkelijk aanwezig waren. De uitvoerder heeft aangegeven dat er 31 jongeren aanwezig waren. In de praktijk kwamen namelijk ook jongeren die zich niet van tevoren hadden aangemeld en voor wie

daarom geen naamkaartje aanwezig was. Voor deze deelnemers werd een naamkaartje met de hand geschreven. Het is onduidelijk of het jongeren betreft die uitgenodigd waren (maar hun aanwezigheid niet hadden bevestigd). Ook is onbekend of het gaat om jongeren die de benodigde drempelwaarde op het assessment hebben behaald. Het is bovendien mogelijk dat het jongeren betrof die eigenlijk voor een andere editie waren uitgenodigd, of jongeren die gehoord hebben over de interventie en uit eigen beweging naar het evenement zijn gekomen.

Figuur 6. Jongeren die aanwezigheid vooraf hebben bevestigd - naar provincie - per editie

5.1.3 Het bereik van de interventie: ouders en/of docenten

Bovenstaande paragrafen hadden betrekking op het bereik van jongeren. Met de interventie wordt ook beoogd ouders en/of docenten te bereiken. De manier waarop de werving dient plaats te vinden is beschreven in de planevaluatie (hoofdstuk 4). De werving van ouders vindt in de praktijk vooral plaats via de jongeren, waarbij zij worden verzocht hun ouders en/of docenten mee te nemen naar de interventie. Deze werving (in de praktijk) wordt per uitvoering van de interventie beschreven in de hierop volgende paragrafen. In de drie uitvoeringen vond er zeer beperkte registratie plaats van de werving van ouders en/of docenten. Om deze reden kunnen beperkt resultaten over het bereik van ouders en/of docenten worden gepresenteerd. De registratie van verwachte en werkelijke aanwezigheid van ouders en/of docenten wordt beschreven in de volgende paragraaf.

5.1.4 Verwachtingen uitvoerders over opkomst doelgroep

In deze paragraaf wordt deelvraag 2a-vi onderzocht (is de opkomst bij de interventie in lijn met de verwachtingen van uitvoerders?). De verwachtingen van de uitvoerders zijn tijdens de interviews besproken. Ook zijn de verwachte aantallen deelnemers op basis van de draaiboeken gepresenteerd in Tabel 9. Bij een editie waren de uitvoerders tevreden met het aantal deelnemers, gezien de gastlessen die in de praktijk lastig te bezetten bleken.

Tabel 8: Bereik interventie op basis van registratiedata

		Purmerend		Walibi		Sneek	
		<i>aantal</i>	%	<i>aantal</i>	%	<i>aantal</i>	%
<i>Maken en behalen van assessment</i>							
Assessment 1 gemaakt	Totaal	501		320		129	
	Drempelwaarde behaald (score 75 of meer)	264	53%	262	82%	118	91%
Assessment 2 gemaakt	Totaal	377		235		125	
	Drempelwaarde behaald (score 25 of meer)	246	65%	189	80%	120	96%
Assessment voltooid	Totaal	377		234		125	
	Drempelwaarde behaald	132	35%	163	70%	113	90%
	Drempelwaarde niet behaald	245	65%	71	30%	12	10%
<i>Uitnodiging voor de interventie</i>							
Uitgenodigd voor de interventie	Totaal	138		124		141	
	Assessment voltooid - drempelwaarde behaald	95	69%	93	75%	110	78%
	Assessment voltooid - drempelwaarde niet behaald	40	29%	29	23%	11	8%
	Assessment niet voltooid	2	1%	1	1%	0	0%
	Assessment niet gemaakt	1	1%	1	1%	20	14%
Niet uitgenodigd voor de interventie	Totaal	242		112		4	
	Assessment voltooid - drempelwaarde niet behaald	205	85%	42	38%	1	25%
	Assessment voltooid - drempelwaarde behaald	37	15%	70	63%	3	75%
<i>Aanwezigheid vooraf bevestigd door deelnemer</i>							
Aanwezigheid bevestigd	Totaal	35		46		31	
	Assessment voltooid - drempelwaarde behaald - uitgenodigd	23	66%	38	83%	26	84%
	Assessment voltooid - drempelwaarde niet behaald - uitgenodigd	10	29%	8	17%	5	16%
	Assessment voltooid - drempelwaarde niet behaald - niet uitgenodigd	2	6%	0	0%	0	0%
<i>Registratie aanwezigheid tijdens de interventie</i>							
Werkelijke aanwezigheid	Totaal					28	
Aanwezigheid naar uitnodiging	Uitgenodigd - aanwezigheid bevestigd					27	96%
	Uitgenodigd - aanwezigheid niet bevestigd					1	4%
Aanwezigheid naar assessment score	Assessment voltooid - drempelwaarde behaald					24	86%
	Assessment voltooid - drempelwaarde niet behaald					1	4%
	Assessment niet voltooid/gemaakt					3	11%

Daarentegen hebben uitvoerders van de andere twee edities aangegeven dat zij het aantal deelnemers in de praktijk vonden tegenvallen in verhouding tot hun verwachtingen. In de editie van Purmerend kwamen de aantallen volgens een uitvoerder om deze reden niet overeen met de kosten van de interventie:

“Wat ik het grootste bezwaar van dit project vindt, is dat de kosten ten opzichte van de baten niet in verhouding zijn. De interventie kan in potentie hartstikke goed zijn, maar als je het maatschappelijke effect onvoldoende kunt meten [...] dan moet je wel goed kijken wat je daar nou hebt ingestopt. Ten eerste qua capaciteit van mensen [...] maar ook qua kosten. Als er 10 of 20 deelnemers zijn en we hebben een locatie van 10.000 euro, dan heb ik bestuurlijk wel iets uit te leggen.” (R5-P)

Verder had de kartrekker van Sneek gezien hun grootschalige werving onder studenten op meer aanwezigen gerekend:

“Dat potentieel dat we aan studenten hadden, daar hadden we meer directe reactie uit verwacht. Ik had toch wel verwacht dat er tegen 100 of over de 100 studenten zouden komen.” (R8-S)

Hoewel de verwachting van de uitvoerders van deze twee edities niet overeenkwam met de praktijk, benoemde de projectleider dat voor een eerste editie 25-35 deelnemers realistisch is en 35-45 voor een tweede editie, aangezien de contacten en netwerken dan al zijn gelegd. De projectleider gaf aan dat de verwachtingen van uitvoerders per editie meestal hoog zijn en de deze soms moet bijsturen naar realistische aantallen. Zo staat ook in de interventiedocumentatie opgenomen dat het minimale aantal 15 deelnemers is en het maximale aantal 60 is. Ook dient rekening te worden gehouden met andere factoren zoals de grootte van de regio en het moment van het event. Zo gaf de projectleider over deze specifieke edities aan:

“Hou ook rekening met de grootte van de regio en Walibi was aantrekkelijke locatie: Walibi was een uitschieter, voor de eerste keer wel echt een mooi aantal. [Purmerend] was relatief laag, maar was ook de derde editie in die regio binnen best wel korte tijd. Op een gegeven moment heb je ook wel alle jongeren bereikt of zijn ze al een keer geweest. Bij [Purmerend] lag het ook aan de periode vlak voor de zomervakantie. Walibi waren we blij verrast en maakten we ons voor het eerst niet echt druk over de aanmeldingen. Sneek is eigenlijk het gemiddelde wat je verwacht van een provincie waar het voor de eerste keer is en de contacten nog moesten worden gelegd.” (R4)

Tabel 9: Verwachte en werkelijke aanwezigheid deelnemers

	Purmerend		Walibi		Sneek	
	Jongeren	Ouders/ docenten	Jongeren	Ouders/ docenten	Jongeren	Ouders/ docenten
Verwachte aanwezigheid (volgens draaiboek)	70	30	46	14	30-35	10-16
Werkelijke aanwezigheid	24	11	42	11	31	10

5.2 Editie Purmerend

In deze paragraaf wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2 (hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?) en onderzoeksvraag 3 (hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?). Deze paragraaf beschrijft de resultaten van de procesevaluatie van de editie van de interventie in Purmerend¹², die plaatsvond op 9 juli 2022. Op deze dag waren 24 jongeren en 11 ouders aanwezig. Er waren 24 uitvoerders betrokken bij deze editie.

Allereerst wordt de voorbereiding van deze editie van de interventie besproken (paragraaf 5.2.1). Daarna wordt beschreven hoe de uitvoering is verlopen (paragraaf 5.2.2). Vervolgens wordt ingegaan op de ervaringen van deelnemers over de editie in Purmerend (paragraaf 5.2.3). Ook komt de reflectie van uitvoerders van Purmerend op de interventie aan bod (paragraaf 5.2.4). Bovendien zijn aanbevelingen gedaan naar aanleiding van de editie van de interventie in Purmerend (paragraaf 5.2.5). Tot slot is in paragraaf 5.2.6 een samenvatting gegeven van de resultaten van procesevaluatie over de editie in Purmerend.

5.2.1 Voorbereiding interventie Purmerend

Ter beantwoording van deelvraag 2b (hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?) wordt met behulp van het interview (N=1) en de vragenlijst (N=17) besproken hoe de voorbereiding van de interventie in Purmerend is verlopen. Eerst wordt de aanleiding, betrokken partijen en locatie van deze editie besproken (paragraaf 5.2.1.1). Daarna wordt ingegaan op de verbeterpunten volgens uitvoerders (paragraaf 5.2.1.2).

5.2.1.1 Aanleiding, betrokken partijen, praktische zaken en locatie

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2b-i (wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren?), deelvraag 2b-ii (welke partijen waren betrokken bij de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking?) en deelvraag 2b-iii (in hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie?¹³). Het initiatief voor de organisatie van de editie in Purmerend is genomen door de kartrekker, omdat die geloofde in de interventie en van mening was dat het in de basis een goede interventie is. Deze editie van de interventie is in samenwerking met het samenwerkingsverband, de politie en een gamebedrijf voorbereid. Bij de uitvoering waren ook andere politiemedewerkers en een cybersecuritybedrijf betrokken. COPS waren bij meerdere aspecten betrokken, zoals de presentaties van de deelnemers (zowel jongeren als ouders en docenten) en een stuk organisatie van het event. De samenwerking tussen de verschillende betrokken partijen is door de uitvoerders gemiddeld als goed ervaren. Zo gaf in de vragenlijst 31,3 procent aan het eens en 62,5 procent het helemaal eens te zijn met deze stelling (N=16). Eén van de uitvoerders gaf neutraal antwoord op de stelling en één had aangegeven dat de stelling niet van toepassing was.

De locatie voor deze editie betrof een evenementenlocatie van het betrokken gamebedrijf. De locatie was met de auto goed bereikbaar en was ten opzichte van het treinstation zo'n 20 minuten lopen

¹² Een tussentijdse rapportage van de procesevaluatie van Purmerend is in 2022 opgeleverd ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de interventie (Van Leuken & Van 't Hoff-de Goede, 2022).

¹³ De voorbereiding van de interventie werd in de interventiedocumentatie die ten tijde van Purmerend is gebruikt beknopter beschreven dan in de latere doorontwikkelde interventiedocumentatie. Hierdoor zijn de bevindingen over het verloop van de voorbereiding in vergelijking met de interventiedocumentatie op enkele onderdelen eveneens beknopt van aard.

of 8 tot 13 minuten met de bus waarbij 9 minuten moest worden gelopen. Er waren voldoende ruimtes aanwezig voor de verschillende programmaonderdelen. Ook was er sprake van een hightech-uitstraling, want de locatie biedt veel faciliteiten voor game-activiteiten ofwel e-sports, zoals game-apparatuur en een modern, aansprekend podium met een technische uitstraling. Het draaiboek kwam overeen met de voorschriften in de interventiedocumentatie en is uitgebreid met een beknopt overzicht van de doelen per programmaonderdeel. De overige praktische zaken zoals het uitnodigen van een fotograaf en een presentje voor de sprekers zijn in lijn met de interventiedocumentatie voorbereid.

5.2.1.2 Sterke punten en verbeterpunten voorbereiding volgens uitvoerders

In deze paragraaf wordt deelvraag 2b-iv (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie?) onderzocht. In de vragenlijst (Bijlage 6) is aan de uitvoerders (N=17) gevraagd of zij problemen hebben ervaren bij de verschillende taken die onderdeel uitmaakten van de voorbereiding van de interventie. Deze taken zijn gebaseerd op de werkzaamheden zoals beschreven in de interventiedocumentatie (werkproces), te weten het werven van deelnemers, het regelen van de locatie, het selecteren en uitnodigen van de sprekers, het maken van het draaiboek en het regelen van andere praktische zaken (waaronder het kopen van T-shirts, presentjes en uitnodigen van een fotograaf). Daarnaast is gevraagd of de respondenten problemen hebben ervaren bij het uitvoeren van de evaluatie (ofwel de voor- en/of nameting).

Uit de resultaten is gebleken dat een deel van de respondenten problemen heeft ervaren met het werven van deelnemers. Meer dan de helft van de respondenten (N=9) heeft aangegeven dat deze vraag op hen van toepassing is en dat zij zich dus hebben beziggehouden met het werven van deelnemers. Hiervan heeft de meerderheid (N=5) geantwoord dat zij bij de werving van deelnemers problemen hebben ervaren. In de open vragen werden hiervoor meerdere oorzaken aangegeven. Ten eerste werd de werving via gastlessen op scholen bemoeilijkt doordat veel scholen in de laatste lesperiode zaten en door examens en proefwerkweken hier geen tijd voor vrij konden maken. Dit werd door drie respondenten aangekaart. Wat betreft de online campagne via sociale media merkte een andere respondent op dat de berichten niet via de juiste (sociale) mediakanalen zijn verspreid. Zo zou de sociale media van de politie (algemeen) zijn ingezet, terwijl het volgens deze respondent meer zou opleveren om de kanalen van jeugdagenten in te zetten. Deze kanalen richten zich namelijk specifiek op de doelgroep. Ook was een van de respondenten van mening dat het materiaal voor de online campagne niet erg aansprekend was en om die reden tot weinig respons onder de doelgroep heeft geleid.

Ook in het interview kwamen verschillende punten van verbetering ten aanzien van het werven van deelnemers aan bod. Respondent 5 (R5-P) was hierbij betrokken en is van mening dat er een professionaliseringsslag nodig is, omdat COPS nog (te) vaak moet inspringen in het geval een gast spreker afzegt en omdat de huidige werkwijze veel inzet vereist en (relatief) weinig oplevert. Volgens R5-P zouden de gastlessen eerder in het schooljaar moeten worden gegeven en samen met de scholen zelf moeten worden opgezet. Dit is volgens R5-P wel lastiger dan gedacht:

“Scholen zijn verschrikkelijk ingewikkeld, het curriculum zit helemaal vol, daar is nooit ruimte voor iets. Dat moet je bijna een schooljaar daarvoor inplannen, zodat zoiets een succes kan worden. Maar drie à vier maanden van tevoren zeggen ‘we hebben een gaaf project, doen jullie mee?’, dat leidt tot weinig en is geen inbedding in beleid.” (R5-P)

Respondent 5 (R5-P) gaf aan dat de uitvoerders de interventie ook onder de aandacht hebben gebracht op een evenement dat speciaal gericht was op jongeren met affiniteit met en vaardigheden op het gebied van ICT. Respondent 5 (R5-P) is van mening dat ook dit relatief veel inzet kost:

“Ik denk dat er van die dag slechts één persoon naar de interventie is gekomen. [...] Daar heb je het weer, kosten-batenanalyse. Als je ziet wat het oplevert ten opzichte van de inzet, dan denk ik dat klopt niet helemaal. Dat is niet in verhouding.” (R5-P)

Voorts noemt R5-P dat via een persbericht voor het eerst ouders ‘in z’n algemeenheid’ (dus niet alleen de ouders van de jongeren die zich voor de interventie hebben aangemeld) zijn uitgenodigd om naar Purmerend te komen.

“Dat heeft eigenlijk bedroevend weinig deelnemers opgeleverd. Als je ziet in hoeveel kranten dat heeft gestaan en op hoeveel Facebook-pagina’s van gemeenten, dan denk ik ‘nou, dat is wel iets om eens goed naar te kijken van wat is daar gebeurd? Waar is het misgegaan?’” (RP-5)

Met betrekking tot de andere voorbereidende werkzaamheden hebben de respondenten aangegeven geen problemen te hebben ervaren (of deze vraag was naar eigen zeggen niet op hen van toepassing).¹⁴ In het interview is hier nader op ingegaan. Het regelen van de locatie is ook volgens R5-P goed verlopen. Het contact was snel gelegd, omdat de interventie al eerder op die locatie was uitgevoerd, en ook goed verlopen, zo stelt R5-P. Er was voldoende budget om de interventie hier te kunnen laten plaatsvinden. Wel werd benadrukt dat veel werk wordt verricht vanuit een maatschappelijk oogpunt en dat er geen ruimte was om partijen financieel te compenseren (bijvoorbeeld als een cybersecurity bedrijf 200 euro per uur zou vragen voor het geven van gastlessen of een presentatie). Respondent 5 (R5-P) vond het zeer belangrijk dat er met een dergelijk budget goed wordt omgegaan omdat het belastinggeld betreft. Verder wees R5-P hierbij op de afweging tussen kosten en baten (paragraaf 5.1.4).

Wat betreft het selecteren en uitnodigen van de sprekers kon ook gebruik worden gemaakt van eerdere contacten en ook aan het draaiboek hoefde volgens R5-P niet veel gewijzigd te worden. Dit nam daarom niet al te veel tijd in beslag. Een aantal praktische zaken werden volgens R5-P vaak net op tijd geregeld, hetgeen zij graag liever eerder had gedaan. Het samenstellen van een goodiebag is niet opgenomen in de interventiedocumentatie, maar wel door de uitvoerders gerealiseerd. Ten slotte noemde R5-P als verbeterpunt ten aanzien van de voorbereiding van de interventie in Purmerend dat de interventie nog te veel afhankelijk is van mensen, enthousiasme en wil en zoals gezegd nog geen onderdeel is van beleid waarin taken en verantwoordelijkheden duidelijk zijn uitgewerkt. Daarnaast is R5-P niet zeker over de haalbaarheid van de wens om de interventie lokaal uit te rollen.

“Dat kun je zeggen, maar of dat zo werkt, is vervolgens maar de vraag. [...] Dan kun je beter bij een klein team, zoals het CCV¹⁵ of weet ik waar, een training geven om het hele land door te karren, dan dat je dit overal neerzet en iedereen denkt ‘wat gaan we nou doen?’ Ik denk dat dat het belangrijkste is.” (R5-P)

¹⁴ Respondenten hadden de keuze om bij deze vragen aan te vinken dat deze niet op hen van toepassing waren (zie Bijlage 6).

¹⁵ Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid

5.2.2 Uitvoering interventie Purmerend

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2c (hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders zich ervaren?). Allereerst wordt onderzocht in hoeverre uitvoerders zich toegerust voelden voor de uitvoering van de interventie, waarbij wordt ingegaan op hun beschikking over tijd, materialen en vaardigheden (paragraaf 5.2.1.1). In paragraaf 5.2.1.2 wordt de programma-integriteit besproken, waarbij de programmaonderdelen voor beide doelgroepen worden toegelicht (paragraaf 5.2.2.2). Daarna komt aan bod welke groepsprocessen en interacties tijdens de interventie hebben plaatsgevonden (paragraaf 5.2.2.3). Tot slot wordt beschreven welke sterke punten en verbeterpunten uitvoerders aanmerkten voor de uitvoering van de interventie (paragraaf 5.2.2.4). De resultaten uit de vragenlijst die is afgenomen onder uitvoerders, worden in dit hoofdstuk gebruikt om vragen over de editie van de interventie te beantwoorden. Deze worden aangevuld met het interview en de observaties van de onderzoekers.

5.2.2.1 Beschikking over tijd, materialen en vaardigheden

In deze paragraaf wordt ingegaan op deelvraag 2c-ii (in hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie?) en bespreekt de mate waarin uitvoerders zich toegerust voelden om hun taken in de uitvoering van het event te volbrengen. In Tabel 10 zijn de gemiddelde scores van uitvoerders op verschillende stellingen op een schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens) gepresenteerd. Opvallend is dat de uitvoerders het meest eens waren met de stellingen over hun vertrouwen in de uitvoering van hun eigen taken (gem. 4.88) en het beschikken over voldoende materiaal om hun taken uit te voeren (gem. 4.81). Gemiddeld waren de uitvoerders het eens tot helemaal eens met de stellingen dat ze voldoende tijd hadden om hun taken voor te bereiden (gem. 4.35) en uit te voeren (gem. 4.47). Ook waren zij het eens tot helemaal eens met de stelling dat zij voldoende instructie hadden ontvangen om hun taken uit te voeren (gem. 4.59), en dat de programmahandleiding voldoende houvast bood voor de uitvoering (gem. 4.53).

Specifiek met betrekking tot de (pedagogische) vaardigheden van uitvoerders, waren uitvoerders het gemiddeld eens met stelling over het beschikken van voldoende vaardigheden om groepsprocessen bij te sturen. Bijna alle uitvoerders die deze stelling hebben beantwoord (N=9) waren het (helemaal) eens (gem. 4.44). Van de zeventien uitvoerders hadden zeven van hen aangegeven dat deze stelling 'niet van toepassing' op was en één van hen had 'weet niet' geantwoord. Hoewel uitvoerders lager scoorden op de stelling over het beschikken over (pedagogische) vaardigheden voor het bijsturen van ongewenst gedrag, was het grootste deel het nog wel eens met de stelling (gem. 3.89, N=9). Echter, uitvoerders die de stelling over beschikking van voldoende training/opleiding in het omgaan met risicjongeren (N=11) hebben beantwoord, waren het gemiddeld oneens met de stelling (gem. 2.36). Zes van hen heeft aangegeven dat deze vraag niet op hen van toepassing was.

5.2.2.2 Programma-integriteit

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iii (in hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie?) komt in deze paragraaf aan bod in hoeverre het programma tijdens de interventie op 9 juli 2022 werd uitgevoerd zoals beoogd en wat redenen voor eventuele afwijkingen waren. Voor de eerder opgeleverde planevaluatie is door middel van een analyse van interventiedocumentatie (projectplan en werkproces) informatie verkregen over de wijze waarop de interventie dient te worden uitgevoerd. Allereerst wordt ingegaan op de organisatorische aspecten van de uitvoering, zoals de praktische zaken en de uitvoering van het draaiboek. Daarna wordt het verloop en de inhoud van de programmaonderdelen besproken, waarbij onderscheid is gemaakt tussen jongeren en ouders en/of docenten.

Tabel 10: Antwoorden van uitvoerders (N=17) op stellingen (schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens))

Stelling	N	Gem.	SD
Ik had vertrouwen dat ik mijn taken goed zou kunnen uitvoeren	17	4.88	0.33
Ik beschikte over voldoende materiaal om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	16	4.81	0.40
Ik heb voldoende en duidelijke instructies ontvangen zodat ik mijn taken goed kon uitvoeren	17	4.59	0.62
De programmahandleiding bood voldoende houvast voor de uitvoering	15	4.53	0.64
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen voorbereiden	17	4.35	1.00
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	17	4.47	0.63
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om groepsprocessen bij te sturen	9	4.44	0.73
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om ongewenst gedrag bij te sturen	9	3.89	1.05
Ik ben getraind/opgeleid in het omgaan met risicojongeren	11	2.36	1.36

Organisatorische aspecten

Praktische zaken

In de beschrijving van de interventiedocumentatie worden enkele eisen gesteld en adviezen gegeven over de praktische zaken die bij de interventie geregeld dienen te worden. Volgens de onderzoekers is aan deze eisen voldaan. Zo waren de groepen waarover de deelnemers werden verdeeld van voldoende grootte, de deelnemers droegen bandjes (in de kleur van hun groep), organisatoren droegen een shirt van de interventie. Een belangrijk punt van verbetering zagen de onderzoekers in het programma dat op posterformaat dient te worden geprint en te worden opgehangen. Een van de onderzoekers heeft het programma niet zien hangen. De andere onderzoeker heeft één poster opgemerkt en is van mening dat deze niet op een logische plek hing (vooraan in de zaal op de plek waar de spreker stond en het niet opviel). Daarnaast is er in geen enkel programmaonderdeel (inclusief de opening) verwezen naar het programma. Het is niet duidelijk of de jongeren het programma voorafgaand aan de dag hebben ontvangen, maar enkele ouders hebben aangegeven geen informatie te hebben ontvangen voor de start van het programma. Voor hen was gedurende de hele dag onbekend wat er op de planning stond en hoe lang de programmaonderdelen en gehele dag zouden duren. De onderzoeker is meermaals gevraagd hoe laat het afgelopen zou zijn en wat er allemaal nog kwam. Een ouder gaf bijvoorbeeld aan: *“Mijn zoon ging hierheen en mij leek een dagje quality time wel leuk.”* Een andere ouder gaf aan aanwezig te zijn omdat in de uitnodiging van diens zoon stond: ‘Neem je ouders mee, voor hen is er ook een leuk programma’, zonder verder te weten wat hem te wachten stond.

Uitvoering draaiboek

Wat betreft het programma van de interventie is uit de interventiedocumentatie gebleken dat de interventie uit twee delen hoort te bestaan, te weten een programma voor jongeren en een programma

voor ouders en/of docenten. Voor beide programma's is een format beschikbaar waarin de verschillende onderdelen worden benoemd. De interventiedocumentatie beschrijft dat deze formats als richtlijn fungeren. Op basis van de interventiedocumentatie is (nog) onbekend hoe de onderdelen er inhoudelijk uit horen te zien en hoe lang elk onderdeel hoort te duren. Uitvoerders hadden in de praktijk enige vrijheid om het programma uit te voeren zoals zij dat gepast achten. Gedurende de interventie op 9 juli 2022 zijn bepaalde dingen opgevallen die niet uit de interventiedocumentatie af te leiden zijn (zoals de volgorde van de onderdelen). Dit wordt als volgt besproken.

Wat betreft het programma gericht op jongeren kan worden gesteld dat alle onderdelen uit het format zijn uitgevoerd. Het onderdeel dat als eerste plaatsvond was de 'Presentatie over ethisch hacken'. Hierbij waren alle deelnemers tegelijk aanwezig. Vervolgens hebben de jongeren in drie groepen vier verschillende trajecten met programmaonderdelen gevolgd (elk in een andere volgorde), te weten twee presentaties vanuit de cybersecurity-industrie, een onderdeel waarbij de jongeren konden gamen met de politie en een presentatie gegeven door twee politieambtenaren van een cybercrimeteam uit de regio. Vervolgens werden de jongeren weer bij elkaar gevoegd voor de 'Presentatie over werken in de game-industrie'. Afsluitend vond een gezamenlijke 'Digitale challenge' plaats. Elk onderdeel duurde zo'n 45 minuten en tussen elk onderdeel was 15 minuten ruimte om te pauzeren en naar het andere onderdeel te lopen. Naast een extra presentatie vanuit de cybersecurity-industrie – in het format wordt er slechts één benoemd – dient te worden vermeld dat de interventie op 9 juli 2022 werd afgetrapt door een wethouder uit de regio.

In het programma voor ouders en docenten zijn twee opmerkelijke zaken te benadrukken, aangezien deze afwijken van wat bekend is uit de interventiedocumentatie. Allereerst worden de onderdelen 'Presentatie over ethisch hacken', 'Presentatie over werken in de game-industrie' en 'Digitale challenge' uit het programma gericht op jongeren ook door de ouders en/of docenten gevolgd. Zij volgden deze onderdelen samen met de jongeren. Ten tweede was het tijdens de editie van de interventie in Purmerend het geval dat twee onderdelen gericht op ouders en docenten, namelijk 'Hacken de basics' en 'Tools om te praten met je kind/leerling' zijn samengevoegd. Een onderdeel dat in het de interventiedocumentatie 'Digitale challenge' voor ouders wordt genoemd, heette op 9 juli 'Hack in the class'. Onbekend was of dit een standaard invulling is van dit onderdeel of dat dit onderdeel eenmalig zo is ingevuld¹⁶. Verder zijn wel alle onderdelen uitgevoerd en zijn geen andere ofwel nieuwe onderdelen aan dit programma toegevoegd. Ook R5-P gaf aan dat het programma op 9 juli 2022 verlopen is zoals dat van tevoren was beoogd.

Programmaonderdelen

De programmaonderdelen van de interventie zijn gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent te gebruiken, het opbouwen van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van de anonimiteit van het internet, het stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders of docenten. In deze paragraaf wordt op basis van observaties per programmaonderdeel beschreven hoe het onderdeel in de praktijk werd uitgevoerd en of daarmee wordt voldaan aan de programmaonderdelen zoals dit in het plan wordt verondersteld.

¹⁶ In de meer recente edities van deze procesevaluatie wordt gesproken over 'Hack in the class' en is tevens de bewoording van dit programmaonderdeel interventiedocumentatie aangepast.

Programma gericht op jongeren

Het eerste onderdeel gericht op jongeren (dat ook door ouders en/of docenten werd gevolgd) betrof zoals gezegd de 'Presentatie over ethisch hacken'. De interventiedocumentatie beschrijft dat het de bedoeling is dat een ethische hacker zijn of haar ervaringen deelt, ingaat op morele dilemma's en handvatten biedt om met deze dilemma's om te gaan. De onderzoekers zijn van mening dat de ethische hacker is ingegaan op morele dilemma's en handvatten heeft geboden om hiermee om te gaan. Zo benoemde de spreker dat grenzen online vaag zijn en dat dit wordt bemoeilijkt doordat wetgeving per land kan verschillen (terwijl landsgrenzen online geen rol spelen). Handvatten die werden geboden waren; eerlijk zijn, zaken met de omgeving bespreken en goed nadenken over de gevolgen van het overtreden van wetgeving. Hoewel de ethisch hacker enigszins eigen ervaringen deelde, hadden deze hoofdzakelijk betrekking op haar werk. Hoewel dit programmaonderdeel vooral gericht is op de aanwezige jongeren, volgden ouders en/of docenten dit onderdeel ook. Vanuit ouder/docent-perspectief werd er niet ingegaan op morele dilemma's of handvatten om hiermee om te gaan, terwijl achteraf de meeste vragen werden gesteld door ouders en/of docenten. Deze vragen hadden voornamelijk betrekking op zorgen om strafbaarheid na een eventuele aangifte van een 'ethisch gehackt' bedrijf en over beperkte beloning voor ethische hackers. Wat kun je als ouder of docent doen met dilemma's die je ervaart als je denkt dat je kind of leerling online de grens overgaat?

Zoals gezegd zijn twee presentaties vanuit de cybersecurity-industrie gegeven. Volgens de interventiedocumentatie is het van belang dat tijdens deze presentatie wordt ingegaan op de mogelijkheid om in deze industrie te werken. Waar bij de ene presentatie slechts kort werd benoemd dat het mogelijk was om in de cybersecurity-industrie te werken, kwam dit bij de andere presentatie concreet aan bod. Zo benoemde de spreker dat hij hoopte dat de jongeren hen (in de toekomst) kwamen helpen – bijvoorbeeld in de vorm van werk of een stage – en dat sprake is van een tekort aan ICT'ers in deze markt. Verder kwamen andere onderwerpen aan bod, zoals hoe deze bedrijven te werk gaan, wat de gevolgen van online criminaliteit zijn voor individuen en organisaties én voor daders (aanhouding en gevangenisstraf). Bij één van deze presentaties werd duidelijk gesproken over "criminelen" en "slachtoffers", waardoor tevens voldoende werd ingegaan op de grenzen van de wet. Het viel op dat tijdens deze presentaties regelmatig vakjargon werd gebruikt (zoals marktconsultatie en technische termen zoals firewalls, proxies, pen-testen etc.) en de presentaties veel Engelstalige sheets bevatten. Hoewel de termen werden uitgelegd, is de vraag of deze presentaties volledig door de deelnemers werden begrepen. De leeftijd en het kennisniveau van deze jongeren lag namelijk nogal uit elkaar (11 tot 24 jaar; groep 8 tot werkzaam). Uit de vragenlijst die onder deelnemers is afgenomen, blijkt dat zij gemiddeld tevreden waren over de mate waarin de sessies aansloten op hun kennisniveau (paragraaf 5.2.3.2). Bovenstaande zorg gaat dus op voor individuele deelnemers.

Volgens de interventiedocumentatie dient de 'Presentatie door de politie' in te gaan op de werkzaamheden en bevoegdheden van digitale teams, online grenzen en sporen, de strafbaarheid van online criminaliteit en de (strafrechtelijke) gevolgen daarvan en de mogelijkheid voor ICT'ers om hier te werken. Naar de mening van de onderzoekers kwamen al deze onderwerpen aan bod. Ook werden concrete voorbeelden gegeven. Zo werd duidelijk uitgelegd wat de politie mag doen om online criminaliteit op te sporen, waaronder het tappen van telefoons, opvragen van gegevens, afluisteren in auto's, doorzoeken van huizen en tevens zelf hacken. Opmerkelijk aan deze presentatie was wel dat bepaalde informatie de jongeren ook liet zien welke zaken het voor de politie lastig maken om online criminaliteit op te sporen. Hierbij kan gedacht worden aan het gebruik van een 4G-netwerk in huis (in plaats van wifi) of het overzetten van gevoelige data op een fysieke USB (welke door de politie werd

gevonden). Dit kan problemen opleveren wanneer jongeren hiervan leren uit handen van de politie te blijven. Wel achten de onderzoekers het goed dat hierbij werd benadrukt dat *“fouten maken menselijk is, hetgeen de pakkans vergroot.”*

Ten aanzien van ‘Gamen met de politie’ wordt in de interventiedocumentatie gesteld dat dit onderdeel tot doel heeft de afstand tussen de jongeren en de politie te verkleinen en hen op een laagdrempelige manier met elkaar in gesprek te laten gaan. Ook zou *‘peer recognition’* kunnen worden bereikt door met elkaar te gamen en elkaar positieve feedback te geven. In Purmerend waren tijdens het gamen twee politieambtenaren aanwezig. Verder liep iemand uit de game-industrie rond om vragen over bijvoorbeeld games en apparatuur te beantwoorden. Hoewel slechts één groep geobserveerd is en het bij de andere twee groepen mogelijk anders was, dient te worden benadrukt dat de politie tijdens dit onderdeel niet met de jongeren in gesprek is gegaan. Er werd gegamed (game genaamd Formule 1) tegen de politie en er werd over het spel gesproken, maar daar bleef het bij. Er werd geen erkenning getoond en een groot deel van de deelnemers kwam helemaal niet in aanraking met de politiemedewerkers (met de race deden slechts vijf deelnemers mee). Overige deelnemers wachtten geduldig met hun hand in de lucht op een antwoord van de game-instructeur aangezien niet alle games bij hen bekend waren.

Ook de ‘Presentatie over werken in de game-industrie’ had als doel te laten zien dat jongeren met ICT-talent hier (in de toekomst) zouden kunnen werken. Dit kwam aan bod: de presentator gaf aan dat de jongeren bij de organisatie zouden kunnen werken en stage konden lopen. Verder ging de presentator in op de gevolgen van cybercrime voor zowel slachtoffers als daders. Mogelijk storend voor deelnemers was dat het laatste getoonde filmpje eerder op de dag al was afgespeeld tijdens de presentatie van de ethische hacker. Opvallend aan deze presentatie was dat gesproken werd over de deelnemers als “potentiële cyberdaders” en de spreker dingen zei als “jullie zijn van de cybercrime”. Dit is in strijd met de interventiedocumentatie waarin wordt gesteld dat in communicatie over en tijdens de interventie niet gesproken mag worden in termen als ‘risicojongeren’ en een ‘preventieve interventie’. Het doel hiervan is stigmatisering en daarmee *‘selffulfilling prophecy’* te voorkomen. De interventie zou volgens het plan moeten worden gepresenteerd als event voor jongeren met interesse in ICT. De onderzoekers merkten dat dergelijke verwijzingen in meerdere presentaties werden gedaan. Zo sprak de wethouder bij de dagopening over de jongeren als “hackers die over de grens gaan”, werd gedurende de dag meermaals naar de interventie verwezen als een “preventieve interventie” en introduceerden de sprekers werkzaam bij COPS zich met hun officiële functie die betrekking heeft op het tegengaan van cybercriminaliteit. Dit laatste impliceerde dat dat dan ook was waar de presentatie eigenlijk over ging.

Programma gericht op ouders en docenten

Tijdens het onderdeel ‘Q&A met de politie’ werd gesproken over wat online criminaliteit is en wat het *dark web* inhoudt (echter niet in detail, zo werd niet uitgelegd dat je er een speciale browser voor nodig hebt). Daarnaast kwam een casus aan bod van een zaak die de politie heeft gedraaid. Vervolgens werden door ouders vragen gesteld, zoals in welke gevallen een onderzoek wordt gestart en wat de politie dan doet, hoe groot een cyberteam is, welke gedragingen voorafgaan aan cybercrime en of cyberdaders online gerekruteerd worden. Het was volgens de onderzoekers onvoldoende duidelijk dat het een Q&A betrof – en zoals eerder aangegeven is het programma niet eerder naar de ouders en/of docenten gecommuniceerd. Het delen van informatie past eerder binnen het onderdeel ‘Hacken de basics’.

Gedurende het onderdeel ‘Hacken de basics’ dient volgens de interventiedocumentatie basis ICT-kennis te worden gedeeld en dienen tools aangeboden te worden die ouders en/of docenten helpen om met de jongeren in gesprek te kunnen gaan. Van belang te melden is dat dit onderdeel op 9 juli 2022 enige

improvisatie behoefde omdat kort voorafgaand aan de interventie nieuwe sprekers moesten worden gezocht (wegens afzegging). Er is gekozen om twee jongeren – vergelijkbaar met de doelgroep – ervaringen te laten delen en te laten vertellen wat zij belangrijk vinden dat ouders in een dergelijke situatie zouden doen. Opvallend was dat deze jongeren aangaven genoeg interesse en hulp van hun ouders te hebben gekregen, terwijl het voor ouders juist interessant was om te leren van een casus waarin dit minder makkelijk verliep. Het onderdeel ‘Tools om het gesprek aan te gaan’, dat was samengevoegd in dit programmaonderdeel, heeft volgens de onderzoekers onvoldoende aandacht gekregen. Behalve aan te geven dat het van belang is om het gesprek aan te gaan, is niet (concreet) uitgelegd op wat voor manier ouders en/of docenten dat het beste kunnen doen.

Tijdens de ‘Digitale challenge’ (werd ‘Hack in the class’ genoemd tijdens de editie) konden ouders en docenten een challenge uitvoeren via HackintheClass.nl. Deelnemers dienden zelf een laptop mee te nemen en ongeveer de helft had dat gedaan. Dat niet iedereen een laptop bij zich had, komt mogelijk doordat ouders en docenten vooraf niet goed genoeg geïnformeerd zijn over het programma. De uitkomst was dat ouders en docenten gezamenlijk de challenge deden (veelal één met en één zonder laptop) en dat ze elkaar hierbij hielpen. Deze challenge was volgens de onderzoekers nuttig omdat ouders hierbij een beeld kregen van hacken.

5.2.2.3 Groepsprocessen en interacties

Groepsprocessen

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iv (welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden?) gaat deze paragraaf in op groepsprocessen en interacties waargenomen door uitvoerders en geobserveerd door onderzoekers. Dit onderwerp is belangrijk omdat van een interventie gericht op risicojongeren ook negatieve (sociale) effecten kunnen uitgaan. Dit komt ook aan bod in de interventiedocumentatie. Zo is omschreven dat het risico bestaat dat jongeren op een negatieve manier worden beïnvloed aangezien criminaliteit volgens de theorie van sociaal leren wordt aangeleerd in sociale interactie met anderen. Om dit te voorkomen dient volgens de interventiedocumentatie te worden gewerkt met kleine groepen (van maximaal vijftien personen) en een oplettende groepsleider die de groepsdynamiek goed in de gaten houdt en zich mengt in gesprekken tussen deelnemers.

Wat betreft de onderzoekers ligt hier een belangrijk punt voor verbetering. Hoewel de deelnemers werden opgedeeld in kleine groepen, kan niet worden vastgesteld dat de groepsleiders alle negatieve groepsprocessen en -interacties in het oog kunnen houden en kunnen beïnvloeden. In de vragenlijst voor uitvoerders naar hun (pedagogische) vaardigheden. Hoewel uitvoerders aangaven gemiddeld over voldoende (pedagogische) vaardigheden te beschikken om groepsprocessen bij te sturen of ongewenst gedrag bij te sturen, waren uitvoerders het gemiddeld oneens met de stelling dat zij getraind of opgeleid waren in het omgaan met risicojongeren (paragraaf 5.2.2.1).

Verder hebben enkele uitvoerders in antwoord op de vraag ‘Welke negatieve groepsprocessen tussen deelnemers heeft u tijdens de interventie gezien?’ geantwoord dat er weinig interactie tussen deelnemers was. Toch zijn er ook zorgelijke interacties geobserveerd. Een uitvoerder merkte op:

“Ik heb gezien/gehoord dat een jongen aan het opscheppen was over wat hij allemaal kon (ook dingen die overduidelijk niet legaal waren). Tijdens een presentatie met de ouders stelde hij dat DDoS-aanvallen niets hoeven te kosten. [...] Enkele ouders zeiden wel ‘Sshhh, dat moet je niet tegen de jongeren zeggen’, maar het is dus mogelijk dat jongeren elkaar negatief beïnvloeden.”

Vergelijkbare uitspraken werden door de onderzoekers geobserveerd. Tijdens de 'Presentatie door de politie' werd uitgelegd wat het *deep* en *dark web* is. Aan de deelnemers werd ook gevraagd of de jongeren hier ooit op hebben gekeken. Als reactie hierop werd door een van de deelnemers aan de overige deelnemers uitgelegd hoe je hierop kunt komen (aangezien hij de enige was die dit wist). Ook werd door vier uitvoerders in de vragenlijst benoemd dat er sprake was van negatieve groepsprocessen als antwoord op de vraag: 'Welke negatieve neveneffecten heeft de interventie volgens u?'

Tot slot werden ook positieve groepsprocessen opgemerkt. Zo is geobserveerd en geven uitvoerders in de vragenlijst aan dat deelnemers elkaar hielpen en stimuleerden om de 'Digitale challenge' succesvol af te ronden.

Interactie tussen deelnemers en sprekers

In de interventiedocumentatie wordt genoemd dat het van belang is interactieve elementen in het programma op te nemen om de effectiviteit hiervan te kunnen versterken. Te denken valt aan een discussie, rollenspel en praktische strategieën om antisociaal gedrag te bestrijden. Dergelijke vormen van interactie hebben de onderzoekers echter niet geobserveerd. Sprekers stelden vragen aan deelnemers en deze werden beantwoord, maar de jongeren stelden weinig vragen uit zichzelf. Tijdens de gezamenlijke presentaties volgden enkele vragen, waarvan een substantieel deel door ouders werden gesteld. Gedurende de sessies per doelgroep bleven vragen van jongeren veelal uit, maar ouders stelden wel veel vragen. Twee sprekers (ethische hacker en game-industrie) maakten gebruik van een microfoon om deelnemers het woord te geven en een van hen liet deelnemers staan (om vervolgens te gaan zitten indien een item niet meer van toepassing op hen was).

In de vragenlijst zijn uitvoerders gevraagd in hoeverre zij het contact tussen jongeren en tussen ouders en/of docenten als goed hebben ervaren. Voor beide doelgroepen gaven zij aan het gemiddeld eens te zijn met deze stelling. Dat het contact met deelnemende jongeren als goed is ervaren was 42,8 procent het eens en 56,3 procent helemaal eens (N=16). Eén uitvoerder had aangegeven dat deze stelling niet van toepassing was. Ook dat het contact met ouders en/of docenten goed was werd bevestigd door 53,3 procent van de uitvoerders die het met de stelling eens waren en 46,7 procent die het helemaal eens waren (N=15). Twee uitvoerders hadden bij de stelling aangegeven dat deze niet op hen van toepassing was.

In deze editie zijn enkele interacties waargenomen tussen uitvoerders en deelnemende jongeren die kunnen worden beschouwd als potentieel risicovol voor de programma-integriteit en daarmee de effectiviteit van de interventie. Zo werden deelnemende jongeren een keer plenair aangesproken als 'potentiële cyberdaders' en werd in een presentatie gezegd: "*jullie zijn van de cybercrime*". Dergelijke labeling is potentieel kwalijk, want op basis van de labeling-theorie kan deviant gedrag volgen op deze stigmatisering. Met dergelijke interacties kan de interventie onbedoelde negatieve gevolgen hebben.

5.2.2.4 Sterke punten en verbeterpunten uitvoering volgens uitvoerders

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2c-v (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma?). In de vragenlijst is gevraagd naar de mening van uitvoerders over de sterke punten en verbeterpunten over de interventie in Purmerend. Een van de sterke punten die door uitvoerders (N=5) werd genoemd, was de aanwezigheid van enthousiaste en gemotiveerde vrijwilligers. Dit werd ook benoemd door een andere uitvoerder die hieraan toevoegde dat dit van positieve invloed is op de deelnemers en de dag erg leuk maakte. Ook werd variatie in het programma door uitvoerders (N=4) genoemd. Een van hen gaf aan dat hij of zij de combinatie tussen educatie en activiteiten als goed heeft

ervaren. Twee uitvoerders benoemden vooral (het behalen van) de doelen van de interventie als sterk punt, waaronder 'ICT-talent instrueren over de toekomst', 'het erkennen van ICT-talent' en 'kenbaar maken van gevaren cybercrime'.

Als punt voor verbetering werd hoofdzakelijk gewezen op het aantal deelnemers. Volgens een van de uitvoerders diende beter te worden onderzocht waarom de opkomst deze keer lager was dan verwacht zodat hier bij een volgende uitvoering op kan worden ingespeeld. Ook adviseerden uitvoerders (N=4) om meer interactieve werkvormen te implementeren (zie ook paragraaf 5.2.2.3). Respondent 5 (R5-P) beaamde dit: *"Ik denk dat de spanningsboog voor de jongeren af en toe wel wat lang is, dan denk ik ja, is het interactief genoeg?"* Tegelijkertijd zou R5-P graag zien dat er een aantal andere partijen bij de interventie worden betrokken, zoals de NCTV en Defensie. Dit zou volgens haar alleen mogelijk als het ten koste gaat van een ander programmaonderdeel, als de programmaonderdelen wat worden ingekort of als er een 'markt' wordt geïntegreerd waar verschillende partijen kunnen staan met als doel opleidings- of banenperspectief te bieden. Verder merkte een van de uitvoerders op dat de jongeren graag hadden gewild dat er meer informatie over hacken zou worden gedeeld. Hij of zij concludeerde dat mogelijk een verkeerd beeld over de interventie is geschetst en dat jongeren daardoor verkeerde verwachtingen hadden. Dat enkele jongeren dit hadden verwacht, is door de onderzoekers ook opgemerkt in de vragenlijst die onder deelnemers is afgenomen. Aangezien er ook 'hackerbootcamps' bestaan, is het wel mogelijk dat deelnemers de verwachting hadden dat zij tijdens de interventie zouden leren hacken. Tot slot werd opgemerkt dat enkele deelnemers al eens eerder aan de interventie hadden deelgenomen. Aangezien het programma vergelijkbaar is met het programma van eerdere uitvoeringen, wisten zij bijvoorbeeld al hoe de 'Digitale challenge' moest worden uitgevoerd.

5.2.3 Ervaringen deelnemers interventie Purmerend

In deze paragraaf worden deelvraag 3a (hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?) onderzocht middels een vragenlijst onder deelnemende jongeren (N=22), ouders (N=4) en docenten (N=1). Eerst wordt besproken hoe deelnemers de specifieke programmaonderdelen van de interventie hebben ervaren (paragraaf 5.3.3.1). Vervolgens wordt onderzocht wat de mening van deelnemers is over de interventie in het algemeen, waarbij wordt ingegaan op de motivatie, opbrengsten en verbeterpunten van deelnemers (paragraaf 5.3.3.2).

5.2.3.1 Mening ten aanzien van programmaonderdelen

Ter beantwoording van deelvraag 3a-i (hoe waarderen deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie in Purmerend?) zijn aan de deelnemers verschillende stellingen voorgelegd. Per programmaonderdeel zijn zij gevraagd antwoord te geven op de stellingen zoals 'ik vond dit onderdeel leuk', 'ik vond dit onderdeel waardevol', 'ik heb veel geleerd van dit onderdeel', 'dit onderdeel sloot aan bij mijn kennisniveau' (Bijlage 4a en 5a). Wanneer wordt gekeken naar de antwoorden die de jongeren op deze stellingen hebben gegeven, kan worden geconcludeerd dat zij het over het algemeen met deze stellingen eens zijn of neutraal zijn. De gemiddelden variëren namelijk van 3.50 (neutraal-mee eens) tot 4.68 (helemaal mee eens) (Tabel 11). Bovendien is het programmaonderdeel 'Gamen met de politie' door de jongeren als leukste onderdeel aangemerkt (gem. 4.68). Het onderdeel dat de jongeren als meest waardevol hebben aangemerkt, is de eerste 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' (gem. 4.46). Verder is de 'Presentatie door de politie' als meest leerzaam aangemerkt door de deelnemers (gem. 4.57).

Tabel 11: Overzicht gemiddelden programma gericht op jongeren

	N	Leuk	Waardevol	Leerzaam	Aansluiten kennis-niveau	Aansluiten interesses	Waardering spreker/begeleider
Presentatie over ethisch hacken	22	3.86	3.96	4.00	3.68	3.95 ^a	4.09
Presentatie vanuit cybersecurity-industrie 1	22	4.27	4.46	4.46	4.05	4.10 ^a	4.52 ^a
Presentatie vanuit cybersecurity-industrie 2	20	3.95	4.30	4.20	4.15	3.95	4.20
Presentatie vanuit de politie	21	4.19	4.38	4.57	4.33	4.19	4.57
Gamen met de politie	22	4.68	4.27	3.64	4.18	4.55	4.50
Presentatie vanuit de game-industrie	20	3.90	3.65	3.50	4.00	4.00	4.00
Digitale challenge	21	4.43	4.38	4.43	4.00	4.00 ^b	4.43

^a = 21 ^b = 20

Dezelfde stellingen zijn voorgelegd aan ouders en docenten. Ook zij lijken het over het algemeen met deze stellingen eens te zijn aangezien de gemiddelden variëren van 3.30 (neutraal) tot 5.00 (helemaal mee eens) (Tabel 12). Hoewel alle programmaonderdelen relatief hoog zijn gewaardeerd, valt het op dat het onderdeel 'Hacken de basics + tools om gesprek aan te gaan' zowel als het leukste (gem. 4.68) als meest waardevolle (gem. 5.00) onderdeel is aangemerkt. Bovendien is de 'Presentatie over werken in de game-industrie' door ouders en docenten als relatief het minst leerzaam (gem. 3.50) aangemerkt.

5.2.3.2 Mening ten aanzien van de interventie in het algemeen

In deze paragraaf wordt deelvraag 3a-ii (wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen?) onderzocht. Deelnemers zijn in de algemene vragenlijst gevraagd naar hun motivatie en verwachtingen van de dag, wat ze hebben geleerd van de dag en welke sterke punten en verbeterpunten zij zien.

Motivatie deelnemers voor de interventie

De deelnemers zijn in de vragenlijst gevraagd in hoeverre zij het eens waren met de stelling 'Ik had vooraf zin om aan de interventie mee te gaan doen'. Gemiddeld gaven jongeren aan in verhouding tot ouders en/of docenten enigszins meer gemotiveerd te zijn om deel te nemen aan de interventie (Tabel 13). Toch waren ouders en/of docenten het gemiddeld wel eens met deze stelling. Ook hebben alle deelnemers aangegeven het gemiddeld eens te zijn met de stelling 'de interventie voldeed aan mijn verwachtingen'.

Tabel 12: Overzicht gemiddelden programma gericht op ouders (N=4) en docenten (N=1)

	N	Leuk	Waardevol	Leerzaam	Aansluiten kennisniveau	Aansluiten interesses	Waardering spreker/begeleider
Presentatie ethische hacken	5	4.60	4.60	4.50	4.20	4.20	4.60
Q&A tussen ouders en de politie	5	4.40	4.60	4.40	4.60	4.60	4.60
Hacken de basics + Tools om gesprek aan te gaan	4	4.75	5.00	4.25	3.75	4.50	4.75
Digitale challenge (Hack in the Class)	5	4.60	4.80	4.40	4.40	4.60	4.80
Presentatie vanuit de game-industrie ^a	3	4.33	4.33	4.33	3.33	4.33	4.33

^a Stellingen over dit programmaonderdeel zijn ingevuld door drie respondenten (2 *missings*). Vanwege dit lage aantal dienen de resultaten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Tabel 13: Motivatie en verwachtingen van deelnemers (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens))

	Ik had vooraf zin om aan de interventie mee te gaan doen		De interventie voldeed aan mijn verwachtingen ^a	
	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD
Jongeren (N=22)	4.45	0.60	3.95 ^a	0.92
Ouders en/of docenten (N=5)	4.00	1.00	4.00	1.23

^a N=21

Opbrengsten van de interventie voor deelnemers

Naast de vragen over de waardering per programmaonderdeel, hebben deelnemers in aangegeven van welk programmaonderdeel zij tijdens de interventie het meest hebben geleerd en van welk onderdeel zij het minst hebben geleerd. Onder de jongeren koos het grootste gedeelte, namelijk 31,8 procent (N=7), voor een van de presentaties die werd gegeven vanuit de cybersecurity-industrie. Zij kozen hiervoor omdat zij het interessant vonden, er veel (nieuwe) informatie werd gedeeld of omdat zij het nuttig vonden deze informatie tot zich te nemen. De ruime meerderheid van de jongeren (59,1 procent, N=13) gaf aan van het onderdeel 'Gamen met de politie' het minst te hebben geleerd. Toelichting die zij hierbij gaven, is dat het niet de bedoeling was om hier iets van te leren. Zij vonden het wel een leuk onderdeel. Ouders en docenten hebben ten aanzien van deze vraag geen eenduidige antwoorden gegeven. Dit komt waarschijnlijk doordat het aantal personen dat deze vragenlijst heeft ingevuld, erg laag is (N=5). Iedereen had bijvoorbeeld een ander programmaonderdeel ingevuld bij de vraag van welk onderdeel zij het meest hebben geleerd. Bij de vraag van welk onderdeel zij het minst hebben geleerd, hebben slechts twee respondenten antwoord gegeven: 'Presentatie over werken in de game-industrie'.

Verder is gevraagd wat de deelnemers van de interventie hebben geleerd. De jongeren gaven hierbij verschillende voorbeelden, zoals 'dat veiligheid op het internet heel belangrijk is', 'informatie over

verschillende soorten hackers', 'hoe hackers te werk gaan', 'over de gevaren van hacken', 'dat ik als ik gehackt word niet mag terughacken' en 'hoe je Fortnite speelt'. Ouders en docenten hebben aangegeven te hebben geleerd dat 'er veel meer zit achter de online wereld' en dat zij zicht hebben gekregen op 'veel nuttige sites en tools'.

Sterke punten en verbeterpunten volgens deelnemers

Tot slot is in de vragenlijst aan deelnemers gevraagd welke sterke punten en verbeterpunten zij zien voor de interventie. De jongeren hebben diverse sterke punten aangedragen. De editie in Purmerend omschreven als een *'leuk initiatief'* en *'het was een leuke dag'*. Zo gaf een jongere aan dat de sfeer een pluspunt was en stelde een andere dat er veel hulp was en dat iedereen aardig was. Ook beschrijven drie jongeren expliciet dat ze het als een sterk punt hebben ervaren dat ze iets hebben geleerd: *'veel geleerd'*, *'zeer informatief'* en *'dat je dingen kan leren die je nog niet wist'*. Terwijl een andere jongere meer de uitdagende kant van de interventie als sterk punt aangaf, namelijk gamen en de challenge. Verder werd de diversiteit aan sprekers door een jongere gewaardeerd: *'leuk dat zo veel verschillende mensen kwamen om te praten'*. Ook de doelgroep van ouders en docenten hebben sterke punten van de interventie in Purmerend aangemerkt. Vier van de vijf ouders benoemden de inhoud van de interventie een sterk punt, zoals: *'goede informatie over hacken'*, *'veel nieuwe dingen gehoord'* en *'veel overzichtelijke informatie'*. Ook werd door een deelnemer de focus op de doelgroep gewaardeerd en benoemde een ander het gezamenlijke programma. Tot slot werd de organisatie door een deelnemer geprezen: *'Goed georganiseerd. Ruim voldoende medewerkers aanwezig. Lunch en consumpties. Mooie locatie en gratis.'*

Bovendien is zowel aan de jongeren als de ouders en/of docenten gevraagd wat zij graag anders zouden willen zien ten aanzien van de interventie. Enkele jongeren (N=6) waren van mening dat er niets aan de interventie veranderd zou hoeven worden. Anderen gaven aan dat de dag te lang duurt (N=1), er meer interactie zou mogen zijn (N=1) en dat er meer afwisseling zou mogen zijn omdat er te veel presentaties werden gegeven (N=4). Een andere respondent zou graag meer over pen-testen willen leren. Ouders en docenten benoemden dat de dag lang duurde en erg intensief was (N=1), er meer diepgang zou mogen zijn (N=1), er minder vaktaal zou moeten worden gehanteerd (N=1) en het programma nog meer gericht zou moeten zijn op de praktijk (N=1). Tot slot benoemde een van de ouders en/of docenten dat hij of zij voorafgaand aan de interventie graag meer informatie via e-mail had willen ontvangen. Deze respondent wist bijvoorbeeld niet hoe het programma er zou uitzien en of de lunch zou worden verzorgd of niet. Tot slot gaf een van de respondenten aan dat hij of zij het zinvol zou achten als de doelgroep ouders en/of docenten zou worden vergroot. Zo zouden volgens deze respondent ook jongerenwerkers en stichtingen voor jongeren met een beperking benaderd kunnen worden om deel te nemen aan het programma voor ouders en docenten.

5.2.4 Reflectie van uitvoerders over de opzet van de interventie

In deze paragraaf wordt deelvraag 3b (wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?) onderzocht. Allereerst wordt ingegaan op de programmaonderdelen, waarbij naar de opzet en werkvormen wordt gekeken (paragraaf 5.2.4.1). Daarna wordt besproken hoe de uitvoerders de doelen van de interventie waarderen (paragraaf 5.2.4.2). Tot slot worden in paragraaf 5.2.4.3 de mogelijke (on)gewenste neveneffecten van de interventie volgens uitvoerders toegelicht.

5.2.4.1 Mening ten aanzien van opzet en werkvormen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-i (hoe waarderen uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie?). Aan de uitvoerders is gevraagd of zij tevreden zijn over de a) dagindeling van de interventie; b) werkvormen van de interventie; c) het programmaonderdeel waar zij bij betrokken waren en d) de onderdelen waar zij niet bij betrokken waren. Over de dagindeling was het merendeel van de respondenten tevreden (N=11). Twee respondenten waren hierover minder tevreden. De toelichting die zij hierop gaven, had echter eerder betrekking op de werkvormen van de interventie (vraag b). Zij stelden namelijk dat in het programma van de interventie veel presentaties zijn opgenomen en dat dit *“een aanslag is op de concentratie van de jongeren”*. Op de vraag naar de tevredenheid over de werkvormen van de interventie heeft dezelfde hoeveelheid respondenten aangegeven hierover tevreden te zijn en ook hebben twee respondenten hierbij ‘oneens’ aangevinkt. De toelichting is hierbij vergelijkbaar. Hoewel zij presentaties beschouwen als een goede manier om kennis over te brengen, vonden zij deze ook eentonig en te lang duren. Bij de vraag naar de tevredenheid over de programmaonderdelen, heeft geen van de respondenten aangegeven hier niet tevreden mee te zijn.

Tevens is gevraagd welk onderdeel de uitvoerders het meest en minst waardevol vonden. Op de vraag welk onderdeel de uitvoerders het meest waardevol vonden voor deelnemende jongeren, heeft het merendeel, namelijk 58,8 procent, aangegeven het antwoord niet te weten (N=5) of alle onderdelen even waardevol te vinden (N=5). De keuze ‘weet niet’ werd bijvoorbeeld gemotiveerd door aan te geven dat iemand niet bij het programma voor jongeren aanwezig was. Bij de keuze dat alle onderdelen even waardevol zijn, gaven respondenten aan dat zij afwisseling belangrijk vonden of dat alle onderdelen samen het leuk en leerzaam maakten. Verder achtte 17,6 procent (N=3) de ‘Presentatie over ethisch hacken’ het meest waardevol, met name omdat hier werd gesproken over online grenzen. Zo stelde een respondent:

“Het is belangrijk om, terwijl je soms in het grijze gebied zit, te weten wat het juiste is om te doen in deze complexe materie. [...] Jongeren digitaal bewust maken en ze positief stimuleren hun kwaliteiten nuttig in te zetten is zeer belangrijk.”

Ook op de vraag welk onderdeel de uitvoerders het minst waardevol voor de jongeren vonden, gaf de ruime meerderheid (76,5 procent) aan dit niet te weten (N=7) of alle onderdelen waardevol vonden (N=6). Door de respondenten die wel een keuze maakten, werd het onderdeel ‘Gamen met de politie’ het vaakst als het minst waardevol aangemerkt (N=3). Deze uitvoerders waren van mening dat het idee goed is, maar dat geen of weinig sprake was van interactie tussen deelnemers en de politie. Daarnaast stelden respondenten dat *“de politie niet echt een idee had wat hun rol was”* en *“een aanloop/opzet vanuit de politie miste.”*

Wat betreft het programma voor ouders, koos een grote meerderheid (82,3 procent) van de uitvoerders bij de vraag welk onderdeel van het programma gericht op ouders en docenten zij het meest waardevol achtten voor ‘weet niet’ (N=10) of ‘geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even waardevol’ (N=4). Drie uitvoerders selecteerden het onderdeel ‘Tools om het gesprek aan te kunnen gaan’ (17,6%). Een respondent legde uit dat sociale controle bij deze doelgroep belangrijk is en dat het daarom van belang is dat ouders het gesprek (blijven) voeren over wat jongeren online doen. Op de vraag welk onderdeel de uitvoerders het minst waardevol vonden voor deelnemende ouders en docenten, heeft slechts één respondent een onderdeel gekozen: de ‘Digitale challenge’. 94,1 procent koos voor ‘weet niet’ (N=12) of ‘geen van bovenstaande’ (N=4).

5.2.4.2 Mening ten aanzien van de doelen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-ii (hoe waarderen uitvoerders de doelen van de interventie?). De ruime meerderheid (93,8 procent) van de respondenten (N=16) geeft aan tevreden te zijn met de doelen van de interventie. Een van de respondenten gaf aan dat de stelling niet op hen van toepassing was en geen van de respondenten is hierover ontevreden. Wanneer werd gevraagd wat volgens de uitvoerders de doelen van de interventie zijn, komen de antwoorden overeen met de doelen zoals deze in de interventiedocumentatie staan beschreven. Respondenten benadrukten het belang of de noodzaak van het behalen van deze doelen. Meerdere respondenten verwachtten dat deze doelen allemaal of grotendeels behaald worden: jongeren krijgen zicht op de gevaren en kansen van de online wereld, de gevolgen van online criminaliteit en ouders zouden beter het gesprek aan kunnen gaan met hun kind. Respondenten noemden geen concrete doelen die volgens hun niet of minder worden behaald, maar benoemden wel dat het voorkomen van ouderschap moeilijk te meten is en dat een grotere doelgroep zou moeten worden bereikt. Ook gaf een van de respondenten de tip om concreet te laten zien wat voor positieve alternatieven er voor de jongeren bestaan en wat ervoor nodig is om dit te kunnen uitvoeren (zoals het succesvol aanvragen van een VOG).

5.2.4.3 Mogelijke (on)gewenste neveneffecten

Ter beantwoording van deelvraag 3b-iii (welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders?) gaat deze paragraaf in op de antwoorden van uitvoerders op de vraag welke positieve en negatieve neveneffecten de interventie zou kunnen hebben. Positieve effecten die werden genoemd, zijn het ontmoeten van gelijkgestemden en maken van vrienden en het kunnen netwerken en daardoor vinden van werk- en/of stageplekken. Verder werd de aandacht voor cybercriminaliteit bij verschillende organisaties en de verbinding van dit netwerk door twee uitvoerders aangegeven. Negatieve neveneffecten die werden genoemd, kwamen eerder in dit rapport al (kort) aan bod. Zo zouden jongeren negatief beïnvloed kunnen worden door andere deelnemers: *“Het is mogelijk dat zij inspiratie opdoen aan de hand van ervaringen van andere jongeren die hun talenten op een negatieve manier hebben ingezet.”* De blootstelling aan negatieve opvattingen over het inzetten van hun talenten of *peer pressure* zouden deelnemers negatief kunnen beïnvloeden (N=4). In het verlengde hiervan werd de interesse en mogelijk misbruik van de uitleg in presentaties en informatie over hacken gezien als ongewenst neveneffect voor jongeren die niet uit zichzelf de ‘foute kant’ op zouden gaan (N=2).

5.2.5 Aanbevelingen Purmerend

In deze laatste paragraaf worden enkele aanbevelingen gepresenteerd die uit de bevindingen kunnen worden afgeleid. In onderstaande lijst is een vorm van prioritering verwerkt: de aanbevelingen staan op volgorde van de mate waarin de onderzoekers het van belang achten dat deze worden aangepakt.

Meer focus en controle op negatieve groepsprocessen

Hoewel in de interventiedocumentatie wordt benoemd dat van de interventie ook negatieve sociale effecten kunnen uitgaan, achten de onderzoekers de manier waarop dit wordt tegengegaan onvoldoende. Het gebruik van kleine groepen en groepsleiders die hierop letten, is een goede eerste stap. Desondanks hebben de onderzoekers en enkele uitvoerders negatieve groepsprocessen opgemerkt. Ten eerste is het belangrijk dat uitvoerders hier goed op voorbereid worden en zich realiseren dat zij hiervoor verantwoordelijk zijn, ongeacht de rol die zij tijdens de interventie uitvoeren. Uitvoerders dienen te weten

wat ze kunnen doen om dergelijke zaken beter op te merken. Ook moet hen worden verteld wat ze moeten doen in het geval ze dergelijk gedrag opmerken (zoals het aanspreken van jongeren) en hóe ze dat behoren te doen. Behalve dit bespreken tijdens een briefing zou het voorafgaand aan de interventie concreet kunnen worden uitgelegd, bijvoorbeeld per e-mail middels een informatiebrief.

In het verlengde hiervan is het ook van belang goed na te denken over de wijze waarop de groepen worden ingedeeld. Gebeurt dit random? Op basis van leeftijd of opleidingsniveau? Op een andere wijze? Aanbevolen wordt om met experts in gesprek te gaan over welke groepssamenstelling het minste risico vormt. Als jongeren niet op basis van leeftijd aan een groep worden toegewezen (waardoor jongeren van 12 jaar in dezelfde groep terechtkomen als jongeren van 25) is het waarschijnlijk dat jongere deelnemers kennis overnemen en vaardigheden aanleren van oudere deelnemers. Dit is ook geobserveerd op 9 juli. Echter, in groepen die zijn samengesteld op leeftijd is de kans groter dat vriendschappen ontstaan die mogelijk in de toekomst tot negatieve beïnvloeding leiden. In beide gevallen kan sprake zijn van positieve als negatieve beïnvloeding. De onderzoekers raden de programmamakers aan in gesprek te gaan met experts over op welke manieren de groepen het beste kunnen worden ingedeeld om zoveel mogelijk negatieve effecten tegen te gaan.

Selecteren van bepaalde uitvoerders

Gerelateerd aan het bovenstaande willen de onderzoekers ook ingaan op het hoge aantal uitvoerders dat naar eigen zeggen niet getraind is in het omgaan met risicjongeren. Idealiter zijn alle sprekers en groepsbegeleiders hierin getraind. Indien dit niet mogelijk is (bijvoorbeeld omdat de spreker andere expertise heeft), zou tijdens diens programmaonderdeel de interactie gemodereerd moeten worden door iemand die daar wel voor getraind is. Voor elke groep is een groepsleider aangewezen die met deze groep het programma doorloopt. Deze persoon zou deze taak op zich kunnen nemen, maar het is de onderzoekers niet duidelijk of deze personen hiervoor zijn getraind. En zijn de sprekers dan ook geïnformeerd dat ze kunnen vertrouwen op die groepsleider en eventuele zorgen bij hen kunnen neerleggen? En de groepsleider het woord kunnen geven wanneer een groepsdiscussie of interactie de verkeerde kant opgaat? Indien dit wel het geval is, zou dit opgenomen moeten worden in de interventiedocumentatie.

Communicatie over de interventie en naar de deelnemers

In de interventiedocumentatie is een disclaimer opgenomen welke stelt dat naar externen niet gesproken mag worden over 'risicjongeren'. Er dient te worden gesproken over 'jongeren met interesse in ICT' en de interventie dient te worden omschreven als 'een event' in plaats van een preventieve interventie. De onderzoekers vinden dit een belangrijk punt dat terecht wordt opgemerkt, echter werd dit in de praktijk niet goed uitgevoerd. Sprekers zeiden bijvoorbeeld tegen de jongeren "als jullie cybercrime plegen" en "de gevolgen zijn niet leuk voor jou en je familie, dus weet wat je doet." Tegen ouders werd meermaals gezegd dat het ging om een "preventieve interventie", wat een heftige mededeling kan zijn voor ouders die – zover zij weten – voor deze dag zijn uitgenodigd vanwege het ICT-talent van hun kind. Het is onduidelijk of de sprekers hier niet goed van op de hoogte waren of dit bijvoorbeeld zo uitspraken omdat zij dit gewend zijn om dit vanuit hun werk zo te doen. Desondanks adviseren de onderzoekers dit nog beter naar de betrokken uitvoerders te communiceren. Ook dient te worden gecontroleerd of dit in de communicatie naar deelnemers (zowel jongeren als ouders) juist is geformuleerd.

Meer interactieve elementen

Zowel volgens onderzoekers als uitvoerders waren de programmaonderdelen onvoldoende interactief, terwijl wordt beoogd veel interactieve elementen in de interventie op te nemen. De deelnemende jongeren zouden meer gestimuleerd moeten worden om vragen te stellen en in gesprek te gaan met uitvoerders. In paragraaf 5.2.2.3 zijn tips gegeven om meer interactie te bewerkstelligen. Uitvoerders merkten echter terecht op dat het bij deze doelgroep lastiger kan zijn dan bij een normale doelgroep. Veel deelnemers kwamen stil en introvert op hen over. Om die reden wordt geadviseerd te onderzoeken of in gesprek te gaan met experts wat specifiek kan worden gedaan om de interactie binnen deze doelgroep te verhogen en de uitvoerders/sprekers hierin te trainen.

De werving van deelnemers

De opkomst van deelnemers werd door uitvoerders als laag ervaren en uitvoerders gaven aan problemen te hebben ervaren met de werving van deelnemers. Tips genoemd door uitvoerders hebben betrekking op het moment van werven (tijdens een vakantie of tentamenweek), moment van de interventie (begin van de zomervakantie), de beschikbare tijd die er was om deelnemers te werven en de middelen die zijn ingezet (en zich bijvoorbeeld niet specifiek op de doelgroep richten). De onderzoekers adviseren tevens de communicatie naar deelnemende jongeren voorafgaand aan de interventie te verbeteren, namelijk met het oog op het uitnodigen van ouders en docenten. Daarnaast viel op dat in het draaiboek aan iemand de taak was toebedeeld om bij de ingang ook ouders uit te nodigen die eigenlijk van plan waren om alleen hun kind af te zetten en later weer op te halen. In de praktijk gebeurde dit beperkt, terwijl hierbij mogelijk meer ouders hadden kunnen worden geworven.

Verbeterslag bepaalde programmaonderdelen

Met betrekking tot het programmaonderdeel 'Hacken de basics' kunnen de onderzoekers geen conclusies trekken, gezien de eigenlijke spreker niet aanwezig was en de invulling een eenmalige oplossing was. Echter, het onderwerp 'Tools om het gesprek met je kind aan te gaan' kreeg in deze uitvoering geen aandacht en indien dit in de normale invulling van dit programmaonderdeel ook het geval is willen de onderzoekers adviseren dit onderwerp expliciet te behandelen.

Met betrekking tot het programmaonderdeel 'Gamen met de politie' merken de onderzoekers op dat dit voor deelnemers en uitvoerders de minst expliciete toegevoegde waarde lijkt te hebben. Het onderdeel werd door deelnemers als leuk ervaren en impliciet werkt dit onderdeel aan het opbouwen van een relatie tussen de deelnemers en de politie. Echter, er is hierin waarschijnlijk een verbeterslag mogelijk. Er is bijvoorbeeld geobserveerd dat er geen of weinig sprake was van interactie tussen de deelnemers en de politie. Daarnaast stellen uitvoerders dat *"de politie niet echt een idee had wat hun rol was"* en *"een aanloop/opzet vanuit de politie miste."* Mogelijk waren de betrokken agenten beperkt op de hoogte van hun taak of rol en de invulling van het programmaonderdeel, naast het eigenlijke gamen. Indien het niet mogelijk is deze rol gedurende het gamen uit te voeren, zouden er meer politieagenten bij dit onderdeel kunnen worden ingezet.

Enkele praktische zaken kunnen beter worden uitgevoerd

Voorts zijn er enkele praktische zaken in Purmerend op 9 juli 2022 niet helemaal goed zijn uitgevoerd hoewel deze wél voor een beter verloop zouden kunnen zorgen. Zo is het programma van de interventie genoemd. In de interventiedocumentatie (werkproces) wordt geadviseerd deze op posterformaat uit te printen en op te hangen, maar het programma was volgens de onderzoekers alsnog niet duidelijk voor alle

deelnemers. Behalve deze op posterformaat ophangen, is het ook van belang dat deelnemers (en dus ouders en docenten) het programma voorafgaand aan de dag ontvangen zodat zij weten wat hen te wachten staat, of dat dit programma bij de dagopening wordt besproken.

Voorts een tip die zowel door een deelnemer als uitvoerder werd genoemd: maak de positieve alternatieven voor jongeren concreet en fysiek. Maak een overzicht van alle namen, contactgegevens en websites van organisaties die aanwezig waren (inclusief eventueel extra organisaties), zodat de jongeren op een later moment kunnen inzien waar zij kunnen solliciteren voor een baan, stage en/of meeloopdag. Print deze uit en stop deze in de goodiebag of e-mail deze gegevens achteraf naar de deelnemers.

Verbeteren documentatie

Geadviseerd wordt om enkele informatie aan de interventiedocumentatie (zoals het projectplan) toe te voegen. Zo kan uit het huidige plan bijvoorbeeld niet worden afgeleid dat ouders en docenten sommige onderdelen met de jongeren gezamenlijk volgen. Dit zou wel duidelijk moeten zijn voor uitvoerders die de interventie zelfstandig opzetten en uitvoeren.

Tot slot is het van toegevoegde waarde – zoals aanbevolen in de planevaluatie – als de programmaonderdelen inhoudelijk worden toegelicht in de documentatie. Welke onderwerpen dienen tijdens een presentatie op zijn minst aan bod te komen (b.v. eigen ervaringen met online grenzen bij de ethische hacker)? Wat dienen de begeleiders tijdens een onderdeel zoals ‘Gamen met de politie’ te doen (b.v. tips om met de deelnemers in gesprek te gaan)? En wat dienen zij absoluut niet te doen (b.v. inzicht geven in wat de pakkans verlaagt)? Op deze manier kan beter worden gewaarborgd dat de elementen van de interventie tijdens de onderdelen aan bod komen en (goed) worden toegepast.

5.2.6 Samenvatting Purmerend

In dit hoofdstuk vindt u een samenvatting van de editie van de interventie in Purmerend.

5.2.6.1 Samenvatting voorbereiding editie Purmerend

De organisatie van deze editie is op initiatief van de kartrekker uitgevoerd samen met COPS, andere medewerkers van de politie, een samenwerkingsverband, een gamebedrijf en een cybersecuritybedrijf. De uitvoerders hebben de samenwerking als goed ervaren. De locatie van deze editie was het gebouw van het gamebedrijf. De voorbereiding van deze editie is met behulp van de interventiedocumentatie (werkproces) uitgevoerd. Geobserveerd werd dat vrijwel alle praktische zaken waren geregeld zoals beoogd. Denk hierbij aan groepsbandjes, T-shirts voor de organisatoren, catering, een fotograaf et cetera. Aan de uitvoerders die betrokken waren bij de voorbereiding van de editie in Purmerend is gevraagd welke sterke punten en verbeterpunten zij hierbij zien. Vrijwel alle voorbereidende werkzaamheden zijn volgens uitvoerders goed verlopen. Zij geven aan nauwelijks tot geen problemen te hebben ervaren met bijvoorbeeld het regelen van de locatie, het selecteren en uitnodigen van sprekers en het regelen van andere praktische zaken. Uit het interview blijkt dat dit (mede) komt doordat de interventie al eens eerder op dezelfde locatie is georganiseerd door dezelfde partijen. Hierdoor kon gebruik worden gemaakt van bestaande contacten. Wel werden mogelijke verbeteringen aangedragen ten aanzien van het werven van de deelnemers. Zo zouden volgens uitvoerders de gastlessen eerder gegeven en/of beter gepland moeten worden, kunnen betere (sociale) mediakanalen worden gebruikt en het campagne materiaal meer aansprekend worden gemaakt. Bovendien bestaan twijfels of de inzet (in tijd, geld, capaciteit) wel in verhouding staat tot hetgeen de pilot heeft opgeleverd.

5.2.6.2 Samenvatting uitvoering editie Purmerend

Alle uitvoerders hebben aangegeven zich voldoende toegerust te hebben gevoeld om hun taken uit te voeren en zij beschikten over voldoende tijd en materialen hiervoor. De gemiddelde antwoorden op deze stellingen lagen tussen 4.35 en 4.88 op een schaal van 1-5. Wat betreft de (pedagogische) vaardigheden waren bijna alle uitvoerders (N=9) die de stellingen hebben beantwoord het eens dat zij over voldoende vaardigheden beschikten om groepsprocessen (gem. 4.44) en ongewenst gedrag (gem. 3.89) bij te sturen. Daarentegen waren minder uitvoerders het eens met de stelling dat zij over voldoende opleiding/training beschikten in het omgaan met risicjongeren (gem. 2.96, N=11). Verder is onderzocht in hoeverre het programma in Purmerend werd uitgevoerd zoals beoogd en wat redenen waren voor eventuele afwijkingen. Een punt van verbetering dat werd gezien, is dat het programma niet voor iedereen duidelijk was. Het programma op posterformaat viel niet op, bij aanvang van de programmaonderdelen werd niet (altijd) uitgelegd om welk onderdeel het ging of wat het doel was en enkele ouders gaven aan op voorhand geen informatie te hebben ontvangen. Zij wisten niet wat er op de planning stond en hoe lang de dag zou duren.

Het programma gericht op jongeren werd uitgevoerd in lijn met het draaiboek. Alle onderdelen zijn uitgevoerd, deze duurden niet langer dan beoogd en er bleef voldoende ruimte om te pauzeren. Wel is één presentatie aan het programma toegevoegd: in plaats van één presentatie zijn er twee presentaties door experts uit de cybersecurity-industrie gegeven. Ook alle onderdelen uit het programma gericht op ouders en docenten zijn uitgevoerd, maar twee onderdelen gericht op ouders en docenten, namelijk 'Hacken de basics' en 'Tools om te praten met je kind/leerling' werden wel samengevoegd. Er zijn geen nieuwe onderdelen toegevoegd. Wel heette een onderdeel dat in het de interventiedocumentatie (projectplan) 'Digitale challenge' voor ouders wordt genoemd, op 9 juli 'Hack in the class'. Anders als in het plan beschreven, werden de onderdelen 'Presentatie over ethisch hacken', 'Presentatie over werken in de game-industrie' en 'Digitale challenge' uit het programma gericht op jongeren ook door de ouders en docenten bijgewoond.

De onderdelen uit het programma gericht op jongeren leken vrijwel allemaal aan de programmaonderdelen te voldoen zoals die in de interventiedocumentatie worden beschreven. Verbeterpunten zijn dat – in lijn met de interventiedocumentatie – de ethische hacker ook eigen ervaringen deelt, dat de gehanteerde taal van sprekers (uit de cybersecurity-industrie) beter aansluit op de doelgroep, de politie goed afweegt in hoeverre moet worden gedeeld met deelnemers welke modus operandi van cybercriminelen de opsporing door de politie bemoeilijkt en dat termen als 'risicjongeren' en 'preventieve interventie' vermeden moeten worden om stigmatisering te voorkomen. Desondanks kwamen alle andere vereisten van de programmaonderdelen aan bod, waaronder de online risico's en grenzen en het beroepsperspectief bij de betrokken organisaties.

Bij de ouders en docenten kwamen ook veel van de vereiste onderwerpen aan bod. Zo werd bijvoorbeeld basis ICT-kennis gedeeld en werd uitgelegd hoe de politie in dergelijke zaken te werk gaat. Tegelijkertijd het onderdeel 'Q&A met de politie' niet het karakter van een Q&A, werd 'Tools om het gesprek aan te gaan' uitgevoerd door jongeren en werd hierbij niet (concreet) uitgelegd op wat voor manier ouders het gesprek aan kunnen gaan. De helft van de ouders en docenten hadden geen laptop bij zich waardoor zij de 'Digitale challenge' niet konden uitvoeren.

In lijn met de interventiedocumentatie werd gewerkt met groepen van maximaal vijftien personen. Er werd ook beoogd dat een oplettende groepsleider de groepsprocessen goed in de gaten hield. Beide met als doel te voorkomen dat de jongeren op een negatieve manier (door elkaar) beïnvloed zouden worden. Uitvoerders gaven echter gemiddeld aan onvoldoende getraind en/of opgeleid te zijn in

het omgaan met risicojongeren. Verder werden enkele zorgelijke interacties tussen deelnemers opgemerkt, zoals dat aan elkaar werd uitgelegd wat het *dark web* is en hoe een DDoS-aanval werkt. Ook werden er enkele potentieel risicovolle interacties tussen sprekers en deelnemende jongeren waargenomen, waarbij zij werden aangesproken als potentiële cybercriminelen. Verder werden ook positieve groepsprocessen tussen deelnemers geobserveerd: deelnemers hielpen elkaar en stimuleerden elkaar bij de 'Digitale challenge'.

5.2.6.3 Samenvatting ervaring deelnemers Purmerend

Middels een vragenlijst is per programmaonderdeel aan deelnemers gevraagd in hoeverre zij deze leuk en waardevol vonden, deze bij hun kennisniveau en interesses aansloot en of zij de spreker/begeleider goed vonden. Zowel de jongeren als ouders en docenten zijn het over het algemeen met deze stellingen eens. Het grootste gedeelte van de jongeren heeft het meest geleerd van de presentaties van de politie en over werken in de cybersecurity-industrie. Het minste hebben zij geleerd van 'Gamen met de politie', zo zegt de ruime meerderheid. Vanwege het lage aantal respondenten kan niet worden vastgesteld van welk onderdeel ouders en docenten het meest en minst geleerd hebben. Jongeren leerden naar eigen zeggen onder meer 'dat veiligheid op het internet heel belangrijk is'. Ouders leerden 'dat er veel meer zit achter de online wereld.' Hoewel de meeste deelnemers niets aan de dag zouden willen veranderen, willen een enkeling meer interactie, afwisseling en diepgang en vinden sommigen dat de dag te lang duurt.

5.2.6.4 Samenvatting reflectie uitvoerders Purmerend

Het merendeel van de uitvoerders is tevreden over de dagindeling, maar enkele respondenten vinden de dag te eentonig of te lang duren. Over de programmaonderdelen zijn de uitvoerders wel tevreden, maar de meeste uitvoerders kunnen niet zeggen welke programmaonderdelen zij het meest of minst waardevol vinden. Veelal wordt hierbij gekozen voor 'weet niet' of 'ik vond alle onderdelen even waardevol.' Ook is geen van de uitvoerders ontevreden over de doelen van de interventie. Wel zien uitvoerders zowel positieve neveneffecten (waaronder het ontmoeten van gelijkgestemden en het vinden van werk of een stage) als negatieve neveneffecten (waaronder het aanleren van informatie en tools die hen juist op het 'foute' pad kan brengen) van de interventie.

5.3 Editie Walibi

In deze paragraaf wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2 (hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?) en onderzoeksvraag 3 (hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?). Deze paragraaf beschrijft de resultaten van de procesevaluatie van de editie van de interventie in Walibi, die plaatsvond op 13 mei 2023. Op deze dag waren ongeveer 42 jongeren en 11 ouders aanwezig. Er waren 23 uitvoerders betrokken bij deze uitvoering.

Allereerst wordt de voorbereiding van de interventie besproken (paragraaf 5.3.1), waarna het verloop van de uitvoering wordt beschreven (paragraaf 5.3.2). Vervolgens wordt ingegaan op de ervaringen van deelnemers over de editie in Purmerend (paragraaf 5.3.3). Daarna komt de reflectie van uitvoerders van Walibi op de interventie aan bod (paragraaf 5.3.4). Vervolgens zijn aanbevelingen gedaan naar aanleiding van de editie van de interventie in Walibi (paragraaf 5.3.5). Tot slot is in paragraaf 5.3.6 een samenvatting van de resultaten van de editie in Walibi gegeven.

5.3.1 Voorbereiding interventie Walibi

Ter beantwoording van deelvraag 2b (hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?) wordt met behulp van de vragenlijst onder uitvoerders (N=16), interviews met uitvoerders (N=2) en de debriefing¹⁷ onderzocht hoe de voorbereiding van de interventie is verlopen en hoe deze door uitvoerders werd ervaren. Van de zestien uitvoerders die de vragenlijst hebben ingevuld, was 62,5 procent (N=10) betrokken bij de voorbereiding. Allereerst wordt ingegaan op de aanleiding voor deze editie (5.3.1.1). Vervolgens worden de partijen die betrokken waren bij de voorbereiding beschreven (5.3.1.2). Daarna worden de werkzaamheden van de voorbereiding besproken (5.3.1.3). Tot slot wordt op de sterke punten en verbeterpunten van de voorbereiding volgens uitvoerders ingegaan (5.3.1.4).

5.3.1.1 Aanleiding voor deze editie

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2b-i (wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren?) en beschrijft wat de aanleiding voor de interventie in Walibi is geweest. Twee wijkagenten uit de eenheid van Midden-Nederland, onder wie een digitaal wijkagent, hebben het initiatief genomen voor de uitvoering van deze editie. Zij hadden elders gehoord over de interventie en wilden dat ook organiseren voor de jongeren uit hun eigen werkgebied. Hiervoor hebben ze COPS benaderd. In een interview benadrukte een andere uitvoerder dat het initiatief dus vanuit de regio zelf is gekomen en dat het aansluit bij het takenpakket van de betrokken agenten. Het doel dat de agenten met de interventie wilden bereiken was volgens deze uitvoerder om vanuit een preventieve insteek de online grenzen voor jongeren duidelijk te maken.

5.3.1.2 Betrokken partijen en samenwerking

In deze paragraaf wordt aan de hand van de interviews, de debriefing en de vragenlijst antwoord gegeven op deelvraag 2b-ii (welke partijen waren betrokken bij de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking?).

¹⁷ De debriefing heeft plaatsgevonden op 6 juli 2023 met de volledige werkgroep. De vorm van het overleg was hybride, een deel was fysiek aanwezig op het Politiebureau in Utrecht en het andere deel heeft online deelgenomen. Het doel van deze bijeenkomst was om met de werkgroep te reflecteren op de organisatie en uitvoering van de interventie door middel van 'tips en tops'.

Na de initiatie vanuit de wijkagenten heeft de projectleider vanuit COPS een kartrekker voor de Walibi-editie benaderd vanuit de politie. Vervolgens is een werkgroep samengesteld met negen professionals die affiniteit met het onderwerp hadden. Het merendeel van de werkgroep was werkzaam bij de politie vanuit diverse functies: digitaal wijkagent, interventiespecialist, accountmanager Publiek Private Samenwerking (PPS) en communicatieadviseur. Daarnaast waren twee ambtenaren van de gemeente aangesloten en een zzp'er als pilotcoördinator. De kartrekker had de rol van voorzitter in de werkgroep en werd voornamelijk ondersteund door de accountmanager PPS en de projectleider van de interventie. De werkgroep heeft de voorbereiding grotendeels gezamenlijk aangepakt, waardoor verder weinig rollen gespecificeerd kunnen worden. De projectleider gaf aan dat in andere edities nog andere partijen waren aangesloten, maar dat dit afhankelijk is van lokale connecties:

“Eigenlijk is ons motto ook wel dat we willen organiseren met de personen die enthousiast zijn en die hier ook echt tijd in kunnen en mogen steken. En dan doet de organisatie [waar iemand voor werkt] er ook niet heel erg toe, behalve dat het gewoon wel fijn is om in ieder geval politie en gemeente aanwezig te hebben.” (R7-W)

Na het samenstellen van de werkgroep kwam deze in het begin één keer in de maand bij elkaar en nam de frequentie toe naarmate de editie dichterbij kwam. In de interventiedocumentatie is geen informatie opgenomen omtrent de vorm van de samenwerking. De kartrekker gaf aan dat het wegens andere verplichtingen niet paste in de werkzaamheden van de professionals om een vaste overlegstructuur aan te houden, zoals elke twee weken overleggen. Tijdens de voorbereiding werden de afspraken voornamelijk mondeling gemaakt, werd aangegeven in de interviews. De rolverdeling tijdens de uitvoering is in tegenstelling tot de voorbereiding wel schriftelijk vastgelegd in het draaiboek.

De rol van de kartrekker is door een interventiespecialist uit de eenheid Midden-Nederland vervuld. De kartrekker vertelde dat deze rol naar haar mening volledig aansloot bij haar functie, maar dat zij deze rol nog nooit eerder heeft vervuld. In het interview reflecteert de interventiespecialist op haar rol in de voorbereiding en uitvoering van de Walibi-editie:

“Het was een stuk meer dan ik had verwacht. Maar dat heb ik ook wel een beetje mezelf aangedaan. Ik had ook van tevoren meer uit handen kunnen geven. Maar ik vond het leuk en had de tijd en omdat ik zo'n controlfreak ben, wil ik het ook gewoon zelf goed doen. [...] COPS heeft dat wel aangegeven van je moet juist proberen niet te veel zelf [op] te pakken.” (R6-W)

Wat betreft de samenwerking tussen de uitvoerders, gaven zij aan dit positief te waarderen. Met name in de debriefing waarin een rondvraag 'tip en top' werd gedaan, werd door vrijwel elke uitvoerder uit de werkgroep aangegeven dat de samenwerking erg goed is gegaan en het als leuk hebben ervaren om met elkaar te doen. Daarbij gaf 93,8 procent van uitvoerders (N=16) die de vragenlijst hebben ingevuld aan het helemaal eens te zijn met de stelling 'de samenwerking met andere uitvoerders heb ik als goed ervaren'. Hoewel de werkgroep werd omschreven als erg betrokken dat veel in gezamenlijkheid is bedacht en besloten, reflecteert een uitvoerder dat bepaalde verantwoordelijkheden eerder belegd hadden kunnen worden bij bepaalde mensen. Hier wordt in de paragraaf over verbeterpunten verder toelichting op gegeven (paragraaf 5.3.1.4).

5.3.1.3 Werkzaamheden tijdens de voorbereiding

In deze paragraaf wordt deelvraag 2b-iii (in hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie?) onderzocht en beschreven wat redenen waren voor eventuele afwijkingen. De voorbereiding wordt behandeld aan de hand van het stroomschema uit de interventiedocumentatie (werkproces) die de uitvoerders van COPS ontvangen (Figuur 4). Eerst worden de stappen uit het stroomschema geëvalueerd, daarna worden additionele voorbereidingen beschreven die niet in de interventiedocumentatie zijn opgenomen.

Startdocumentatie

De kartrekker had van COPS de interventiedocumentatie ontvangen (bij editie Walibi betrof dit de volgende documenten: werkproces, programmahandleiding V1.0 en communicatie toolkit). De projectleider gaf aan voor deze editie beide documenten met de kartrekker te hebben gedeeld, maar dat het de bedoeling was dat de 'programmahandleiding' uiteindelijk het document 'werkproces' zou vervangen. De kartrekker vertelde dat ze voornamelijk gebruik heeft gemaakt van het document 'werkproces', aangezien de nieuwe programmahandleiding pas in een later stadium van de organisatie van de interventie werd verzonden. Toch stelde de projectleider dat de uitvoerders voldoende kennis over de nieuwe handleiding zouden moeten hebben gehad:

“De programmahandleiding is rondgestuurd toen die af was. Dus niet vanaf het begin was die er, maar iedereen heeft het wel tot zich kunnen nemen en ook wel ruim de tijd, ik denk twee maanden van tevoren of iets dergelijks. [...] We verwachten dat iedereen de programmahandleiding tot zich neemt en ook snapt wat de bedoeling is. En de doelen zijn ook wel echt vaker besproken met de werkgroep.” (R7-W)

Werven en uitnodigen deelnemers

Deelnemers zijn geworven door middel van gastlessen en online campagnes. Er zijn vier gastlessen gegeven op mbo- en hbo-opleidingen op het gebied van software development en ICT in Almere en Zwolle, ongeveer een maand voor de uitvoering. In de vragenlijst gaf een uitvoerder aan dat het contact met scholen moeilijk op gang kwam omdat *“we er geen contactpersonen hadden”*. Daarnaast benoemde een uitvoerder in de vragenlijst dat de werkgroep moeite had om mensen te vinden die de gastlessen konden verzorgen. De kartrekker had dit ook als zodanig ervaren en zegt hierover: *“Daar had ik wel eigenlijk wat meer betrokkenheid verwacht van anderen [...] De personen aan wie we hadden gevraagd van kunnen jullie gastlessen geven? Die konden uiteindelijk allemaal niet. Dus die planning was een beetje in de soep gelopen.”* De kartrekker verwachtte dat politievrijwilligers en wijkagenten hier een meer actieve rol zouden nemen, maar dit kon niet worden bewerkstelligd doordat deze personen druk waren met andere werkzaamheden op het moment dat de gastlessen daadwerkelijk werden ingepland. Uiteindelijk zijn de gastlessen verzorgd door een aantal uitvoerders uit de werkgroep, onder wie een wijkagent. Hoewel de kartrekker aangaf van tevoren *“lichte paniek”* te hebben gehad omtrent het aantal gastlessen dat lager uitviel dan beoogd, *“stroomden”* de aanmeldingen uiteindelijk binnen.

De online campagne via sociale media bestond uit berichten gericht aan jongeren. Hierin was een QR-code opgenomen die potentiële deelnemers via de LinkedIn, Instagram en Facebook van de politie en de interventie doorstuurde naar het assessment. Wijkagenten van politie Midden-Nederland hadden de berichten gedeeld op hun professionele sociale mediakanalen om hun lokale netwerk te bereiken. Naast sociale media is gebruikgemaakt van traditionele media in de vorm van – reeds beschikbare – flyers,

posters en overig materiaal op de stagemarkt van Hogeschool Utrecht (HU). In de vragenlijst gaf één van de uitvoerders aan dat:

“Ik merkte tijdens het event dat veel jongeren zich hadden aangemeld voor de interventie na een tip van hun ouders die hiervoor een advertentie via Facebook hadden gezien. Blijkbaar heeft vooral die online campagne gericht op ouders dus gewerkt om jongeren te bewegen naar de interventie te komen”.

Hoewel er een communicatie toolkit aanwezig was, is er door de werkgroep voor gekozen om de presentatie van de gastles en het materiaal voor de online campagne naar eigen inzicht te verbeteren. Een uitvoerder gaf aan dat er inhoudelijk weinig is veranderd, maar dat het vooral om de “look and feel” ging, zodat de materialen volgens de werkgroep beter aansloten bij de doelgroep en meer in overeenstemming met de huisstijl van de interventie.

Na het invullen van het assessment werden jongeren, die de minimale score voor deelname aan de interventie hebben gehaald en hun contactgegevens hebben opgegeven, uitgenodigd per e-mail door de projectleider om deel te nemen aan de interventie in Walibi (paragraaf 5.1.1.3). In deze uitnodiging werden de deelnemers opgeroepen om hun deelname te bevestigen en hun ouders en/of docenten mee te nemen naar de interventie.

Programma en draaiboek

Met de doorontwikkeling van de interventiedocumentatie is tevens een basisprogramma opgesteld dat als template fungeert voor toekomstige programma’s en draaiboeken (Bijlage 7). De werkgroep vulde tijdens diverse overleggen gezamenlijk het programma in, welke is opgenomen in het draaiboek (Tabel 14a en 14b). De projectleider benaderde enkele sprekers die in een eerdere editie van de interventie hadden bijgedragen. De PPS’er van Midden-Nederland legde contact met bedrijven uit de game- en cybersecurity-industrie uit de regio. Over de invulling van het programma gaf een uitvoerder in de vragenlijst aan: *“In eerste instantie werd er voor het benaderen van de bedrijven besloten om ons te beperken tot de regio Flevoland. Dit hebben we wel bij moeten stellen omdat we geen geschikt gamebedrijf konden vinden in die regio.”* Een uitvoerder stelde dat de overwegingen voor deze bedrijven vooral gebaseerd waren op de ligging in de regio en beschikbaarheid. Van de sprekers die al eerder een onderdeel hadden verzorgd en waren aangedragen, verwachtte de kartrekker dat zij geschikt zouden zijn als spreker.

Verder valt het op dat de werkgroep geen optionele onderdelen van het basisprogramma heeft toegevoegd aan hun programma in Walibi, zo was er geen informatiemarkt, uitwisseling¹⁸ of presentatie en hackchallenge door Defensie. Ook waren er enkele discrepanties wat betreft aansluiting van de start- en eindtijden of de duur van een onderdeel, maar de onderzoekers interpreteren het basisprogramma als een richtlijn waar het draaiboek zichtbaar op is afgestemd.

Wat betreft de inhoud van het programma hadden de ontwikkelaars van de interventie basispresentatie(s) opgesteld per programmaonderdeel in de interventiedocumentatie (programmahandleiding) om te waarborgen dat de boodschap van het onderdeel op de deelnemers overkomt. De kartrekker gaf in het interview aan deze presentaties samen met het doel van de dag aan de sprekers zijn verzonden. Ook stelde zij dat het verzenden van de informatie in haar beleving voldoende was en het niet wenselijk vond om de eventueel aangepaste presentaties te controleren:

¹⁸ De uitwisseling is gericht op het bevorderen van het gesprek over ICT en internet tussen jongeren en ouders en/of docenten.

“Je moet als kartrekker dan van tevoren die partij gaan mailen van ‘hé zou je misschien even jouw presentatie naar mij kunnen sturen, want ik wil even kijken of het wel klopt met het programma’. Ik denk niet dat je daar vrienden mee maakt. Het moet ook gewoon een leuk event zijn en je hebt al duidelijk gemaakt wat het doel is [in de e-mail]. Dus ik denk ook dat je dan gewoon vertrouwen moet geven aan die partijen, ik denk dat het anders een beetje zo’n belerend gesprek gaat worden.” (R6-W)

In de interventiedocumentatie staat over het draaiboek beschreven dat deze in ieder geval de volgende elementen dient te bevatten: rollen en taken van de vrijwilligers, tijdstippen van de onderdelen waarbij vrijwilligers betrokken zijn, hoe laat iedereen aanwezig moet zijn, contactgegevens van de vrijwilligers. Het draaiboek dat door de werkgroep is opgesteld bevatte de elementen waaraan deze moet voldoen. Allereerst werd een overzicht gegeven van de inhoud van het draaiboek met een introducerende tekst waarin stond vermeld dat de organisatie en groepsbegeleiders vanaf 8:15 werden verwacht en de briefing om 8:30 zou starten. Vervolgens is een overzicht gegeven van de uitvoerders van de werkgroep en de sprekers met hun rol of programmaonderdeel waar zij werden verwacht met hierbij hun contactgegevens. Daarna werd het dagprogramma weergegeven en de programma’s voor de groepsbegeleiders, allemaal inclusief tijdstippen. Daarnaast zijn de doelen van de programmaonderdelen opgesomd en zijn twee plattegronden toegevoegd, beide worden niet in de interventiedocumentatie gevraagd.

Gedurende het opstellen van het draaiboek kwam naar voren kwam dat onvoldoende uitvoerders beschikbaar waren om een groep deelnemers te begeleiden. Zo zegt een uitvoerder *“Groepsbegeleiders was ook nog een dingetje als je het hebt over taken beleggen van tevoren. Uiteindelijk waren we er dus achter gekomen dat we niet genoeg personen hadden die een groepje konden of wilden begeleiden”*. Aanvankelijk was de verwachting dat er voldoende personen beschikbaar zouden zijn om een groepje te begeleiden. Tijdens de voorbereidingsperiode hebben namelijk meerdere professionals die over de interventie hoorden hun bereidwilligheid uitgesproken om aan deze editie bij te dragen. Hierdoor was de organisatie in de veronderstelling dat er genoeg animo zou zijn voor het begeleiden van een groepje. Tegen de tijd dat de taken in het draaiboek werden belegd (zo’n twee weken voor de uitvoering), hadden sommige professionals geen ruimte meer in hun agenda of hadden uitvoerders al een andere rol in de uitvoering. Uiteindelijk is ervoor gekozen om enkele uitvoerders uit de werkgroep die het leuk zouden vinden de rol van groepsbegeleider te laten vervullen.

Tijd	Team 1	Team 2	Team 3
Vanaf 9:30	Inloop (zaal 1)	Inloop (zaal 1)	Inloop (zaal 1)
10:00-10:15	Opening (zaal 4)	Opening (zaal 4)	Opening (zaal 4)
10:15-11:00	Presentatie over ethisch hacken (zaal 4)	Presentatie over ethisch hacken (zaal 4)	Presentatie over ethisch hacken (zaal 4)
11:00-11:15	Voorstelrondje (zaal 4)	Voorstelrondje (zaal 4)	Voorstelrondje (zaal 4)
11:15-11:45	Cybersecurity (zaal 3)	Game-industrie (zaal 2)	Gamen politie (zaal 1)
12:00-12:30	CCT (zaal 4)	Cybersecurity (zaal 3)	Game-industrie (zaal 2)
12:30-13:00	Lunch (lounge)	Lunch (lounge)	Lunch (lounge)
13:00-13:30	Gamen politie (zaal 1)	CCT (zaal 4)	Cybersecurity (zaal 3)
13:45-14:15	Game-industrie (zaal 2)	Gamen politie (zaal 1)	CCT (zaal 4)
14:30-15:15	Challenge (zaal 1)	Challenge (zaal 1)	Challenge (zaal 1)
15:30-16:00	Prijsuitreiking + afsluiting (zaal 4)	Prijsuitreiking + afsluiting (zaal 4)	Prijsuitreiking + afsluiting (zaal 4)
16:00-18:30	Toegang Walibi	Toegang Walibi	Toegang Walibi

Tabel 14b: Draaiboek programma ouders en docenten Walibi

9:30-10:00	Inloop (zaal 1)
10:00-10:15	Opening (zaal 4)
10:15-11:00	Presentatie over ethisch hacken (zaal 4)
11:00-11:10	Voorstelronde (lounge)
11:10-11:40	Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime door de politie (lounge)
11:45-12:30	Hacken de basics (lounge)
12:30-13:00	Lunch (lounge)
13:00-13:45	Hack in the class ¹⁹ (lounge)
13:50-14:20	Tools om te praten met je kind ²⁰ (lounge)
14:30-15:15	Meekijken met challenge (zaal 1)
15:30-16:00	Prijzuitreiking + afsluiting (zaal 4)
16:00-18:00	Toegang Walibi

Locatie en andere praktische zaken

De werkgroep had gekozen voor locatie Walibi met gebruik van de congresruimte en toegang tot het pretpark gedurende twee uur na afloop van de interventie. In de documenten is opgenomen dat de locatie *aantrekkelijk* moet zijn, waarmee de bereikbaarheid en de uitstraling worden bedoeld. Walibi is gelegen te Biddinghuizen in Flevoland, wat een relatief centrale ligging van Nederland is. De locatie is echter aanzienlijk beter bereikbaar met de auto dan het openbaar vervoer. Hoewel de website van Walibi Holland met een verwijzing naar 9292.nl aangeeft dat het park bereikbaar is met buslijn 247, geeft 9292.nl enkel mogelijkheden weer met een looproute van zo'n 56 minuten lopen. Het was voor deelnemers wel mogelijk om gratis te parkeren.

Naast het beslissen over de locatie, had de werkgroep de overige praktische zaken gezamenlijk uitgevoerd. Zo was er voor de sprekers een lokaal presentje geregeld: de Flevomand. De foto's werden genomen door een uitvoerder Communicatie van de politie Midden-Nederland. De catering was georganiseerd in een aparte ruimte. Het programma van de dag was zichtbaar op twee digitale schermen in de gang tussen de ruimtes.

Een werkzaamheid die niet is opgenomen in de documenten, maar wel door de werkgroep is uitgevoerd is het samenstellen van een goodiebag. De inhoud van de canvastas van de interventie was: een koekje en T-shirt met het logo van de interventie, informatie over de opleiding HBO-ICT aan de HU, materiaal over werkenbijdepolitie, een oproep van het gamebedrijf voor CyberAgents, een folder van Senioren en Veiligheid van Ministerie J&V en een pen van het cybersecuritybedrijf. In de goodiebag was één hand-out van een opleiding te vinden, maar volgens de projectleider hadden ze hier liever meer van gehad: *“Andere scholen zijn ernaar gevraagd geloof ik, dus dat is de input van eigen scholen, je bent wel echt afhankelijk daarvan.”*

De werkgroep had met betrekking tot de praktische zaken in hun ogen verbeteringen doorgevoerd ten opzichte van wat wordt beschreven in interventiedocumentatie. Zo is in plaats van een gekleurd bandje (werkproces) en lintje (programmahandleiding), gekozen voor keycards met een naamkaartje en daarop een sticker voor de teamindeling. In de voorbereiding had de werkgroep besloten om de teamindeling van maximaal vijftien deelnemers per groep niet vooraf te maken, aangezien ze rekening hielden met

¹⁹ Dit programmaonderdeel werd in de planevaluatie 'Digitale challenge' genoemd, maar wordt in de nieuwe interventiedocumentatie 'Hack in the class' genoemd (evenals tijdens de editie in Purmerend).

²⁰ Dit programmaonderdeel wordt in de nieuwe interventiedocumentatie 'Gespreks_TOOLS' genoemd, in de rest van het rapport wordt dit aangehouden.

afzeggings en het de voorkeur had dat de groepen uit een gelijk aantal deelnemers zouden bestaan. De prijs voor de winnaars van de 'Hackchallenge'²¹ werd verzorgd door de projectleider en bestond uit drie prijzen van respectievelijk €150,-, €100,- en €50,- voor de eerste drie winnaars.

Evaluatie

De interne evaluatie, die normaliter wordt uitgevoerd na elke uitvoering van de interventie zoals omschreven in de interventiedocumentatie, is voor deze editie niet uitgevoerd door de werkgroep van de interventie. Hiervoor is gekozen met als doel de deelnemers niet te overvragen, gezien voor deze procesevaluatie ook al gevraagd is om hun mening en ervaringen.

5.3.1.4 Sterke punten en verbeterpunten voorbereiding volgens uitvoerders

Ter beantwoording van deelvraag 2b-iv (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie?) gaat deze paragraaf op basis van de vragenlijst, interviews en debriefing in op welke sterke punten en verbeterpunten uitvoerders aanmerken rondom de voorbereiding van de interventie. Allereerst worden de sterke punten beschreven, waarna de verbeterpunten worden toegelicht.

Sterke punten voorbereiding

Zowel uit de interviews als de debriefing is gebleken dat de samenwerking door de uitvoerders als prettig werd ervaren. De actieve houding en betrokkenheid van de andere uitvoerders in de werkgroep werd als bevorderend omschreven. Volgens een van de uitvoerders ontstond deze dynamiek omdat iedereen zeer gemotiveerd was en de groep niet te groot was. Een andere uitvoerder voegde hieraan toe dat uitvoerders wel voldoende ruimte moeten kunnen maken binnen hun bestaande werkzaamheden om de taken voor de interventie uit te voeren. Ook de laagdrempeligheid van het contact met de projectleider werd beschreven als waardevol, met name in situaties die niet opgenomen zijn in de handleiding. In de vragenlijst werd door een uitvoerder als sterk punt genoemd: *“Samenwerking met veel verschillende partijen, waarvan enkele dit event al vaker hebben georganiseerd, maakt de tijdsinvestering voor gemeenten behapbaar”*.

Verder zou het voordelig zijn als uitvoerders die gastlessen hebben verzorgd ook aanwezig waren gedurende de dag benoemde een uitvoerder:

“Ik heb ook heel veel jongeren zelf gezien tijdens de gastlessen dus het waren best wel wat jongeren die ik dan zag. Ik zei: hé leuk dat je er bent! Het was gewoon wat makkelijker contact leggen.” (R6-W)

Tot slot benadrukte een uitvoerder dat bij elke editie wordt gezocht naar een 'vette' locatie, en dat dat naar haar mening bij deze editie zeker is gelukt.

Verbeterpunten voorbereiding

Allereerst werd door uitvoerders benoemd dat het contact met scholen over het inplannen van de gastlessen meer prioriteit had moeten krijgen tijdens de voorbereiding. Dit verbeterpunt van de werving werd zowel in de interviews, de vragenlijst als de debriefing aangegeven. Hierover zegt een uitvoerder:

²¹ In de planevaluatie en procesevaluatie van de editie in Purmerend werd dit onderdeel 'Digitale challenge genoemd'. 'Hackchallenge' is de bewoording die overeenkomt met de meest recente interventiedocumentatie.

“Men denkt heel vaak: we moeten als eerste de locatie, of we moeten als eerste een programma. Maar eigenlijk hebben de gastlessen het meest prioriteit, want dat loopt altijd sneller vast. Je vindt altijd wel iemand die over cybersecurity wil praten of iemand die over game-industrie wil praten. Maar ja, vind maar eens de jongeren.” (R7-W)

Ten tweede werd door uitvoerders in de vragenlijst genoemd dat het bereik van de doelgroep een verbetering zou kunnen zijn (zie paragraaf 5.1 over bereik). Zo gaf één van hen aan: *“Tijdens deze editie hebben wij ons gefocust op de ICT-opleidingen. Toch denk ik dat er op het middelbaar onderwijs bijvoorbeeld ook geschikte kandidaten rondlopen. Hier is nu (nog) geen zicht op”*. Een andere uitvoerder gaf in de vragenlijst aan dat het vergroten van diversiteit en inclusie van de doelgroep een verbeterpunt kan zijn:

“Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat de doelgroep van de interventie divers en inclusief is, zodat alle jongeren gelijke kansen hebben om deel te nemen. Er kan bijvoorbeeld worden gewerkt aan het bereiken van een breder scala aan achtergronden, geslachten en sociaaleconomische statussen.”

Ten derde benoemde een uitvoerder dat bepaalde taken eerder bij specifieke personen neergelegd hadden moeten worden, rondom bijvoorbeeld de gastlessen, de groepsbegeleiders en de praktische zaken op de dag zelf: *“We hadden gewoon vanaf het begin duidelijke afspraken moeten maken, gewoon wat van tevoren duidelijker taken bij iemand moeten neerleggen, zodat iedereen daar van tevoren op de hoogte was en er rekening mee kon houden.”*

Een vierde verbeterpunt dat door uitvoerders werd genoemd was de manier waarop de interventie naar buiten gepresenteerd werd (ofwel hoe zij “geframed” werd) expliciet op te nemen als onderdeel in de voorbereiding. Aanleiding hiervoor is dat een uitvoerder bij externe partijen op weerstand stuitte: *“Zo van dat is wel gevaarlijk, want wat als mensen dan denken dat wij ze bestempelen als risicjongeren of als potentiële criminelen?”* Ook heeft deze uitvoerder binnen de werkgroep het framen van de interventie met risicjongeren als knelpunt ervaren:

“In het begin dacht ik bijna van, als je het zelf zo negatief ziet dat je hoeft niet mee te doen. [...] Misschien dat dat dan inderdaad een goede rol voor COPS is, zodra de werkgroep bekend is om dat wel even met elkaar te delen [...] Dat je daar het gesprek met elkaar ook over voert.” (R6-W)

Ten vijfde gaf de projectleider aan dat het de werving mogelijk ten goede was komen als er een groter netwerk kon worden bereikt door het betrekken van meer partners naast de politie en de gemeente, zoals samenwerkingsverbanden of veiligheidsnetwerken. In ditzelfde kader zou het volgens deze uitvoerder ook kunnen zorgen voor meer budgetruimte, waardoor eventueel een extra online campagne kan worden uitgezet.

5.3.2 Uitvoering interventie Walibi

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2c (hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders is ervaren?). Eerst wordt ingegaan op betrokken partijen bij de uitvoering en hun rol hierin (paragraaf 5.3.2.1). Ook beschrijft deze paragraaf in hoeverre uitvoerders zich uitgerust voelden voor de uitvoering van deze editie (paragraaf 5.3.2.2). Vervolgens wordt ingegaan op de mate waarin het programma werd uitgevoerd zoals beschreven (de programma-integriteit), waarbij aandacht zal worden

besteed aan zowel organisatorische aspecten als (het verloop van) de programmaonderdelen (paragraaf 5.3.2.3). Verder wordt ingegaan op het contact tussen deelnemers onderling en tussen uitvoerders en deelnemers (paragraaf 5.3.2.4). Tot slot worden de sterke punten en verbeterpunten vanuit de uitvoerders beschreven (paragraaf 5.3.2.5). Deze paragraaf is gebaseerd op observaties van de onderzoekers gedurende de dag zelf, vragenlijsten ingevuld door deelnemers, de vragenlijst die is afgenomen onder uitvoerders, aangevuld met informatie uit twee interviews met uitvoerders. Ter beantwoording van de deelvraag worden in deze paragraaf resultaten van de vragenlijst onder uitvoerders, interviews (N=2) en observaties van de onderzoekers gebruikt.

5.3.2.1 Betrokken partijen

In deze paragraaf wordt deelvraag 2c-i (welke partijen waren betrokken bij de uitvoering van de interventie en wat was hierbij hun rol?) onderzocht aan de hand van de interviews, de debriefing en de vragenlijst.

De partijen die bij de voorbereiding betrokken waren, de politie en gemeenten, hadden ook een rol tijdens de uitvoering. Hiernaast waren gedurende de uitvoering professionals aanwezig die de programmaonderdelen verzorgden. Zij zijn werkzaam bij organisaties gericht op cybersecurity, entertainment op evenementen of deel van een specialistisch cybercrimeteam van de politie. Ook was een ervaringsdeskundige ouder aanwezig als spreker. Daarbij waren extra collega's van de politie gevraagd om de groepen te begeleiden op de dag zelf.

De rollen van de uitvoerders zijn beschreven in het draaiboek. De kartrekker had een briefing gegeven voorafgaand aan de opening van de dag voor de uitvoerders in de werkgroep. Twee van hen hadden een groepje begeleid, de overige uitvoerders hadden een organisatorische rol, die minder specifiek was omschreven, zoals; flexibel inzetbaar of organisatie. De overige uitvoerders hadden de rol als spreker of verzorger van een programmaonderdeel, wat eveneens was opgenomen in het draaiboek. Het contact en de afspraken met sprekers is veelal per e-mail verlopen, gaf een uitvoerder aan in het interview. Hoe de uitvoerders de samenwerking hebben ervaren is besproken in paragraaf 5.3.1.2.

5.3.2.2 Beschikking over tijd, materialen en vaardigheden

In deze paragraaf wordt ingegaan op deelvraag 2c-ii (in hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie?) en bespreekt de mate waarin uitvoerders zich toegerust voelden om hun taken in de uitvoering van editie Walibi te volbrengen. In Tabel 15 zijn de gemiddelde scores van de uitvoerders op verschillende stellingen op een schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens) weergegeven. Het valt op dat de uitvoerders het meest positief waren over de voldoende en duidelijke instructie die ze hebben ontvangen (gem. 5.00). Ook zijn zowel het draaiboek als de programmahandleiding als zeer duidelijk ervaren (gem. 4.93). Gemiddeld waren de uitvoerders helemaal eens met de stelling dat ze het vertrouwen hadden om hun taken goed uit te kunnen voeren (gem. 4.94).

Specifiek met betrekking tot de (pedagogische) vaardigheden van uitvoerders, waren uitvoerders het gemiddeld eens met stellingen over het beschikken van voldoende vaardigheden om groepsprocessen (gem. 4.25) en ongewenst gedrag (gem. 4.17) bij te sturen. Vier van de zestien uitvoerders hebben aangegeven dat deze stellingen niet op hen van toepassing waren. Bijna alle uitvoerders die deze stellingen hebben beantwoord (N=12), waren het (helemaal) eens met deze stellingen. Wel waren de uitvoerders het gemiddeld eens noch oneens met de stelling over het beschikken van voldoende training/opleiding in het omgaan met risicojongeren (gem. 3.20, N=10). Zes uitvoerders hadden aangegeven dat deze stelling niet op hen van toepassing was.

Ook kwam in een interview naar voren dat de projectleider deze editie als “de meest relaxte keer ooit” heeft ervaren door de inzet van de werkgroep. Zo stond alle communicatie rondom de voorbereiding klaar in de toolkit die ze van COPS heeft ontvangen. Ook de projectleider benoemde dit expliciet: “Doordat er dan gewoon duidelijkheid is over wat er gaat gebeuren, dat het hele programma staat, dat we het draaiboek bijvoorbeeld al twee keer hebben gebruikt, zorgt dat je op een gegeven moment weet dat het gewoon werkt”. Toch ervaarde de kartrekker de instructie in de documenten over praktische zaken als beperkt, aangezien in de voorbereiding er veel geregeld moest worden rondom de ontvangst (keycards, naamkaartjes en teamindeling) en de afronding (goodiebags, T-shirts en entreekaarten). Een andere uitvoerder heeft dit ook ervaren en beschreef dit in de vragenlijst:

“Op de dag zelf ging de tijd voordat de jongeren er waren ineens erg snel. Hierdoor stonden we voor mijn gevoel nog niet klaar toen de eerste jongeren arriveerden om 9:30. (Naamkaartjes lagen nog niet klaar). Hier hebben we snel en flexibel mee om kunnen gaan, maar zorgde wel voor een rommelige start.”

Tabel 15: Antwoorden van uitvoerders (N=16) op stellingen (schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens))

Stelling	N	Gem.	SD
Ik had vertrouwen dat ik mijn taken goed zou kunnen uitvoeren	16	4.94	0.25
Ik beschikte over voldoende materiaal om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	16	4.81	0.54
Ik heb voldoende en duidelijke instructies ontvangen zodat ik mijn taken goed kon uitvoeren	15	5.00	0.00
De programmahandleiding bood voldoende houvast voor de uitvoering	15	4.93	0.26
Het draaiboek was voldoende duidelijk voor de uitvoering	15	4.93	0.26
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen voorbereiden	16	4.69	0.60
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	16	4.56	0.73
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om groepsprocessen bij te sturen	12	4.25	0.87
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om ongewenst gedrag bij te sturen	12	4.17	0.84
Ik ben getraind/opgeleid in het omgaan met risicojongeren	10	3.20	1.14

5.3.2.3 Programma-integriteit

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iii (in hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie? Wat waren redenen voor eventuele afwijkingen?) komt in deze paragraaf aan bod in hoeverre het programma tijdens de editie van de interventie op 13 mei 2023 werd uitgevoerd zoals beoogd. Op basis van observaties van de onderzoekers gedurende de dag, interviews met uitvoerders en de vragenlijst onder uitvoerders wordt de uitvoering in de praktijk afgezet tegen de uitvoering volgens de interventiedocumentatie (programmahandleiding V1.0). Allereerst zullen de organisatorische aspecten

met de uitvoering van de praktische zaken en het draaiboek beschreven, waarna de programmaonderdelen per doelgroep worden besproken.

Organisatorische aspecten

Praktische zaken

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de groepen maximaal uit vijftien deelnemers kunnen bestaan, waardoor deze bij editie drie groepen jongeren en één groep ouders gevormd waren. Daarnaast staat beschreven dat bij het regelen van de locatie rekening moet worden gehouden met de *ruimtes, apparatuur en aantrekkelijkheid*. Onder 'locatie en andere praktische zaken' is de bereikbaarheid in het kader van aantrekkelijkheid besproken.

In overeenstemming met de bleek uit de observaties dat in de congresruimte voldoende ruimtes aanwezig waren voor de verschillende workshops. De indeling was ontworpen zodat de ouders hun onderdelen in dezelfde ruimte volgden en de jongeren na elke sessie moesten verplaatsen naar een andere ruimte. In tegenstelling tot de interventiedocumentatie dat de ruimte over een podium zou beschikken, was dat niet het geval op deze locatie. Wat betreft apparatuur was er in de congresruimte wel materiaal voor presentaties beschikbaar. De apparatuur voor het gamen werd verzorgd door een extern bedrijf en de laptops voor de 'Hackchallenge' zijn door deelnemers zelf meegenomen. Een enkeling had deze niet bij zich, maar kon een laptop lenen. Volgens de interventiedocumentatie zou de locatie een hightech-uitstraling moeten hebben en aantrekkelijk moeten zijn voor de doelgroep. De congresruimte had van zichzelf geen hightech-uitstraling zoals beoogd, maar is door de gameapparatuur in de foyer wel zo aangekleed. Verder leek de locatie aantrekkelijk voor de deelnemers vanwege de mogelijkheid om na de interventie nog het pretpark in te gaan. De goodiebag werd samen met de toegangskarten voor het pretpark uitgedeeld aan het eind van de dag. Als onderdeel van de goodiebag wilde de organisatie dat de deelnemers een shirt in de juiste maat zou krijgen. Het in de praktijk uitdelen van drie dingen (goodiebag, shirt en toegangkaart) zorgde volgens een uitvoerder voor een rommelige situatie die hierover zegt: *"Zorg vooral dat je alles voorbereid hebt, vooraf aan de dag."*

Uitvoering draaiboek

In de praktijk zijn de start- en eindtijden van het draaiboek strak nageleefd, waar de groepsbegeleiders een belangrijke rol in hebben gespeeld (Tabel 13a en 13b). Een grote uitdaging voor de organisatie en het programma van de interventie in Walibi was de afzegging van de 'Presentatie over werken in de game-industrie' door een bedrijf in de game-industrie de avond voor de uitvoering. De werkgroep had besloten om het gehele programma daardoor een half uur eerder te beëindigen. De kartrekker gaf aan dat dit in hun ogen de beste oplossing was, zodat de rest van het programma en de partijen er zo min mogelijk onder zouden leiden en de deelnemers eerder naar het attractiepark konden. Aangezien er geen sprake was van uitval van een programmaonderdeel bij de ouders en/of docenten, sloten zij pas aan het eind van de 'Hackchallenge' aan en hebben ze korter dan het programma beoogd aanwezig kunnen zijn.

Daarnaast is door de werkgroep een toevoeging gedaan aan het programma van Walibi, namelijk: de Hacker_Escape (hierna: 'Digibus'). Deze escaperoom van een ICT- en bedrijfsconsultancy organisatie is een bedrijfswagen waarin drie personen een escaperoom met spellen gericht op cybersecurity doen. De projectleider gaf aan dat het idee voor het toevoegen van dit programmaonderdeel ontstond nadat dit initiatief werd gezien tijdens een andere editie van de interventie (welke niet in deze evaluatie is opgenomen). Aangezien de 'Digibus' geen vast onderdeel is, is deze niet opgenomen in het draaiboek.

Tijdens de opening werd gecommuniceerd dat het voor jongeren mogelijk is om de 'Digibus' te doen tijdens het 'Gamen met de politie', de pauze of als zij een ander programmaonderdeel wilden overslaan. Aangezien er dus geen sprake was van een vaste plek in het programma merkten de onderzoekers op dat ouders bijvoorbeeld in de pauze begonnen, maar daardoor later bij een onderdeel aansloten. Daarentegen gaf de projectleider in het interview aan dat: *"Het is niet echt de bedoeling dat als jongeren bijvoorbeeld geen zin hebben in de presentatie dat ze dan daarin kunnen"*. Over de dag verspreid hebben meerdere twee- of drietallen de escaperoom in de 'Digibus' gespeeld. Slechts één team van twee personen heeft de escape gehaald, dit waren ouders.

Programmaonderdelen

In deze paragraaf wordt besproken in hoeverre de programmaonderdelen in de praktijk zijn uitgevoerd zoals beoogd. Eerst wordt ingegaan op de gezamenlijke onderdelen, waarna respectievelijk het programma gericht op jongeren en het programma gericht op ouders en docenten wordt beschreven.

Gezamenlijke onderdelen

Welkomstwoord

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het welkomstwoord bedoeld is om het doel en de opbouw van de dag op de deelnemers over te brengen, zodat zij gemotiveerd zijn om actief deel te nemen. Door te benadrukken wat het belang van ICT-talent voor de samenleving is, zouden jongeren zodoende erkenning voor hun digitale vaardigheden ervaren. Volgens de beschrijving dient het welkomstwoord te worden verzorgd door iemand van de gemeente, een lokaal ICT-bedrijf of de lokale politie.

In de praktijk verzorgde de kartrekker zelf het welkomstwoord en benoemde hierin dat ICT-talent voor de samenleving van belang is en legt uit wat de deelnemers van de interventie kunnen verwachten qua programma. Ze benoemde dat de 'Presentatie over werken in de game-industrie' is vervallen en dat er een digitale escaperoom beschikbaar is gedurende de dag. Tot slot wakkerde ze het enthousiasme aan door twee keer te vragen of de deelnemers er zin in hebben, waarop de groep uiteindelijk gezamenlijk 'ja' zegt. Onderwerpen die niet expliciet zijn besproken zijn: de kansen, uitdagingen en gevaren van internet, sociale media en ICT.

Presentatie over ethisch hacken

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de ethisch hacker de deelnemers inzicht geeft in online grenzen, waardoor ze zich bewust zouden worden van zowel negatieve consequenties die illegaal hacken met zich mee kan brengen als de kansen die ethisch hacken biedt. Specifiek voor ouders en docenten is het doel dat zij een beeld hebben van cybercriminaliteit. In de toelichting staan inhoudelijke onderdelen beschreven die in de presentatie aan bod dienen te komen: uitleg over verschillende vormen van cybercriminaliteit, toelichten van dilemma's van ethische hackers, uitleg over de Coordinated Vulnerability Disclosure en Responsible Disclosure in combinatie met het aantonen van kwetsbaarheden in systemen, demonstreren van een live hack en het toelichten van algemeen geldende basisregels. De vorm van de presentatie dient een interactieve opzet te hebben waarbij de spreker rekening houdt met het kennisniveau van de deelnemers en dit controleert.

Tijdens de presentatie observeerden de onderzoekers meerdere ethische dilemma's waar de ethisch hacker in zijn functie mee te maken heeft gehad en hoe hij daarmee om is gegaan. In dit kader benoemde hij de CVD als richtlijn en de juiste gedragsregels om in de digitale wereld te opereren, zoals:

“If you don’t own it, don’t pown it”. Ook demonstreerde de ethisch hacker een live hack met een fysieke kluis met behulp van een Flipper Zero. Samen met een politieagent liet de ethisch hacker zien hoe het alarmsysteem van de kluis kon worden opgeheven en vertelde hij wat voor verschillende *hacks* je met de gadget kan doen. Slechts enkele deelnemers gaven aan bekend te zijn met deze gadget. Verder werd benoemd hoe gemakkelijk je online een grens over kan gaan, hoe lastig het soms is om weer uit de *‘dark side’* te komen en welke negatieve consequenties daaraan verbonden kunnen zijn. De ethisch hacker deed een oproep om altijd eerlijk te zijn en het gesprek aan te gaan met mensen die je vertrouwt: *“Praat erover.”* Tot slot deed hij een beroep op de verantwoordelijkheid van de technische vaardigheden van de deelnemers: *“Het is aan ons om vragen te blijven stellen over veiligheid tot ze iets veranderen.”*

De ethisch hacker maakte gebruik van zakjes snoep als een deelnemer een vraag stelde, waardoor hij interactie stimuleerde. Ook checkte hij zo nu en dan of digitale termen bij de deelnemers bekend waren. Samengenomen zijn de onderdelen uit de interventiedocumentatie voldoende aan bod gekomen tijdens de presentatie. Daarbij werden er veel vragen gesteld door jongeren, waardoor de presentatie als interactief kan worden aangemerkt. Wel viel het op dat de ethisch hacker zich voornamelijk richtte op de jongeren en veel digitale termen gebruikte die voor ouders niet altijd bekend waren, waardoor de onderzoekers zich afvroegen of de presentatie voldoende aansloot bij het kennisniveau van de ouders en docenten. Hierdoor is het mogelijk dat de onderwerpen in beperkte mate zijn overgekomen op deze doelgroep.

Hackchallenge

Volgens de interventiedocumentatie is de *‘Hackchallenge’* gericht op zowel jongeren als ouders en docenten met voor beide groepen een apart doel. Ten aanzien van de jongeren is het de bedoeling dat zij middels deze challenge worden gemotiveerd om hun digitale skills op een legale manier in te zetten en te verbeteren. De challenge dient op een positieve en legale wijze jongeren op het gebied van ICT uit te dagen om hun skills op een legale manier in te zetten en te verbeteren. De groepsbegeleiders bewaken dat de deelnemers zo veel mogelijk succeservaringen opdoen door het geven van positieve feedback en hun vertrouwen in eigen kunnen wordt vergroot. Tot slot dient er een prijsuitreiking te zijn voor de winnaar(s). Wat betreft ouders en docenten is het de bedoeling dat zij middels deze challenge een beeld zouden krijgen van de onlineactiviteiten en het kennis- en vaardigheidsniveau van (hun) kinderen. In de beschrijving staat dat de meerwaarde voor hen in het ervaren wat jongeren dagelijks doen en het gesprek hierover gemakkelijker kunnen voeren.

Aangezien bij het programma gericht op jongeren een onderdeel is uitgevallen, zijn zij eerder begonnen aan de *‘Hackchallenge’* dan aanvankelijk volgens het programma is bedoeld. Hierdoor konden ouders alleen het laatste kwartier van de *‘Hackchallenge’* aanwezig zijn, in plaats van de volledige sessie. De ethisch hacker die het programmaonderdeel leidde gaf expliciet aan dat het onderdeel alleen voor deelnemende jongeren is, terwijl in de interventiedocumentatie is opgenomen dat ouders en docenten gestimuleerd dienen te worden om mee te doen aan de challenge. Alle jongeren gingen enthousiast aan de slag zodra de eerste opdracht was gegeven. Voor de deelnemers was het mogelijk om drie geldprijzen te winnen, namelijk €150 voor de winnaar, €100 voor de tweede plaats en €50 voor degene die als derde de opdracht wist te voltooien. De ethisch hacker en twee groepsbegeleiders liepen rond om bij de deelnemers te kijken hoe het ging, of ze de opdrachten zelfstandig uitvoerden, waar hulp nodig was. Ook gaven ze complimenten aan de deelnemers. Daarbij benoemde de ethisch hacker dat er veel meer van dit soort challenges zijn om je skills uit te dagen. Het viel de onderzoekers op dat elke deelnemer serieus aan de slag ging en er veel vragen werden gesteld. Aan het eind van dit programmaonderdeel had niet elke

deelnemer de opdrachten af kunnen krijgen. Hoewel de ouders enkel vanaf de zijlijn hebben toegekeken is dit programmaonderdeel voor de jongeren verlopen zoals de interventiedocumentatie hebben beoogd.

Programma gericht op jongeren

Gamen met de politie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het de bedoeling is dat jongeren weten hoe ze zowel bij het gamen als in de online wereld keuzes kunnen maken die rekening houden met anderen. Bij de toelichting staat vermeld dat politiemedewerkers tijdens het spelen van videogames het gesprek met jongeren aangaan over de drang om je in de online wereld te bewijzen en de invloed van groepsdruk en hen hierover van tips voorzien. Daarnaast dienen de politiemedewerkers de jongeren erkenning voor hun talent te geven. De games die beschikbaar zijn, behoren op dat moment populair, herkenbaar en aantrekkelijk te zijn voor deelnemers. Afhankelijk van het aantal deelnemers wordt verwacht dat tenminste drie politiemedewerkers aanwezig zijn per vijftien deelnemers. Daarbij staat beschreven dat de benodigde technische faciliteiten minimaal tien game pc's en optioneel F1-simulatoren en Playstations.

In de ruimte waar het onderdeel 'Gamen met de politie' werd verzorgd, waren meer dan tien game pc's aanwezig (waarop o.a. Fortnite, Call of Duty: Black Ops en Counter-Strike Global Offensive werd gespeeld), drie F1 simulatoren en PlayStations (waarop Gran Turismo werd gespeeld). Hoewel de aantallen van de game-apparatuur overeenkomen met de interventiedocumentatie, was tijdens de eerste ronde 'Gamen met de politie' slechts één politieagent aanwezig ten opzichte van elf deelnemers. De politieagent heeft gedurende dit onderdeel met twee deelnemers uit de groep op de Playstation gespeeld. De onderzoekers hebben geen gesprekken over drang om je in de online wereld te bewijzen waargenomen tijdens dit onderdeel, zoals beschreven in de interventiedocumentatie. Wel gaf de groepsbegeleider de deelnemers complimenten bij het racen in een F1-simulator, zoals beschreven in de interventiedocumentatie. Een uitvoerder gaf in het interview aan dat een politieagent uit de werkgroep nog collega's van dienst heeft gebeld, zodat meer agenten aanwezig konden zijn bij de tweede ronde van dit programmaonderdeel.

Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' erop gericht is deelnemers te informeren over hoe zij op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze deze skills op een legale en positieve manier kunnen inzetten. Deelnemers zouden zich zodoende bewust worden van de schade die cybercriminaliteit kan aanrichten. Vervolgens staat in de toelichting beschreven dat de presentatie in ieder geval in moet gaan op de volgende vier punten: eigen werkervaring en werkzaamheden in de cybersecurity-industrie, gevolgen van cybercriminaliteit (o.a. emotionele schade), positieve alternatieven en carrièremogelijkheden. Deze presentatie werd verzorgd door een werknemer in de functie van Sociaal Psycholoog werkzaam bij een onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met fraude, integriteit en security. In de praktijk vertelde de spreker enthousiast over haar functie en dat ze met toestemming van de klant mag uitzoeken waar kwetsbaarheden zitten, die zonder de toestemming mogelijk verboden zijn. Hoewel ze meer een sociale achtergrond heeft en aangaf dat ze niet te veel op de technische details kon ingaan, gebruikte ze een aantal digitale termen zoals *spoofen* die de deelnemers leken te kennen. In haar presentatie liet ze een filmpje van *voice-phising* zien om de deelnemers te laten zien wat de schade van deze kwetsbaarheid kan zijn en het belang van werken bij het onderzoeksinstituut om je daarmee bezig te houden. Uit het publiek kwam

de vraag of het mogelijk is om stage te lopen bij het bedrijf, maar dit bleek niet mogelijk vanwege veiligheidseisen die worden gesteld om met de gevoelige informatie om te gaan.

Volgens de onderzoekers lag de nadruk van de presentatie op de mogelijkheden om te werken bij het onderzoeksinstituut en dus de legale manier voor deelnemers om met hun skills aan de slag te gaan. Het aspect van de schade van cybercriminaliteit werd door het voorbeeld van *voice-phishing* aangeraakt, maar kwam verder minder expliciet aan bod. Daarnaast is er in de laatste tien minuten geen gebruik gemaakt van stellingen, zoals omschreven in de interventiedocumentatie, maar heeft de spreker de vragen van de deelnemers beantwoord.

Presentatie over grenzen van de wet

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de presentatie vanuit de politie gericht is op kennisdeling van wat wel en niet is toegestaan volgens de wet op het gebied van cyber, waardoor deelnemers zodoende in zouden zien wat de gevolgen van het plegen van cybercriminaliteit zijn en zij bewust zouden worden over welke sporen zij online achterlaten. Daarnaast staat in de toelichting beschreven dat de inhoud dient te bestaan uit: politiebevoegdheden, strafrecht, opsporing, gevolgen van cybercriminaliteit en carrièremogelijkheden bij de politie. Het is de bedoeling dat de presentatie de volgende onderdelen zou moeten bevatten: informatie, groepsdiscussie en enkele kleine opdrachten.

De presentatie vanuit de politie werd verzorgd door twee politieagenten, vanuit COPS en het cybercrimeteam (CCT) van de eenheid. Tijdens de presentatie gingen de agenten in op verschillende vormen van preventie waar zij zich vanuit hun functie mee bezig houden. Daarnaast vertelden ze over cybercriminaliteit en de gevolgen ervan door middel van voorbeelden van bekende cybercriminelen die de doelgroep zouden kunnen aanspreken. Ook speelden ze een filmpje af over werken bij de politie, waardoor de carrièremogelijkheden zijn behandeld. Er was aan het begin geen duidelijk doel van de presentatie en de structuur van het verhaal was voor de onderzoekers niet altijd helder. De onderwerpen van het strafrecht, politiebevoegdheden en opsporing lijken beperkt naar voren te zijn gekomen. Na de presentatie was er ruimte voor vragen, maar er zijn geen quizvragen of kleine opdrachten met de groep behandeld zoals in de handleiding is opgenomen.

Presentatie game-industrie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het doel van deze presentatie is dat: *Deelnemers weten hoe zij op een legale manier aan hun digitale skills kunnen werken en hoe ze deze skills op een legale en positieve manier kunnen inzetten.* Verder staat in de toelichting opgenomen dat de volgende thema's vanuit de basispresentatie dienen te worden behandeld: eigen werkervaring en werkzaamheden in de game-industrie, positieve alternatieven, carrièremogelijkheden.

In de praktijk is dit onderdeel niet uitgevoerd tijdens de Walibi-editie van de interventie. De organisatie die dit onderdeel zou verzorgen heeft de avond voor de interventie afgezegd. De werkgroep heeft ervoor gekozen om het programma voor jongeren in te korten en hen eerder toegang tot het pretpark te geven.

Programma gericht op ouders en docenten

Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (politie)

In de interventiedocumentatie is beschreven dat het de bedoeling is dat ouders en docenten door de presentatie een beeld krijgen van wat cybercriminaliteit inhoudt. Onderwerpen die hierbij aan bod dienen

te komen zijn; wat volgens de wet is verboden en toegestaan en wat de politie doet aan het voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime. Zodoende zouden ouders beter in staan zijn om toezicht te houden op de activiteiten van (hun) kinderen of leerlingen. Na de presentatie van een politiemedewerker moet ruimte zijn voor vragen vanuit de deelnemers. Als vereiste is opgenomen dat de spreker voldoende kennis heeft op het gebied van de strafbaarheid van cyberdelicten en in staat is om dit over te brengen.

De presentatie werd verzorgd door een digitaal rechercheur en een wijkagent. Bij aanvang van deze presentatie was niet duidelijk om welke presentatie het ging. Zo kwam de titel niet overeen met die uit het programma en was niet duidelijk wat het doel van de sessie was. Dit werd niet benoemd en stond niet beschreven op de slides. Er kwamen in de presentatie verschillende onderwerpen aan bod zoals de rol van de politie online, de functie van de (digitaal) wijkagent, hoe gemakkelijk het is om een DDoS-aanval uit te voeren en wat het fenomeen geldezel inhoudt. Vervolgens werd met behulp van een Mentimeter²² een kennistest onder de ouders en docenten afgenomen. Het is de onderzoekers niet bekend welk doel werd beoogd met deze kennistest, aangezien het niet overeenkomst met de beschrijving van het onderdeel in de interventiedocumentatie.

De wijkagent vertelde achteraf aan de onderzoekers dat hij pas op een later moment bij dit programmaonderdeel betrokken is. De reden hiervoor was dat er iemand in politie-uniform aanwezig moest zijn. Deze wijkagent gaf echter aan dat hij de digitale termen van de presentatie niet volledig kende omdat aanvankelijk niet gepland was dat hij deze presentatie aanwezig zou zijn. Het is dan ook de vraag of hij de juiste kennis op de ouders en docenten kan overbrengen.

Hacken de basics

Volgens de interventiedocumentatie is het de bedoeling dat ouders en docenten door dit onderdeel meer kennis hebben over (ethisch) hacken, waardoor hun begrip over online gedrag van jongeren toeneemt. Zodoende wordt verondersteld dat zij beter in staat zullen zijn om met (hun) kind of leerling in gesprek te gaan. Ook worden kansen en risico's van gedrag online toegelicht. Zodoende zouden ouders en docenten het belangrijk vinden om gesprekken te voeren en afspraken te maken met jongeren over online gedrag. Inhoudelijk dient te worden behandeld wat hacken inhoudt en wat positieve en negatieve kanten en effecten van hacken zijn. De vorm van dit onderdeel is een interactieve presentatie ondersteund door PowerPoint met ruimte voor vragen en groepsdiscussie aan de hand van stellingen.

In de presentatie werd ingegaan op de risico's en kansen van online gedrag, vormen van cybercriminaliteit en (ethisch) hacken. De ervaringsdeskundige legde uit wat op grond van de Coordinated Vulnerability Disclosure (CVD) en aan de hand van herkenbare voorbeelden wat online wel en niet mag. Ook lichtte ze de kansen van hacken toe, zoals de mogelijkheid om door middel van gaming als beroep veel geld te verdienen, de kans om een vreemde taal te leren en het ontwikkelen van creativiteit. Wel dient benoemd te worden dat de presentatie inhoudelijk niet geheel klopte. Zo besprak de presentator 'vormen van hacking', waarbij DDoS, WhatsAppfraude, ransomware en phishing als vormen van hacking werden genoemd. Hoewel dit vormen van online criminaliteit zijn, betreft dit geen hacking.

Hack in the class (challenge)

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het de bedoeling is dat ouders en docenten meer een beeld hebben van online activiteiten van (hun) kinderen. Door het uitvoeren van een digitale

²² Mentimeter is een online tool die ingezet kan worden tijdens presentaties om interactie met het publiek te stimuleren. Deelnemers kunnen antwoord geven op bijvoorbeeld een poll of vraag wat vervolgens zichtbaar wordt op het beeld van de presentatie.

vaardigheidstest ('Hack in the class') zij ervaren wat hun kinderen of leerlingen dagelijks doen, waardoor het makkelijk zou zijn om het gesprek hierover aan te aan. Indien opdrachten te moeilijk zijn, worden deelnemers ondersteund zodat zo veel mogelijk succeservaring wordt opgedaan. Het laatste deel van dit programmaonderdeel is gericht op de nabespreking, waarin uitleg wordt gegeven over mechanismen waardoor jongeren veel tijd achter een scherm doorbrengen. Ook wordt verteld wat de meerwaarde van hack challenges voor jongeren, zoals prijzen, respect en ervaring voor een ICT-carrière. Naast een PowerPointpresentatie zijn voor dit onderdeel laptops nodig voor de deelnemers (1 p.p.).

Deze challenge werd georganiseerd door twee medewerkers van de politie. Zij vertelden over hoe jongeren in criminaliteit kunnen belanden en over hoe hacken werkt. Hoewel de interventiedocumentatie voorschrijven dat de ouders en docenten zelf met de challenge aan de slag dienen te gaan, demonstreerden de presentatoren een groot deel van de challenge door het uitvallen van de stroom. Ondanks dat veel ouders niet zelf aan de challenge deelnamen, deden zij wel actief mee tijdens de klassikale demonstratie. Het is echter een vraag voor toekomstig onderzoek of de doelstellingen van dit programmaonderdeel kunnen worden bereikt met een klassikale demonstratie, in plaats van de beoogde challenge. Toen halverwege dit programmaonderdeel de stroom uitviel wegens kortsluiting in een haspel, ontstond een gesprek over hacken.

Gespreks_TOOLS

Volgens de interventiedocumentatie is het onderdeel erop gericht dat ouders en docenten in gesprek kunnen gaan met hun kind of leerling over online gedrag. Inhoudelijk dient het praten met pubers over online gedrag centraal te staan. Daarbij wordt besproken hoe 'rode vlaggen' kunnen worden herkend en wat ouders en docenten vervolgens kunnen doen. De spreker van dit onderdeel dient een ervaringsdeskundige ouder of docent te zijn die gebruik maakt van een PowerPoint.

Ook deze presentatie werd gegeven door de eerdergenoemde ervaringsdeskundige. Zij vertelde over situaties die herkenbaar kunnen zijn voor de aanwezige ouders en docenten en gaf tips om het gesprek te voeren met jongeren over de online wereld. De nadruk van dit onderdeel lag vooral op het vinden van verbinding door interesse te tonen en het uitspreken van waardering op een manier die aansluit bij de belevingswereld van de jongeren. Ook werden verschillende gratis trainingen en *serious games* genoemd als opties voor ouders om meer over de online wereld te weten te komen. De herkenning van rode vlaggen en hoe hierbij kan worden gehandeld is beperkt aan bod gekomen.

5.3.2.4 Groepsprocessen en interacties

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iv (welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden?) gaat deze paragraaf in op groepsprocessen en interacties volgens uitvoerders en geobserveerd door onderzoekers. Allereerst wordt ingegaan op groepsprocessen tussen deelnemers onderling – positief al dan niet negatief – gedurende de uitvoering van Walibi. Daarna wordt de interactie tussen deelnemers en uitvoerders beschreven. Tot slot wordt de interactie na afloop van de interventie besproken onder 'nazorg'. Voor deze paragraaf zijn de uitvoerders in zowel de interviews als in de vragenlijst gevraagd naar de waargenomen positieve en negatieve groepsprocessen en het contact tussen deelnemers en uitvoerders. Dit wordt aangevuld door de observaties van de onderzoekers.

Groepsprocessen

Deze deelparagraaf gaat in op de vraag welke groepsprocessen tussen deelnemers door uitvoerders zijn waargenomen. In de interventiedocumentatie²³ staat dat gewerkt dient te worden met kleine groepen (maximaal vijftien deelnemers) en een oplettende groepsleider om te voorkomen dat jongeren op een negatieve manier worden beïnvloed door anderen. Wel bevatte deze nieuwe handleiding een aantal vragen voor de groepsbegeleider om het gesprek in de groep op gang te houden. Ook werden zij geacht om bij te dragen aan het behalen van de doelen per programmaonderdeel, zoals het geven van erkenning bij het onderdeel 'Gamen met de politie'. Echter waren er geen eisen gesteld in de plannen omtrent de omgang met (onwenselijk) gedrag van risicojongeren en groepsprocessen. Toch gaf het merendeel van de uitvoerders aan over voldoende (pedagogische) vaardigheden te beschikken om groepsprocessen en ongewenst gedrag bij te sturen (paragraaf 5.3.2.2).

Bij de open vraag 'Welke positieve groepsprocessen tussen deelnemers heeft u tijdens de interventie gezien?' werd 'groepsdiscussie' meermaals door uitvoerders genoemd: *"Discussie van de jongeren onderling over gedrag online was goed. Wat mij opviel is dat de jongeren sterke behoefte hebben aan het leren kennen van de grenzen en daar gericht naar vragen."* Aan de ene kant mondde dit uit in een stimulerende discussie: *"Het was inspirerend om te zien hoe de deelnemers elkaar motiveerden en aanmoedigden om positief gedrag te vertonen"*. Aan de andere kant werd de discussie gekenmerkt door het opzoeken van grenzen: *"Kritische vragen stellen waarbij de randjes werden opgezocht van wat wel/niet mag online. Dit is natuurlijk wel logisch, want hier is de doelgroep op geselecteerd."*

Ook werden enkele negatieve groepsprocessen waargenomen door uitvoerders. Zo zag een uitvoerder tijdens interactie tussen deelnemers: *"Goedpraten en bagatelliseren van criminele activiteiten"*. Een andere uitvoerder gaf aan: *"Soms konden ze elkaar op ideeën brengen van onethische hacks. Wel stonden ze er dan voor open als ze uitgelegd kregen dat dit niet de bedoeling was."* Deze laatste quote benadrukt het belang van adequate reacties van uitvoerders op groepsprocessen.

Ook werden positieve groepsprocessen waargenomen in de groep van de ouders en/of docenten. Zo gaf een uitvoerder aan: *"Ervaringen delen, herkenbaarheid, elkaar tips geven over hoe je je kind op een positieve manier kan stimuleren. Maar ook eerlijk delen dat je soms geen idee hebt wat je kind achter zijn computer doet."*

De groep jongeren met groepsbegeleider dat door de onderzoekers werd gevolgd en geobserveerd luisterde aandachtig naar de groepsbegeleider en de sprekers. Ze waren rustig en hadden weinig interactie met elkaar tussen de programmaonderdelen door. De groepsbegeleider nam een actieve rol aan om de groep te verbinden elkaar en met de inhoud door het stellen van vragen en verbanden tussen de presentaties te leggen. De onderzoekers hebben in deze groep geen negatieve groepsprocessen waargenomen, maar kan geen uitspraken over de andere twee groepen doen.

Interactie tussen deelnemers en uitvoerders

In deze deelparagraaf wordt ingegaan op de vraag hoe het contact verliep tussen deelnemers en uitvoerders. In de handleiding worden verschillende interactieve werkvormen van de programmaonderdelen omschreven, zoals een interactieve presentatie, groepsdiscussie en challenge. In de vragenlijst zijn uitvoerders gevraagd in hoeverre ze het contact met de deelnemende jongeren als goed hebben ervaren. Alle uitvoerders die deze stelling hebben beantwoord waren het hiermee eens 15,4 procent of helemaal mee eens 84,6 procent (N=16). Drie van de zestien uitvoerders had aangegeven dat

²³ Informatie hierover is opgenomen in het projectplan, maar niet in andere documenten zoals de nieuwe programmahandleiding.

deze vraag niet op hen van toepassing was. In de interviews benadrukte een uitvoerder van de politie dat ze het contact met jongeren als prettig heeft ervaren, bijvoorbeeld wanneer ze werd benaderd door de deelnemers met technische vraagstukken die hen bezighouden. Zo vroeg een deelnemer over hoe de Nederlandse politie een hack die in Amerika was gepleegd zou aanpakken. Ook is aan de uitvoerders gevraagd in hoeverre zij het contact met ouders en/of docenten als goed hebben ervaren. Gemiddeld zijn de uitvoerders die deze vraag hebben beantwoord het hiermee eens (13,3%) of helemaal eens (80%). Eén van de uitvoerders gaf neutraal als antwoord op deze stelling en één van de uitvoerders had aangegeven dat de stelling niet van toepassing was.

De mate van interactie varieerde in de praktijk tussen de programmaonderdelen, afhankelijk van de aard van de opzet en de aanpak van de uitvoerder. Zo observeerden de onderzoekers veel interactie bij de 'Presentatie over ethisch hacken' waarin deelnemers werden gestimuleerd om vragen te stellen wat werd beloond door een zakje snoep toegeworpen te krijgen, waar enthousiast gebruik van werd gemaakt. Maar de onderzoekers observeerden ook meer klassieke vormen van interactie tijdens presentaties, waarin de spreker na het stellen van een vraag de beurt geeft of aan het einde ruimte maakt voor vragen. Zo stelde de spreker van de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' een vraag wie ervaring of kennis had over iets, waarna deelnemers hun hand konden opsteken en hun antwoorden mochten toelichten. Soortgelijke interacties werden geobserveerd bij de 'Presentatie over grenzen van de wet'. Terwijl in de beschrijving van de onderdelen in het plan concrete mogelijkheden zijn beschreven om aan de hand van stellingen of opdrachten de interactie te stimuleren, maar deze zijn tijdens de onderdelen waar de onderzoekers aanwezig waren niet geobserveerd. In de vragenlijst benoemde een uitvoerder dat sommige deelnemers wat stil waren tijdens de presentaties. Verder was de interactie tijdens 'Gamen met de politie' en de challenge meer reactief van aard. Zodra een deelnemer iets wilde weten van de politie of een vraag had over de challenge, werd daar antwoord opgegeven. Wat betreft het ouderprogramma zagen de onderzoekers bij de vier onderdelen een overwegend interactieve dynamiek tussen sprekers en de ouders. De groepsbegeleider van de oudergroep gaf in de vragenlijst aan dat er een open en respectvolle sfeer was en dat: *"De relatief kleine groep van ca. 10 ouders hielp daarbij."*

Gedurende twee presentaties zijn potentieel risicovolle interacties waargenomen door de onderzoekers. Allereerst werd tijdens de 'Presentatie over ethisch hacken' enthousiast een tool gedemonstreerd waarmee *hacks* kunnen worden gepleegd. Slechts een deel van de deelnemers staken hun hand op als antwoord op de vraag wie bekend was met deze tool. Tijdens de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' liet, ten tweede, de spreker een filmpje zien over de manier waarop *voice phishing* door criminelen wordt gepleegd om de kwetsbaarheid van bedrijven te laten zien die het desbetreffende bedrijf in opdracht beveiligd. Uit het publiek kwam de reactie van een jongere: *"Nu heb ik de neiging om dat te doen bij mijn ouders"*. Beide gevallen zijn een voorbeeld waarin deelnemende jongeren door interactie met de sprekers aan informatie zijn blootgesteld die hen potentieel risicovolle mogelijkheden hebben geleerd.

Nazorg

Sinds deze editie is in het kader van nazorg van de interventie een platform op Discord ontstaan. Dit platform is ontwikkeld voor alle deelnemers van de interventie om na afloop van de interventie met elkaar in contact kunnen blijven. Ook is de ambitie om de jongeren op de hoogte te houden van interessante challenges of carrièregerelateerde activiteiten. Een uitvoerder geeft in de vragenlijst aan: *"Wat opviel, was dat ze op het Discord platform actief met elkaar in gesprek gingen en elkaar hielpen bij het oplossen van problemen."* Het platform wordt beheerd door twee voormalig deelnemers die worden begeleid door de

oprichter van een stichting met specifieke kennis over ICT-skills en affiniteit heeft met de doelgroep. Ongepaste berichten op de Discord pagina dienen bijvoorbeeld door hen te worden verwijderd. Dit benadrukt dat de groepsprocessen niet altijd zichtbaar zijn voor de uitvoerders en onderzoekers gedurende de dag zelf, aangezien deze ook online plaats kunnen vinden.

5.3.2.5 Sterke punten en verbeterpunten uitvoering volgens uitvoerders

Ter beantwoording van deelvraag 2c-v (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma?) gaat deze paragraaf in op sterke punten en verbeterpunten volgens uitvoerders in de uitvoering van de interventie aan de hand van de vragenlijsten, interviews en de debriefing.

Sterke punten uitvoering

De diversiteit van het programma wordt door diverse uitvoerders als sterk punt van de dag aangemerkt, zo vertelde een uitvoerder: *“Diversiteit van het programma zorgt er ook voor dat het als een leuke workshop dag voor jongeren wordt gezien en niet alleen dat het gaat over wat wel en niet mag online”*. Een andere uitvoerder in de vragenlijst benoemde ook de aansluiting bij de deelnemers als sterk punt: *“Heel interactief en afgestemd op de doelgroep”*. In dit kader werd ook veelvuldig de ‘Presentatie over ethisch hacken’ genoemd. In het verlengde van de werkvormen, werd de mate van interactie tussen deelnemers en uitvoerders als sterk punt van de interventie. Een uitvoerder gaf in het interview aan dat de interactie tussen jongeren en politie bijzonder is om te zien:

“Van eerdere edities merk natuurlijk ook wel dat ze het gewoon heel erg leuk vinden met de politie te bespreken wat ze allemaal kunnen, wat ze allemaal zien, wat ze allemaal al snappen. Deze editie was er wel echt veel interactie, vond ik, dus daar was ik echt tevreden over.” (R7-W)

Daarbij sprak een uitvoerder in de vragenlijst positief over de aanwezigheid van de ‘Digibus’: *“Ik denk dat het een goede aanvulling is op het onderdeel gamen met de politie, voor de jongeren die op dat moment geen zin hebben om te gaan gamen, maar wel interesse hebben in de ‘Digibus’”*.

Verbeterpunten uitvoering

Een verbeterpunt was volgens een uitvoerder in de vragenlijst om een back-up presentator te vragen in geval van uitval, zoals het geval bij de ‘Presentatie over werken in de game-industrie’. Ook in het interview met de projectleider kwam dit onderwerp naar voren:

“Dus misschien is het idee om te zorgen dat er één vrijwilliger aanwezig is die ook een gave presentatie zou kunnen geven, voor het geval, dat is denk ik wel een goed idee. [...] Maar aan de andere kant is dan ook weer de vraag van: voegt dat dan ook nog echt iets extra's toe?” (U3)

De uitvoerders waren er dus nog niet over uit hoe de ‘back-up’ vorm zou moeten krijgen zodat de doelen van het onderdeel nog steeds bereikt worden. Desondanks gaven meerdere uitvoerders aan dat in dit geval het om onvoorziene omstandigheden gaat, waar de organisatie in hun ervaring goed mee om is gegaan. Een van hen vulde aan dat het door het late tijdstip van afmelding kwam, dat de organisatie geen vervanging meer kon regelen.

Daarnaast gaven uitvoerders in de vragenlijst en de interviews verbeterpunten aan met betrekking tot de inhoud van programmaonderdelen van de interventie. Zo geeft de kartrekker aan dat er slechts één agent in uniform was bij ‘Gamen met de politie’ aan het begin van de dag: *“Dus ik zou aanraden voor volgende interventies is het handig als je van tevoren zorgt dat er in ieder geval twee of drie mensen in uniform zijn”*. Daarnaast geeft een uitvoerder in de vragenlijst aan dat het opviel dat de jongeren *“ontzettend veel”* informatie krijgen op een dag, met als suggestie: *“Misschien zou het een idee zijn als de jongeren van tevoren kunnen kiezen tussen een presentatie van een cybersecuritybedrijf of een gamebedrijf”*.

Tot slot werd een verbeterpunt voorgesteld in de vragenlijst naar aanleiding van de ‘Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie’ om deze meer aan te laten sluiten op de toekomst van de jongeren:

“Het kwam op mij vrij droog over. Ik weet niet of dit nu de interesse van de jongeren kon vasthouden, zij lijken veel meer hands-on gefocust te zijn dan te moeten luisteren. Wellicht is een andere werkvorm (bijvoorbeeld speeddaten met enkele bedrijven) of een soort informatiemarkt meer geschikt”.

5.3.3 Ervaringen deelnemers interventie Walibi

In deze paragraaf wordt deelvraag 3a (hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?) onderzocht door in te gaan op de ervaring van de interventie in Walibi van de deelnemers (zowel jongeren als ouders en/docenten). Eerst wordt besproken hoe deelnemers de specifieke programmaonderdelen van de interventie hebben ervaren (paragraaf 5.3.3.1). Vervolgens wordt onderzocht wat de mening van deelnemers is over de interventie in het algemeen, waarbij wordt ingegaan op de motivatie, opbrengsten en verbeterpunten van deelnemers (paragraaf 5.3.3.2).

5.3.3.1 Mening ten aanzien van specifieke programmaonderdelen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3a-i (hoe waarderen deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie?), door de ervaringen van deelnemers over de programmaonderdelen te bespreken. Het doel van de vragenlijst was om vast te stellen in hoeverre de deelnemers de onderdelen ‘leuk’ en ‘nuttig’ vonden en in welke mate de onderdelen goed op hun niveau aansloten (Bijlage 4a en 5a). Op basis van de gemiddelde antwoorden van de jongeren hebben zij de onderdelen als ‘leuk’ ervaren, aangezien de meeste hoger zijn dan 4.0 (mee eens) (Tabel 16). De ‘Presentatie over ethisch hacken’ is door jongeren als het leukste onderdeel gewaardeerd (gem. 4.0). Daarnaast vonden ze de meeste onderdelen ‘nuttig’, waarvan de ‘Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie’ als het meest nuttig werd aangemerkt (gem. 4.4). ‘Gamen met de politie’ is als minst nuttig (ge. 3.8) en ten opzichte van de ‘Hackchallenge’ als minder uitdagend ervaren (gem. 3.8). Ook gaven zij aan dat de onderdelen overwegend aansloten op hun kennisniveau (‘goed te begrijpen/doen’), met uitzondering van de ‘Hackchallenge’ (gem. 3.4). Dit onderdeel is bedoeld om de jongeren uit te dagen. Ook de ouders gaven aan dat ze onderdelen als ‘leuk’ en ‘nuttig’ hebben ervaren (Tabel 17). Daarentegen hebben ouders een afwisselende ervaring in hoeverre de onderdelen aansloten op hun kennisniveau, zo werden de ‘Presentatie over ethisch hacken’ en ‘Hack in the class’ relatief minder goed gewaardeerd (respectievelijk gem. 3.5 en gem. 3.9). Het onderdeel ‘Hackchallenge’ is volgens de interventiedocumentatie wel gericht op ouders en/of docenten, maar in de praktijk heeft niemand de evaluatie ingevuld.

Naast deze stellingen, zijn open vragen gesteld of deelnemers hun antwoord konden toelichten en of deelnemers nog opmerkingen over het specifieke onderdeel hadden. Deze zullen hieronder per onderdeel worden behandeld.

Tabel 16: Waardering van jongeren voor programmaonderdelen (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens))

Stelling	N	Leuk	Nuttig	Uitdagend	Aansluiten kennisniveau
Presentatie over ethisch hacken	11	4.6	4.3	-	4.5
Presentatie grenzen van de wet (politie)	21	4.2	4.3	-	4.3
Gamen met de politie	12	4.3	3.8	3.8	4.0
Presentatie cybersecurity- industrie	23	4.4	4.4	-	4.5
Hackchallenge	16	4.2	4.1	4.6	3.4

Tabel 17: Waardering van ouders en/of docenten voor programmaonderdelen (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens))

Stelling	N	Leuk	Nuttig	Uitdagend	Aansluiten kennisniveau
Presentatie over ethisch hacken	4	4.3	4.3	-	3.5
Presentatie voorkomen verstoren en opsporen (politie)	11	4.4	4.3	-	4.5
Hacken de basics	9	4.1	4.1	3.8	4.3
Hack in the class	7	4.6	4.3	-	3.9
Gespreks_TOOLS	6	4.0	4.0	-	4.3
Hackchallenge	x	x	x	x	x

Jongeren

De ‘Presentatie over ethisch hacken’ werd door jongeren als het leukste onderdeel gewaardeerd. Over het kennisniveau gaven deelnemers aan dat het goed te begrijpen was: *“Goede uitleg, wist het goed te brengen voor zowel hack technische mensen als mensen die er geen verstand van hebben.”* Een andere deelnemer gaf aan: *“Omdat hij alles goed uitlegde en het stellen van vragen ook promootte”*.

Ook bij de ‘Presentatie over grenzen van de wet’ gaf een deelnemer aan dat het goed te begrijpen was, in overeenstemming met de gemiddelde score: *“De presentatie was gewoon in Jip en Janneke taal uitgelegd”*. Een andere deelnemer gaf aan: *“Het was duidelijk verteld en erg interessant”*.

Verder werd de ‘Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie’ als het meest nuttig ervaren van de programmaonderdelen door de deelnemers. Alle deelnemers geven aan dat het een duidelijke presentatie was met goede voorbeelden: *“Alle aspecten van [cybersecuritybedrijf] werden goed laten zien”*. Ook viel het op dat elke deelnemer benoemde bij de open vraag dat het een duidelijke

presentatie was: *“Ze kon heel goed en vooral ook heel erg leuk praten en maakte het allemaal heel duidelijk”*.

In tegenstelling tot de andere programmaonderdelen, werd ‘Gamen met de politie’ gemiddeld minder nuttig en uitdagend gewaardeerd, maar wel als leuk. Hierover gaven deelnemers aan: *“Het was gewoon een lekker momentje relaxen en geinig doen.”* En: *“Was erg gezellig en ik heb ook de escaperoom gedaan”*.

In de vragenlijst heeft geen van de jongeren aangegeven dat ze in de ‘Digibus’ zijn geweest, waardoor er geen resultaten over deze ervaring kunnen worden gerapporteerd.

Bovendien viel het op dat het gemiddelde van de ‘Hackchallenge’ op de stelling ‘ik vond het goed te doen’ relatief laag is. Dit zou kunnen worden verklaard dat het onderdeel gericht was op het uitdagen van de digitale vaardigheden van de deelnemers, ‘uitdagend’ dan ook een 4.6 scoort. Een deelnemer vertelde hierover: *“De vragen waren pittig genoeg om ons allemaal lang bezig te houden”*. Een uitvoerder in de vragenlijst merkte op: *“Het niet halen van de challenge werd door sommige deelnemers als buitengewoon teleurstellend ervaren. De boodschap was vooral dat ze trots op zichzelf en hun talent mogen zijn, ik denk dat dit wel redelijk is doorgekomen”*. Toch werd het onderdeel verder gemiddeld goed gewaardeerd en gaf een deelnemer aan: *“Graag nog een keer!”*.

Tot slot zijn de deelnemers gevraagd om programmaonderdelen te selecteren waarvan ze vinden dat deze moeten worden blijven aangeboden, ze konden meerdere antwoorden aangeven (Tabel 18). Hoewel het onderdeel van ‘Gamen met de politie’ hierboven als minder nuttig en uitdagend werd ervaren door de deelnemers, gaf bijna iedereen aan dat dit onderdeel bij een volgende editie niet achter mag blijven. Verder viel het op dat het merendeel van het dagprogramma naar mening van deelnemers herhaald zou moeten worden, terwijl slechts iets meer dan de helft van de deelnemers vond dat de ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’ zou moeten blijven.

Ouders en docenten

In tegenstelling tot de ervaring van de jongeren, ervaaarden de ouders de ‘Presentatie over ethisch hacken’ als minder goed te begrijpen op basis van het gemiddelde (gem. 3.5). Een ouder vertelde hierover: *“Heb er geen verstand van”*. Desalniettemin werd het onderdeel door deze doelgroep wel als nuttig en leuk ervaren, zo gaf een ouder aan: *“Het werd me heel duidelijk dat alles te hacken is”*.

Ook werd het onderdeel ‘Hack in the class’ als relatief minder goed te doen gewaardeerd dan de andere onderdelen. Een deelnemer vertelde hierover: *“Duidelijk uitgelegd maar wel ingewikkeld als je er geen verstand van hebt”*. En een ander gaf aan: *“Voor een leek ging het best snel.”*

Daarentegen werd de ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’ als zeer goed te begrijpen ervaren. Deelnemers gaven aan dat het een duidelijke uitleg was en een van hen zegt: *“Was nuttig had misschien wat uitgebreider gemogen”*.

De wens voor uitbreiding kwam ook terug bij het onderdeel ‘Hacken de basics’: *“Mag wat langer met meer diepgang”*. Dit onderdeel scoorde relatief lager wat betreft ‘nuttig’ en ‘leuk’, een mogelijke verklaring is dat ouders een andere verwachting hadden van de inhoud met een ervaringsdeskundige: *“Met zo iemand die ervaringsdeskundig is, was het misschien interessanter geweest met praktijkvoorbeelden”*, gaf een ouder aan als toelichting. Deze ervaring lijkt ook terug te komen in het onderdeel ‘Gespreks_TOOLS’, zo benoemde een ouder dat de inhoud van het onderdeel *“veel te algemeen”* en een *“opsomming van sites”* was.

Samengenomen gaven ouders veelal aan dat er op informatieve vlakken meer uitbreiding en diepgang wenselijk is en de onderdelen met de ervaringsdeskundige een meer persoonlijke en praktische insteek behoeven.

Tabel 18: Welke presentaties/sessies moeten we blijven aanbieden? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Jongeren (N=17)		Ouders (N=5)	
Onderdeel	Percentage	Onderdeel	Percentage
Gamen met de politie	94.1%	Presentatie over ethisch hacken	80%
Presentatie over ethisch hacken	76.5%	Hacken de basics	60%
Presentatie cybersecurity-industrie	70.6%	Hack in the class	40%
Hackchallenge	70.6%	Gespreks_TOOLS	20%
Presentatie over grenzen van de wet (politie)	52.9%	Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (politie)	20%
Digibus	35.3%	Digibus	20%
		Hackchallenge	20%

Verder is ook aan de ouders gevraagd welke onderdelen in hun beleving moeten worden blijven aangeboden tijdens de interventie (Tabel 18). Zij kozen in dit geval eerst voor de ‘Presentatie over ethisch hacken’ en daarna ‘Hacken de basics’. Het is opvallend dat de ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’ relatief goed gewaardeerd werd in de tabel van de gemiddelde stellingen, maar slechts 20 procent van de ouders dit onderdeel selecteerde om aan te blijven bieden.

5.3.3.2 Mening ten aanzien van de interventie in het algemeen

In deze paragraaf wordt deelvraag 3a-ii (wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen?) onderzocht. Deelnemers zijn in de algemene vragenlijst gevraagd naar hun motivatie en verwachtingen van de dag, wat ze hebben geleerd van de dag en welke verbeterpunten zij zien.

Motivatie deelnemers voor de interventie

In de algemene vragenlijst die aan het eind van de dag is afgenomen, is aan alle deelnemers gevraagd in hoeverre ze vooraf zin hadden om mee te doen aan de interventie en in hoeverre de dag achteraf aan hun verwachtingen voldeed. Het merendeel van de deelnemers gaf aan voorafgaand gemotiveerd te zijn om mee te doen aan de interventie (Tabel 19). Ze reflecteerden in de vragenlijst op een dag die overwegend overeenkwam met hun verwachtingen. Eén van de jongeren lichtte het antwoord toe: *“Er was goed geïnformeerd wat er zou gebeuren”*. Een andere gaf aan: *“Ik heb er vrij veel plezier in gehad. En ben meer dan tevreden met de presentaties en loop van de dag”*. Ook één van de ouders onderbouwde waarom de dag aan de verwachtingen voldeed, maar richtte dit vooral op het programma van de jongeren: *“Goeie content en aantrekkelijk voor de jeugd.”* Terwijl een andere ouder aangaf: *“Ik had op iets meer diepgang gehoopt”*.

Tabel 19: Motivatie en verwachtingen van deelnemers (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens))

	Ik had vooraf zin om aan de interventie mee te gaan doen		De interventie voldeed aan mijn verwachtingen	
	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD
Jongeren (N=17)	4.53	0.62	4.18	0.64
Ouders en/of docenten (N=5)	4.20	0.84	4.20	0.84

Opbrengsten van de interventie voor deelnemers

Daarbij is in de algemene vragenlijst aan alle deelnemers gevraagd hoe ze de interventie hebben ervaren, gevolgd door een open vraag om dit antwoord toe te lichten. Over het algemeen gaven de deelnemers positief antwoord op alle drie de stellingen, wat betekent dat ze het ‘eens’ (4) en ‘helemaal eens’ (5) zijn (Tabel 20). Het valt op dat jongeren overwegend hoger scoren dan de doelgroep van ouders. Desalniettemin zijn de gemiddelden van deze groep nog steeds hoog.

Tabel 20: Opbrengsten van de interventie volgens deelnemers (schaal 1 = helemaal niet mee eens, 5 = helemaal wel mee eens).

	Ik heb er wat aan gehad		Ik vond het leuk		Ik heb er wat van geleerd	
	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD
Jongeren (N=17)	4.53	0.51	4.41	0.51	4.53	0.62
Ouders en/of docenten (N=5)	4.20	0.45	4.20	0.84	4.40	0.55

Dat de deelnemers overwegend positief zijn, kwam ook naar voren in de antwoorden van de open vraag ‘waarom vind je dat?’ als vervolg op bovenstaande stellingen en de open vraag ‘wat vond je goed aan de interventie?’. Jongeren gaven vooral aan dat ze de presentaties leuk vonden: *“Ik heb er vrij veel plezier in gehad. En ben meer dan tevreden met de presentaties en loop van de dag”. “Dat alle presentatoren heel enthousiast waren en iedereen heel leuk vertelde en advies gaf.”* Ook een ouder benoemde dit: *“Inspirerende sprekers”*. Verder gaf een jongere specifiek aan: *“Het was een leuke manier van dingen leren.”* Daarentegen werd niet door iedere jongere een positieve balans ervaren tussen de programmaonderdelen: *“Veel presentaties... niet veel te doen.”*

Op de stelling ‘Ik heb er wat van geleerd’ gaven de deelnemers in totaal gemiddeld de hoogste score van de stellingen. Een jongere vertelde hierover: *“Ik weet wel degelijk meer van deze onderwerpen door vandaag. Ook ben ik erachter dat ik meer wist dan ik dacht. Wat echt vet was.”* Toch zijn niet alle antwoorden in de open vraag positief en gaven jongeren het volgende aan: *“Heel veel luisteren maar wel interessant en leerzaam”*. En: *“Kennis is best minimaal die je opdoet”*.

Het algemene doel van de interventie voor jongeren is dat zij digitale kennis en vaardigheden op een positieve en legale manier inzetten, waarmee het plegen van cyberdelicten door jongeren met een verhoogd risico hierop wordt voorkomen. Naast dat jongeren dus aangaven dat ze wat hebben geleerd en er wat aan hebben gehad, antwoord ook 94,2 procent (N=17) van de jongeren positief (mee eens/helemaal mee eens) op de stelling: ‘Door de interventie ben ik gemotiveerd om mijn digitale skills te

ontwikkelen op een positieve manier'. Eén van hen gaf 'neutraal' als antwoord. Dit blijven uitsluitend scores van zelfrapportages waarvan de effectiviteit niet in de procesevaluatie kan worden vastgesteld.

Het algemene doel van de interventie voor ouders en docenten is dat zij meer zicht en grip hebben op het gedrag van jongeren online. In de algemene vragenlijst zijn twee vragen gesteld over respectievelijk zicht en grip. Twee van de vijf ouders en/of docenten gaf aan het eens te zijn met de stelling: 'Door deze interventie ervaar ik meer zicht op het gedrag van mijn kind/leerling online'. De overige drie ouders en/of docenten antwoordde met 'neutraal'. Op de tweede stelling: 'Door deze interventie ervaar ik meer grip op het gedrag van mijn kind/leerling online' gaf één ouder/docent aan het hiermee eens te zijn. De overige vier ouders en/of docenten antwoordden met 'neutraal'. Het valt op dat de doelen van de ouders en docenten in hun beleving minder zijn behaald dan de jongeren dit hebben ervaren.

Sterke punten en verbeterpunten volgens deelnemers

Tot slot is aan deelnemers gevraagd wat zij plus- en verbeterpunten van de interventie in het algemeen vonden. Wat betreft de sterke punten is aan deelnemers gevraagd: 'Wat vond je goed aan de interventie?'. Allereerst valt het op dat een aantal jongeren heeft aangegeven dat ze het leuk en goed geregeld vonden. Inhoudelijk benoemde een jongere specifiek als sterk punt: *"Informatie door politie op gebied van cybersecurity"*. Een andere jongere benoemde de: *"Code competitie"* ofwel de 'Hackchallenge'. Een ouder gaf aan dat de sprekers inspirerend waren en een andere ouder benoemde dat de inhoud informatief was. Daarnaast merkten deelnemers werkvormen van de interventie als sterk punt aan. Twee jongeren benoemden dat ze het een sterk punt vonden dat er veel te doen was, zo gaf één van hen aan: *"Goede sprekers en veel te doen"*. Een andere jongere beschreef als sterk punt van de werkvormen: *"Leuke manier van dingen leren."* Tot slot benoemden twee ouders dat de locatie een sterk punt was de interventie was.

Wat betreft de verbeterpunten is aan de deelnemers gevraagd: 'Wat zouden we moeten veranderen aan de interventie?' Aan de ene kant noemden deelnemers inhoudelijke aspecten. Zo gaven jongeren aan meer diepgang te willen wat betreft de technische aspecten: *"Ik begon al met veel kennis en was het daardoor veel herhaling. Probeer de volgende keer van [cybersecuritybedrijf] misschien een technischer verhaal te vertellen, want dat is de doelgroep."* Een andere jongere benoemde: *"Meer in-depth informatie geven over de politie"*. Ook ouders gaven aan bij de vraag over verwachtingen meer diepgang te verwachten. Aan de andere kant raadden jongeren aan aspecten van de opzet te veranderen, zo noemden zij: *"Meer te doen"* en *"Interactiever maken"*. Een ouder benoemde als aanvulling: *"Hackchallenge niet meegemaakt. Had mij leuk geleken."* Een mogelijke verklaring van de verschillen in de ervaring van de jongeren is de breedte van de doelgroep, zo waren bij deze editie zowel 12- als 25-jarigen aanwezig. Een andere verklaring kan zijn dat de communicatie niet door elke deelnemer als duidelijk is ervaren: *"Ik heb wel een mail gekregen dat ik was uitgenodigd en heb erop gereageerd, maar heb op die reactie nooit meer iets teruggekregen. Hierdoor wist ik niet alles. Misschien een verbeterpuntje."*

5.3.4 Reflectie van uitvoerders over de opzet van de interventie

Ter beantwoording van deelvraag 3b (wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?) wordt in deze paragraaf onderzocht hoe uitvoerders reflecteren op de opzet en doelen van de interventie. De ervaringen van uitvoerders zijn gebaseerd op interviews (N=2) en een vragenlijst (N=16). Eerst wordt de mening van uitvoerders ten aanzien van de programmaonderdelen beschreven (paragraaf 5.3.4.1). Daarna wordt de mening van uitvoerders ten aanzien van de doelen van de interventie besproken (paragraaf 5.3.4.2). Tot slot worden de mogelijke (on)gewenste neveneffecten van de interventie volgens uitvoerders toegelicht (paragraaf 5.3.4.3).

5.3.4.1 Mening ten aanzien van programmaonderdelen, opzet en werkvormen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-i (hoe waarderen uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie?). De uitvoerders zijn in de vragenlijst gevraagd welke programmaonderdelen zij als het meest en het minst succesvol voor zowel jongeren als ouders en docenten hebben ervaren, waarbij zij één onderdeel konden kiezen (N=16). Voor de doelgroep jongeren werd de 'Presentatie over ethisch hacken' het meest gekozen en dus als meest succesvol door uitvoerders ervaren (37,5%, N=6). Vier uitvoerders gaven aan alle onderdelen even succesvol te vinden (25%, N=4). Drie uitvoerders (18,8%) gaven aan het antwoord op deze vraag niet te weten. Verder werden de onderdelen 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie', 'Hackchallenge' en 'Gamen met de politie' allemaal door één uitvoerder gekozen. In de toelichting werd veelal ingegaan op het enthousiasme van de groep en de interactie met de spreker gedurende de 'Presentatie over ethisch hacken'. Een uitvoerder vertelde over zijn keuze voor dit onderdeel:

"Ethische hacker wist heel goed de verbinding te maken met jongeren en hen te interesseren voor zijn vak. Hij sprak echt hun taal, zo leek het en bracht ook veel humor in zijn verhaal. In mijn beleving zat de hele zaal misstijl en geboeid te luisteren. Geweldige opening van de dag".

Het onderdeel dat het meest door uitvoerders werd gekozen als onderdeel dat het minst succesvol voor de doelgroep jongeren zou zijn geweest, was de 'Digibus' (18,8%), met de toelichting dat dit geen vast onderdeel van het programma was. De helft van de uitvoerders had bij deze vraag aangegeven niet het antwoord te weten (N=8). Een kwart van de uitvoerders gaf aan dat ze alle onderdelen even succesvol vonden (N=4). Verder had één uitvoerder de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' aangemerkt als minst succesvol (6,3%).

Wat betreft het programma gericht op ouders en docenten gaven veel uitvoerders aan niet bij de onderdelen aanwezig te zijn geweest, maar wel positieve reacties te hebben gehoord. De meeste uitvoerders waren wel bij de 'Presentatie over ethisch hacken' aanwezig. In de vragenlijst heeft een groot deel van de uitvoerders aangegeven de vraag over welk onderdeel het meest en het minst succesvol was niet te weten (respectievelijk N=7 en N=9) of alle onderdelen even succesvol te vinden (beide vragen N=3). Toch gaf een kwart van de uitvoerders aan het onderdeel grespreks_TOOLS als meest succesvol te hebben ervaren (N=4). De groepsbegeleider van de oudergroep gaf over dit onderdeel aan:

"Dit was een moeder die in hetzelfde schuitje zat als haar ouders. Zij gaf hun praktische tips over hoe zij hun kinderen bijv. positief konden stimuleren door hun kind aan te melden voor challenges en cursussen. Gedurende deze presentatie waren de ouders veelvuldig foto's aan het maken van de presentatie dus dit sloeg kennelijk aan".

Vervolgens zijn uitvoerders evenals de deelnemers gevraagd om aan te geven welke programmaonderdelen naar hun mening aangeboden moeten blijven worden (Tabel 21). Voor de doelgroep jongeren zijn drie programmaonderdelen in meer dan drie kwart van de gevallen gekozen, respectievelijk: 'Presentatie over ethisch hacken', 'Gamen met de politie' en 'Hackchallenge'. Voor de doelgroep ouders en docenten zijn twee onderdelen het vaakst gekozen: presentatie ethisch hacker (66,7%) en 'Gespreks_TOOLS' (60%).

Verder zijn uitvoerders gevraagd naar in hoeverre zij tevreden waren over de werkvormen van de interventie. Alle uitvoerders hadden aangegeven het eens (20%) of helemaal eens (80%) te zijn met de

stelling. (N=15). Eén van de uitvoerders had aangegeven dat deze vraag ‘niet van toepassing’ was. In de toelichting over programmaonderdelen, opzet en werkvormen is door een uitvoerder benoemd dat de presentatie van bedrijven meer zou mogen aansluiten op wat de doelgroep in de toekomst zou kunnen gaan doen.” Een andere uitvoerder merkte op dat de dag erg lang was.

Tabel 21: Welke onderdelen moeten we blijven aanbieden voor jongeren en ouders en/of docenten? (Meerdere antwoorden mogelijk) (N=16)

Onderdeel jongeren	Percentage	Onderdeel ouders en/of docenten	Percentage
Presentatie over ethisch hacken	93.8%	Presentatie over ethisch hacken	66.7%
Gamen met de politie	81.3%	Gespreks_TOOLS	60%
Hackchallenge	75%	Hacken de basics	53.3%
Presentatie over grenzen van de wet (politie)	62.5%	Hack in the class	46.7%
Presentatie cybersecurity-industrie	62.5%	Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (politie)	46.7%
Presentatie game-industrie*	62.5%	Hackchallenge	6.7%
Digibus	50%	Digibus	6.7%
Weet niet	12,5%	Weet niet	33,3%

* *Onderdeel is niet uitgevoerd in deze editie*

5.3.4.2 Mening ten aanzien van doelen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-ii (hoe waarderen uitvoerders de doelen van de interventie?). De uitvoerders beschreven als antwoord op de open vraag ‘Wat zijn volgens u de doelen van de interventie?’ in hun eigen woorden dezelfde doelen als beschreven in de programmahandleiding. In de vragenlijst gaven de uitvoerders aan tevreden te zijn met de opgestelde doelen van de interventie. Zo gaf 7,1 procent aan het eens te zijn met deze stelling en 92,9% was het helemaal eens met deze stelling (N=14). Twee uitvoerders hadden ‘niet van toepassing’ ingevuld, maar geen van de uitvoerders is ontevreden over de doelen. De uitvoerders gaven verschillende argumenten in de open vraag waarom zij tevreden zijn over de doelen:

“Goede doelen die op een leuke manier worden gehaald. Het is een preventieve interventie, zonder dat je de jongeren hoeft te bestempelen als risicjongeren”.

“Het sluit perfect aan bij de leefwereld van jongeren, is heel actueel en toch weinig aandacht voor”.

“Ik heb gemerkt dat de interventie de mogelijkheid geeft om open het gesprek aan te gaan over wat ze tegenkomen, wat hen bezighoudt en vooral dat zij ook vragen naar kaders voor hun online handelen. Dat maakt hen ontvankelijk voor bijsturen indien noodzakelijk”.

Vervolgens zijn de uitvoerders in zowel de vragenlijst als de interviews gevraagd naar welke doelen respectievelijk wel en welke doelen niet/minder zijn behaald in hun ogen. Het viel op dat meerdere uitvoerders de eerste open vraag beantwoordden met *“Allemaal”*. Hoewel de doelen volgens de uitvoerders in hun ogen grotendeels zijn behaald, is een uitvoerder benieuwd wat de deelnemers meenemen na deze dag: *“Zicht krijgen op de kaders is absoluut een doel dat behaald is. Het vasthouden van dat zicht en het zich daarnaar gedragen is de uitdaging denk ik”*.

Toch hadden uitvoerders ook antwoord gegeven op de vraag welke doelen niet/minder zijn behaald. Vanwege het uitvallen van het programmaonderdeel gaf een uitvoerder aan: *“Naar mijn idee zijn alle doelen behaald, behalve het leren over het werken in de game-industrie. Deze sprekers heeft zich namelijk de dag van tevoren om 10 uur [in de avond] ziekgemeld”*. Ook de projectleider en kartrekker gaven dit antwoord in het interview. Daarnaast benoemde een uitvoerder: *“Zicht op slachtofferschap is wellicht onderbelicht gebleven.”* Verder zetten twee uitvoerders vraagtekens bij de mate waarin het inzetten van de digitale skills op een legale wijze voldoende naar voren is gekomen. Enerzijds door het feit dat er bij deze uitvoering alleen de ‘Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie’ was: *“Waar ze hun talenten kunnen inzetten blijft wellicht nog wat onderbelicht. Ik vraag mij af of een presentatie van een enkel bedrijf voldoende is voor hen om te beseffen wat zij daar kunnen doen”*. Anderzijds vanwege de inhoud van de presentatie: *“De presentatie van bedrijven kan in mijn optiek meer gericht worden op wat deze jongeren daar in de toekomst zouden kunnen gaan doen, iets meer aansluiten bij de doelgroep, in plaats van een echte bedrijfspresentatie geven”*.

Alhoewel de uitvoerders in de vragenlijst de algemene doelen van de interventie uit de programmahandleiding in eigen woorden benoemden, is het niet zeker of de uitvoerders van de doelen per specifiek programmaonderdeel volledig op de hoogte waren. Tijdens een interview met een uitvoerder werd het doel van het onderdeel ‘Gamen met de politie’ als volgt beschreven:

“Ja, ik heb sowieso niet echt met de werkgroep alle doelen doorgesproken van elke presentatie. Hoe ik het vanuit mezelf zag, was het meer een leuk onderdeel om even te resetten van elke keer maar luisteren naar een presentatie én het idee van dat je kan gamen tegen een politieagent of kan racen tegen de politieagent. Ik vond het zelf ook wel belangrijk dat het wel een leuk moment was om ook voor jongeren van elkaar weer te leren.” (R6-W)

Een mogelijke verklaring kan zijn dat de programmahandleiding halverwege de voorbereiding van deze editie werd gedeeld. Desalniettemin gaf de projectleider aan dat de uitvoerders dit document ongeveer twee maanden van tevoren hebben ontvangen en verwacht werd dat ze de programmahandleiding tot zich hebben genomen en begripen wat de bedoeling was.

5.3.4.3 Mogelijke (on)gewenste neveneffecten van de interventie volgens uitvoerders

Ter beantwoording van deelvraag 3b-iii (welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders?) gaat deze paragraaf in op de antwoorden van uitvoerders op de vraag welke positieve en negatieve neveneffecten de interventie zou kunnen hebben. Uitvoerders gaven door middel van verschillende voorbeelden aan dat een gewenst neveneffect van de interventie de netwerkvorming kan zijn. Aan de ene kant met professionals uit zowel de ICT-industrie als van de politie:

“Tijdens de interventie hebben de jongeren de kans om in contact te komen met professionals en experts uit de cybersecurity, politie en gaming sector. Dit biedt hun waardevolle netwerkmogelijkheden, waarbij ze mogelijk mentoren of toekomstige werkgevers kunnen ontmoeten”.

“Contact met de politie is gelegd, de investering die door de wijkagenten is gedaan was duidelijk merkbaar. De jongeren hebben daarmee ook een basis gekregen om op terug te vallen als ze ergens mee zitten”.

Aan de andere kant de netwerkvorming tussen jongeren met gedeelde interesses. Zo gaf één van de uitvoerders aan: *“Jongeren de kans geven om nieuwe jongeren te leren kennen met dezelfde interesses”.*

Verder benoemden uitvoerders dat de ‘community’ van de interventie voor meer inclusie kan zorgen. Eén van de uitvoerders gaf hierover aan: *“Een ander positief effect is dat bij deze kwetsbare jongeren met een stevig rugzakje soms het gevoel van ‘ik word gezien’ is ontstaan. Een andere uitvoerder benoemde dat de interventie zou kunnen bijdragen aan de gehele ICT-industrie:*

“De interventie kan ook bijdragen aan het bevorderen van diversiteit en inclusie binnen de ICT-industrie. Door jongeren met diverse achtergronden en interesses samen te brengen en hen te laten kennismaken met verschillende aspecten van de ICT-sector, kan het evenement bijdragen aan het doorbreken van stereotypen en het creëren van gelijke kansen voor iedereen.”

Verder benoemde één van de uitvoerders dat een gewenst effect van de interventie: *“Verbetering van beeldvorming in beide richtingen,”* kan zijn tussen jongeren en ouders en/of docenten.

Tot slot gaven uitvoerders ook antwoord op de vraag welke ongewenste neveneffecten mogelijk zijn bij de interventie. Eén van hen benoemde dat het samenbrengen van jongeren die online de grenzen opzoeken in theorie tot ongewenste effecten zou kunnen leiden: *“Misschien elkaar op slechte ideeën brengen/opscheppen over welke slechte dingen de jongeren kunnen doen/hebben gedaan. Ik heb dat zelf echter niet gezien op deze editie”.* Terwijl een andere uitvoerder juist aangaf dat de grootte van het evenement voor afzondering van de doelgroep kan zorgen: *“Voor sommige jongeren kan het evenement overweldigend zijn, vooral als ze ook moeite hebben met veel prikkels.”* Tot slot stelde één van de uitvoerders: *“Het niet halen van de challenge werd door sommige deelnemers als buitengewoon teleurstellend ervaren. Of dat echt negatief is, is moeilijk te zeggen”.*

5.3.5 Aanbevelingen Walibi

Op basis van bovenstaande resultaten zijn onderstaande aanbevelingen gedaan. Eerst worden twee aanbevelingen gepresenteerd om zaken voort te zetten. Vervolgens worden aanbevelingen gedaan met suggesties tot nadenken of aanpassing.

Aanspreken en framen van de doelgroep

Hoewel in de programmahandleiding weinig staat over de manier van aanspreken van de doelgroep, is dit uitstekend uitgevoerd in deze editie. Tijdens de voorbereiding waren enkele uitvoerders in de werkgroep bewust terughoudend in de communicatie van hun vaktermen (zoals risicjongeren en potentiële

criminel) naar partners. Hier is veel aandacht aan gegeven in werksessies en veelvuldig besproken tussen COPS en de kartrekker, waardoor het perspectief prevaleerde dat het niet per definitie negatief hoeft te zijn om veel tijd online te spenderen. De samenwerking en korte lijntjes tussen COPS en de kartrekker van de regio, lijken in dit proces bevorderlijk. Daarbij werden op de dag zelf deelnemers ook beschreven als jongeren met technische skills in plaats van risicojongeren door zowel de organisatie als de sprekers (in tegenstelling tot eerdere editie(s)). Toch zijn uitvoerders van mening dat de talenten van jongeren meer benadrukt hadden mogen worden tijdens de programmaonderdelen en deze meer gericht mogen zijn op wat er met dat talent in de toekomst mogelijk is.

Uit de vragenlijst van de uitvoerders en de observaties van de onderzoekers komt naar voren dat de talenten van de jongeren meer benadrukt mogen worden in de uitvoering van de interventie. Zo vraagt een uitvoerder zich af of een presentatie van een bedrijf voldoende is voor deelnemers om te weten waar ze hun talenten kunnen inzetten. Een andere uitvoerder geeft aan dat een de presentatie meer gericht kan zijn op wat de deelnemers in de toekomst kunnen doen, dan uitleggen wat het bedrijf doet. Ook onderschrijven de onderzoekers dat zij relatief weinig hebben vernomen dat de talenten van de deelnemers worden benoemd om in te zetten voor de maatschappij.

Presentatie over ethisch hacken voortzetten

De 'Presentatie over ethisch hacken' als plenaire opening van de interventie is door jongeren, ouders en uitvoerders als positief ervaren. Ook viel het de onderzoekers op dat dit onderdeel goed werd ontvangen door beide groepen. Met name vanwege de verbinding van de twee 'verschillende' werelden en de interactieve aard met het gehele publiek. De specifieke spreker draagt ook bij aan deze ervaring. De onderzoekers raden aan om dit onderdeel op deze manier voort te zetten.

Wees bewust van de informatie die je deelt met de risicogroep

Alhoewel de doelgroep niet als risicojongeren werden geframed, blijft het belangrijk voor de uitvoerders om bewust te zijn over de aard van de informatie die zij jongeren meegeven. Zo werd tijdens de editie informatie verstrekt over de modus operandi van een vorm van online criminaliteit en werd een tool gedemonstreerd waarmee *hacks* kunnen worden uitgevoerd waarmee niet alle deelnemers bekend waren. Het tonen van deze manieren van grensoverschrijdend gedrag is potentieel risicovol. Als jongeren gedrag observeren waarin dergelijk gedrag wordt geaccepteerd kan dat leiden tot het overnemen van dat gedrag volgens de theorie van sociaal leren. Tot slot wordt in de programmahandleiding als doel van de 'Presentatie over grenzen van de wet' voor jongeren genoemd dat deelnemers zich na afloop bewust zijn van welke sporen zij online achterlaten, waarvan de onderzoekers zich afvragen of dat gewenst is.

Werving van deelnemers

Deze editie van de interventie was volgens de kartrekker de op één na best bezochte editie tot dat moment. De organisatoren hebben op twee manieren geworven. Ten eerste heeft de organisatie op vier ICT-opleidingen gastlessen verzorgd en posters/flyers verspreid bij studenten van mbo- en hbo-scholen. Uitvoerders hebben aangegeven dat dit onderdeel moeizaam op gang kwam. Zo verliep de werving van uitvoerders om een gastles te geven stroef en kwam het contact met sommige opleidingen moeilijk op gang. Naast gastlessen zijn posters en flyers verspreid op de scholen en tijdens een stagemarkt op een Hogeschool. Ten tweede is een deel van de jongeren via de online campagne op sociale media door hun ouders gewezen op de interventie. Hierdoor zijn jongeren bereikt die jonger zijn dan de geworven deelnemers door gastlessen. Een uitvoerder vertelde dat een groot aantal jongeren aangaf had hun ouders hen via een bericht op sociale media op de interventie hadden gewezen.

Hoewel uitvoerders aangaven dat de opkomst relatief hoog was, waren er geen docenten aanwezig en 11 ouders. Gezien het aantal gastlessen is het niet vanzelfsprekend dat in een andere regio vergelijkbare aantallen deelnemers worden geworven. Voor de continuïteit geven onderzoekers mee dat om het beoogde aantal deelnemers en de gewenste doelgroep te bereiken het belangrijk is om de organisatie van de gastlessen in een vroeg stadium te regelen (met gecommitteerde sprekers) en het blijven inzetten op online campagnes. Deze editie heeft laten zien dat het kosten-baten effectief kan zijn om op sociale media in te zetten om het aantal deelnemers te verhogen en een bredere doelgroep dan ICT-studenten aan te spreken. Tot slot kunnen mogelijkheden worden verkend tot alternatieve manieren van werven, zoals via Telegram en Discord.

Communicatie deelnemers over de interventie

De communicatie over de interventie behoeft volgens de onderzoekers enkele aanbevelingen. Ten eerste gaven sommige deelnemers aan dat ze andere verwachtingen hadden van de interventie, bijvoorbeeld over een hoger technisch niveau of dat er meer te doen zou zijn. Ten tweede gaf een jongere aan na zijn aanmelding geen verdere informatie te hebben ontvangen. Volgens de onderzoekers kunnen deze punten worden opgelost door de deelnemers voorafgaand aan de interventie van meer informatie te voorzien over het verloop van de dag en de invulling van de onderdelen. Daarbij zou moeten worden overwogen om ouders ook specifiek uit te nodigen en op deze manier de informatie te ontvangen, zodat niet enkel de jongere de boodschapper is. Ten derde kan de communicatie op de dag zelf over wat de onderdelen van de deelnemers verlangen duidelijker worden gecommuniceerd. Onderzoekers doelen in deze editie op de toegang tot de escaperoom (zie hieronder) en de participatie van de ouders met betrekking tot de 'Hackchallenge' (waarvan de uitvoering haaks staat op de programmahandleiding).

Uitvallen van een programmaonderdeel

De avond voor deze editie heeft één van de sprekers zich afgemeld. De organisatie heeft het opgelost door het dagprogramma eerder te laten eindigen. Een van de uitvoerders geeft aan het geen goed alternatief te vinden als een collega van de organisatie de basispresentatie had gegeven als alternatief, omdat dan het enthousiasme van het bedrijf niet over zou komen. Ook zouden de deelnemers al weten van de mogelijkheid over werken in de game-industrie door de gastlessen en omdat het op de website van de interventie stond. Voor de kwaliteit van de interventie is het volgens de onderzoekers toch belangrijk om een vorm van vervanging vorm te geven. Hierbij kan gedacht worden aan een video/vlog opgenomen door de sprekers, aangevuld door informatie uit de basispresentatie door iemand van de organisatie.

Duidelijkheid doel gamen met de politie

Dit onderdeel is door jongeren het best gewaardeerd in de vragenlijst. Daarentegen kwam tijdens de observatie naar voren dat de uitvoering van dit onderdeel niet overeenkwam zoals beschreven in de programmahandleiding. In de ronde waar de onderzoeker aanwezig was, was één politiemedewerker (t.o.v. drie in de handleiding) aanwezig bij de PlayStation en was er enkel interactie over het spel dat werd gespeeld (i.p.v. gesprekken over groepsdruk, drang om je te bewijzen en het maken van je eigen keuzes). Verder viel het de onderzoeker op dat de communicatie vanuit de uitvoerders tijdens dit onderdeel voornamelijk reactief van aard was en er geen erkenning over de talenten van de jongeren en de waarde ervan in de fysieke wereld werd gegeven, op de groepsbegeleider na. Onderzoekers bevelen dan ook sterk aan om een meer proactieve houding van de uitvoerders te stimuleren.

In tegenstelling tot de doelen in de handleiding, werd in een interview met een van de uitvoerders aangegeven dat het onderdeel bedoeld was als leuk en om even te resetten. Het is volgens de

onderzoekers raadzaam om met de gehele organisatie een heldere overeenstemming te bereiken over de specifieke doelen van dit onderdeel en overige programmaonderdelen.

Informatiemarkt

Enkele uitvoerders vroegen zich af of de vorm van bedrijfspresentaties voldoende interactief zijn om de jongeren over te brengen wat zij met hun digitale skills kunnen doen in de toekomst. Om deze reden raden de onderzoekers aan om in volgende edities van de interventie de informatiemarkt, die als optie is opgenomen in het programma, tijdens de inloop en de lunch te stimuleren. Dit bestendigt ook de doelen van de interventie op deze onderdelen mocht in de toekomst iets uitvallen. Wel werden in deze editie goodiebags uitgedeeld, waarin promotiemateriaal van werken bij de politie en de ICT-opleiding van de Hogeschool Utrecht zat.

Inhoud presentatie hacken de basics

De spreker heeft gebruikgemaakt van de basispresentatie en er was sprake van interactie. Echter, de onderzoekers betwijfelen of dit onderdeel (een spoedcursus hacken voor ouders) alleen gegeven kan worden door iemand die zich niet professioneel bezighoudt met cybercriminaliteit (spreker betrof een ouder die ervaringskundige is als ouder van een hackend kind). Het viel de onderzoekers bijvoorbeeld op dat er inhoudelijke onjuistheden werden gedeeld met de ouders. Zo werden onder meer verschillende vormen van online criminaliteit benoemd als zijnde vormen van hacking (DDoS, WhatsAppfraude, phishing, ransomware). Daarbij gaven ouders in de vragenlijst dat er op informatieve vlakken meer uitbreiding en diepgang wenselijk was, terwijl de onderdelen met de ervaringsdeskundige juist meer een persoonlijke en praktijkgerichte insteek behoeven. Het lijkt de onderzoekers dan ook beter als er voor dit informatieve onderdeel van 'Hacken de basics' in de 'Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen' wordt opgenomen of door een (tweede) spreker wordt verzorgd die zich bezighoudt met cybercriminaliteit. Op deze manier denken de onderzoekers dat de waarde van een dergelijke spreker vanuit haar rol als ervaringsdeskundige ouder meer tot uiting kan komen. Evenals voor het subonderdeel "in gesprek gaan met je kind", waarbij zij kan leunen op eigen ervaringen en tips kan delen.

Bewust van belang van de groepsbegeleider

De groepsbegeleider begeleidt de deelnemers de gehele dag én volgt de inhoud van de onderdelen. Deze unieke positie kan bijdragen aan optimalisatie van de ervaring van de dag en het bereiken van de doelen. Allereerst kan de groepsbegeleider onderdelen aan elkaar verbinden en vertalen naar de leefwereld van de jongeren, wat de onderzoeker bij de geobserveerde groepsbegeleider heeft waargenomen. Ook kan het nodig zijn om het doel van het onderdeel te herhalen of over te brengen indien dit niet volledig is gebeurd. Daarbij staan de groepsbegeleiders het dichtst bij de deelnemers, waardoor zij de groepsdynamiek het best kunnen aanvoelen en bijsturen indien nodig. Daarnaast kan de groepsbegeleider inhoudelijk terugkoppelen aan de organisatie hoe het onderdeel is verlopen en in hoeverre dit aansluit bij de doelen (in lijn met vorig punt). Bovendien kan de groepsbegeleider deelnemers na afloop van elk onderdeel vertellen wat het volgende onderdeel is en onderdeel-overstijgende vragen beantwoorden. In deze editie van de interventie zijn in de laatste twee weken groepsbegeleiders geworven, veelal uit eigen organisatie. Zij hebben gezorgd voor een goed verloop van het programma, maar hadden een grotere bijdrage kunnen hebben richting het bereiken van de doelen van de interventie. Als onderzoekers willen we graag meegeven dat er meer uit deze invulling van de rol van groepsbegeleider gehaald kan worden zoals hierboven benoemd. Zo raden we sterk aan voor de continuïteit van de interventie om voldoende informatie vast te leggen omtrent de omgang met (negatieve) groepsprocessen, onwenselijk gedrag en

risicjongeren voor de uitvoerders, met name de groepsbegeleiders. Daarbij is het bij de werving van deze begeleiding goed om rekening om na te denken over bepaalde selectiecriteria zoals ervaring in de omgang met jongeren (om interactie aan te sporen en weerstand aan te pakken) en technische kennis (om te begrijpen waar ze het met elkaar over hebben).

Werkgroep actief, maar eerder taken bedelen

Zowel uit de vragenlijst als aangegeven in een interview komt naar voren dat de samenwerking van de werkgroep erg goed is ervaren. Een van de uitvoerders geeft aan dat het vooral komt doordat het een kleine groep was (tussen de vijf en tien actieve uitvoerders) die echt enthousiast was over het onderwerp. Reflecterend op de voorbereiding en uitvoering van de interventie wordt wel aangegeven dat bepaalde rollen en taken in een eerder stadium of duidelijker belegd hadden moeten worden bij specifieke uitvoerders (zoals het geven van de gastlessen, het selecteren van de groepsbegeleiders en het regelen van praktische zaken). Daarnaast wordt aanbevolen om afspraken met vrijwilligers eerder te communiceren, zodat dit in hun planning past aangezien de interventie op zaterdag plaatsvindt.

Digibus

Dit onderdeel is in een latere fase van de organisatie toegevoegd, maar had geen vaste plek in het programma. In de praktijk viel het op dat ouders bijvoorbeeld in de pauze begonnen, maar daardoor laten bij een onderdeel aansloten. De onderzoekers raden aan om dergelijke additionele onderdelen op te nemen in de programmahandleiding en duidelijke tijdsloten en afspraken te maken zodat de 'Digibus' het programma kan aanvullen. Ook had het een rol kunnen vervullen bij het uitvallen van de 'Presentatie over werken in de game-industrie'.

Discord

Tijdens de editie van Walibi werd bekend voor de onderzoekers dat een Discord platform voor de deelnemers in het leven is geroepen. Met name wordt deze ingezet om deelnemers na afloop te informeren met voor hun relevante events en carrièrekansen. Onderzoekers bevelen aan om de kwaliteit, verankering en continuering van de monitoring goed te regelen, om negatieve groepsprocessen online te voorkomen.

5.3.6 Samenvatting Walibi

5.3.6.1 Samenvatting voorbereiding editie Walibi

Twee wijkagenten uit de eenheid van Midden-Nederland hebben het initiatief genomen voor de uitvoering van deze editie. Zij hadden elders gehoord over de interventie en wilden dat ook organiseren voor de jongeren uit hun eigen werkgebied. Hiervoor hebben ze COPS benaderd. Het doel dat de agenten met de interventie wilden bereiken was volgens deze uitvoerder om vanuit een preventieve insteek de online grenzen voor jongeren duidelijk te maken. Het leeuwendeel van de werkgroep in Walibi was werkzaam bij de politie. Daarnaast waren er uitvoerders verbonden aan de gemeente en een zelfstandig ondernemer. De kartrekkersrol werd vervuld door een interventiespecialist van de politie Midden-Nederland.

De interventiedocumentatie die de uitvoerders van de werkgroep Walibi hebben gebruikt, waren allereerst het werkproces en tijdens de voorbereiding is de programmahandleiding uitgebracht. De twee wervingsscenario's van gastlessen en online campagne zijn in de praktijk uitgevoerd zoals deze in de interventiedocumentatie (werkproces) staan beschreven. In de voorbereiding is het programma op hoofdlijnen gevolgd, maar zijn optionele onderdelen niet georganiseerd (informatiemarkt, uitwisseling,

Defensie). Wel is er een 'Digibus' (escaperoom) toegevoegd. Het draaiboek komt overeen met de vereisten uit de interventiedocumentatie (werkproces)²⁴ en is door de werkgroep uitgebreid met een beschrijving van de doelen per programmaonderdeel en een plattegrond. De locatie was met de auto goed bereikbaar, maar met het openbaar vervoer was dit minder aantrekkelijk. Door de gehuurde apparatuur had de locatie een meer hightech-uitstraling. Er waren voldoende ruimtes aanwezig om de programmaonderdelen uit te voeren. De praktische zaken zijn vormgegeven in lijn met de interventiedocumentatie. Zo was er op initiatief van de werkgroep een goodiebag gerealiseerd.

De uitvoerders in de editie in Walibi hebben aangegeven dat ook bij deze editie moeite is ervaren tijdens de werving van deelnemers, met name bij het organiseren en plannen van de gastlessen. Een ander verbeterpunt naar aanleiding van deze editie is om het gesprek tussen uitvoerders te stimuleren over de interventie en de doelgroep waarbij aandacht wordt besteed aan de manier waarop de interventie wordt gepresenteerd en de doelgroep wordt beschouwd (al dan niet als risicogroep). Daarbij zou het expliciet toewijzen van taken in een beginfase een verbeterpunt kunnen zijn volgens uitvoerders, met name de rol van groepsbegeleiders. Op basis van de interventiedocumentatie werd het beschrijven van de rollen alleen in het draaiboek verwacht, maar dit zou voor de werkgroep in de voorbereiding dus ook van meerwaarde kunnen zijn. Ook werd het betrekken van meerdere partijen als verbeterpunt genoemd om tot een groter netwerk te komen. Wel is de samenwerking in de werkgroep als positief beleefd. Daarbij werd het als sterk ervaren dat dezelfde personen van de gastlessen aanwezig waren tijdens de uitvoering voor de herkenbaarheid naar deelnemers.

5.3.6.2 Samenvatting uitvoering editie Walibi

Bij de uitvoering van de editie in Walibi waren partijen betrokken van de politie, de gemeente, cybersecurity, entertainment en een ervaringsdeskundige ouder. Alle uitvoerders van de editie in Walibi hebben zich toegerust gevoeld om hun taken uit te voeren blijkt uit de interviews en de vragenlijst. De gemiddelde antwoorden op deze stellingen lagen tussen 4.56 en 5.00 op een schaal van 1-5. Specifiek met betrekking tot de (pedagogische) vaardigheden gaven de uitvoerders eveneens positief antwoord op de stellingen over het beschikken van vaardigheden om groepsprocessen (gem. 4.25) en ongewenst gedrag (gem. 4.17) bij te sturen. Hoewel de uitvoerders het minder vaak eens waren met de stelling over het beschikken van voldoende training/opleiding in het omgaan met risicojongeren, was het grootste deel het nog wel eens (gem. 3.20). Wel was het even onrustig voor de aanvang van de dag. Door een afzegging kon de 'Presentatie over werken in de game-industrie' op het laatste moment niet doorgaan, waardoor het programma voor jongeren ingekort moest worden. Ondanks dat het programma voor ouders volgens de interventiedocumentatie verliep zoals beoogd, sloten zij later aan bij de challenge door de wijziging in het programma van de jongeren. Daarnaast is de 'Digibus' aan het programma toegevoegd op basis van positieve ervaringen tijdens eerdere edities en de goedkeuring van de werkgroep. Hoewel de 'Digibus' niet als officieel programmaonderdeel gold en vrij kon worden bezocht tijdens de uitvoering, werd het wel genoemd als extra activiteit bij het 'Gamen met de politie'.

Over het algemeen kwamen de meeste programmaonderdelen voor jongeren overeen met de interventiedocumentatie, maar bij het 'Gamen met de politie' viel op dat er onvoldoende uitvoerders aanwezig waren en dat er weinig interactie was tussen de deelnemers en politieagenten, die volgens de interventiedocumentatie over online grenzen dienen te spreken. Bovendien werden de suggesties voor het creëren van interacties tijdens presentaties, zoals quizvragen of opdrachten, relatief weinig benut. Wat

²⁴ Instructie over het draaiboek is niet opgenomen in de programmahandleiding.

betreft de programmaonderdelen voor ouders en docenten behoeven enkele aspecten aandacht, zoals inhoudelijke onjuistheden in presentaties, afwijkende titels die het doel van de sessie niet duidelijk maken, en de uitvoering van een challenge die als klassikale demonstratie werd gepresenteerd.

Enkele uitvoerders namen negatieve groepsprocessen waar, namelijk dat deelnemers neutralisatietechnieken voor criminele activiteiten en ideeën voor onethische *hacks* deelden. Hiernaast werd door de onderzoekers potentieel risicovolle interacties waargenomen tussen sprekers en deelnemende jongeren. Zo werd informatie verstrekt over de modus operandi van een vorm van online criminaliteit en werd een tool gedemonstreerd waarmee *hacks* kunnen worden uitgevoerd. Ook zijn positieve groepsprocessen waargenomen. Uitvoerders gaven aan dat de discussie tussen jongeren positief was en ze elkaar motiveerden om positief gedrag te vertonen. Met betrekking tot contact tussen deelnemers en sprekers stak één presentatie in deze editie wat betreft interactie boven de andere onderdelen uit, waarbij deelnemers middels snoepjes werden beloond voor het stellen van vragen. Tijdens overige presentaties werden enkele vragen gesteld door deelnemers, met name aan het eind wanneer hier ruimte voor was. Er is weinig tot geen gebruikgemaakt van de suggesties in de interventiedocumentatie voor het stimuleren van interactie tijdens de programmaonderdelen. Wel stelden deelnemers veel vragen tijdens de 'Hackchallenge' over de opdrachten. Tot slot is in het kader van nazorg sinds deze editie het platform van de interventie op Discord ontstaan waarop deelnemers na afloop van een editie met elkaar in contact kunnen blijven en zou voor hen relevante content worden gedeeld om hun skills positief in te zetten.

In deze editie van de interventie werd door de uitvoerders als verbeterpunt aangedragen om een vorm van back-up in te bouwen wanneer in de toekomst sprake zou zijn van uitval van een spreker. Ook werd als verbeterpunt aangedragen om voldoende agenten in uniform aanwezig te laten zijn bij het onderdeel 'Gamen met de politie'. Verder werd door een uitvoerder in de vragenlijst voorgesteld om deelnemers te laten kiezen tussen presentaties over carrièremogelijkheden of bijvoorbeeld een informatiemarkt te organiseren. Als sterk punt van deze editie werd door uitvoerders de diversiteit van het programma en specifiek de 'Presentatie over ethisch hacken' genoemd. Daarbij werd door een uitvoerder gesteld dat tijdens deze editie veel sprake van interactie was. Ook werden de locatie in het pretpark en de aanwezigheid van de 'Digibus' als sterk punt ervaren.

5.3.6.3 Samenvatting ervaring deelnemers Walibi

Met betrekking tot de programmaonderdelen hebben alle deelnemers vrijwel elk onderdeel als leuk en nuttig aangemerkt, alleen gaven deelnemers aan 'Gamen met de politie' minder nuttig te vinden. Toch werd dit onderdeel het meest door jongeren gekozen om te blijven aanbieden van de interventie. De 'Presentatie over ethisch hacken' werd door de jongeren het leukst gevonden en de ouders vonden het onderdeel 'Hack in the class' relatief het leukst. De meeste programmaonderdelen sloten volgens de deelnemers aan op het (kennis)niveau van de deelnemers, uitgezonderd van de 'Hackchallenge' bij de jongeren en de 'Presentatie over ethisch hacken' bij de ouders en docenten. Toch kozen ouders en docenten dit onderdeel het vaakst om te blijven herhalen bij de interventie.

De algemene ervaring van deelnemers van de interventie is ook onderzocht. Hoewel alle deelnemers gemotiveerd waren om mee te doen, waren de jongeren relatief meer gemotiveerd dan de ouders en/of docenten. Beide groepen gaven aan dat de interventie aan hun verwachtingen voldeed. Ook bij de vragen wat de interventie heeft opgebracht gaven alle deelnemers aan het eens tot helemaal eens te zijn dat ze wat hebben geleerd, er wat aan hebben gehad en het leuk vonden. Toch gaven enkele deelnemers (zowel jongeren als ouders en/of docenten) aan dat er meer diepgang wenselijk was. Daarbij

gaven alle jongeren op één na aan dat zij door de interventie gemotiveerd zijn om hun digitale skills te ontwikkelen op een positieve manier, waardoor het doel op basis van zelfrapportage zou zijn behaald. Ook bij de groep ouders en docenten zouden de doelen volgens de meerderheid zijn behaald. Wat betreft verbeterpunten werden onder andere meer technische kennis en meer actieve werkvormen genoemd.

5.3.6.4 Samenvatting reflectie uitvoerders Walibi

De uitvoerders hebben de 'Presentatie over ethisch hacken' als meest succesvol voor de doelgroep jongeren aangemerkt, terwijl de 'Digibus' relatief als minst succesvolle onderdeel werd aangemerkt. Ook werd de 'Presentatie over ethisch hacken' het vaakst gekozen om aan te blijven bieden in het programma van de interventie, samen met 'Gamen met de politie' en de 'Hackchallenge'. Voor de groep ouders en/of docenten werd eveneens de presentatie van de ethisch hacker en het onderdeel 'Gespreks_TOOLS' het vaakst gekozen om aan te blijven bieden. Daarnaast zijn de meeste uitvoerders enthousiast over de werkvormen. In de toelichting over de programmaonderdelen, opzet en werkvormen werd benoemd om de presentaties door bedrijven op de carrière mogelijkheden van de jongeren te richten, in plaats van enkel een bedrijfspresentatie te verzorgen. Met betrekking tot de doelen was de ruime meerderheid tevreden over de opgestelde doelen van de interventie en zouden volgens enkele uitvoerders alle doelen van de interventie zijn behaald. Toch werden ook aspecten benoemd die minder of niet aan bod zijn gekomen. Zo zou zicht op slachtofferschap onderbelicht zijn gebleven. Andere uitvoerders vragen zich af of het inzetten van digitale skills op legale wijze voldoende aan bod is gekomen.

Afsluitend zijn uitvoerders gevraagd naar zowel gewenste als ongewenste neveneffecten van de interventie. De netwerkvorming voor deelnemende jongeren met relevante professionals en leeftijdsgenoten met gedeelde interesses werd als gewenst neveneffect aangemerkt. Daarentegen werd het samenbrengen van jongeren die online grenzen opzoeken als ongewenst neveneffect gezien. Ook werd als ongewenst effect benoemd dat mogelijk niet de gehele doelgroep zou worden bereikt, aangezien de grootte van het evenement als overweldigend zou kunnen worden ervaren door jongeren die moeite hebben met veel prikkels.

5.4 Editie Sneek

In deze paragraaf wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2 (hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?) en onderzoeksvraag 3 (hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?). Deze paragraaf beschrijft de resultaten van de procesevaluatie van de editie van de interventie in Sneek, die plaatsvond op 4 november 2023. Op deze dag waren ongeveer 31 jongeren en 10 ouders en docenten aanwezig. Er waren 24 uitvoerders betrokken bij deze editie.

5.4.1 Voorbereiding interventie Sneek

Ter beantwoording van deelvraag 2b (hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?) wordt met behulp van de vragenlijst onder uitvoerders (N=17), interviews met uitvoerders (N=4) en de debriefing onderzocht hoe de voorbereiding van de interventie is verlopen en hoe deze door uitvoerders werd ervaren. Van de zeventien uitvoerders die de vragenlijst hebben ingevuld, gaf 64,7 procent (N=11) aan betrokken te zijn geweest bij de voorbereiding.

5.4.1.1 Aanleiding voor deze editie

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2b-i (wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren?) en beschrijft wat de aanleiding voor de interventie in Sneek is geweest. Het initiatief is genomen door het cybercrimeteam van de politie in Noord-Nederland. Uit een interview blijkt dat de politie als doel had om de veerkrachtigheid van jongeren te vergroten om cybercriminaliteit te voorkomen, waarin ze de samenwerking met het onderwijs specifiek hebben opgezocht. Een uitvoerder vanuit het onderwijs benoemde dat het doel van de interventie voor haar was dat er sprake zou zijn van netwerkvorming van professionals die betekenisvol kunnen zijn in het leven van deze jongeren. Uitvoerders van de politie en het onderwijs hebben vervolgens hun netwerken verbonden om een bovenregionale werkgroep te starten om de interventie te organiseren voor hun gehele regio (Noord-Nederland). Na verloop van tijd is gekozen om per provincie een editie van de interventie te organiseren. In de interviews werden hier verschillende redenen voor gegeven. Allereerst werd het feit benoemd dat de regio relatief groot is en de organisatie het wenselijk achtte dat deelnemers niet te ver zouden hoeven reizen. Daarnaast werd de unieke cultuur van iedere provincie benadrukt, waarbij werd verondersteld dat dit zou helpen bij de werving van deelnemers. Vervolgens hebben de professionals van de provincie Sneek aangegeven de eerste editie te willen organiseren, waarna de werkgroep voor Sneek is samengebracht. In een interview met een docent uit de werkgroep kwam naar voren dat een motivatie voor de organisatie van de interventie voor hen was dat de mbo-school subsidie had ontvangen om projecten te organiseren waarbij jongeren, jongvolwassenen en ouders worden betrokken bij de digitaliserende wereld.

5.4.1.2 Betrokken partijen

In deze paragraaf wordt aan de hand van de interviews, de debriefing en de vragenlijst antwoord gegeven op deelvraag 2b-ii (welke partijen waren betrokken bij de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking?). Betrokken partijen bij de uitvoering van de interventie in Sneek waren het onderwijs (een mbo-school en twee hbo-scholen), de politie (accountmanager, interventiespecialist, (digitaal) wijkagenten) en gemeenten (Smallingerland, Súdwest-Fryslân). Er waren zowel enkele professionals uit de bovenregionale werkgroep als de professionals van de werkgroep Sneek betrokken bij de voorbereiding van editie Sneek. Een uitvoerder geeft in het interview aan dat de transitie van bovenregionaal naar provinciaal organisch is verlopen. Een andere uitvoerder in de vragenlijst gaf hierover

aan dat: *“de meesten er best wel laat bij betrokken werden”*. Door dit verloop is het niet mogelijk om de exacte grootte van de werkgroep te rapporteren. In ieder geval vier maanden voor de editie in Sneek heeft de werkgroep een locatiebezoek aan de school gehad, waarna zij het programma verder zijn gaan invullen. De rolverdeling van de professionals in de werkgroep is besproken in de overleggen met betrekking tot specifieke acties, maar er zijn geen afspraken over de rollen schriftelijk vastgelegd. Een uitvoerder benoemde in het interview specifiek dat hij geen zicht had op bijvoorbeeld de praktische zaken, zo was hij bezig met het regelen van keycards terwijl een andere uitvoerder daarna aangaf dat er nog bruikbaar materiaal van een eerdere editie beschikbaar was. Wel werd tijdens de overleggen gewerkt met agenda's en werd soms genotuleerd, vertelde een uitvoerder. Een andere uitvoerder zei hierover dat afspraken in de samenwerking gebaseerd waren op: *“goed vertrouwen.”*

De rol van kartrekker werd uiteindelijk uitgevoerd door een docent van de mbo-school die veel kennis heeft op het gebied van privacy en cybersecurity en ervaring heeft met het organiseren van (student)evenementen. Ook werd hij gekenmerkt door zijn grote netwerk in de regio, dat hij op veel momenten van de voorbereiding heeft in kunnen zetten. Opvallend was dat de kartrekker stelde dat op het moment dat de transitie van bovenregionale naar provinciale werkgroep plaatsvond, hij de rol van kartrekker impliciet toegewezen kreeg. In het interview vertelde hij: *“Toen was ik eigenlijk de enige met wat kennis en ervaring van hoe het bij ons in de provincie loopt en van de grootste school. [...] Ineens had ik per ongeluk een pet kartrekker op”*. De kartrekker gaf aan dat hier van tevoren geen afspraken over waren gemaakt in de bovenregionale werkgroep, maar dat het nou eenmaal zo gelopen is. Daarentegen was de projectleider van de interventie in de veronderstelling dat de kartrekker voor deze rol had gekozen. Een andere uitvoerder in de werkgroep stelde in het interview dat de kartrekker had aangegeven dat er een projectleider zou worden aangesteld bij de mbo-school om onder andere de organisatie van de interventie te trekken, maar dat dat niet tijdig was gelukt, waardoor de huidige kartrekker deze rol uitvoerde.

De samenwerking tussen de uitvoerders werd door veertien respondenten in de vragenlijst als positief gewaardeerd. Zo was 21,4 procent het eens en 78,6 procent het helemaal eens met de stelling. Twee respondenten hadden aangegeven dat de vraag niet op hen van toepassing was en één respondent had de vraag niet ingevuld. Het viel de projectleider van de interventie op dat de uitvoerders van de werkgroep tijdens de voorbereiding enigszins minder actief betrokken waren dan in sommige andere edities. Als mogelijke verklaring gaf ze aan dat het grootste deel van de werkzaamheden in de voorbereiding door de kartrekker is verricht. Ook een uitvoerder merkte in het interview op dat de rol van één van de hbo-instellingen in de voorbereiding relatief klein was, aangezien: *“[de mbo-school] heeft gewoon alles georganiseerd.”* Eén van de uitvoerders vertelde in het interview dat de betrokkenen allemaal intrinsiek gemotiveerd waren waardoor er een positieve sfeer in de werkgroep was. Een andere uitvoerder benoemde dit ook: *“Het voelde niet als een last, maar als we gaan een feestje organiseren”*. De projectleider van de interventie gaf specifiek aan dat de samenwerking met een deel van de partijen in het programma voor grotendeels nieuw van aard was, zoals OM en Noordelijke districtsrecherche. De samenwerking is goed bevallen en de partijen gaven aan de projectleider terug dat ze het als meerwaarde hebben ervaren om onderdeel van de interventie te zijn.

5.4.1.3 Werkzaamheden tijdens de voorbereiding

In deze paragraaf wordt deelvraag 2b-iii (in hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie?) onderzocht en beschreven wat redenen waren voor eventuele

afwijkingen. De voorbereiding wordt behandeld aan de hand van de onderwerpen van het stroomschema uit de interventiedocumentatie dat uitvoerders van COPS ontvingen (Figuur 4).

Startdocumentatie

De projectleider heeft het de interventiedocumentatie met de werkgroep gedeeld (bij editie Sneek betrof dit de volgende documenten: werkproces, programmahandleiding V1.1²⁵ en communicatie toolkit). De uitvoerders bleken wisselende ervaringen te hebben gehad in het gebruik van de documenten. Aan de ene kant kwam in de interviews en vragenlijst naar voren dat de documenten als ondersteunend en diepgaand werden ervaren. Eén van de uitvoerders gaf aan dat het fijn is dat je voor verdere details uitvoerders kon verwijzen naar geschreven tekst in de handleiding om het op een later moment na te lezen. Een andere uitvoerder vertelde dat de documenten bij de overleggen van de werkgroep werden gebruikt en op beeld werden getoond: *“Want je kunt iets opsturen, maar dat wil nog niet zeggen dat men het ook leest hè?”* Aan de andere kant werden de documenten soms als overweldigend of erg lang ervaren. Een uitvoerder vertelde hierover in het interview dat:

“[...] voor de diverse onderdelen was eigenlijk een handreiking gegeven tot wat er op de PowerPoint sheets moest. Dat kan mensen ontzettend helpen, maar dat kan mensen ook ontzettend afstoten. Dan heb je het gevoel dat je je eigen vrijheid van een stukje invulling kwijt bent.” (R8-S)

Werven en uitnodigen deelnemers

In deze editie van de interventie waren drie scholen in de Noordelijke provinciën aangesloten bij de werkgroep van Sneek. Door de directe ingang in het onderwijs hebben de uitvoerders in eerste aanleg gekozen om de docenten het assessment in de les af te laten nemen, zodat er minder capaciteit nodig was voor de gastlessen. Een uitvoerder uit de werkgroep gaf in het interview aan dat de verwachting was dat de pool van potentiële deelnemers voldoende groot zou zijn wanneer op de mbo- en hbo-scholen zou worden geworven (naar verwachting rond de 100 deelnemers). Daarbij zou meer van groepsbegeleiders worden gevraagd als de werving ook op leerlingen van het vmbo zou worden gericht, aangezien de leeftijdsrange groter zou worden.

De werving was voor de zomervakantie gestart. Op één van hbo-scholen zijn docenten gevraagd om het assessment onder de aandacht te brengen in de klas bij de opleidingen Integrale Veiligheidskunde en HBO-ICT. Een uitvoerder zei hierover: *“In de klassen uitleggen werkt volgens mij bij mbo wat beter. Bij ons maakt het niet zoveel uit op het hbo, als ze belangstelling hebben, dan doen ze het wel.”* Op de andere hbo-school is eveneens een gastles verzorgd door een expert van een stichting die zich inzet voor jongeren met digitale vaardigheden. Op de mbo-school is naast de docentenstrategie uiteindelijk ook gekozen om digitaal wijkagenten uit te nodigen om voor de ICT-opleidingen te spreken. Ze zijn op de drie grootste vestigingen geweest waar ze voor een groep van 80-90 studenten een presentatie hebben gegeven. Een uitvoerder stelde dat dit succesvol was omdat: *“een lokkertje, dat iemand in zo’n politie-uniform verschijnt en daar een verhaaltje houdt is toch wel interessant voor die studenten.”*

Een andere uitvoerder bevestigde de meerwaarde van een gastles: *“Als het extern is voelen ze meer verplichting, vreemde ogen dwingen.”* Volgens de projectleider zijn er ongeveer acht gastlessen verzorgd. Hoewel de verwachting was dat de werving door de toegang tot onderwijs gemakkelijk geregeld

²⁵ De programmahandleiding is ten opzichte van de Walibi editie uitgebreid met een hoofdstuk over richtlijnen en tips voor groepsbegeleiders en een hoofdstuk over contact na afloop via het platform van de interventie op Discord. Ook zijn de beschrijvingen van de programmaonderdelen enigszins aangepast.

zou zijn, bleek uit de interviews dat het door uitvoerders als moeizamer werd ervaren dan verwacht om in eigen organisatie docenten te bewegen om het assessment met studenten te doen. Met name de volle programma's en administratieve druk voor docenten werd in dit kader benoemd. Een andere verklaring die door een uitvoerder is gegeven, was dat het voor de zomervakantie nog niet mogelijk was om een moment voor de werving in te plannen in de roosters van docenten en studenten. Daarnaast benoemde een uitvoerder dat de motivatie en aanwezigheid van studenten vaak gepaard gaat met de meerwaarde voor de studie of een cijfer/studiepunten en dat dit nu niet het geval was. In hoeverre de volledige gastles is verzorgd is bovendien onduidelijk, zo bleek in een interview dat docenten soms enkel het assessment onder de aandacht brachten zonder een volledige les over ICT te verzorgen.

Als onderdeel van de werving is er ook een online campagne op sociale media uitgezet, onder andere door de digitale wijkagenten van Sneek. Zij hebben volgens de projectleider zelf een filmpje opgenomen en deze is verspreid via hun professionele sociale mediakanalen en die van de gemeenten. Ook zijn berichten op LinkedIn en Facebook gedeeld op basis van materiaal uit de communicatie toolkit. Verder is een landelijke campagne gepusht vanuit de politie op Instagram en Snapchat. Een uitvoerder gaf aan dat dit een groot bereik had: *“we werden thuis helemaal doodgespamd toen we het eenmaal op de radar hadden, dus dat ging op zich wel goed.”* Op één van de hbo-scholen is de interventie en het assessment volgens de betrokken uitvoerder ook in de WhatsApp-groepen per klas gedeeld. Daarnaast benoemde de projectleider dat de Discord een wervingsmethode is waardoor jongeren worden geworven. Ondanks het vooral bedoeld is voor nazorg van deelnemers, wordt het ook gepresenteerd als platform voor jongeren met digitale vaardigheden.

De potentiële deelnemers hebben na het maken van het assessment en het halen baseline-score een uitnodiging voor de interventie ontvangen per e-mail van de projectleider (indien zij hun contactgegevens door hadden gegeven). Ten opzichte van Walibi is in de uitnodiging de vraag toegevoegd om het e-mailadres van ouder(s) en/of docent(en) door te geven, zodat zij meer informatie over het evenement zouden ontvangen.

Programma en draaiboek

Het basisprogramma uit de interventiedocumentatie (Bijlage 7) is door de uitvoerders zoals bedoeld uitgewerkt in Tabel 22a en Tabel 22b. Ten behoeve van deze procesevaluatie is na afloop van het programma een kwartier tijd vrijgemaakt zodat de deelnemers de vragenlijsten konden invullen. De invulling van het programma van de editie Sneek is vooral een product van de bovenregionale werkgroep, waarbij het de bedoeling was dat het programma van de drie provincies grotendeels hetzelfde zou worden. Hierdoor stond het leeuwendeel van het programma al vast. Zo is er een samenwerking aangegaan met een ethisch hacker en zijn cybersecuritybedrijf om presentaties te verzorgen. De 'Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen' zou per editie afwisselend worden bekleed door de desbetreffende districtsrecherche. De politieagent betrokken bij programmaonderdeel 'Gamen met de politie' zou eveneens aanwezig zijn bij de drie edities, maar de digitaal wijkagent in de werkgroep heeft lokale (digitaal) wijkagenten gevraagd om begeleiding bij dit onderdeel te verzorgen. Voor het programma van de ouders was dezelfde ervaringsdeskundige als de afgelopen edities uitgenodigd voor programmaonderdeel 'Gespreks_TOOLS'. Het welkomstwoord werd in deze editie verzorgd door de cyberburgemeester, op uitnodiging van de uitvoerder vanuit de gemeente. De 'Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen' werd dit keer door het Openbaar Ministerie verzorgd, op uitnodiging van de projectleider. Verder heeft de kartrekker een onderzoeker digitalisering en veiligheid vanuit zijn netwerk gevraagd de onderdelen 'Hacken de basics' en 'Hack in the class' te verzorgen. Daarnaast was de kartrekker verantwoordelijk voor

het inkleden van de 'Presentatie over werken in de game-industrie', welk onderdeel nog niet was belegd. Gedurende de voorbereiding hadden meerdere partijen afgezegd of werd om een vergoeding gevraagd waar volgens de projectleider niet aan kon worden voldaan (uit principe ten opzichte van de andere sprekers). Uiteindelijk had een paar dagen voor de editie een bedrijf dat zich met *serious games* voor volwassenen bezighoudt toegezegd, waarmee de kartrekker bekend was. De kartrekker gaf in het interview aan dat hij later van andere uitvoerders had vernomen dat het bij andere edities ook als lastig werd ervaren om de game-industrie een presentatie te laten verzorgen. Ondanks dat het organiseren van dit onderdeel voor meer inspanning in de praktijk had gezorgd dan de kartrekker had verwacht, was hij wel overtuigd dat het hun zou lukken om het programma volledig aan te bieden:

"Er was altijd wel een presentatie of iets gekomen, maar dat heeft meer met de creativiteit van wij als school te maken en dat je toegang hebt tot die netwerken en middelen. Ik kan me best voorstellen dat in een andere situatie het heel moeilijk is voor mensen [om vervanging te regelen]." (R8-S)

Naast de invulling van de vaste onderdelen heeft de werkgroep gekozen om het optionele onderdeel van 'Presentatie door Defensie' op te nemen in haar programma. De spreker was een collega van een uitvoerder en is naast het onderwijs eveneens bij Defensie actief. In overleg met Defensie was afgesproken om enkel de presentatie op te nemen en de challenge van Defensie niet af te nemen, die in de interventiedocumentatie is opgenomen. De reden hiervoor was dat overstijgend aan deze editie op de achtergrond gesprekken werden gevoerd over de meerwaarde voor Defensie en welke rol zij in het programma van de interventie zouden gaan innemen. Verder kwam in de interviews naar voren dat de optie informatiemarkt niet uitgebreid als onderdeel van het programma is besproken in de werkgroep. Een uitvoerder gaf in het interview aan dat dit gezien de voorbereidingen die daarvoor getroffen moesten worden niet als opportuun werd gezien. De projectleider zag dit ook bij andere edities en gaf hierover aan: *"de meesten vinden dat vaak wel een goed idee, maar dan merk je dat het toch wel meer werk vraagt dan ze hadden verwacht [...] en dan komt het toch snel weer op de plank terecht."* Daarnaast had de kartrekker het initiatief genomen om een dagvoorzitter uit te nodigen omdat hij de ervaring heeft dat de aanwezigheid van deze rol een goed verloop van de dag kan bevorderen en hij verwachtte dat het hem op de dag zelf zou ontlasten. De kartrekker was bekend met de desbetreffende dagvoorzitter waardoor hij wist dat deze ervaring had met de doelgroep van de interventie.

Verder zijn de interventiedocumentatie voorafgaand aan de uitvoering van vernieuwd (programmahandleiding V1.1). Hierin is onder andere een hoofdstuk over richtlijnen voor inleiders (sprekers) en groepsbegeleiders toegevoegd. De keuzes voor bovenstaande sprekers bleek grotendeels gebaseerd op eerdere betrokkenheid met de interventie of het (lokale) netwerk van de uitvoerders. Om de kwaliteit van de inhoud van de presentaties te waarborgen had de projectleider de basispresentaties verzonden naar de sprekers. Ook heeft een vooroverleg over de inhoud en verwachtingen plaatsgevonden met sprekers die nog geen ervaring met de interventie hadden, zoals de spreker van Defensie en de onderzoeker. Dit was een toename in de tijdsinvestering van de voorbereiding van het programma. Uitvoerders zijn in de vragenlijst gevraagd naar hun ervaring met de basispresentatie(s). Wat betreft de basispresentaties hadden tien respondenten aangegeven spreker te zijn, van wie de helft (50%) de basispresentatie heeft ontvangen vanuit de organisatie. Van deze vijf respondenten gaven twee (20%) aan de basispresentatie daadwerkelijk te hebben gebruikt en één respondent deel. Twee respondenten gaven aan de basispresentatie niet te hebben gebruikt. Als toelichting stelde een spreker dat in overleg is afgesproken om wel het format te hanteren, maar niet de stijl van de presentatie. Een spreker gaf aan de

basispresentatie enkel als ‘houvast’ te hebben gebruikt, maar de handleiding prettig vond: *“Moest er even voor zitten, maar ik denk wel dat ieder onderdeel hierdoor een leidraad heeft. Ook fijn dat het een advies is, je kan ervan afwijken”*.

De groepsbegeleiders van de jongeren waren allemaal docenten. De kartrekker had zelf ook een groepje begeleid, want: *“dat scheelde gewoon weer één om te vragen”*. Uit de interviews blijkt dat de keuze voor docenten ‘organisch’ is genomen, door de aansluiting van drie scholen in de werkgroep. Een uitvoerder benoemde dat zij het als meerwaarde zag dat de docenten na afloop meer inzicht zouden hebben in de interventie en daardoor van betekenis zouden kunnen zijn in de nazorg van de jongeren. De projectleider gaf aan dat het aanstellen van docenten als groepsbegeleiders achteraf een goede keuze is geweest, aangezien de docenten over pedagogische kennis beschikken en bekend zijn met het type jongeren. Om de groepsbegeleiders van voldoende handvatten te voorzien, is programmahandleiding V1.1 met de begeleiders gedeeld, waarin in hoofdstuk zeven richtlijnen en tips voor groepsbegeleiders zijn opgenomen. Een groepsbegeleider gaf in de vragenlijst aan de *handout* erg lang te vinden, terwijl een andere groepsbegeleider stelde dat de handleiding ‘goed en duidelijk’ was. Ook gaf een uitvoerder in het interview over de interventiedocumentatie aan: *“Ik heb ze kort doorgenomen, daar staan wel dingen in dat je zegt ‘dat weet ik’. Ik ben docent van oorsprong, dan fiets je het even door en zeg je ‘ik red me wel.’”* De kartrekker had nog een voorbespreking georganiseerd met de groepsbegeleider om de aanpak gezamenlijk door te nemen.

Tabel 22a: Draaiboek programma jongeren Sneek

Tijd	Team 1	Team 2	Team 3
Vanaf 9:30	Inloop		
10:00-10:15	Opening		
10:15-11:00	Presentatie over ethisch hacken		
11:00-11:15	Voorstelrondje	Voorstelrondje	Voorstelrondje
11:15-11:45	[Cybersecurity]	Gaming	Gamen met de politie
11:50-12:20	Politie	[Cybersecurity]	Gaming
12:20-12:55	Lunch		
13:00-13:30	Gamen met de politie	Politie	[Cybersecurity]
13:35-14:05	Gaming	Gamen met de politie	Politie
14:20-14:45	Defensie		
14:50-15:40	Challenge		
15:45-16:00	Invullen vragenlijsten		
16:00-16:15	Prijsuitreiking + afsluiting		

Het draaiboek is door de projectleider van de interventie *“kant en klaar”* aangeleverd aan de werkgroep, vertelde een uitvoerder in het interview. In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het draaiboek in ieder geval de volgende elementen dient te bevatten: rollen en taken van de vrijwilligers, tijdstippen van de onderdelen waarbij vrijwilligers betrokken zijn, hoe laat iedereen aanwezig moet zijn, contactgegevens van de vrijwilligers. Het draaiboek van de editie in Sneek bevatte de meeste elementen, maar de contactgegevens ontbraken. Ook waren de ruimtes van de programmaonderdelen niet in het rooster opgenomen, deze stonden wel op de plattegrond vermeld. De beschrijving per programmaonderdeel met doelen en de plattegrond zijn niet vereist volgens de documenten, maar door de projectleider toegevoegd.

Tabel 22b: Draaiboek programma ouders en docenten Sneek

9:30-10:00	Inloop
10:00-10:15	Opening (plenair)
10:15-11:00	Presentatie over ethisch hacken (plenair zie jongeren)
11:00-11:10	Voorstelrondje
11:10-11:40	Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime door de politie
11:45-12:30	Hacken de basics
12:30-13:00	Lunch
13:00-13:45	Hack in the class
13:50-14:20	Tools om te praten met je kind ²⁶
14:20-14:45	Presentatie Defensie
14:50-15:40	Meekijken met challenge (plenair)
15:45-16:00	Invullen vragenlijsten
16:00-16:15	Prijsuitreiking + afsluiting (zaal 4)

Locatie en andere praktische zaken

De locatie van deze editie van de interventie was een mbo-school met een vernieuwd gebouw in Sneek. De overwegingen die hieraan ten grondslag lagen, waren dat de ruimte op zaterdag beschikbaar is en op jongeren is ingesteld. Daarbij werd door uitvoerders benoemd dat deze locatie over veel geschikte faciliteiten beschikte, zoals een kantine, diverse lokalen, theaterzaal en materialen zoals schermen. De kartrekker voegde als meerwaarde van deze locatie toe: *“Ik heb daar ook een bepaalde mate van bevoegdheid, dat heb je niet als je op een vreemde locatie gaat zitten.”* In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de locatie *aantrekkelijk* dient te zijn, waarmee de bereikbaarheid en uitstraling wordt bedoeld. Het was vanaf station Sneek zestien minuten met het openbaar vervoer, waarvan negen minuten lopen. Ook was het mogelijk om gratis te parkeren op het terrein van de mbo-school.

Naast de locatie zijn door de werkgroep overige praktische zaken geregeld, voornamelijk door de kartrekker en projectleider. In plaats van armbandjes voor de deelnemers, is net zoals bij Walibi gekozen voor een naamkaartje aan een keycord. Deze keer is de teamindeling gemaakt door bij binnenkomst (willekeurig) een gekleurde sticker op de achterzijde van het naamkaartje te plakken. Daarbij werd het dagprogramma uitgereikt. Ook was het dagprogramma op een scherm zichtbaar. Verder heeft de kartrekker zijn netwerk benut voor het samenstellen van een presentje voor de sprekers met lokale lekkernijen. De catering is verzorgd door de kantine van de locatie. Door middel van een persbericht is over het event gecommuniceerd. De projectleider heeft de prijzen voor de winnaars verzorgd; een cadeaubon voor een ICT-website van €150, €100 en €50.

Een praktische zaak die niet in het plan is opgenomen, maar wel door de werkgroep is voorbereid, is het samenstellen van een goodiebag voor deelnemers. De goodiebag was gevuld met een T-shirt met het logo van de interventie en bijdragen van verschillende organisaties. De politie had een *anti-skimming* schuifmapje, fietslichtjes, webcam schuifje, en promotiemateriaal van ‘werkenbijdepolitie’ toegevoegd. Het cybersecuritybedrijf gaf een keycord, sticker en een pasjeshouder waarin pasjes niet geskimd kunnen worden. Een hogeschool had een pen, pepermuntjes, waterfles en een flyer van Integrale Veiligheidskunde toegevoegd. Tot slot hadden de digitaal wijkagenten een flyer toegevoegd over ‘Gamen met de politie’ en hun sociale mediakanalen (Instagram, Facebook) en Discord.

²⁶ Programmaonderdeel ‘Gespreks_TOOLS’.

Evaluatie

De interne evaluatie, die normaliter wordt uitgevoerd na elke uitvoering van de interventie zoals omschreven in de interventiedocumentatie, is voor deze editie niet uitgevoerd door de werkgroep van de interventie. De reden is om de deelnemers niet te overvragen, aangezien voor deze procesevaluatie ook al gevraagd is naar hun mening en ervaringen.

5.4.1.4 Sterke punten en verbeterpunten voorbereiding volgens uitvoerders

Ter beantwoording van deelvraag 2b-iv (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie?) gaat deze paragraaf op basis van de vragenlijst, interviews en debriefing in op welke sterke punten en verbeterpunten uitvoerders aanmerken rondom de voorbereiding van de interventie. Allereerst worden de sterke punten beschreven, waarna de verbeterpunten worden toegelicht.

Sterke punten voorbereiding

De samenwerking werd door de meeste uitvoerders tijdens de debriefing expliciet genoemd als sterk punt aangemerkt, met name de betrokkenheid van de uitvoerders en het feit dat het lokaal werd gedragen door de inzet van het eigen netwerk. Meer specifiek gaf een uitvoerder in het interview aan dat de soepelheid van de politie als organisatie in de voorbereiding als positief is ervaren. Zo gaf een uitvoerder aan: *“de digitaal wijkagenten hebben een grote bijdrage geleverd en mogen echt in het zonnetje worden gezet.”* Een andere uitvoerder stelde dat aangezien het onderwijs een belangrijk onderdeel van het leven van de jongeren is, het een sterk punt was dat de scholen vanaf het begin al waren betrokken en de partijen elkaar na afloop ook nog zouden weten te vinden. Verder gaf een uitvoerder in het interview aan dat de hoeveelheid aan concreet en gedetailleerd materiaal als sterk punt van de voorbereiding is ervaren.

Met betrekking tot het programma gaf de projectleider aan het een sterk punt van voorbereiding te vinden dat meer tijd dan voorgaande edities is geïnvesteerd in de voorbereiding van de sprekers en de groepsbegeleiders. Aan de ene kant door de beschikbaarheid van de uitbreiding van de handleiding met hoofdstuk zeven, aan de andere kant door de voorbesprekingen die met de meeste sprekers en groepsbegeleiders hebben plaatsgevonden.

Verbeterpunten voorbereiding

In de debriefing, interviews en vragenlijst kwam naar voren dat uitvoerders behoefte hadden aan meer rolduidelijkheid tijdens de voorbereiding en *“een meer gebalanceerde verdeling van verantwoordelijkheden”*. Zo gaf de kartrekker aan: *“Je biedt je aan om wat te doen en een locatie. Voor mij was het niet duidelijk dat dan ook de kartrekker rol is.”* Daarbij vertelde hij minder ervaren te zijn in zaken als PR en secretariaat, en gaf als verbeterpunt om deze rollen expliciet te verdelen. In het verlengde hiervan had hij de behoefte aan een ‘vinklijst’, ofwel een checklist gericht op praktische zaken die in de laatste week of de dag zelf voor stress zouden kunnen veroorzaken. Een deel hiervan was opgenomen in de interventiedocumentatie (werkproces), maar deze waren volgens hem niet alomvattend. Daarnaast adviseerde hij dat een uitvoerder belast met de kartrekker rol in het vervolg meer tijd voor deze rol vrij zou moeten kunnen maken. Aangezien enkele uitvoerders overweldigd werden door de omvang van de programmahandleiding stelde een uitvoerder voor om een ‘A en B-versie’ te maken, ofwel een uitgebreide en beknopte versie waardoor uitvoerders zonder ervaring de handleiding precies zouden kunnen volgen en uitvoerders met ervaring hun eigen invulling zouden kunnen geven. Over deze verbeterpunten is met de projectleider van de interventie gesproken in een interview. Zij gaf aan dat dit een terugkerende

uitdaging is. Ondanks haar verwachtingsmanagement aan de voorkant naar de werkgroep, komen bij veel edities dezelfde punten naar voren komen in de debriefing, namelijk dat de werving beter had gekund en de rol van de kartrekker erg groot was.

Een ander thema waar de uitvoerders in de bronnen verbeterpunten over aandroegen, was de werving van deelnemers. Een groot aantal uitvoerders gaf tijdens de debriefing aan dat de lessen in de roosters van docenten en studenten gepland zouden moeten worden. Daarbij hadden ze verwacht dat de docenten dit voldoende zouden oppakken. Toch werd geconcludeerd dat een gastles een meer geschikte vorm zou zijn geweest. Aan de ene kant door de urgentie die gepaard gaat met een externe spreker. Aan de andere kant hadden de docenten al volle programma's, waardoor mogelijk het assessment wel onder de aandacht is gebracht volgens een uitvoerder maar niet overal een ICT-les is gegeven zoals in de interventiedocumentatie is beoogd. Een uitvoerder (R10-S) zei hierover: *"Ik heb niet gecheckt of ze het ook allemaal hebben gedaan onderaan. Je moet gewoon de klas in denk ik. Je moet gewoon van tevoren inroosteren dat je daar een half uurtje tijd aan besteedt"*. Een ander punt was dat de docenten opmerkten dat studenten tegenwoordig minder gemotiveerd zijn om naar evenementen te komen als het niet voor een cijfer is of niet direct iets toevoegt aan hun studie. Eén van hen gaf het verbeterpunt om meer docenten aanwezig te laten zijn, zodat het belang van de interventie aan studenten zou worden getoond. Verder gaven uitvoerders in de vragenlijst aan dat reminders over de online campagne bij gemeenten een verbeterpunt zou kunnen zijn of een verbreding van de platformen door ook het jongerenwerk hierin te betrekken. Daarbij stelde één van hen met betrekking tot de online campagne: *"Let op voor de volgende keer dat het even op gang moet komen."*

Hoewel het als sterk punt werd ervaren dat meer tijd is geïnvesteerd in de voorbespreking van de inhoud met sprekers, gaf de kartrekker aan dat het hem was opgevallen dat twee sprekers zichtbaar moesten zoeken naar hoe ze met de doelgroep om moesten gaan. Volgens de kartrekker was een uitvoerder duidelijk niet gewend om te gaan met de doelgroep. Hij benadrukte het advies om sprekers voor te bereiden op het publiek waar ze voor gaan spreken, bijvoorbeeld door hen een les met studenten mee te laten maken. Zo was het volgens hem duidelijk dat de ethisch hacker hier wel ervaring mee had én bekend was met de doelgroep.

Tot slot gaf een uitvoerder in de vragenlijst als verbeterpunt om de e-mailadressen van ouders te verzamelen. Tijdens een presentatie had een ouder gevraagd of deze achteraf gedeeld kon worden, wat hierdoor aan alle ouders en/of docenten zou kunnen worden verzonden. Ook stelde de uitvoerder voor om vooraf het programma met ouders en/of docenten te delen, aangezien sommige dachten dat ze alleen hun kind moeten halen en brengen.

5.4.2 Uitvoering interventie Sneek

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 2c (hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders is ervaren?). Eerst worden de betrokken partijen, hun rol en ervaren samenwerking besproken (paragraaf 5.4.2.1). Ook wordt in deze paragraaf ingegaan op in hoeverre uitvoerders zich toegerust hebben gevoeld in de uitvoering, aan de hand van beschikking over tijd, materiaal en vaardigheden (paragraaf 5.4.2.2). Verder wordt besproken in welke mate het programma werd uitgevoerd zoals beschreven (programma-integriteit), waarbij in wordt gegaan op zowel organisatorische aspecten als de programmaonderdelen (paragraaf 5.4.2.3). Tot slot worden de sterke punten en verbeterpunten vanuit de ervaring van uitvoerders toegelicht (paragraaf 5.4.2.4). Deze paragraaf is gebaseerd op observaties van de onderzoekers gedurende de dag zelf, de vragenlijst ingevuld door deelnemers, de vragenlijst die is

afgenomen onder uitvoerders, aangevuld met informatie uit vier interviews en de debriefing met uitvoerders.

5.4.2.1 Betrokken partijen

In deze paragraaf wordt deelvraag 2c-i (welke partijen waren betrokken bij de uitvoering van de interventie en wat was hierbij hun rol?) onderzocht aan de hand van de interviews, de debriefing en de vragenlijst. Betrokken partijen bij de uitvoering van de interventie in Sneek waren dezelfde uitvoerders als bij de voorbereiding (namelijk: het onderwijs (een mbo-school en twee hbo-scholen), de politie (districtsrecherche, interventiespecialist, (digitaal) wijkagenten) en gemeenten (Smallingerland, Súdwest-Fryslân). Ook waren uitvoerders aanwezig voor specifieke programmaonderdelen, zoals uitvoerder van het Openbaar Ministerie (OM), Defensie, cybersecuritybedrijf, *serious gaming* bedrijf en een bedrijf gericht op entertainment op evenementen. Ook was een ervaringsdeskundige ouder aanwezig als spreker, een dagvoorzitter en een oud-deelnemer bij de 'Hackchallenge'. In het draaiboek is de rolverdeling schriftelijk vastgelegd. In de interviews kwam naar voren dat was afgesproken dat de leden van de werkgroep die tijdens de uitvoering aanwezig zouden zijn en geen groep zouden begeleiden, allemaal de rol 'organisatie & flexibel inzetbaar' gedurende de dag zouden hebben. Sommige uitvoerders van de werkgroep konden slechts gedeeltelijk aanwezig zijn, waardoor zij geen expliciete rol toebedeeld hebben gekregen. De samenwerking tussen uitvoerders tijdens de interventie is besproken in paragraaf 5.4.1.2.

5.4.2.2 Beschikking over tijd, materialen en vaardigheden

In deze paragraaf wordt ingegaan op deelvraag 2c-ii (in hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie?) en bespreekt de mate waarin uitvoerders zich toegerust voelden om hun taken in de uitvoering van editie Walibi te volbrengen. In Tabel 23 zijn de gemiddelde scores van uitvoerders op verschillende stellingen op een schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens) gepresenteerd. Opvallend is dat de uitvoerders het meest een waren met de stelling over hun vertrouwen in het uitvoeren van hun eigen taken (gem. 4.82). Gemiddeld waren uitvoerders het eens tot helemaal eens met de stellingen dat zij voldoende tijd hadden voor het voorbereiden (gem. 4.65) en uitvoeren (gem. 4.59) van hun taken (Tabel 23). Wat betreft de beschikking over voldoende materialen is in de vragenlijst aan uitvoerders gevraagd naar hun beschikking over voldoende en duidelijke materialen voor de uitvoering, aan de hand van de stellingen over materiaal, instructie, programmahandleiding en draaiboek (Tabel 23). Gemiddeld waren uitvoerders het eens tot helemaal eens met deze stellingen: materiaal (gem. 4.53), instructie (gem. 4.35), programmahandleiding (gem. 4.53) en draaiboek (gem. 4.71). Het draaiboek werd relatief als het meest duidelijk ervaren. Gemiddeld waren uitvoerders het eens met de stelling 'Ik heb voldoende en duidelijke instructie ontvangen zodat ik mijn taken goed kon uitvoeren' (gem. 4.35).

Aangezien in deze editie de samenwerking met scholen meer is opgezocht werd verondersteld dat deze groepsbegeleiders over (pedagogische) kennis en vaardigheden zouden beschikken. In de voorbereiding staat beschreven dat voorbesprekingen hebben plaatsgevonden met sprekers die nog geen ervaring met de interventie hadden en met groepsbegeleiders, waarin de verwachtingen zijn toegelicht aan de hand van de handleiding (zie paragraaf 5.3.1.3). Uitvoerders zijn middels stellingen gevraagd naar hun vaardigheden omtrent het omgaan met de doelgroep (Tabel 23). Opvallend is dat de meeste uitvoerders het oneens waren met de stelling over het beschikken van voldoende training/opleiding in het omgaan met risicjongeren (gem. 2.93). Van de zeventien uitvoerders heeft veertien antwoord gegeven op deze stelling, de overige drie uitvoerders hebben aangegeven dat de stelling niet op hen van toepassing

was. Daarentegen waren de meeste uitvoerders het wel eens met de stellingen over het beschikken van voldoende vaardigheden om groepsprocessen (gem. 4.36, N=14) en ongewenst gedrag (gem. 4.25, N=16) bij te sturen. Van de zeventien uitvoerders die deze stellingen hadden ingevuld, hadden respectievelijk één en drie uitvoerders ‘niet van toepassing’ op deze stellingen aangegeven.

In een interview en de debriefing kwam naar voren dat twee sprekers moeite hadden met de manier waarop zij met de doelgroep om moesten gaan. De kartrekker gaf aan dat één van de sprekers terugkoppelde de reactie van studenten soms ‘best wel pittig’ te vinden, aangezien de spreker gewend is om te presenteren voor volwassen publiek. Een andere spreker moest ook zichtbaar schakelen naar de doelgroep die hij voor zich had, aangezien hij de jongeren enigszins had onderschat qua kennis, werd in de debriefing besproken.

5.4.2.3 Programma-integriteit

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iii (in hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie? Wat waren redenen voor eventuele afwijkingen?) komt in deze paragraaf aan bod in hoeverre het programma tijdens de interventie op 4 november 2023 werd uitgevoerd zoals beoogd. Op basis van observaties van de onderzoekers gedurende de dag, interviews met uitvoerders en de vragenlijst onder uitvoerders wordt de uitvoering in de praktijk afgezet tegen de uitvoering volgens de interventiedocumentatie (programmahandleiding V1.1). Allereerst zullen de organisatorische aspecten van het programma beschreven, zowel de uitvoering van de praktische zaken als het draaiboek. Daarna worden de programmaonderdelen besproken per doelgroep.

Tabel 23: Antwoorden van uitvoerders (N=17) op stellingen (schaal van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens))

Stelling	N	Gem.	SD
Ik had vertrouwen dat ik mijn taken goed zou kunnen uitvoeren	17	4.82	0.39
Ik beschikte over voldoende materiaal om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	17	4.53	0.87
Ik heb voldoende en duidelijke instructies ontvangen zodat ik mijn taken goed kon uitvoeren	17	4.35	1.00
De programmahandleiding bood voldoende houvast voor de uitvoering	17	4.53	0.62
Het draaiboek was voldoende duidelijk voor de uitvoering	17	4.71	0.59
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen voorbereiden	17	4.65	0.49
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	17	4.59	0.62
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om groepsprocessen bij te sturen	14	4.36	0.93
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om ongewenst gedrag bij te sturen	16	4.25	1.07
Ik ben getraind/opgeleid in het omgaan met risicjongeren	14	2.93	1.69

Organisatorisch

Praktische zaken

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat bij de keuze voor de locatie rekening zou moeten worden gehouden met *ruimtes, apparatuur* en *aantrekkelijkheid*. Afgezonderd van de gehuurde game-apparatuur was de locatie van alle andere faciliteiten voorzien, zoals verschillende lokalen, schermen en computers en de kantine. Door de samenwerking met het facilitair personeel stond veel al klaar, bijvoorbeeld wat betreft de opstelling in de ruimtes en catering. De plenaire ruimte waar de gezamenlijke onderdelen en die van het ouder- en docentenprogramma plaatsvonden was een theaterzaal met een tribune voor het publiek en daardoor een gelijkvloers 'podium'. De ruimte was dusdanig van omvang dat er voor iedereen een zitplaats was tijdens de gezamenlijke onderdelen. Twee van de drie presentaties voor het jongerenprogramma werd in een klaslokaal verzorgd, terwijl één presentatie in de ruimte van de kantine op een verhoging was ingedeeld. Het viel de onderzoekers op dat deze plek relatief gehorig was door omgevingsgeluiden, zoals het voorbereiden van de lunch en uitvoerders die van de ene naar de andere ruimte liepen. Dit is ook door deelnemers en een uitvoerder in de vragenlijst opgemerkt, die aangaf dat het podium geen geschikte plek was voor de presentatie. Een andere uitvoerder benoemde dat er organisatorische onderdelen waren waar nog niet over na zou zijn gedacht, zoals *“een heldere prijsuitreiking, positie van fotograaf en of het lokaal ook eer doet aan de workshop.”* Wat betreft de aantrekkelijkheid van de locatie, viel het op dat in het relatief nieuwe gebouw het ontvangst plaatsvond in een grote ruimte waar alle game-apparatuur was klaargezet, waardoor de locatie meer een hightech-uitstraling kreeg dan het op zichzelfstaand had. Daarbij benoemde een uitvoerder dat de omgeving vertrouwd kan hebben aangevoeld voor het deel van de jongeren die op school zitten of hebben gezeten.

Verder staat in de interventiedocumentatie beschreven dat de groepen maximaal uit vijftien deelnemers dienen te bestaan, waardoor bij de editie in Sneek drie groepen jongeren en één groep ouders en docenten zijn gevormd. Bij binnenkomst werden de uitgestalde naamkaartjes door een student uitgereikt en voorzien van een gekleurde sticker voor de teamindeling. Indien een naam niet beschikbaar was, werd deze met de hand geschreven op een kaartje.

Uitvoering draaiboek

De uitvoering van de interventie is voor de start van het programma begonnen met de briefing van de uitvoerders van de werkgroep die een rol hadden in de organisatie van de dag. Vervolgens zijn de onderdelen van het programma in de volgorde uitgevoerd zoals deze stonden beschreven in het draaiboek (Tabel 22a en 22b). Tussen de programmaonderdelen gericht op jongeren was vijf minuten om te wisselen, wat in de praktijk soms te kort bleek om op tijd bij het volgende onderdeel te zijn. Ook was een spreker een keer niet op tijd aanwezig, terwijl de groep reeds aanwezig was. Een uitvoerder gaf in de vragenlijst aan: *“Hoewel de dag goed is verlopen, vond ik de organisatie vooraf op locatie wat rommelig. [...] de ‘trekker’ wist eigenlijk niet goed wie welke instructies te geven.”* Daarnaast moest op een bepaald moment de kartrekker tijdens een presentatie de groep alleen laten om de pers op te vangen. Verder ontstond een ophoping van jongeren voor de plenaire ruimte, door een gat van vijftien minuten in het draaiboek tussen het eind van het specifieke programma voor jongeren en de 'Presentatie door Defensie'. De presentator van het programmaonderdeel gericht op ouders en docenten dat tijdens de ophoping bezig was, gaf hierover aan: *“[Ik] had graag iets meer tijd voor mijn presentatie gehad. In verband met uitloop vorige spreker was mijn tijd toch wat te beperkt”.*

In deze uitvoering is voor het eerst gewerkt met een dagvoorzitter op initiatief van de kartrekker. De dagvoorzitter heeft zich voornamelijk gericht op de doorloop van het programma en het activeren van de deelnemers. De ervaring van de uitvoerders over de dagvoorzitter is over het algemeen positief, één van hen gaf aan: *“Hij zat ook echt heel goed op de tijd.”* De onderzoekers observeerden tijdens de opening dat de dagvoorzitter de groep wist te enthousiasmeren voor de sprekers en de vragen in goede banen wist te leiden.

Een discrepantie tussen het draaiboek en de praktijk was dat een spreker van het ouder- en docentenprogramma in het draaiboek ook als groepsbegeleider was ingedeeld. In de praktijk heeft een groepsbegeleider van het jongerenprogramma deze rol vervuld en is een extra groepsbegeleider ingeschakeld, die eveneens docent was. Ook staat in het draaiboek dat de ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’ door de politie zou worden verzorgd, maar in de praktijk was het Openbaar Ministerie aan het woord.

Programmaonderdelen

In deze paragraaf wordt besproken in hoeverre de programmaonderdelen in de praktijk zijn uitgevoerd zoals beoogd volgens de interventiedocumentatie (programmahandleiding V1.1). Eerst wordt ingegaan op de gezamenlijke onderdelen, waarna respectievelijk het programma gericht op jongeren en gericht op ouders en docenten wordt beschreven.

Gezamenlijk programma gericht op jongeren en ouders

Welkomstwoord

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het welkomstwoord bedoeld is om het doel en de opbouw van de dag op de deelnemers over te brengen, zodat zij gemotiveerd zijn om actief deel te nemen. Het welkomstwoord kan volgens de interventiedocumentatie onder andere ingaan op kansen, uitdagingen en gevaren van internet, sociale media en ICT, het belang van ICT-talent voor onze samenleving nu en in de toekomst, het belang van regels en wetten en je eraan houden en het belang van de interventie. Door te benadrukken wat het belang van ICT-talent voor de samenleving is, zouden jongeren zodoende erkenning voor hun digitale vaardigheden ervaren. Volgens de beschrijving dient het welkomstwoord te worden verzorgd door iemand van de gemeente, een lokaal ICT-bedrijf of de lokale politie.

In de praktijk werd de opening verzorgd door de dagvoorzitter en een burgemeester. Hij nam het dagprogramma met de deelnemers door en sprak het publiek toe met ‘een zaal vol talenten’. Het doel legde hij voor de jongeren uit als ‘meet je hackskills, leer wat je ermee kan doen en waar de grenzen liggen’, voor de ouders noemde hij de dag ‘digitale opvoeding’. Vervolgens introduceerde hij de burgemeester als spreker voor het welkomstwoord. De burgemeester vertelde over beleid en online ordeverstoring. Hij deed een beroep op de skills en taalgebruik van jongeren om bij de gemeente te gaan werken om jongeren én ouderen weerbaarder te maken tegen cybercrime, zo zei hij: *“Ik heb meer mensen nodig zoals jullie”*. De mate van interactie was hierna hoog. Vanuit de zaal werden veel vragen gesteld door jongeren, waar de burgemeester zo goed mogelijk antwoord op probeerde te geven. Zo werden vragen gesteld over wanneer wordt ingegrepen en wanneer iemand een *red flag* krijgt. De burgemeester kon niet tot in detail antwoord geven, maar probeerde wel uit te leggen dat het afhankelijk is van een intentie en dat wel wordt ingegrepen als een grens is bereikt. Op de vraag of het mogelijk is om stage te lopen bij de gemeente, gaf de burgemeester bevestigend antwoord dat het een goede suggestie is om deze mogelijkheden te vergroten.

Presentatie over ethisch hacken

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de ethisch hacker de deelnemers inzicht geeft in online grenzen, waardoor ze zich bewust zouden worden van zowel negatieve consequenties die illegaal hacken met zich mee kan brengen als de kansen die ethisch hacken biedt. Specifiek voor ouders en docenten is het doel dat zij een beeld hebben van cybercriminaliteit. In de toelichting staan inhoudelijke onderdelen beschreven die in de presentatie aan bod dienen te komen: de wet en het melden van kwetsbaarheden middels CVD (Coordinated Vulnerability Disclosure), ethische dilemma's van ethische hackers, kansen die ethisch hacken biedt en eventueel demonstreren van een live hack. De vorm van de presentatie dient een interactieve opzet te hebben waarbij de spreker rekening houdt met het kennisniveau van de deelnemers en dit controleert.

Tijdens de uitvoering Sneek toonde de spreker een hack via een video, waarin met een FlipperZero toegang tot een hotelkamer werd verschaft. Daarna gaf hij uitleg over de werking tussen het reptielenbrein en mensenbrein in ethische dilemma's, waar het mensenbrein met kennis over wet- en regelgeving de impulsen vanuit het reptielenbrein zou moeten aansturen (zoals het aangeven van een kwetsbaarheid in plaats van doorgaan als je eenmaal binnen bent). Vervolgens vertelde de spreker over de kansen die ethisch hacker biedt en welke juiste keuzes je moet maken om die te bereiken. Verder kwam informatie aan bod over digitale criminaliteit en hacken waarbij werd gevraagd of het publiek kon aangeven welke vormen strafbaar zijn. In dit verband werd verwezen naar het melden van kwetsbaarheden bij bijvoorbeeld Dutch Institute for Vulnerability Disclosure (DIVD) en 'het geld dat je laat liggen' als je het niet zou melden. Vanuit het publiek kwam de reactie dat het een dilemma kan zijn om het bewijs van de kwetsbaarheid te vergaren zonder de grens over te gaan. Daarbij gaf een deelnemer aan dat hij zich soms niet serieus genomen voelde door een reactie of het uitblijven van een *bounty*. De ethisch hacker lichtte daarna de algemeen geldende spelregels online uit, zoals *if you don't own it, you don't pown it*. Tot slot ging de spreker in op het toekomstperspectief van het werken als ethisch hacker, wat het salaris op termijn kan zijn, welke certificaten van meerwaarde kunnen zijn om in de 'rugzak' te stoppen en raadde hij aan om te: "*Oefenen in een veilige omgeving.*"

De spreker gebruikte tijdens zijn presentatie digitaal taalgebruik dat herkenbaar was voor de jongeren, zoals '*script kiddie*' en '*skid*'²⁷, waardoor de verbinding met hen opzocht. Daarbij was het een interactieve presentatie. Enerzijds omdat de spreker het publiek vroeg om een onderwerp uit te leggen, waarna hij verder toelichting gaf. Anderzijds door de vele vragen vanuit de jongeren tijdens de presentatie. Ook tijdens deze presentatie werd vanuit het publiek gevraagd naar stagemogelijkheden. Een ouder concludeerde dat hacken positiever zou zijn dan gamen. De spreker nuanceerde dit door de relatie tussen gamen en hacken uit te leggen. Zo wordt gamen als leuk ervaren, maar vinden sommige jongeren winnen leuker waardoor zij gaan hacken en in aanraking kunnen komen met cybercriminaliteit. De dagvoorzitter stelde de vraag welke rol voor ouders is weggelegd, waarop de spreker aangaf interesse te tonen in wat hun kinderen online doen en jongeren te stimuleren hun ouders mee te nemen in hoe het melden van kwetsbaarheden gaat. Samengenomen zijn alle bovengenoemde (en in de interventiedocumentatie beschreven) inhoudelijke onderdelen in de praktijk opgenomen in de presentatie. Daarnaast heeft de spreker inzage gegeven in vormen van cybercriminaliteit en de algemeen geldende basisregels in de online leefwereld.

²⁷ *Script kiddie* of *skid* is een persoon die reeds ontwikkelde scripts of software gebruikt om bijvoorbeeld te hacken.

Presentatie door Defensie

In de interventiedocumentatie wordt dit programmaonderdeel beschreven als optioneel. Het is de bedoeling dat deelnemers zich uitgedaagd voelen, weten hoe ze hun digitale skills op een legale en positieve manier zouden kunnen inzetten bij Defensie en ontdekken welke carrièremogelijkheden er bij deze organisatie zijn. De presentatie dient informatie te bevatten over het *cyber defense* commando. Defensie heeft een eigen presentatie en challenge voor dit onderdeel gemaakt. De winnaar van de challenge zou een prijs vanuit Defensie winnen.

In de praktijk is in overleg met Defensie en organisatie van de interventie besloten om enkel de presentatie te verzorgen (de challenge en de prijsuitreiking kwamen te vervallen). De spreker verzorgde de presentatie zonder PowerPoint ondersteuning. In de presentatie vertelde de spreker over zijn werkzaamheden bij het Defensie Cyber Commando en welke carrièremogelijkheden er zijn. Vijf jongeren gaven aan interesse te hebben in een carrière bij Defensie. Een voorwaarde om bij Defensie aan de slag te gaan is een verklaring omtrent gedrag (VOG), waardoor de spreker het belang onderschreef voor de doelgroep om zich aan de regels en grenzen te houden.

Hackchallenge

Volgens de interventiedocumentatie is het tijdens de 'Hackchallenge' de bedoeling dat jongeren op een positieve legale wijze worden uitgedaagd op het gebied van ICT, waardoor zij zouden worden gemotiveerd om hun digitale skills op een legale manier in te zetten en te verbeteren. De challenge dient door een digitaal specialist en/of ethisch hacker te worden verzorgd. In de toelichting staat beschreven dat jongeren tijdens dit programmaonderdeel contact hebben met leeftijdgenoten met digitale kennis en vaardigheden en erkenning zullen ervaren voor hun digitale vaardigheden. De groepsbegeleiders dienen te bewaken dat de deelnemers zo veel mogelijk succeservaringen opdoen door het geven van positieve feedback en hen te ondersteunen als opdrachten te moeilijk zijn. Tot slot dienen er voldoende laptops en een (fysieke) kluis met één of meerdere prijzen te zijn. Verder staat beschreven dat ouders en docenten worden gestimuleerd om mee te doen aan de challenge, zodat zij persoonlijk zouden ervaren wat jongeren dagelijks online doen en makkelijker met hun kind/leerling hierover kunnen praten.

In de praktijk werd de challenge door een oud-deelnemer verzorgd die nu samenwerkt met de interventie. Elke jongere had een computer tot zijn beschikking en er waren drie ouders die actief meekeken met een jongere. Na de uitleg van de spreker ging iedereen stil aan de slag, het grootste deel van de jongeren werkte zelfstandig en enkelen in groepsverband. De groepsbegeleiders stonden aan de zijkant van de kantine. De enkele vragen die werden gesteld, werden door de oud-deelnemer beantwoord. Voor de deelnemers was het mogelijk om drie geldprijzen te winnen, namelijk €150 voor de winnaar, €100 voor de tweede plaats en €50 voor degene die als derde de opdracht wist te voltooien. De oud-deelnemer heeft de opdrachten aan het eind van dit onderdeel klassikaal doorgenomen, zodat iedereen wist hoe de opdrachten opgelost had moeten worden. De onderzoekers hebben naast enkele groepjes die samenwerkten weinig contact tussen deelnemers geobserveerd. Ook was de rol van de groepsbegeleiders beperkt in de uitvoering.

Programma gericht op jongeren

Gamen met de politie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het de bedoeling is dat jongeren weten dat het belangrijk is om weloverwogen keuzes te maken en dat zij erkenning ervaren voor hun digitale

vaardigheden. Bij de toelichting staat beschreven dat politiemedewerkers terwijl jongeren videogames spelen, het gesprek met jongeren aangaan over de drang om je in de online wereld te bewijzen en over de invloed van groepsdruk en de jongeren van tips voorzien met betrekking tot deze onderwerpen. Daarnaast dienen de politiemedewerkers de jongeren erkenning voor hun talent te geven. De games behoren op dat moment populair, herkenbaar en aantrekkelijk te zijn voor deelnemers. Verder staat beschreven dat tenminste drie politiemedewerkers aanwezig dienen te zijn per vijftien deelnemers. Daarbij staat beschreven dat de benodigde technische faciliteiten minimaal tien game pc's en optioneel F1-simulators en Playstations zijn.

In de praktijk waren drie (digitaal) wijkagenten aanwezig en gameden zij met de jongeren (N=9) mee. Ook gingen ze in gesprek met deelnemers over wat ze graag online doen en over hoe het is om bij de politie te werken. Eén van de wijkagenten zei tegen een jongere: *“Je hebt er wel echt talent voor”*. Een andere jongere vertelde aan een wijkagent dat hij een keer niet kon winnen en toen zelf de software heeft gebouwd. Verder waren acht game PC's aanwezig, vier PlayStations vanuit de politie en twee F1 simulators. De spellen die in deze ronde werden gespeeld waren Counter-Strike 2 en Fortnite. Twee deelnemers wilde liever op hun eigen laptops aan een code werken. De onderzoekers hebben geen gesprekken over groepsdruk, omgang met vervelend gedrag of belang van weloverwogen keuzes online opgevangen, maar alle drie de wijkagenten waren constant in gesprek met jongeren en de onderzoekers kunnen niet met zekerheid vaststellen of deze onderwerpen al dan niet besproken zijn.

Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' erop gericht is om jongeren een beeld te geven van carrièremogelijkheden in ICT en hun skills op een legale en positieve manier in te zetten. Vervolgens staat beschreven dat de presentatie dient in te gaan op digitale vaardigheden en carrièremogelijkheden in de cybersecurity-industrie. Daarnaast wordt verwacht dat de presentatie interactief van aard is en een groepsdiscussie aan de hand van stellingen ontstaat. Daarbij is het de bedoeling dat jongeren na afloop kennis hebben over de gevolgen dat grensoverschrijdend online gedrag kan hebben voor zowel henzelf als slachtoffers en dat het maken van weloverwogen keuzes belangrijk is.

In de praktijk werd het programmaonderdeel verzorgd door drie medewerkers van een cybersecuritybedrijf, van wie één van hen de presentatie gaf. Hij gaf aan dat het zijn eerste baan was na zijn opleiding en introduceerde zichzelf als: *“losgeslagen hacker, dus hou ik me echt alleen aan de regels die moeten”*. De presentatie bestond uit toelichten van een normale werkweek, waarin de spreker ook vertelde over de leuke onderdelen zoals testen en waar hij 'echt niks aan' vond zoals rapporteren en 'op zaterdag een presentatie geven', grapte hij. Ook haalde hij actualiteiten aan om de gevolgen van cybercriminaliteit te illustreren en vertelde hij welke rol zijn werkzaamheden daarin zouden kunnen hebben. De deelnemers stelden tussendoor vragen over de werktijden en -omstandigheden, zoals de mogelijkheid tot thuiswerken. Aan het eind was geen ruimte meer voor de Mentimeter die ze hadden gemaakt en dus ook niet voor de stellingen zoals was beoogd.

De onderzoekers hebben de onderdelen uit de interventiedocumentatie geobserveerd tijdens de presentatie, maar het slachtofferaspect werd niet expliciet toegelicht. Daarbij ging de presentatie specifiek over werken bij dit cybersecuritybedrijf en niet de industrie algemeen. Verder viel het de onderzoekers op dat er veel omgevingsgeluiden waren, hetgeen de presentatie verstoortte.

Presentatie grenzen van de wet

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de presentatie vanuit de politie gericht is op kennisdeling van wat wel en niet is toegestaan volgens de wet met betrekking tot het gebruik van internet en sociale media, waardoor deelnemers leren wat de gevolgen van het plegen van cybercriminaliteit zijn en zij bewust worden over welke sporen zij online achterlaten. Daarnaast staat in de toelichting beschreven dat de inhoud dient te bestaan uit: politiebevoegdheden, strafrecht, opsporing, gevolgen van cybercriminaliteit en carrièremogelijkheden bij de politie. Het is de bedoeling dat de presentatie de volgende onderdelen zou moeten bevatten: informatie, groepsdiscussie en enkele kleine opdrachten.

In de praktijk werd de presentatie verzorgd door een digitaal rechercheur uit Friesland. De spreker introduceerde zichzelf en vertelde over zijn werkzaamheden bij de politie. Hij benadrukte de generatiekloof tussen hem en het publiek, waarna hij constateerde dat de jongeren veel wisten op het gebied van kennis over de digitale wereld: *“eerder kan ik van jullie leren dan andersom”*. Vervolgens ging hij met de jongeren in gesprek aan de hand van stellingen over de wet, waarbij de boodschap van de spreker was dat de context in de fysieke wereld altijd van groot belang is en legde hij uit wat de rol van jurisprudentie kan zijn. Ook werden gevolgen van cybercriminaliteit besproken, zoals het verliezen van vertrouwen in het systeem. Aan de hand van een casus werden de politiebevoegdheden en de rol van opsporing en strafrecht toegelicht. Wat betreft de carrièremogelijkheden en stages kwam het belang van een VOG aan bod en wat de invloed van strafbare feiten daarop kan zijn, waarbij aannames van jongeren werden weerlegd door de spreker over verjaring. Daarbij gaf hij aan dat de jongeren kansen moeten benutten die op hun pad komen en dat bij de politie werken altijd nog kan, zolang je geen strafblad hebt. De groep jongeren was erg reactief op de spreker en soms ontstond er een technische discussie wat wel en niet zou mogen, waardoor soms van de rode draad van de presentatie werd afgeweken. De onderzoekers hebben de beoogde informatie en groepsdiscussie geobserveerd, maar de opdrachten zijn niet afgenomen.

Presentatie over werken in de game-industrie

De beschrijving van dit onderdeel is grotendeels gelijk aan de ‘Presentatie van de cybersecurity-industrie’ in de praktijk. In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de ‘Presentatie over werken in de game-industrie’ erop gericht is om jongeren een beeld te geven van carrièremogelijkheden in de ICT en hun skills op een legale en positieve manier in te zetten. Daarbij is het de bedoeling dat jongeren na afloop kennis hebben over de gevolgen dat online gedrag kan hebben voor zowel henzelf als slachtoffers, waardoor het maken van weloverwogen keuzes belangrijk zou zijn. Vervolgens staat beschreven dat de inhoud digitale vaardigheden en carrièremogelijkheden in de game-industrie dient te bevatten. Daarnaast wordt verwacht dat de presentatie interactief van aard is en een groepsdiscussie aan de hand van stellingen ontstaat.

Hoewel dit onderdeel tot kort voor de dag zelf onduidelijk was welke partij deze presentatie zou verzorgen (paragraaf 5.3.1.3), bleek dat er *last minute* toch een spreker gevonden was van een *serious gaming* bedrijf normaliter vooral voor volwassenen deze presentatie houdt. Ze begon met een introductie en vertelde waar haar werkzaamheden uit bestaan. Daarna werd geloot welke twee jongeren een *serious game* met een VR-bril voor de groep mochten demonstreren, terwijl de rest van de groep kon meekijken op een scherm. Samengenomen schetste de presentatie een voorbeeld van een carrièrepad, maar werd niet ingegaan op de gevolgen van cybercriminaliteit of het inzetten van hun skills op legale wijze.

Programma gericht op ouders en docenten

Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (politie)

In de interventiedocumentatie is beschreven dat het de bedoeling is dat ouders en docenten door deze presentatie een beeld krijgen van wat cybercriminaliteit inhoudt. Onderwerpen die hierbij aan bod dienen te komen zijn; wat volgens de wet is verboden en toegestaan en wat de politie doet aan het voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime. Zodoende zouden ouders en docenten beter in staan zijn om toezicht te houden op de activiteiten van (hun) kinderen of leerlingen. Na de PowerPointpresentatie van een politiemedewerker moet ruimte zijn voor vragen vanuit de deelnemers. Als vereiste is opgenomen dat de spreker voldoende kennis heeft op het gebied van de strafbaarheid van cyberdelicten en in staat is om dit over te brengen.

In de praktijk werd de presentatie verzorgd door een officier van justitie die over haar werkzaamheden bij het Openbaar Ministerie (OM) vertelde. De presentatie werd niet door een PowerPoint ondersteund. De officier sprak over de rol van het OM in het voorkomen en verstoren van cybercrime. Zij ging hierbij wel in op de wijze waarin het OM met de politie samenwerkt, maar niet op de taken, verantwoordelijkheden en aanpak van de politie. De spreker baseerde zich veelal op vragen vanuit het publiek. Onder meer werd duidelijk dat de grens van criminaliteit in de praktijk niet altijd zwart-wit is en dat juridisch gezien al snel sprake kan zijn van hacken, zoals wanneer je iemands telefoon zonder toestemming ontgrendeld. Ook werd een helpdeskfraudezaak toegelicht waarin het OM erin slaagde verdachten aan te houden. Voorts werd ingegaan op de preventieve aanpak van het OM en de rol van bijvoorbeeld het waarschuwingsgesprek. Er was sprake van veel interactie tussen de spreker en de deelnemers en er was voldoende ruimte voor vragen.

Hacken de basics

Volgens de interventiedocumentatie is het de bedoeling dat ouders en docenten door dit onderdeel een beeld krijgen wat er volgens de wet is toegestaan en verboden op internet en sociale media en wat cybercriminaliteit inhoudt. Ook dienen kansen en risico's worden toegelicht. Zodoende zouden ouders en docenten het belangrijk gaan vinden om gesprekken te voeren en afspraken te maken met jongeren over online gedrag. Inhoudelijk dient te worden behandeld wat hacken inhoudt en wat positieve en negatieve kanten en gevolgen van hacken zijn. De vorm van dit onderdeel is een interactieve presentatie ondersteund door PowerPoint met ruimte voor vragen en groepsdiscussie aan de hand van stellingen.

In de praktijk werd dit onderdeel verzorgd door een docent-onderzoeker van een Hogeschool. Hij begon de presentatie met een voorbeeld van *deep fake* technologie, waarvan de risico's en kansen van werden besproken. Op een aantal verplichte onderwerpen ging hij niet in (zoals het verschil tussen illegaal en ethisch hacken en het doel van ethisch hacken), omdat daar tijdens de openingspresentatie al aandacht aan was besteed gaf hij aan. Wel werd ingegaan op een aantal kenmerken van online omgevingen waarin jongeren zich begeven, zoals het gebrek aan duidelijke normen en de hoge mate van afzondering). Ook benoemde de spreker dat het belangrijk voor jongeren is om een digitaal moreel kompas te ontwikkelen en dat het van meerwaarde zou kunnen zijn dat ouders en docenten zonder oordeel het gesprek hierover met jongeren aangaan. De deelnemers hadden voldoende ruimte om vragen te stellen. Vragen die werden gesteld hadden voornamelijk betrekking op ChatGPT en AI.

De onderzoekers hebben een interactieve presentatie geobserveerd waarin verschillende vormen van online gedrag en cybercriminaliteit werden behandeld. De risico's kwamen meer aan bod dan de kansen die deze digitale vaardigheden kunnen hebben. De presentator heeft een eigen presentatie gemaakt en niet de basispresentatie gebruikt.

Hack in the class (challenge)

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat het de bedoeling is dat ouders en docenten weten hoe ze met jongeren in gesprek kunnen gaan over hun online gedrag. Door het uitvoeren van een digitale vaardigheidstest ('Hack in the class') ervaren zij wat hun kinderen of leerlingen online doen, waardoor het makkelijker zou zijn om het gesprek hierover aan te gaan. Indien opdrachten te moeilijk zijn, worden deelnemers ondersteund zodat zo veel mogelijk succeservaring wordt opgedaan. Het laatste deel van dit programmaonderdeel dient gericht te zijn op de nabespreking, waarin uitleg wordt gegeven over beweegredenen voor jongeren om veel tijd achter een scherm te spenderen. Ook dient te worden verteld wat de meerwaarde is van hack challenges voor jongeren, zoals prijzen, respect en ervaring voor een ICT-carrière. De begeleider van de challenge dient bijvoorbeeld een digitaal specialist en/of ethisch hacker te zijn en groepsbegeleiders zouden de deelnemers waar nodig moeten ondersteunen. Naast een PowerPointpresentatie zijn voor dit onderdeel laptops nodig voor de deelnemers (1 p.p.).

In de praktijk werd dit onderdeel verzorgd door dezelfde docent-onderzoeker als bij het onderdeel 'Hacken de basics'. Sommige deelnemers hadden hun eigen laptop meegenomen, maar er waren ook laptops beschikbaar voor deelnemers die geen laptop bij zich hadden. De ouders en docenten werden bij de test ondersteund door de spreker en ondersteuner met ICT-kennis bij de hack in te class. De reacties van de ouders waren positief, één van hen gaf aan dat de challenge je aan het denken zet én je creatief bezig bent. Een andere ouder ervaaarde de neiging om door te gaan en wilde niet stoppen. Ook viel de onderlinge competitie in de smaak bij de deelnemers. De spreker benoemde dat er diverse *hacks* bestaan voor jongeren om hun digitale vaardigheden verder te ontwikkelen. De onderzoekers hebben een interactief programmaonderdeel geobserveerd waarbij de deelnemers actief hebben meegedaan, maar hebben geen nabespreking opgemerkt.

Gespreks_TOOLS

Volgens de interventiedocumentatie is het onderdeel 'Gespreks_TOOLS' tot doel heeft dat ouders en docenten het belangrijk vinden om gesprekken te voeren en afspraken te maken met jongeren over hun gedrag online en zij ideeën opdoen hoe ze met jongeren in gesprek kunnen gaan over hun online gedrag en carrièremogelijkheden in de ICT. Inhoudelijk dient het praten met pubers over online gedrag centraal te staan. Daarbij dient te worden besproken hoe 'rode vlaggen' kunnen worden herkend en wat ouders en docenten vervolgens kunnen doen. De spreker van dit onderdeel dient een ervaringsdeskundige ouder of docent te zijn die gebruik maakt van een PowerPoint.

In de praktijk werd het onderdeel verzorgd door een ervaringsdeskundige ouder die een PowerPoint als ondersteuning gebruikte. De titel van de presentatie was 'Hacken de basics', maar de inhoud ging over gespreksvaardigheden. Zo vertelde ze over de spelregels in het gamen en dat het makkelijker is om met elkaar over 'gamen' te spreken dan over 'hacken'. De informatie over hacken werd beknopt behandeld, maar bij het onderwerp Coordinated Vulnerability Disclosure werd dieper ingegaan wat wel en niet mag online. Wat betreft soorten hacken, werden verschillende vormen van online criminaliteit besproken. Ook werden de gevaren voor ouders besproken, zoals wanneer gebruik wordt gemaakt van het thuisnetwerk dat ook voor thuiswerkzaamheden wordt gebruikt. Vervolgens kwam aan bod hoe je als ouders of docent weet wat jongeren online doen, wat rode vlaggen zijn en hoe het gesprek hierover kan worden gevoerd. Zowel de spreker als de deelnemers deelden eigen ervaringen.

De onderzoekers hebben alle onderdelen uit de interventiematerialen geobserveerd en er was sprake van interactie tussen de spreker en het publiek. Hoewel bij het onderdeel over soorten hacken ook andere vormen van online criminaliteit dan hacken werden toegelicht (maar in sommige gevallen ten

onrechte hacken genoemd), bleek uit de vragen van de deelnemers dat zij behoefte hadden aan informatie over alle vormen van online criminaliteit.

5.4.2.4 Groepsprocessen en interacties

Ter beantwoording van deelvraag 2c-iv (welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden?) gaat deze paragraaf in op groepsprocessen en interacties volgens uitvoerders en geobserveerd door onderzoekers. Allereerst wordt ingegaan op groepsprocessen tussen deelnemers onderling – positief al dan niet negatief – gedurende de uitvoering van Sneek. Vervolgens worden de interacties tussen deelnemers en uitvoerders beschreven. Tot slot wordt de interactie na afloop van de interventie besproken onder ‘nazorg’. Voor dit onderdeel zijn de uitvoerders in zowel de interviews als in de vragenlijst gevraagd naar de waargenomen positieve en negatieve groepsprocessen en het contact tussen deelnemers en uitvoerders. Dit wordt aangevuld door de observaties van de onderzoekers.

Groepsprocessen

Deze deelparagraaf bespreekt de groepsprocessen tussen deelnemers. In de interventiedocumentatie (programmahandleiding V1.1, hoofdstuk 7) is een hoofdstuk toegevoegd over de richtlijnen en tips voor sprekers en groepsbegeleiders. Hierin staat dat de groepsbegeleider verantwoordelijk is voor een goed verloop van het groepsproces. Verder wordt informatie verschaft over het ombuigen van negatief gedrag en denkfouten en over het bevorderen van positieve interactie en de groeps sfeer. In paragraaf 5.4.2.2 staat beschreven in hoeverre de uitvoerders over vaardigheden in de omgang met (risico)jongeren, negatief gedrag en groepsprocessen beschikken. Gedurende de uitvoering dient met de volgende punten rekening te worden gehouden.

Allereerst dient bij de groepsindeling rekening te worden gehouden met de verschillen tussen de deelnemende jongeren. Het maken van de teamindeling is in de praktijk random en op basis van binnenkomst gedaan, waardoor het niet aannemelijk is dat een overwogen groepsindeling is gemaakt. Ten tweede zijn groepsbegeleiders verantwoordelijk voor het signaleren en ombuigen van deviantietraining²⁸ binnen hun groep. De onderzoekers hebben in de geobserveerde groep gemerkt dat sommige jongeren competitief spraken over hun digitale skills, maar dat de groepsbegeleider hierover inhoudelijk met de jongeren in gesprek kon gaan als daar in het programma ruimte in was. Ten derde wordt van spreker en groepsbegeleiders verwacht dat zij een positieve groeps sfeer stimuleren waarin bijdragen aan cybersecurity hoog in het vaandel staat en zij uitstralen dat het leuk, belangrijk en cool is om een belangrijke bijdrage te leveren aan de veiligheid op het internet. Met name tijdens de ‘Presentatie over ethisch hacken’ en ‘Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie’ kwam dit naar voren. Tot slot wordt verlangd dat het onderhouden van contact met anderen die digitale kennis en vaardigheden op een positieve en legale manier willen inzetten wordt gestimuleerd, bijvoorbeeld op het daarvoor ingerichte Discord platform. Aan het begin van de dag benoemde de dagvoorzitter de Discord.

Tijdens de uitvoering was er sprake van zowel positieve (elkaar helpen) als negatieve (verstorend en competitief gedrag) groepsprocessen. Dit bleek zowel uit de observaties als uit de uitvoerder vragenlijst. Uitvoerders zijn gevraagd naar de door hen waargenomen groepsprocessen tijdens de uitvoering in Sneek. Enerzijds hebben uitvoerders diverse positieve groepsprocessen tussen deelnemers waargenomen. Een uitvoerder gaf aan: *“Interactie tussen de deelnemers was over het algemeen*

²⁸ In de programmahandleiding staat hierover beschreven: Het in stand houden of zelfs versterken van deviant gedrag door de invloed van deviante vrienden wordt ook wel ‘deviantietraining’ genoemd (Dishion, Véronneau & Myers, 2010).

stimulerend en motiverend.” Ook een andere uitvoerder merkte op dat deelnemers elkaar moeiteloos wisten te vinden door de hoge mate aan betrokkenheid: *“Wat bijdroeg aan een sterke onderlinge verbondenheid”*. Ook werden de nieuwsgierigheid naar het vakgebied en groepsdiscussies als positieve groepsprocessen benoemd. In één van de interviews gaf een uitvoerder aan dat wanneer er sprake was van interactie tussen de deelnemers en ze het niet met elkaar eens waren: *“dan werd het ook op een vriendelijke, nette manier gezegd.”* Een andere uitvoerder wees naar de interesse die de deelnemers hadden als faciliterende factor: *“Het feit dat de deelnemers geïnteresseerd waren in zowel de sprekers als elkaar, benadrukt de diversiteit en diepgang van de interacties tijdens de interventie.”* Ook hebben veel uitvoerders positieve groepsprocessen in de ouder- en docentengroep beschreven in de vragenlijst. Zo viel het op dat ze elkaar hielpen, zich kwetsbaar durfden op te stellen en er veel interactie en constructieve discussies plaatsvonden.

Anderzijds hebben de uitvoerders diverse negatieve groepsprocessen waargenomen. Zo werd het trekken van negatieve aandacht en het stellen van directe vragen benoemd. Hiervan was sprake tijdens de gezamenlijke onderdelen: *“Vrij directe (brutale) vragen van een aantal jongeren zonder zelf openheid te willen geven over waarom ze deze vraag stelden. De aandacht is dan wel op hen gericht, maar je weet niet goed wat je ermee moet”*. Ook werd dit waargenomen in de periodes dat jongeren in kleinere groepen presentaties bijwoonden: *“In sommige groepen waren deelnemers die veel (negatieve) aandacht trokken, mogelijk ten nadele van de andere deelnemers”*. Het merendeel van de dertien uitvoerders die deze vraag hadden beantwoord gaven aan dat ze geen negatieve groepsprocessen hebben (N=6) gezien of de vraag niet op hen van toepassing was (N=2). Er werden geen negatieve groepsprocessen in de ouder- en docentengroep benoemd.

Een deel van de groep jongeren die door de onderzoekers is geobserveerd tijdens het programma van de interventie was relatief actief en negatief aanwezig tijdens de presentaties. De groepsleider sprak hen er zo nu en dan op aan als het verstorend werd voor de groep. In één van de interviews gaf een groepsbegeleider aan hoe hij hiermee is opgegaan: *“Wij zijn als docent wel dat soort bravoure gewend. Op één dag doe je daar dan niet zo veel aan, dan heb je het maar te accepteren en probeer je dat links of rechts wat te dempen.”* Verder viel het de onderzoekers op dat een deel van de jongeren aan elkaar het niveau van hun digitale vaardigheden en prestaties toonden en zichzelf met elkaar vergeleken. Ook bespraken ze waar ze op technisch gebied tegenaan liepen en hielpen elkaar om dit op te lossen.

Interactie tussen deelnemers en uitvoerders

In deze deelparagraaf wordt besproken hoe het contact is verlopen tussen deelnemers en uitvoerders. In de interventiedocumentatie zijn interactieve werkvormen beoogd in de programmaonderdelen, zoals groepsdiscussie, gesprekken, challenges en interactieve presentaties. In de praktijk hebben de onderzoekers een grote mate aan interactie tussen deelnemers en uitvoerders waargenomen. Zo stelden deelnemers tijdens presentaties veel vragen en werd er tijdens ‘Gamen met de politie’ veel gesproken tussen uitvoerders en deelnemers. Tijdens enkele onderdelen was er geen ruimte meer voor een groepsdiscussie aan de hand van stellingen of korte opdrachten aan het eind van een presentatie, maar over het algemeen hing dit samen met uitloop door de vragen die deelnemers stelden tijdens de presentatie. Alleen tijdens de ‘Hackchallenge’ was het in verhouding tot de andere programmaonderdelen relatief rustig en waren de deelnemers zelfstandig aan de slag, maar deze bevinding is in lijn met de aard van dit programmaonderdeel.

In de vragenlijst (N=17) zijn uitvoerders gevraagd in hoeverre ze het contact met de deelnemende jongeren als goed hebben ervaren, waarop alle veertien uitvoerders positief antwoord gaven. 35,7 procent

was het met de stelling eens en 64,3 procent was het helemaal eens met de stelling. Twee respondenten hadden aangegeven dat de stelling niet op hen van toepassing was en één uitvoerder had de vraag niet ingevuld. De resterende twee uitvoerders vonden de vraag niet op hen van toepassing. Het contact met deelnemende ouders en docenten is eveneens als goed ervaren, van de dertien uitvoerders die deze vraag hebben beantwoord gaf 23,1 procent van de uitvoerders aan het met deze stelling eens te zijn en 76,9 procent was het zelf helemaal eens. Drie uitvoerders hadden de stelling als niet van toepassing aangemerkt en één respondent heeft de vraag niet ingevuld.

De projectleider van de interventie heeft al meerdere edities meegemaakt en merkte over de groep in Sneek op: *“Ze waren heel open, ik vond het een hele leuke groep.”* Ook andere uitvoerders waren onder de indruk van de mate van interactie met de deelnemers. Volgens één van de uitvoerders wordt de mbo-student gekenmerkt door openheid en lef. Toch werden ook vragen gesteld die ‘op het randje zaten’ en impliceerden dat jongeren wel eens de grens hadden overschreven. Een uitvoerder beschreef dat dit kon zorgen voor een oncomfortabel moment bij sprekers: *“Dan heb je van die suggestieve vragen waarvan je zegt; jij doet ’s avonds op je zolderkamer gewoon dingen die echt niet kunnen en dat hadden we hier ook wel een beetje door.”* Volgens de uitvoerders in de debriefing konden de meeste uitvoerder hier goed mee omgaan, zo gaf een van hen aan: *“Tijdens het presenteren kwamen er veel vragen en antwoorden vanuit de groep zelf, hier kon ik waar nodig op bijspringen.”*

Ook kwam in de debriefing en een interview naar voren dat deelnemers en uitvoerders elkaar tussen de programmaonderdelen door ook spraken. Aan de ene kant laagdrempelig over de ervaring van de editie van de interventie. Aan de andere kant met meer diepgang zoals technische of persoonlijke onderwerpen:

“Zoals een jongen die al drie jaar niet naar school ging, maar wel leerplichtig was en dus thuis zat. Hij zei: ik ben eigenlijk de hele dag aan het gamen. Ik denk dat ik ook best heel ver ben, maar ik kom gewoon in mijn opleidingen niet verder’. [...] Ik zag hem ook vragen stellen van waar zou ik stage kunnen lopen.” (R11-S)

In tegenstelling tot de edities van Purmerend en Walibi, waren gedurende enkele programmaonderdelen de interacties door de deelnemende jongeren richting de uitvoerders potentieel risicovol in plaats van andersom. De deelnemende jongeren waren gedurende presentaties aanwezig door veel vragen te stellen en reacties te geven op de sprekers. De inhoud was meestal gericht op het tonen van hun digitale kennis en vaardigheden aan de uitvoerders of andere deelnemers, wat de indicatie gaf dat sommige jongeren de grenzen wel eens hadden overschreden. Sommige sprekers konden hier zichtbaar goed reactie op geven, terwijl anderen meer werden overvallen en het aangeven van grenzen daardoor uitbleef.

Nazorg

Sinds deze editie is in de interventiedocumentatie een hoofdstuk over contact na afloop van het event via het platform van de interventie op Discord opgenomen (programmahandleiding V1.1, p.49). In de vorige editie werd dit platform ook onder de aandacht van de deelnemers gebracht. Het doel van het platform is de contacten die de jongeren opdoen tijdens een editie van de interventie te continueren en deelnemers bewust te blijven maken van de risico’s en mogelijkheden op het gebied van ICT. Op deze manier tracht COPS het veronderstelde effect van de interventie te verduurzamen. Specifiek worden ICT-gerelateerde activiteiten en challenges gedeeld en worden er discussies en workshops door experts georganiseerd, beide zowel in de online als offline wereld. Daarnaast is er ruimte voor sociaal contact tussen de

deelnemers in de vorm van samen gamen, chatten en netwerken. De toelating tot dit platform en eventueel grensoverschrijdend gedrag wordt bewaakt door moderators, tevens voormalig deelnemers, die onder begeleiding staan van een stichting met specifieke kennis over ICT-skills en affiniteit heeft met de doelgroep. Bij de ontwikkeling van het platform zijn zeven voormalig deelnemers betrokken geweest om zo dicht mogelijk bij de leefwereld van jongeren aan te sluiten. Om dit te continueren is het voor jongeren mogelijk om tegen vergoeding actief bij te dragen aan de ontwikkeling van deze community.

In de praktijk werd tijdens het event gesproken over de 'toffe community' en werd het onderhouden van contact via het platform van de interventie op Discord op meerdere momenten tijdens het event benoemd. Ook is naar voren gekomen in de interviews met uitvoerders dat dit platform ook is ingezet als wervingsstrategie, wat betekent dat deelnemers ook voor het event al met elkaar in contact komen.

5.4.2.5 Sterke punten en verbeterpunten uitvoering volgens uitvoerders

Ter beantwoording van deelvraag 2c-v (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma?) gaat deze paragraaf in op sterke punten en verbeterpunten volgens uitvoerders in de uitvoering van de interventie aan de hand van de vragenlijsten, interviews en de debriefing.

Sterke punten uitvoering

De uitvoerders van de werkgroep reflecteerden tijdens de debriefing op een volgens hen geslaagde dag. Ook in de interviews en vragenlijsten werden sterke punten van de uitvoering benoemd. Allereerst werd de locatie meermaals aangemerkt als sterk punt. Eén van de uitvoerder stelde dat het zorgde voor een veilige setting voor iedereen. Een andere uitvoerder benoemde ook de fijne sfeer en toegankelijkheid voor de deelnemers in een school. De kartrekker heeft het als sterk punt ervaren om een locatie te kiezen die bekend is en gemotiveerd is om te ondersteunen:

“Zorg dat je een locatie hebt die je kent, waar je het facilitaire bedrijf kent, de catering. [...] dat je erop kunt vertrouwen dat de taken die je uitbesteed ook 100% voor elkaar komen. [...] Onze hoofd facilitair heeft moeten loten wie van de medewerkers mocht werken op zaterdag. Dat zegt wel wat over de motivatie en neemt mij werk uit handen.” (R8-S)

Een ander sterk punt dat uitvoerders aandroegen was de samenwerking tussen alle partners uit de regio tijdens de editie van de interventie, zodat: *“dezelfde boodschap vanuit verschillende kanten werd belicht voor deelnemers.”* Een andere uitvoerder benoemde ook dat iedereen de dag tot een succes wilde maken. Meer specifiek werd gesteld dat de samenwerking met scholen en de pedagogische kennis en vaardigheden van docenten van meerwaarde zijn. Hoewel de ervaring wisselend was over de dagvoorzitter omdat hij zich een keer in de tijd vergiste, heeft de kartrekker het als ontzorgend ervaren en kon de dagvoorzitter de doelgroep enthousiasmeren. Over de rol van de digitaal wijkagenten waren meerdere uitvoerders positief, onder andere over hun actieve rol bij het onderdeel van 'Gamen met de politie' om het gesprek met deelnemers te voeren. Eén van hen gaf aan dat het in contact komen met deze doelgroep voor de wijkagenten ook een opbrengst is.

Verder kwam de interactie tussen uitvoerders en deelnemers naar voren als sterk punt. Eén van de uitvoerders benoemde dat zowel de uitvoerders als de deelnemers een toegankelijke houding hadden. Een andere uitvoerder merkte dan ook op dat enkele persoonlijke en diepere gesprekken zijn gevoerd.

Ook viel de participatie door de ouders in het programma door een uitvoerder in de vragenlijst positief op. De grootte van de groep deelnemende jongeren werd in dit verband als positief ervaren door zowel een uitvoerder in de vragenlijst als een uitvoerder in een interview die aangaf:

“De groep die er was, was echt geïnteresseerd en heeft echt z’n best gedaan. Als de groep bijvoorbeeld twee keer zo groot was geweest, dan hadden we denk ik veel minder gevoeld dat we het met z’n allen ook deden.” (R11-S)

Verbeterpunten uitvoering

Tijdens de debriefing kwam de behoefte naar voren om een uitvoerder te belasten met een rol om de werelden van de jongeren en de uitvoerders met elkaar te verbinden en in een stuk nazorg te kunnen voorzien. Aanleiding voor deze behoefte was het grote aantal vragen vanuit jongeren waaruit kon worden opgemaakt dat zij in ieder geval bekend zijn met de grenzen van de wet, zoals bij het welkomstwoord van de burgemeester. De rol zou vooral bedoeld zijn om jongeren op te vangen met vragen die niet door de presentatoren kunnen worden beantwoord en hen door te verwijzen aan de juiste professionals, zonder dat bijvoorbeeld politieagenten geactiveerd hoeven te worden. Een andere uitvoerder gaf aan dat een dussdanige rol ook van meerwaarde kan zijn om een jongere uit een sessie te halen of achteraf apart te nemen als deze een sessie zou verstoren. Een suggestie vanuit de werkgroep was om de rol van de dagvoorzitter structureel een plaats te geven in de interventie en met deze verantwoordelijkheid te belasten. Een andere uitvoerder benoemde in dit kader de mogelijkheid om (digitaal) jongerenwerkers aan te laten haken, aangezien zij ook een rol in de nazorg zouden kunnen hebben. De ethisch hacker gaf aan deze rol nu grotendeel opgepakt te hebben omdat jongeren zoekende waren en hij voor hen toegankelijk was. De uitvoerders waren het erover eens dat het deze uitvoering goed is afgehandeld, maar dat dit geen gegeven is voor toekomstige edities:

“Je weet niet wat erop af komt en het had ook zo maar de andere kant op kunnen gaan, dat was minder leuk geweest voor de sfeer en de personen daar. [...] Er komen egootjes op af die vrij aanwezig zijn, theateraal zijn en directe vragen stellen aan de politie of burgemeester.” (US.6)

Een ander verbeterpunt dat werd aangedragen door een uitvoerder in het interview sloeg op een betere voorbereiding van sprekers op het type deelnemers. Bij twee sprekers was het opgevallen dat zij minder ervaring hadden met de doelgroep of hun kennis van de jongeren hadden onderschat. Dit was een groot contrast in vergelijking tot een spreker die met de doelgroep bekend is en zichtbaar vaker op dergelijke evenementen heeft gestaan, vertelde een uitvoerder. Hij gaf als oplossing om de (nieuwe) sprekers uit te nodigen om een les mee te maken op school om gevoel te krijgen bij de doelgroep, naast het bespreken van de inhoud tijdens het vooroverleg.

Verder werd in de vragenlijst benoemd dat de communicatie richting ouders verduidelijking behoeft. Zo dachten sommige ouders dat zij enkel hun kind kwamen halen en brengen. Ook had een spreker aangegeven om de sheets na afloop met de jongeren te delen zodat deze bij ouders terecht zouden komen. De uitvoerder vroeg zich af of dit daadwerkelijk zal gebeuren en gaf als verbeterpunt om de e-mailadressen van ouders te verzamelen. De projectleider heeft aangegeven dat jongeren bij hun aanmelding om het e-mailadres van hun ouders wordt gevraagd, maar dat deze niet altijd wordt gegeven. Verder zou volgens een uitvoerder een boekje met informatie voor ouders worden ontwikkeld

als naslagwerk om na afloop van de interventie uit te reiken, maar deze was tijdens deze editie nog niet gereed.

Daarnaast is een verbeterpunt aangedragen in de vragenlijst over de omgeving. Zo gaf een spreker aan dat het podium bij de kantine voor veel omgevingsgeluiden zorgde tijdens de presentatie en adviseerde om presentatieruimtes te kiezen die afgesloten zijn van omgevingsgeluid.

5.4.3 Ervaring deelnemers van interventie Sneek

In deze paragraaf wordt deelvraag 3a (hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?) onderzocht door in te gaan op de ervaring van de interventie in Sneek van de deelnemers (zowel jongeren als ouders en/docenten). Zo wordt besproken wat de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen, door in te gaan op de motivatie, opbrengsten en verbeterpunten (5.3.3.1). Ook wordt de mening van deelnemers ten aanzien van specifieke programmaonderdelen beschreven (paragraaf 5.3.3.2).

5.4.3.1 Mening ten aanzien van specifieke programmaonderdelen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3a-i (hoe waarderen deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie?), door de ervaringen van deelnemers over de programmaonderdelen toe te lichten. Door middel van vragenlijsten is onderzocht in hoeverre de deelnemers de programmaonderdelen 'leuk', 'waardevol' en 'leerzaam' vonden en in hoeverre de onderdelen op hun kennisniveau aansloten (Bijlage 4a en 5a). De onderdelen met een vaardigheidscomponent is niet gevraagd naar leerzaam, maar naar uitdagend. Ook is in dat geval gevraagd of het 'goed te doen' was in plaats van 'goed te begrijpen'. Op basis van de gemiddelde antwoorden van de deelnemers komt het beeld naar voren dat jongeren de meeste onderdelen leuk vonden, met name de 'Presentatie over ethisch hacken' (gem. 4.21) en de 'Hackchallenge' (gem. 4.29) zijn als 'leuk' ervaren (Tabel 24). De 'Presentatie door Defensie' werd gemiddeld het minst leuk gewaardeerd door jongeren (gem. 3.67). Ook zijn de 'Presentatie over ethisch hacken' en 'Hackchallenge' als het meest nuttig gewaardeerd (beide gem. 4.08). Daarentegen is de 'Gamen met de politie' als minst nuttig ervaren (gem. 3.33). Wat betreft in hoeverre het programmaonderdeel leerzaam is geweest, hebben deelnemers aangegeven de 'Presentatie over ethisch hacken' het meest leerzaam te vinden (gem. 4.25) en de 'Presentatie over grenzen van de wet' in verhouding het minst leerzaam van de vaste programmaonderdelen ('Presentatie van Defensie' scoort het laagst, gem. 3.83). Met betrekking tot het kennisniveau hebben de deelnemers aangegeven dat zowel de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' als 'Presentatie over ethisch hacken' het best te begrijpen waren en dus aansloten bij hun kennisniveau. De 'Hackchallenge' wordt relatief het laagst gewaardeerd, wat overeenkomt met de inhoud van het onderdeel dat gericht is op het uitdagen van de vaardigheden van de deelnemers. Over het algemeen komt dus een beeld naar voren dat jongeren de onderdelen grotendeels als leuk, nuttig en leerzaam hebben ervaren.

De doelgroep van ouders en docenten hebben de programmaonderdelen vrijwel allemaal als leuk, leerzaam en aansluitend bij het kennisniveau ervaren en het merendeel als nuttig (Tabel 25). Enkele onderdelen zijn relatief minder goed gewaardeerd, maar geen van de onderdelen zijn negatief gewaardeerd, wat betekent dat geen van de deelnemers heeft geantwoord met 'helemaal oneens' of 'oneens'. Hieronder wordt per specifiek programmaonderdeel ingegaan op de antwoorden van de deelnemers.

Jongeren

De ‘Presentatie over ethisch hacken’ is door jongeren als meest leuk en nuttig gewaardeerd (Tabel 24). In de vragenlijst lichtten deelnemers hun antwoorden toe: *“Goede duidelijke uitleg. De sfeer was ook erg gezellig hier”*. En: *“Er zat wel humor in en er werd verteld vanuit ervaringen.”* Ook werd deze presentatie als leerzaam ervaren. Een deelnemer stelde: *“Was leerzaam omdat [het] ook [de] andere kant was.”* Daarnaast sloot de presentatie bij het kennisniveau van de jongeren aan, zo gaf één van hen aan: *“Het paste bij mijn voorkennis”*.

Tabel 24: Waardering van jongeren voor programmaonderdelen (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal wel mee eens))

Stelling	N	Leuk	Nuttig	Leerzaam	Uitdagend	Aansluiten Kennis- niveau
Presentatie over ethisch hacken	24	4.21	4.08	4.25	-	4.38
Presentatie over grenzen van de wet (politie)	24	3.88	3.75	3.88	-	4.25
Gamen met de politie	23	4.13	3.33	-	3.50	4.26
Presentatie cybersecurity- industrie	23	4.09	4.00	4.17	-	4.39
Presentatie game-industrie	23	3.83	3.65	3.92	-	4.21
Presentatie Defensie	22	3.67	3.86	3.83	-	4.00
Hackchallenge	24	4.29	4.08	-	4.33	4.46

Tabel 25: Waardering van ouders en/of docenten voor programmaonderdelen (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens)).

Stelling	N	Leuk	Nuttig	Leerzaam	Uitdagend	Aansluiten Kennis- niveau
Presentatie over ethisch hacken	7	4.29	4.29	4.29	-	4.57
Presentatie voorkomen verstoren en opsporen (politie)	5	4.00	3.60	4.00	-	4.20
Hacken de basics	7	4.43	4.29	4.43	-	4.57
Hack in the class	7	4.57	4.14	-	4.29	4.43
Gespreks_TOOLS	7	4.29	4.14	4.14	-	4.14
Presentatie Defensie	7	3.86	3.57	3.57	-	4.14
Hackchallenge	5	4.20	3.80	-	4.20	4.00

De ‘Presentatie over grenzen van de wet’ was volgens de jongeren enigszins minder leuk, nuttig en leerzaam, dan een aantal andere programmaonderdelen. Zo werd aangegeven: *“Een deel kende ik al en een deel was nieuw voor mij”* en *“was standaard uitleg, maar was wel cool.”* Toch waren de jongeren ook over dit onderdeel overwegend positief. Zo werd door een deelnemer opgemerkt: *“Het was best duidelijk”*

uitgelegd en goede voorbeelden laten zien." Verder sloot het kennisniveau aan bij de doelgroep blijkt uit de gemiddelden.

Het onderdeel 'Gamen met de politie' werd door jongeren als leuk gewaardeerd, zo zei één van hen: *"Gamen is altijd leuk"*. Daarentegen hebben jongeren dit onderdeel als minst nuttig aangemerkt, hierover gaf een deelnemer aan: *"Was niets speciaals aan, was alleen een fijne pauze."* Aangezien dit onderdeel niet als leerzaam is bedoeld, is de mate van uitdaging uitgevraagd. Jongeren gaven aan dit onderdeel enigszins uitdagend te vinden en dat het goed aansloot bij hun kennisniveau. Verder gaf een jongere aan dat hij minder tevreden was over dit onderdeel: *"Games op de pc werkte niet. Politie was niet geïnformeerd over cyber"*.

De 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' is door de deelnemers als leuk en nuttig ervaren en als meest leerzame onderdeel van de interventie. In de toelichting werd specifiek benoemd dat: *"Het heeft interesse bij mij gewekt voor een overlap met mijn hobby's"*. Toch hebben niet alle jongeren dit zo ervaren, zo gaven twee van hen aan: *"Beetje eentonig en verloor snel aandacht"* en *"Weinig nieuwe inhoud"*.

De 'Presentatie over werken in de game-industrie' is relatief minder leuk en nuttig gewaardeerd door jongeren. In de toelichting kwamen de verschillende ervaringen naar voren. Aan de ene kant: *"Rommelig"* en *"Was saai"*. Aan de andere kant: *"Interessant om de techniek in de industrie gebruikt te zien worden. Leuke toepassing van gamen."* Ook werd dit onderdeel enigszins als leerzaam ervaren en sloot het goed aan bij het kennisniveau volgens de jongeren.

De gezamenlijke 'Presentatie door Defensie' werd als minst leuk en minst aansluitend bij het kennisniveau van de onderdelen door de jongeren gewaardeerd. Toch is dit onderdeel enigszins als nuttig en leerzaam ervaren, zo gaven twee deelnemers aan: *"Interessant hoe ze de cybersecurity aanpakken"* en *"Het was standaard uitleg, wat ik leuk vond was het uitleggen over de carrièremogelijkheden"*.

De 'Hackchallenge' is door de jongeren als leuk en nuttig ervaren, zo gaven twee deelnemers aan: *"super leuk om dit soort dingen te doen"* en *"hoewel uitdagend was het ook fijn om te leren en te onthouden het niet te moeilijk te maken."* Daarbij is dit onderdeel als meest uitdagend gewaardeerd door de jongeren. In de toelichting benadrukken meerdere jongeren dit: *"Niet af, maar thuis wel"*, *"Damn, die druk plus bonus"* en *"Je hebt tijdsdruk en ziet snel dingen over het hoofd"*. De mate van uitdaging liep logischerwijze tussen deelnemers uiteen, zo gaf een deelnemer aan: *"Het was een leuke opdracht die goed te doen was"*. Ook is het onderdeel als meest aansluitend op het kennisniveau gewaardeerd.

Verder is aan de deelnemers gevraagd om de programmaonderdelen te selecteren waarvan ze vonden dat deze aangeboden moeten blijven worden, waarbij het mogelijk was om meerdere antwoorden aan te geven (Tabel 26). In overeenstemming met de waardering van vorige onderdelen, zijn de jongeren van mening dat de 'Hackchallenge', de 'Presentatie over ethisch hacken' en de 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' aangeboden moeten blijven worden. In de toelichting werd door jongeren vooral de combinatie tussen leuk, leerzaam en nuttig benoemd als motivatie om een onderdeel te kiezen: *"Omdat ik daar persoonlijk het meest aan had"*, *"Deze onderdelen zorgen het meest voor bewustwording"* en *"Die drie vond ik het leukst en leerzaamst"*. Hoewel de 'Presentatie over grenzen van de wet' als relatief minder gewaardeerd werd in deze tabel, zou het merendeel van de jongeren dit onderdeel wel blijven aanbieden. Daarnaast viel het op dat de 'Presentatie over werken in de game-industrie' en de 'Presentatie door Defensie' aanzienlijk minder vaak zijn gekozen door de jongeren om aan te blijven bieden.

Ouders en docenten

De 'Presentatie over ethisch hacken' is door de ouders en docenten gewaardeerd als een van de twee programmaonderdelen die het meest nuttig en best aansluitend bij het kennisniveau waren (Tabel 25). Eén van de ouders gaf aan: *"De grens van ethisch is snel bereikt. Zelf je erin verdiepen is als ouder belangrijk."* Ook werd dit onderdeel als leuk gewaardeerd. Ook werd in de toelichting ook een minder positieve waardering gedeeld: *"Beetje saai en veel promotie eigen bedrijf."*

De 'Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen' is relatief als minder leuk en leerzaam ervaren. Daarbij is dit onderdeel als minst nuttig gewaardeerd door ouders en docenten. Wel gaven zij aan dat het onderdeel aansloot bij hun kennisniveau. De vragen over de presentatie zijn door minder ouders en docenten ingevuld. In de toelichting staat hierover aangegeven: *"Kan me niet herinneren"* en *"Hebben we dit gedaan?"*.

De presentatie van 'Hacken de basics' is eveneens als meest nuttig en aansluitend bij het kennisniveau gewaardeerd door de deelnemers. Daarbij is het als het meest leerzame onderdeel aangemerkt en scoort het relatief hoog wat betreft 'leuk'. In de toelichting gaf een deelnemer over het onderdeel aan: *"Altijd leuk om even extra info te krijgen"*.

Het onderdeel 'Hack in the class' is als het leukste onderdeel aangemerkt door de deelnemers, één van hen geeft hierover aan: *"Zelf wat doen na al het luisteren was leuk"*. Daarbij werd het onderdeel als nuttig en aansluitend bij het kennisniveau gewaardeerd. Verder hebben de deelnemers het als een uitdagend onderdeel ervaren.

De presentatie over 'Gespreks_TOOLS' is door de deelnemers als leuk, nuttig, leerzaam en aansluitend bij het kennisniveau gewaardeerd. In de toelichting zijn de deelnemers ook positief: *"Heel leerzaam en herkenbaar"* en *"te weinig tijd, heel interessant"*. Een andere deelnemer heeft opgemerkt dat de presentatie concreter had mogen zijn.

De 'Presentatie door Defensie' is door de ouders en docenten relatief als het minst leuk, leerzaam en aansluitend bij het kennisniveau gewaardeerd. Eén van de deelnemers gaf aan: *"Ik kom niet meer in die wereld, mogelijk mijn zoon ooit."* Daarentegen werd het als relatief nuttig gewaardeerd, zo gaf een deelnemer aan: *"Leuk om de mogelijkheden te zien bij Defensie."*

Tot slot hebben de ouders en docenten het onderdeel van de 'Hackchallenge' als leuk, nuttig, uitdagend en aansluitend bij het kennisniveau aangemerkt. In de toelichting worden deze resultaten bekrachtigd: *"Spannend!"* en *"Mooi om te zien hoe ze bezig zijn. Leuke sfeer"*.

Daarnaast is ook aan de ouders en docenten gevraagd welke programmaonderdelen aangeboden moeten blijven worden (Tabel 26). Hoewel het opvallend is dat alle programmaonderdelen een hoge score hebben, valt het vooral op dat drie onderdelen unaniem zijn gekozen door de deelnemers, namelijk: 'Hacken de basics', 'Hackchallenge' en 'Hack in the class'. Een deelnemer gaf hierover aan: *"Het was allemaal heel goed onderbouwd!"*

5.4.3.2 Mening ten aanzien van de interventie in het algemeen

In deze paragraaf wordt deelvraag 3a-ii (wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen?) onderzocht. Zo wordt besproken wat de mening is van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen. Er wordt ingegaan op hun motivatie(s) en verwachtingen van de dag, wat ze hebben geleerd en welke verbeterpunten zij aanmerken.

Tabel 26: Welke presentaties/sessies moeten we blijven aanbieden? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Jongeren (N=23)		Ouders (N=7)	
Onderdeel	Percentage	Onderdeel	Percentage
Hackchallenge	91,3%	Hacken de basics	100%
Presentatie over ethisch hacken	78,3%	Hack in the class	100%
Presentatie cybersecurity-industrie	65,2%	Hackchallenge	100%
Presentatie over grenzen van de wet (politie)	60,9%	Presentatie over ethisch hacken	85,7%
Gamen met de politie	43,5%	Gespreks_TOOLS	71,4%
Presentatie Defensie	26,1%	Presentatie Defensie	71,4%
Presentatie game-industrie	13%	Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (OM)	57,1%

Motivatie deelnemers voor de interventie

Het merendeel van alle deelnemers gaf aan voorafgaand aan de interventie gemotiveerd te zijn geweest om mee te doen (Tabel 27). Hoewel de verwachtingen van jongeren overeenkwamen met hun beleving van de interventie, was deze overeenkomst sterker bij de groep ouders en docenten. In de toelichting van de jongeren komt een wisselend beeld naar voren. Voor een deel van de jongeren kwam de dag overeen met hun verwachtingen: *“Ik verwachtte presentaties en interessante challenges”* en *“Precies zoals ik had verwacht”*. Voor een ander deel week de dag af van hun verwachtingen. Aan de ene kant waren er jongeren die meer hadden verwacht: *“Ik miste meer de hardware kant van hacken (flipper etc.) en daarbij ook de forensisch van bij de politie”* en *“Ik had gehoopt eigenlijk dat er meer challenges waren”*. Aan de andere kant overtrof de dag de verwachtingen van een jongere: *“Ik had het simpeler verwacht dus het pakte positiever uit”*.

Wat betreft ouders en docenten werd door één van hen aangegeven dat meer aandacht voor studie en carrière was verwacht: *“Ik had meer opleiding/studie/werkgelegenheid verwacht”*. Verder gaf een deelnemer aan dat er vooraf geen programma beschikbaar was, waardoor het niet duidelijk was wat er verwacht kon worden. Daarentegen gaf een andere deelnemer juist aan dat: *“De agenda die ik via de e-mail kreeg was voldoende duidelijk”*.

Tabel 27: Motivatie en verwachtingen van deelnemers (schaal 1 (helemaal niet mee eens) – 5 (helemaal mee eens))

	Ik had vooraf zin om aan de interventie mee te gaan doen		De interventie voldeed aan mijn verwachtingen	
	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD
Jongeren (N=24)	4.33	0.76	4.08	0.65
Ouders en/of docenten (N=7)	4.43	0.53	4.43	0.53

Opbrengsten van de interventie voor deelnemers

Ook zijn deelnemers gevraagd naar wat de interventie hen heeft gebracht. Over het algemeen gaven de deelnemers aan hierover positief te zijn (Tabel 28). Het viel op dat de interventie de groep ouders en docenten relatief meer lijkt te hebben gebracht dan jongeren, maar de gemiddelden van beide groepen

zijn hoog (Tabel 28). Daarnaast hebben zowel jongeren als ouders en docenten de interventie als geheel voornamelijk als leuk ervaren, gevolgd door 'ik heb er wat aan gehad' en tot slot 'ik heb er wat van geleerd'. Zo gaf een jongere aan: *"Veel informatie die ik later weer kan gebruiken"*.

Tabel 28: Opbrengsten van de interventie volgens deelnemers (schaal 1 = helemaal niet mee eens, 5 = helemaal wel mee eens)

	Ik heb er wat aan gehad		Ik vond het leuk		Ik heb er wat van geleerd	
	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD	Gemiddeld	SD
Jongeren (N=24)	4.29	0.69	4.50	0.59	4.04	0.62
Ouders en/of docenten (N=7)	4.57	0.53	4.57	0.53	4.29	0.76

Verder zijn deelnemers gevraagd wat ze geleerd hebben van de interventie. Een aantal jongeren noemde het aspect van het werkveld; *"Hoe ik later ethisch hacker kan worden"* en *"Nieuwe carrièremogelijkheden"*. Andere jongeren benoemden kennis over hacken: *"Hoe het werkt en wat het inhoudt"*, *"Dat er een andere kant is van hacken"*, *"Meer weten op het gebied van ICT"* en *"Door deze dag te volgen heb ik een opstapje gekregen voor ethisch hacken"*. Daarnaast werden de ethische lessen aangehaald: *"Dat je goed moet nadenken over wat je doet online en dat als je iets verkeerd doet grote consequenties heeft"* en *"Wat de gevolgen zijn van hacken"*. Een andere jongere benadrukte het nut van de interventie: *"Mijn interesse ligt hier en ik vind bewustwording belangrijk."* Ook werd door jongeren aangegeven dat ze het leerzaam vonden: *"Een educatieve dag"* en *"Omdat de sfeer goed en leuk was"*.

De ouders en docenten gaven aan door het aanbod van informatie meer hebben geleerd over de 'aparte wereld' waar hun kind of leerling zich in begeeft: *"Kijkje gekregen van gebruik internet en hacken"*, *"Opende ogen"* en *"Veel info over verschillende onderwerpen"*. Daarnaast werden de tips als leerzaam aangemerkt door twee deelnemers, zoals: *"Dat je je kinderen al jong een goede moraal moet bijbrengen"* en *"Hoe kwetsbaar ben je? Waar moet ik op letten? Let op je kind!"*

Het algemene doel van de interventie Sneek was dat jongeren weten wat het belang is van cybersecurity en hoe zij digitale kennis en vaardigheden op een positieve en legale manier inzetten, waardoor zij meer geneigd zouden zijn om zich te conformeren aan betreffende wetten en regels. In de vragenlijst zijn jongeren bevraagd antwoord te geven op de stelling 'Door de interventie ben ik gemotiveerd om mijn digitale skills te ontwikkelen op een positieve manier'. Ruim 82 procent van de jongeren was het eens of helemaal eens met deze stelling, terwijl zo'n 17 procent neutraal reageerde en geen van de jongeren het oneens was met deze stelling (N=23). Eén van de deelnemers heeft de vraag niet ingevuld.

Het algemene doel van de interventie voor ouders en docenten is dat zij meer zicht en grip hebben op het gedrag van jongeren online. In de vragenlijst zijn aan deze doelgroep twee vragen gesteld over respectievelijk zicht en grip (N=7). Zes van de zeven ouders en/of docenten waren het eens of helemaal eens met de stelling 'Door deze interventie ervaar ik meer zicht op het gedrag van mijn kind/leerling online' en 1 ouder/docent reageerde neutraal. Vijf van de zeven ouders en/of docenten waren het eens met de stelling 'Door deze interventie ervaar ik meer grip op het gedrag van mijn kind/leerling online' en twee ouders en/of docenten reageerden neutraal.

Sterke punten en verbeterpunten volgens deelnemers

Tot slot is aan deelnemers gevraagd wat zij plus- en verbeterpunten van de interventie in het algemeen vonden. Allereerst werd de inhoud van de interventie als pluspunt aangemerkt. Zo gaf een jongere aan: *“Dat ze talent leren hoe om te gaan met deze vraagstukken”*. Een andere jongere benoemde: *“Bewustwording bij jongeren”*. Ook een ouder of docent gaf aan veel inzicht te hebben gekregen. Daarnaast werden de werkvormen positief gewaardeerd. Een jongere gaf als pluspunt: *“Contact met profs”*. Andere jongeren noemden de mate van interactie, positiviteit en de sfeer. Een ouder had de *“Aparte ouders/docent sessie”* als positief ervaren. Daarnaast werd de organisatie aangemerkt als pluspunt. Zo gaf één van de ouders aan: *“Erg goed verzorgde dag, prachtige locatie en vooral doorgaan”*. Ook in de antwoorden van de jongeren werd vijfmaal benoemd dat de interventie goed georganiseerd was.

Wat betreft de verbeterpunten is aan de deelnemers gevraagd: ‘Wat zouden we moeten veranderen aan de interventie?’ Ook hier benoemden deelnemers aspecten over de inhoud. Twee gaven feedback op de programmaonderdelen, zo zou de VR workshop (‘Presentatie over werken in de game-industrie’) beter kunnen. Daarbij gaf een jongere aan: *“Het gamen en contact met de politie is leuk bedacht, maar ik vraag mij af of we hier veel aan hebben.”* Een ouder deed als suggestie om een presentatie van stichting Cyberbrein toe te voegen. Een andere ouder gaf als verbeterpunt: *“Duidelijk aangeven waar er hulp is bij problemen.”* Verder werden verbeterpunten aangemerkt wat betreft de werkvormen van de interventie door jongeren. Twee van hen gaven aan moeite te hebben met concentratie tijdens de presentaties: *“Ik vind presentaties niet super leuk en kan mij daar moeilijk op focussen”* en *“Bij sommige presentaties had ik wat moeite om mijn aandacht te houden vanwege eentonig en omstanders”*. In het verlengde hiervan gaf andere jongere gaf aan dat het een verbeterpunt zou zijn als er meer dingen te doen zouden zijn in het programma. Verder benoemden twee jongeren dat een ruimer tijdschema en meer tijd voor de Challenge een verbetering zou zijn. Een ouder of docent gaf aan praktische voorbeelden te hebben gemist: *“Graag praktische voorbeelden. Bijvoorbeeld 3 casussen.”* Een andere ouder of docent deed een suggestie tot een andere vorm van de interventie, namelijk: *“Landelijk !!!”*

5.4.4 Reflectie van uitvoerders over de opzet van de interventie

Ter beantwoording van deelvraag 3b (wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?) wordt in deze paragraaf onderzocht hoe uitvoerders reflecteren op de opzet en doelen van de interventie. De meningen en ervaringen van uitvoerders is gebaseerd op interviews (N=4) en een vragenlijst (N=17). Allereerst wordt besproken wat de mening van uitvoerders ten aanzien van de programmaonderdelen is (paragraaf 5.3.4.1). Vervolgens wordt de mening van uitvoerder ten aanzien van de doelen van de interventie besproken (paragraaf 5.3.4.2). Tot slot worden de mogelijke (on)gewenste neveneffecten van de interventie volgens uitvoerders toegelicht (paragraaf 5.3.4.3).

5.4.4.1 Mening ten aanzien van programmaonderdelen, opzet en werkvormen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-i (hoe waarderen uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie?). In de vragenlijst zijn zij gevraagd om programmaonderdelen te selecteren welke in hun beleving het meest en het minst succesvol waren voor zowel de jongeren als ouders en docenten, waarbij zij telkens één onderdeel konden kiezen. De ‘Presentatie over ethisch hacken’ is door 41,2 procent van de uitvoerders aangemerkt als het meest succesvolle onderdeel voor jongeren (N=7). Ook in een interview benadrukte een uitvoerder dat deze presentatie samen met de ‘Presentatie vanuit de cybersecurity-industrie’ het meest aansluit bij de belevingswereld van de jongeren: *“Want dat*

is het werk waar ze echt in zitten, in de technische ICT.” In de vragenlijst benoemden meerdere uitvoerders dat de spreker een goed rolmodel voor de jongeren was: *“Hij liet weten dat hij ooit één van hen was”* en *“Juist de hacker kan zich spiegelen aan de ethisch hacker als voorbeeld voor een goede toekomst”*. Daarnaast gaf 35,3 procent van de uitvoerders aan dat zij alle onderdelen even succesvol vonden (N=6). Bij de vraag welk onderdeel voor jongeren het minst succesvol was in de beleving van uitvoerders, gaf ruim driekwart (76,5%) van de uitvoerders aan dat er geen onderdeel als minder succesvol was ervaren dan de andere onderdelen. De overige vier uitvoerders hadden ieder een los programmaonderdeel gekozen (‘Presentatie over werken in cybersecurity-industrie’, ‘Presentatie over werken in game-industrie’, ‘Presentatie over grenzen van de wet’ en ‘Presentatie door Defensie’). Met betrekking tot de programmaonderdelen voor ouders en/of docenten werd door respectievelijk 64,7 en 82,4 procent van de uitvoerders aangegeven dat de onderdelen allemaal even succesvol waren. Daarnaast werd het onderdeel ‘Gespreks_TOOLS’ door drie uitvoerders gekozen als meest succesvol (17,6%). In de vragenlijst beschreven een aantal uitvoerders dat ze zelf niet aanwezig waren bij de onderdelen, waardoor ze op basis van de reacties van andere uitvoerders en ouders en docenten hebben geantwoord.

Vervolgens zijn uitvoerders gevraagd om aan te geven welke programmaonderdelen naar hun mening aangeboden moeten blijven worden (Tabel 29). Twee onderdelen in het programma gericht op jongeren zijn unaniem door uitvoerders gekozen, namelijk de ‘Presentatie over ethisch hacken’ en de ‘Hackchallenge’. Ook in het programma gericht op ouders en docenten zijn twee onderdelen unaniem gekozen, namelijk ‘Gespreks_TOOLS’ en ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’. Verder zijn alle onderdelen door meer dan de helft van de uitvoerders aangemerkt als geschikt voor herhaling.

In de toelichting van de vragenlijst over de opzet van de programmaonderdelen hebben diverse uitvoerders hun mening gedeeld en suggesties gedaan. Allereerst gaf één van hen aan dat het van meerwaarde zou kunnen zijn om de presentaties ‘Presentatie over grenzen van de wet’ (gericht op jongeren), ‘Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen’ (gericht op ouders) plenair plaats te laten vinden, aangezien de inhoud van de presentaties voor beide doelgroepen interessant zou zijn. Daarnaast gaf een andere uitvoerder als suggestie om het onderdeel ‘Gamen met de politie’ niet als vast onderdeel op te nemen in het programma maar te verspreiden over de dag tijdens wachtmomenten, zodat het vrije karakter van gamen meer ruimte krijgen en *“Hierdoor is de politie ook in staat om bij andere onderdelen aan te sluiten. [Digitaal wijkagenten] kunnen bij meerdere onderdelen wel aansluiten en eventueel wat aanvullen.”* Ook benoemde een spreker dat naar zijn mening sprake was van veel overlap met presentaties van andere sprekers, waardoor de spreker moest improviseren.

Verder zijn enkele meningen en suggesties gedaan door uitvoerders op meer algemeen niveau van de opzet van de interventie. Allereerst stelden uitvoerders voor meer partijen rondom de jongere bij de interventie te betrekken, zoals familieleden, vrienden, instanties, jongerenwerk, belastingdienst, FIOD en douane. Daarnaast waren twee uitvoerders van mening dat de schaal van de interventie kan worden vergroot. Aan de ene kant gaf een uitvoerder aan dat de opzet nog meer gericht zou kunnen zijn op de beleving van de dag, door: *“grootser uitpakken met spectaculaire activiteiten.”* Aan de andere kant was een uitvoerder van mening dat de organisatie groot was en stelde voor: *“Wellicht is het daarom een tussenweg om voor het Noorden niet driemaal over de provincies te verdelen, maar het eenmaal per jaar te organiseren, maar dan uiteraard met meer deelnemers”*. Verder was een uitvoerder van mening dat een onderdeel mist in de opzet van de interventie, namelijk de nazorg: *“Wat opvalt is dat de interventie niets had in het kader van nazorg. Het is mijns inziens net zo belangrijk dat wanneer je de verbinding met deelnemers zoekt en bewustwording creëert, er ook iets wordt geboden in het kader van nazorg.”*

Daarnaast zijn uitvoerders bevestigd in hoeverre zij tevreden waren over de werkvormen van de interventie. Alle uitvoerders waren het eens (52,9%) of helemaal eens (47,1%) met deze stelling. Ook in de toelichtingen werd deze tevredenheid genoemd: *“De opzet is goed”, “Korte presentaties met vooral veel interacties”* en *“Jongeren en ouders deden goed mee en waren betrokken”*. Verder werd voor elke doelgroep een suggestie gedaan door uitvoerders. Gericht op de jongeren stelde een uitvoerder dat de tijdsduur van enkele onderdelen langer zou mogen: *“De spanningsbogen waren duidelijk niet te hoog voor deze studenten. Ik vond de verdeling heel goed. [...] Sommige sessies hadden misschien net wel iets langer gemogen.”* Een andere uitvoerder was naar mening dat het passend zou zijn voor om voor de doelgroep ouders en docenten naast een presentatie een werkvorm gericht op dialoog toe te voegen: *“Denk bijvoorbeeld aan socratisch gesprek”*.

Tabel 29: Welke onderdelen moeten we blijven aanbieden voor jongeren en ouders en/of docenten? (Meerdere antwoorden mogelijk) (N=17)

Onderdeel jongeren	Percentage	Onderdeel ouders en/of docenten	Percentage
Presentatie over ethisch hacken	100%	Gespreks_TOOLS	100%
Hackchallenge	100%	Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen (politie)	100%
Presentatie cybersecurity-industrie	94.1%	Presentatie over ethisch hacken	86.7%
Presentatie grenzen van de wet (politie)	88.2%	Hacken de basics	80%
Gamen met de politie	82.4%	Hack in the class	80%
Presentatie game-industrie	70.6%	Hackchallenge	66.7%
Defensie	70.6%	Defensie	66.7%
Weet niet	0%	Weet niet	0%

5.4.4.2 Mening ten aanzien van doelen

Deze paragraaf gaat in op deelvraag 3b-ii (hoe waarderen uitvoerders de doelen van de interventie?). Allereerst zijn uitvoerders gevraagd om aan te geven wat volgens hen de doelen zijn van de interventie. Een deel van de uitvoerders ging in de beantwoording voornamelijk in op het weerbaar en bewust maken van jongeren tegen de verleiding van cybercriminaliteit en ouders hierover informeren. Een ander deel benadrukte het enthousiasmeren voor de kansen en mogelijkheden die deze jongeren met hun digitale talenten kunnen benutten. De doelen die de uitvoerders in de vragenlijst omschreven in hun eigen woorden kwamen overeen met de strekking van de doelen in de interventiedocumentatie.

Bijna alle uitvoerders waren het eens (31,3%) of helemaal eens (68,8%) met de stelling ‘Ik ben tevreden over de opgestelde doelen van de interventie’ (N=16). Eén van de uitvoerders koos voor de antwoordoptie ‘Weet ik niet’. Ook in de interviews waren de uitvoerders tevreden over de doelen van de interventie. Zo gaf één van hen aan:

“Ik vind het een goed doel om de jeugd op een gegeven moment erop te wijzen dat er natuurlijk een schaduwkant zit aan ICT-gebruik en zeker als je richting hacking begeeft. [...] Het doel van de interventie om daarvoor te waarschuwen en ICT-skills ten goede aan te wenden, straks ook voor Defensie en voor politie, daar sta ik helemaal achter.” (R8-S)

Daarnaast zijn de uitvoerders in zowel de vragenlijst als de interviews bevraagd naar welke doelen respectievelijk wel en niet/minder zijn behaald naar hun mening. Het merendeel van de uitvoerders die deze open vraag heeft beantwoord in de vragenlijst (N=8) gaf aan dat alle doelen zouden zijn behaald. In de interviews benoemde een uitvoerder dat de opgestelde doelen in de interventiedocumentatie zijn uitgerold en deze naar haars inziens tijdens de uitvoering in Sneek zijn gevolgd: “... *dus dan hebben we de doelen ook wel echt gehaald*”. Daarentegen gaf een andere uitvoerder in het interview aan dat het lastig is om vast te stellen of de doelen zijn behaald zonder hier onderzoek naar te doen. Op basis van zijn ervaring is hij van mening dat:

“Als ik links en rechts reacties hoor, dan denk ik dat we best wel een goed sein af hebben gegeven. Zowel naar ouders, docenten als naar studenten. Wat er mogelijk is, wat er niet mag en waar je voorzichtig moet zijn. En ja, dan hoop je maar dat dat blijft hangen.” (R8-S)

Toch is één van de uitvoerders van mening dat het doel van de interventie nog meer behaald kan worden:

“De volgende keer nog meer ouders, docenten en bijvoorbeeld jongerenwerkers zou het doel nog breder gehaald worden.”

5.4.4.3 Mogelijke (on)gewenste neveneffecten

Ter beantwoording van deelvraag 3b-iii (welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders?) gaat deze paragraaf in op de antwoorden van uitvoerders op de vraag welke positieve en negatieve neveneffecten de interventie zou kunnen hebben. Aan de hand van de interviews en de vragenlijst worden eerst de gewenste en daarna de ongewenste neveneffecten beschreven.

Uitvoerders hebben diverse mogelijke gewenste neveneffecten van de interventie aangedragen. Aan de ene kant zijn neveneffecten voor deelnemers (met name jongeren) aangemerkt, zoals een baan of stageplaats, verbinding tussen jongeren en een waardevolle dagbesteding: “*De openheid van deelnemers gaf de mogelijkheid om eindelijk hun gevoelens te delen met iemand die hen begrijpt.*” Ook kwam in een interview naar voren dat één van de deelnemers opviel tijdens de interventie waardoor regionale partners met elkaar in gesprek zijn gegaan hoe deze jongere beter begeleid kan worden. Dit kan volgens één van de uitvoerders een aanzet zijn tot het organiseren van een stuk nazorg door gemeente of politie na afloop van een editie van de interventie. Ook merkten uitvoerders gewenste neveneffecten voor de betrokken professionals op. Zo gaf een digitaal wijkagenten in de vragenlijst aan dat hij door middel van de interventie mooie contacten heeft gelegd met jongeren en: “*interessante jongeren om als stagiaire of als vrijwilliger uit te nodigen en ook jongeren ontmoet die voor de politie als interessant kunnen worden benoemd.*” Bovendien werden er gewenste neveneffecten voor de regionale samenwerking benoemd. Zo was een uitvoerder van mening dat de andere twee provincies profijt zouden hebben van de kinderziekten die in deze editie aanwezig waren. Ook zou door deze samenwerking van de interventie een netwerk van professionals zijn ontstaan:

“Het proces zelf is ook een product, ook een succes van de interventie. Juist het samen opzetten en samen toewerken naar zo’n dag is erg belangrijk. [...] Bij de interventie komt eigenlijk een hele mooie integrale aanpak samen van welzijn, veiligheid, zorg en onderwijs daar samen. [...] Ik zou het ook heel mooi vinden als na een editie van de interventie een school en de politie elkaar beter weten te

vinden omdat je het samen hebt georganiseerd. [...] Maar dat is wel iets wat je wel moet onderhouden, weet ik van netwerken, dat gaat niet vanzelf.” (R11-S)

Ook andere uitvoerders wezen op nieuwe netwerkrelaties als positief neveneffect. Zo vinden er gesprekken plaats tussen de politie en één van de scholen om gezamenlijk een cyberincident oefening te realiseren. Bovendien werd op initiatief van één van de scholen onderzocht hoe ze een *light* variant van de interventie kunnen opzetten met lokale partners: *“Een soort van kleine edities van de interventie gaan herhalen en dat gastlessen ook door blijven gaan. [...] Dan nodigen we vmbo studenten uit op onze mbo-scholen.”* Tijdens de debriefing werd verder toegelicht dat deze vorm zich ook zou kunnen lenen voor de werving van ICT-studenten: *“Bij Sneek willen ze op de open dagen straks in januari de interventie benutten als zijnde waarom je een ICT-opleiding zou kunnen kiezen.”* Ten slotte gaf één van de uitvoerders aan dat het een gewenst neveneffect kan zijn dat de interventie een *‘sense of urgency’* creëert voor stakeholders.

Naast mogelijke gewenste neveneffecten zijn door uitvoerders ook enkele ongewenste neveneffecten aangemerkt. In de vragenlijst benoemde één van de uitvoerders dat de gedeelde informatie mogelijk misbruikt zou kunnen worden: *“Voor de kwaadwillende jonge hacker komt mogelijk meer inzicht in aspecten waarvan beter geen kennis had kunnen zijn.”* Verder gaf een uitvoerder aan dat de lat hoger wordt: *“De verwachtingen komen met elke editie van de interventie hoger te liggen. Er zal dus elke editie iets ‘nieuws’ of ‘uniëks’ moeten worden gebracht om het interessant te houden.”*

5.4.5 Aanbevelingen Sneek

Op basis van de resultaten van de editie in Sneek worden onderstaande aanbevelingen gedaan.

Checklist en goodiebag

In één van de interviews kwam naar voren dat het van grote toegevoegde waarde zou zijn om een checklist op te stellen om het overzicht te bewaken van de praktische zaken die geregeld dienen te worden. Daarbij zou het een meerwaarde zijn om het samenstellen van de goodiebag hierin op te nemen, aangezien deze nu niet is verankerd in de documenten.

(Schriftelijke) taakverdeling uitvoerders

Een andere behoefte van uitvoerders die in de resultaten naar voren kwam was het creëren van meer rolduidelijkheid en een betere balans tussen de verantwoordelijkheden op een eerder moment van de organisatie. Hoewel het gezamenlijk brainstormen van de werkgroep als positief werd ervaren, is het aan te bevelen om voortaan een schriftelijke taakverdeling te maken met concrete actiepunten (per overleg). Hierdoor kan de kartrekker de voortgang van het proces in de gaten houden, zonder alle details zelf te organiseren. Daarbij zou het van meerwaarde kunnen zijn om de kartrekkersrol gedurende de uitvoering niet te belasten met andere taken, zoals groepsbegeleider, zodat de focus kan liggen op het verloop van de dag en eventuele problemen die zich voordoen.

Werving: gastlessen en inroosteren

De werving van de deelnemers is door uitvoerders vaak als verbeterpunt aangemerkt. De voornaamste aanbevelingen die hierover kunnen worden gedaan gaan over de wie de (gast)les geeft en dat de werving van deelnemers tijdig dient te beginnen en niet moet worden onderschat. Aangezien in deze edities twee hbo-scholen en een mbo-school waren aangesloten, werd verondersteld dat door de toegang tot

studenten de werving gemakkelijk zou verlopen. Er hebben geen gastlessen op vmbo-scholen plaatsgevonden. Alhoewel het in de interventiedocumentatie staat opgenomen dat docenten zelf de lessen van de werving kunnen verzorgen, is een gastspreker van meerwaarde geweest. Hierdoor heeft de werkgroep zicht op het aantal jongeren dat bereikt wordt met de werving door gastlessen. Ook kan een gastles door betrokken professionals de urgentie en relevantie mogelijk vergroten voor de potentiële deelnemers. Verder is het volgens de uitvoerders van groot belang dat de gastlessen in de roosters van studenten en docenten worden gepland, zodat er voldoende tijd en ruimte voor wordt vrijgemaakt. In deze editie was het door de zomervakantie nog niet mogelijk, waar dus met het roosteren eveneens rekening dient te worden gehouden.

Commitment game-industrie

Tijdens de voorbereidingen van de interventie in Sneek is het erg moeizaam gebleken om een spreker voor het onderdeel 'Presentatie over werken in de game-industrie' te vinden, door meerdere afzeggingen. Daarbij werd de suggestie gewerkt dat de interventie met haar technische doelgroep voor dit werkveld minder relevant zou zijn dan bijvoorbeeld de cybersecurity-industrie. Aan de ene kant is het dus van belang om in een vroeg stadium het commitment van een game-bedrijf vast te stellen. Aan de andere kant kan worden onderzocht in hoeverre dit onderdeel aansluit bij het toekomstperspectief van de doelgroep.

School als locatie

De locatie waar deze editie van de interventie heeft plaatsgevonden was op een mbo-school. De uitvoerders hebben meerdere sterke punten in relatie tot de locatie ervaren. Enerzijds vanwege praktische redenen zoals de beschikbaarheid van de locatie op zaterdagen, de faciliteiten wat betreft lokalen en schermen en de toegang tot een kantine en facilitair personeel. Daarbij dient wel gestreefd te worden naar het gebruik van lokalen die afgesloten zijn van omgevingsgeluiden. Verder kan de omgeving als vertrouwd aanvoelen voor de doelgroep en weet een groot deel van de uitvoerders er hun weg te vinden. Ook kan de werving deels op deze instelling plaatsvinden. Anderzijds om een onderwijsinstelling betrokken te hebben waardoor alle groepsbegeleiders docenten met kennis van het onderwerp waren met pedagogische vaardigheden en ervaring met de doelgroep. Daarbij kan vanuit deze aanwezige kennis en netwerken snel geschakeld worden in geval van het uitvallen van een programmaonderdeel.

Bereid sprekers voor op de doelgroep

Tijdens deze uitvoering was een deel van de jongerendoelgroep actief in het stellen van vragen aan sprekers. In de praktijk was een contrast zichtbaar tussen sprekers die ervaring hadden met het spreken voor studenten en sprekers die de doelgroep niet waren gewend. De kartrekker gaf dan ook als advies om toekomstige sprekers naast inhoudelijk ook op hun publiek voor te bereiden door hen bijvoorbeeld een les mee te laten kijken.

Duidelijkheid in de presentaties

De programmaonderdelen dienen heldere namen te hebben en compleet de strekking van de inhoud omvatten. Zo wisten een aantal ouders en/of docenten niet dat zij bij het onderdeel 'Presentatie voorkomen, verstoren en opsporen' waren geweest. Ook is het opgevallen dat het onderdeel 'Hacken de basics' meer onderwerpen dan enkel hacken bevat. Om verwarring te voorkomen zou dit onderdeel 'cybercrime de basics' kunnen worden genoemd. Daarbij zou elke presentatie duidelijk gestart moeten worden met een introductie van het programmaonderdeel en het doel ervan. Het gebruik van de

basispresentaties, die zijn ontwikkeld in programmahandleiding V1.0 en V1.1, zouden als uitgangspunt kunnen dienen.

Stel een vertrouwenspersoon aan

In het verlengde van het fenomeen dat deze doelgroep actief was in het stellen van vragen kwam in deze werkgroep de behoefte naar voren om een rol van bruggenbouwer tussen de leefwereld van de jongeren en de professionele wereld in de werkgroep te hebben. Meer concreet werden tijdens presentaties grenzen opgezocht, was het merkbaar dat een jongere gebaat zou zijn bij meer informatie in een individueel gesprek of dat een jongere aangesproken zou moeten worden op verstoring gedrag. In plaats van deze vaardigheid van alle uitvoerders te verlangen zou hier één uitvoerder voor aangesteld kunnen worden die toegankelijk is voor jongeren om open met elkaar in gesprek te gaan. De rol is in deze editie grotendeels opgepakt door de ethisch hacker, maar zou in vervolgedities voorafgaand aan de uitvoering officieel toebedeeld kunnen worden. In deze editie van Sneek werd voor het eerst²⁹ met een dagvoorzitter gewerkt die ook ervaring had met de doelgroep. Afhankelijk van diens vaardigheden en ervaring, zou de rol van bruggenbouwer ook belegd kunnen worden bij de dagvoorzitter, aangezien deze beschikbaar is tijdens de programmaonderdelen. Bovendien kan bij deze of een andere persoon worden belegd dat zij kunnen omgaan met de pers. Tijdens de uitvoering was er een discussie met de pers wat er wel en niet gepubliceerd kan worden. Als deze taken worden belegd bij een persoon die buiten het programma staat kun je dergelijke verstoringen (deelnemers die het programma verstoren en onvoorspelbare/spontane incidenten zoals met de pers) van het programma minimaliseren.

5.4.6 Samenvatting Sneek

5.4.6.1 Samenvatting voorbereiding editie Sneek

De aanleiding voor deze uitvoering is op bovenregionaal niveau ontstaan, waarna is afgesproken om de eerste editie in Sneek te organiseren. Bij deze werkgroep waren professionals van drie onderwijsinstellingen, de politie en de gemeenten betrokken. De kartrekkersrol werd vervuld door een docent van een mbo-school. De uitvoerders van de editie in Sneek hebben gebruik kunnen maken van zowel het werkproces als de programmahandleiding als interventiedocumentatie. Voor de werving van deelnemers heeft de werkgroep gekozen om hun netwerk binnen de scholen te benutten en docenten het assessment onder de aandacht te laten brengen van leerlingen. Op de mbo-school zijn ook ICT-klassen plenair toegesproken door digitaal wijkagenten. De online campagne is uitgevoerd in lijn met de interventiedocumentatie en er is aanvullend via het platform van de interventie op Discord geworven en het assessment is hiernaast door docenten per WhatsApp in klassen-groepen verspreid.

De invulling van het programma lag gedeeltelijk vast door regionale samenwerkingen die voor de toekomstige edities van de interventie in Noord-Nederland zijn aangegaan. Het onderdeel 'Presentatie over werken in de game-industrie' bleek in de praktijk een moeizaam onderdeel om in te vullen. Verder is er gekozen om een 'Presentatie door Defensie' op te nemen als optioneel onderdeel, maar niet de informatiemarkt. Als onderdeel van de voorbereiding heeft zowel voor de meeste sprekers als de groepsbegeleiders een vooroverleg plaatsgevonden om respectievelijk de inhoud en aanpak door te nemen. Het draaiboek voldeed eveneens aan de vereisten uit de interventiedocumentatie en is net als bij de editie in Walibi uitgebreid met informatie over de doelen van de programmaonderdelen en een

²⁹ Van de edities opgenomen in deze procesevaluaties.

plattegrond. De locatie was zowel met de auto als het openbaar vervoer goed bereikbaar. De keuze voor de school was vooral gebaseerd op de beschikbaarheid en faciliteiten. Door de game-apparatuur in de entree ontstond een meer hightech-uitstraling, waar de school dit niet van nature had. Verder waren er voldoende ruimtes beschikbaar. De praktische zaken zijn uitgevoerd zoals beschreven en wederom is een goodiebag samengesteld door de werkgroep.

De uitvoerders van de werkgroep van de editie Sneek reflecteerden dat ze meer respons op het assessment van studenten hadden verwacht en dat docenten onvoldoende ruimte in hun planning hadden genomen om de werving de gewenste aandacht te geven. Zij gaven als verbeterpunt om gastlessen te organiseren en deze tijdig in het rooster van docenten en studenten in te plannen. Een ander verbeterpunt dat werd aangedragen was meer duidelijkheid omtrent de rolverdeling in de werkgroep en de behoefte van een checklist voor de praktische zaken. Daarnaast werd als verbeterpunt aangedragen om alle sprekers voor te bereiden op de doelgroep voor wie ze gaan spreken. Hiernaast werd het als sterk punt benoemd dat er meer is geïnvesteerd in de voorbereiding van de rollen voor sprekers en groepsbegeleiders, door de uitbreiding in documenten en het vooroverleg. Een ander sterk punt van de voorbereiding, aangedragen door uitvoerders, was de samenwerking en met name de betrokkenheid van uitvoerders en hun lokale netwerk.

5.4.6.2 Samenvatting uitvoering editie Sneek

Bij de uitvoering waren professionals van eerdergenoemde partijen betrokken, aangevuld met professionals vanuit een cybersecuritybedrijf en een *serious gaming* bedrijf, professionals uit de entertainmentindustrie, een ervaringsdeskundige ouder en een professionele dagvoorzitter. Sommige uitvoerders hadden een rol verbonden aan een bepaald programmaonderdeel, terwijl de uitvoerders van de werkgroep meer een ondersteunende rol hadden zoals groepsbegeleider of organisatie/vliegende keep. Alle uitvoerders hebben aangegeven zich toegerust te hebben gevoeld om hun taken uit te voeren (de gemiddelde antwoorden op de stellingen lagen tussen 4.35 en 4.82 op een schaal van 1-5). Specifiek met betrekking tot (pedagogische) vaardigheden blijkt het merendeel van de uitvoerders die de stellingen hebben beantwoord het eens te zijn dat zij beschikken over voldoende vaardigheden om groepsprocessen (gem. 4.36, N=14) en ongewenst gedrag (gem. 4.25, N=16) bij te sturen. Daarentegen waren de uitvoerders het gemiddeld het minst eens met de stelling over het beschikken van voldoende training/opleiding in het omgaan met risicjongeren (gem. 2.93, N=14).

Het jongerenprogramma in Sneek is in lijn met de interventiedocumentatie opgesteld en het ouder/docenten programma kwam grotendeels overeen met deze documentatie, met uitzondering van een presentatie verzorgd door het Openbaar Ministerie in plaats van de politie. Verder is de optie van een 'Presentatie door Defensie' aan het programma toegevoegd, samen met een dagvoorzitter in het plenaire deel, maar werd er geen optionele informatiemarkt georganiseerd. In de praktijk was er bij één ruimte veel omgevingsgeluid en was de overgangstijd tussen de programmaonderdelen gericht op jongeren soms te kort.

De meeste aspecten van de programmaonderdelen gericht op jongeren kwamen inhoudelijk overeen met de interventiedocumentatie, met uitzondering van de 'Presentatie door Defensie' die geen challenge bevatte zoals vooraf was afgesproken. De 'Presentatie over werken in de game-industrie' kwam minder overeen met de interventiedocumentatie dan andere onderdelen, waarschijnlijk gerelateerd aan het feit dat deze presentatie door andere afzeggingen relatief laat aan het programma werd toegevoegd. Het onderdeel 'Gamen met de politie' was goed bezet en er vonden gesprekken plaats over de meeste onderwerpen zoals beschreven in de interventiedocumentatie. Wel viel op dat tijdens de meeste

presentaties over het werken bij een specifiek bedrijf de focus lag op dat bedrijf zelf, in plaats van op de bredere carrièremogelijkheden binnen de industrie. Wat betreft het programma voor ouders en docenten, kwam de inhoud van de presentatie door het OM grotendeels overeen met de interventiedocumentatie, ondanks de wijziging van de betrokken partij. De andere programmaonderdelen voor deze doelgroep kwamen in de praktijk overeen met de interventiedocumentatie, hoewel sommige onderwerpen uitgebreider werden toegelicht dan andere.

Met betrekking tot de groepsprocessen zijn ten tijde van de editie van Sneek de interventiedocumentatie uitgebreid met een hoofdstuk voor groepsbegeleiders en sprekers om hen meer richtlijnen te geven voor het sturen van groepsprocessen. Toch werd de teamindeling op basis van binnenkomst gemaakt, wat afwijkt van de documenten waarin is opgenomen dat de indeling rekening dient te houden tussen de verschillen van de deelnemers ten behoeve van het groepsproces. Wel werd het competitieve gedrag van sommige deelnemers door de groepsbegeleider aangesproken, zoals in overeenstemming met de documenten. Helpend hierbij was dat de groepsbegeleiders van deze editie allemaal docent waren en ervaring hadden met de omgang met deze leeftijdsgroep. Positieve groepsprocessen die zijn waargenomen door uitvoerders betroffen motiverende en helpende interactie tussen deelnemers en dat er interesse was van de deelnemers in zowel de sprekers als ander deelnemers, wat bovendien voor diepgang zou hebben gezorgd. Groepsprocessen die door uitvoerders als negatief werden beschouwd waren dat plenair een aantal directe en brutale vragen werden gesteld door deelnemers waaruit bleek dat zij grenzen opzoeken online. Daarbij trokken sommige jongeren veel negatieve aandacht in de groepen en zochten zij grenzen op, mogelijk ten nadele van andere deelnemers. Wat betreft de interactie tussen sprekers en deelnemers is het opgevallen dat minimaal gebruikgemaakt is van stellingen of andere voorgestelde manieren om interactie te bevorderen in de interventiedocumentatie. Toch was er bij beide doelgroepen een hoge mate aan interactie vanuit de deelnemers in het stellen van vragen en reacties op de sprekers. Hoewel dit soms directe vragen waren, ontstond er vaak wel een echt gesprek op basis van de behoeftes en interesses van de deelnemers. Daarentegen was er een geconcentreerde sfeer tijdens de 'Hackchallenge' en was er juist minder interactie tussen jongeren en uitvoerders dan bijvoorbeeld in Walibi.

In deze editie van de interventie werden door uitvoerders diverse verbeterpunten aangedragen, waarvan de voornaamste hier worden besproken. Zo kan een extra rol worden toegevoegd: een persoon die beschikbaar is voor het opvangen van jongeren met inhoudelijke vragen die een andere spreker niet kan beantwoorden, het individueel aanspreken op verstorend gedrag in de groep en eventueel naar partijen verwijzen voor een stuk nazorg. Daarbij werd als verbeterpunt aangedragen om alle sprekers van programmaonderdelen naast de inhoudelijke voorbereiding van de presentatie ook op het publiek voor te bereiden door bijvoorbeeld een keer mee te kijken bij een les. Ook kwamen er diverse sterke punten naar voren. De locatie van de school in Sneek werd als sterk punt ervaren door uitvoerders, aangezien het voor een aantal uitvoerders een bekende plek was en een setting waar veel deelnemers bekend mee zouden zijn. Daarbij werd de aanwezigheid van docenten als groepsbegeleiders vanwege hun pedagogische vaardigheden als sterk punt aangemerkt. Ook werd de inzet van verschillende regiopartners in het programma als sterk punt gezien, zodat dezelfde boodschap vanuit verschillende hoeken werd belicht. Daarnaast werd de actieve en toegankelijke houding van zowel deelnemers als sprekers tijdens het programma genoemd.

In het kader van nazorg is het platform van de interventie op Discord inmiddels in de interventiedocumentatie verankerd. In de praktijk werd het tijdens de editie meermaals gepromoot om via Discord na afloop met elkaar in contact te blijven.

5.4.6.3 Samenvatting ervaring deelnemers

Wat betreft de specifieke onderdelen komt een beeld naar voren dat jongeren de onderdelen grotendeels als leuk, nuttig en leerzaam hebben ervaren. De doelgroep van ouders en docenten hebben de programmaonderdelen vrijwel allemaal als leuk, leerzaam en aansluitend bij het kennisniveau ervaren en het merendeel als nuttig. Enkele onderdelen zijn relatief minder goed gewaardeerd, maar geen van de onderdelen zijn negatief gewaardeerd. Daarbij gaven de jongeren het vaakst aan dat zij vinden dat het onderdeel 'Hackchallenge' en de 'Presentatie over ethisch hacken' in een volgende editie zouden moeten worden herhaald. Voor de ouders en docenten gold dit voor de onderdelen: 'Hacken de basics', 'Hack in the class', 'Hackchallenge' en 'Presentatie over ethisch hacken'.

De algemene ervaring van deelnemers van de interventie is bovendien onderzocht. Alle deelnemers hebben aangegeven dat zij gemotiveerd waren om mee te doen aan de interventie en dat hun verwachtingen van het event grotendeels overeenkwamen met de praktijk. Toch gaven een aantal jongeren aan dat zij verwacht hadden dat hacken en challenges meer de boventoon van het event zouden voeren. Ook zijn alle deelnemers gevraagd naar wat de interventie hen heeft gebracht. Hoewel het opvallend was dat de doelgroep van ouders en docenten relatief hoger scoorde dan de jongeren, waren de jongeren het gemiddeld wel eens met de stellingen dat de interventie hen iets heeft opgeleverd. Op basis van cijfers van zelfrapportage is volgens het grootste deel van de jongeren het doel van de interventie behaald. Ook het merendeel van de ouders en docenten is het hiermee eens, maar in verhouding minder dan de jongeren. Tot slot hebben alle deelnemers diverse plus- en verbeterpunten voor de interventie aangedragen op zowel de vorm als de inhoud.

5.4.6.4 Samenvatting reflectie uitvoerders Sneek

De reflectie van uitvoerders op de opzet van de interventie is tot slot onderzocht. De uitvoerders hebben de *challenge* als meest waardevol aangemerkt. Er was echter in hun beleving geen onderdeel dat minder succesvol was dan andere onderdelen. Dat de uitvoerders positief zijn over de programmaonderdelen bleek ook uit het feit dat de meeste uitvoerders vinden dat alle programmaonderdelen zouden moeten worden herhaald in een volgende editie. Wat betreft de opzet van de interventie werden suggesties gegeven om verder uit te breiden en werd aangemerkt dat een stuk nazorg ontbreekt. Over de werkvormen zijn alle uitvoerders positief. Bovendien was een groot deel van de uitvoerders tevreden over opgestelde doelen van de interventie. Ook zouden deze volgens uitvoerders kunnen zijn behaald. Tot slot zijn zowel mogelijke gewenste als ongewenste neveneffecten van de interventie aangemerkt door uitvoerders. Zo werd als positief neveneffect de netwerkvorming van betrokken professionals aangemerkt. Een negatief neveneffect dat door uitvoerders werd genoemd was het mogelijk misbruiken van gedeelde informatie van professionals door jongeren met een kwaadwillende intentie. Opvallend was dat de mbo-school de ambitie heeft om een (lichtere) variant van de interventie in te zetten op open dagen om ICT-opleidingen te promoten.

6. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de volgende drie onderzoeksvragen. (1) Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd? (2) Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen? (3) Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren? In paragraaf 6.1 (onderzoeksvraag 1), 6.2 (onderzoeksvraag 2) en 6.3 (onderzoeksvraag 3) worden de belangrijkste conclusies per deelvraag beschreven. Tijdens de beantwoording van de onderzoeksvragen worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek weergegeven en wordt op deze bevindingen gereflecteerd. Voor de leesbaarheid zijn op enkele plekken deelvragen samengenomen en in één keer beantwoord.

6.1 Wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?

Ter beantwoording van de eerste onderzoeksvraag (wat is de interventie en hoe is de interventie theoretisch onderbouwd?) is een planevaluatie uitgevoerd. In een planevaluatie wordt onderzocht of het programma in interventiedocumentatie zou kunnen werken en of de beoogde uitkomsten haalbaar zijn. In deze planevaluatie zijn verschillende deelvragen onderzocht (paragraaf 3.1.2), waarbij elke deelvraag centraal staat in een eigen subparagraaf. Bij elke deelvraag worden de bijbehorende aanbevelingen kort beschreven.

De planevaluatie is uitgevoerd in 2022 en had betrekking op de toenmalige interventiedocumentatie (projectplan en werkproces). Het huidige onderzoek betreft een actieonderzoek. Dit houdt onder andere in dat in 2022 een tussentijdse rapportage van deze planevaluatie is opgeleverd aan de interventieontwikkelaars. Sindsdien heeft er een doorontwikkeling van de interventiedocumenten plaatsgevonden (Hoofdstuk 3, Figuur 1). Hoewel het niet bekend is in hoeverre de nieuwe interventiedocumentatie zijn aangepast op basis van de aanbevelingen uit de planevaluatie, zullen niet alle aanbevelingen uit de huidige rapportage die betrekking hebben op de interventiedocumentatie nog steeds toepasbaar zijn op de nieuwe interventiedocumentatie.

6.1.1 Wat is de interventie? (1a)

De interventie is een groepsinterventie voor jongeren met interesse in ICT en de neiging om online de grens op te zoeken en voor hun ouders en docenten. De interventie een product is van de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) van de Nationale Politie (Landelijke Eenheid) in samenwerking met publieke en private organisaties. Het betreft een preventieve en niet-justitiële interventie. Publieke organisaties die betrokken zijn bij de organisatie van de interventie zijn bijvoorbeeld gemeenten en de politie. Bij private organisaties kan worden gedacht aan bedrijven uit de cybersecurity- en game-industrie.

6.1.2 Waarom en hoe is de interventie ontstaan? (1b)

Uit de analyse van interventiedocumentatie blijkt dat de interventie in de eerste plaats is ontwikkeld naar aanleiding van het toenemend aantal geregistreerde cyberdelicten en de constatering dat er steeds meer nieuwe vormen van online criminaliteit ontstaan. Een tweede reden is dat het profiel van cyberdaders zou verschillen van traditionele daders. In de interventiedocumentatie (projectplan) wordt onder meer gesteld dat zij in vergelijking met traditionele daders vaak jonger starten, zich minder bewust zijn van de strafbaarheid en schadelijkheid van hun gedrag en dat zij andere motivaties voor hun gedrag hebben. Ten

derde wordt het criminele ontwikkelpad van cyberdaders aangemerkt als reden voor het ontstaan van de interventie. Investeren in een preventieve aanpak wordt belangrijk geacht omdat zo kan worden voorkomen dat (startende) cyberdaders met enigszins onschuldige motieven zich verder ontwikkelen in professionele daders die veel schade kunnen aanrichten. Op het gebied van preventieve interventies gericht op online criminaliteit bestaan in Nederland vooral primaire interventies (gericht op de gehele bevolking) en tertiaire preventies (gericht op daders), maar ontbreekt het aan secundaire preventiemethoden (gericht op een specifieke risicogroep). Dit vormde de vierde reden voor het ontwikkelen van de interventie. Tot slot is de interventie opgezet naar aanleiding van de succesvolle ervaringen met interventies in Nederland (Hack_Right) en Engeland (The National Cyber Diversion Workshop).

Tijdens de interviews met interventieontwikkelaars werd voornamelijk de laatste reden benadrukt. Aan de informatie uit de interventiedocumentatie (projectplan) voegden zij toe dat onder uitvoerders van Hack_Right en ouders van deelnemers aan deze interventie behoefte werd geuit voor een preventieve methode. Als gevolg hiervan heeft COPS de interventie opgezet, een preventieve interventie op basis van vrijwillige deelname. Geïnspireerd door de ervaringen uit Engeland (The National Cyber Diversion Workshop) is gekozen voor een groepsworkshop van één dag. Ook de inhoud is volgens de respondenten vergelijkbaar met de Engelse workshop. Bij de ontwikkeling van de interventie is COPS geadviseerd door een collega die voorheen als teamleider bij de Engelse workshop betrokken was. Tevens hebben wetenschappers en methodiekontwikkelaars bijgedragen aan de ontwikkeling. Aanvankelijk werd het netwerk van Hack_Right betrokken bij de opzet van de interventie, wat inhoudt dat verschillende (vooral justitiële) partijen bij de eerste sessies aan tafel zaten. Inmiddels zijn naast COPS vooral lokale publieke en private partijen betrokken bij de organisatie van de interventie.

Uit de planevaluatie is naar voren gekomen dat dat de toenemende prevalentie van cybercriminaliteit de noodzaak voor een preventieve interventie evident maakt. Ook de noodzaak voor een specifieke interventie die vroeg in het criminele ontwikkelpad ingrijpt wordt goed onderbouwd in de interventiedocumentatie. Echter dient het argument dat er een noodzaak is voor een specifieke interventie voor vroege preventie van cybercriminaliteit te worden versterkt. Dat cyberdaders jonger zijn dan daders van traditionele criminaliteit kan bijvoorbeeld niet worden onderbouwd met de huidige wetenschappelijke kennis. Dat er hiernaar nog weinig empirisch onderzoek gedaan is valt de initiatiefnemers van de interventie natuurlijk niet aan te rekenen. Het hoeft ook niet te betekenen dat er geen nieuwe interventie nodig is. Wel moet er rekening mee worden gehouden dat toekomstig wetenschappelijk onderzoek kan uitwijzen dat de kenmerken van cybercriminelen niet of nauwelijks verschillen van daders van traditionele vormen van criminaliteit. De noodzaak voor een specifieke preventieve interventie voor risicogroepen voor cybercriminaliteit zou verder versterkt kunnen worden, bijvoorbeeld op basis van de grote potentiële impact per dader en het afwijkende ontwikkelpad van cyberdaders ten opzichte van traditionele daders. Gezien de interventie deels is gebaseerd op ervaringen met Hack_Right en preventieve cyberdader interventies in Engeland, valt aan te bevelen meer informatie over deze interventies en de uitkomsten van hun evaluaties in de interventiedocumentatie op te nemen.

6.1.3 Wat is het doel van de interventie? (1c)

Het doel van de interventie betreft volgens de interventiedocumentatie het bijsturen van jongeren tussen 12 en 25 jaar met de neiging om online de grens op te zoeken en hen te informeren over de gevaren en kansen van de online wereld. De interventie bestaat uit diverse modules die zijn gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent in te zetten, het opbouwen

van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van anonimiteitsgevoelens, het stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders en docenten. Met deze modules wordt beoogd acht specifieke doelen te bereiken, zoals 'jongeren kunnen aangeven waar online de grens ligt' en 'jongeren zijn zich bewust welke impact cybercrime heeft op slachtoffers.'

Uit de evaluatie is gebleken dat de doelstellingen van de interventie onvoldoende zijn geformuleerd en ingebed in de interventiedocumentatie. Er worden drie aanbevelingen gedaan ter verbetering. Ten eerste wordt aanbevolen de link tussen de risicofactoren, doelen en programmaonderdelen te verduidelijken. Doelen zouden logischerwijze uit risicofactoren moeten volgen, evenals programmaonderdelen hier vervolgens op goed onderbouwde wijze aan gekoppeld dienen te worden. Dit gebeurt momenteel nog onvoldoende. Ten tweede zijn alle doelstellingen nog onvoldoende duidelijk geformuleerd, concreet en meetbaar gemaakt. Hierdoor is het onder meer onduidelijk onder welke omstandigheid en binnen welk termijn deze doelen worden beoogd te bereiken. Ten derde wordt geadviseerd om stappen te nemen ter verbetering van de voor-en nameting, om het in de toekomst mogelijk te maken om vast te stellen in welke mate de interventie de doelstellingen behaalt. Dit zou bijvoorbeeld kunnen worden bereikt door het assessment te laten dienen als voormeting, die aan het einde van de interventie opnieuw kan worden afgenomen als nameting, in plaats van op een later moment. Dit zou bovendien de respons van de nameting kunnen verhogen. Het is van belang dat de vragenlijsten van de voor- en nameting opgenomen worden in de interventiedocumentatie en dat de wijze van uitreiken, verhogen van respons en analyse hierin worden besproken.

6.1.4 Hoe is de interventie theoretisch onderbouwd? (1d)

Programmaonderdelen gericht op jongeren

De programmaonderdelen die zich richten op de jongeren zijn volgens de interventiedocumentatie gebaseerd op de theorie van gepland gedrag. Deze theorie stelt dat gedrag van individuen wordt bepaald door intentie en dat intentie afhankelijk is van attitude, subjectieve normen en de waargenomen gedragscontrole. Attitude verwijst naar de houding van een persoon. Tijdens de interventie wordt middels presentaties van de politie, cybersecurity- en game-industrie en een ethisch hacker getracht een positieve attitude ten opzichte van het positief inzetten van ICT-vaardigheden te creëren. Tijdens deze presentaties worden jongeren bewust gemaakt van online grenzen, de strafbaarheid en gevolgen van online criminaliteit. Verwacht wordt, volgens de interventiedocumentatie, dat de attitude ten opzichte van het plegen van online criminaliteit hierdoor negatief beïnvloed wordt en de aangeboden alternatieven hierdoor positief worden beoordeeld. De interventiedocumentatie gaat vervolgens in op een ander onderdeel van de theorie, subjectieve normen, dat betrekking heeft op de manier waarop anderen het gewenste gedrag beoordelen. Gesteld wordt dat deze subjectieve normen positief beïnvloed worden doordat jongeren tijdens de interventie in aanraking komen met rolmodellen en andere jongeren die het inzetten van ICT-vaardigheden voor het goede als positief beoordelen. Het onderdeel 'Gamen met de politie' zou hier tevens op in spelen doordat hiermee de afstand tussen jongeren en de politie wordt verkleind en het hen stimuleert om met elkaar in gesprek te gaan. Waargenomen gedragscontrole verwijst ten derde naar de mate waarin iemand gelooft het gewenste gedrag zelf uit te kunnen voeren. Er wordt verwacht dat dit positief wordt beïnvloed door het assessment (uitnodiging voor deelname is een bevestiging dat de jongere ICT-vaardig is), 'Gamen met de politie' en de 'Digitale challenge' (wanneer zij hierover positieve feedback ontvangen of de prijs winnen). Tot slot wordt volgens de

interventiedocumentatie verwacht dat verschillende programmaonderdelen genoegdoening bieden aan de behoeftes die deelnemers hebben op het gebied van nieuwsgierigheid en uitdaging.

Hoewel de theorie van gepland gedrag een bruikbare theorie is voor interventies die gedragsverandering beogen te bewerkstelligen, wordt in de interventiedocumentatie onvoldoende beargumenteerd waarom deze theorie de meest passende en dekkende theorie is voor de onderbouwing van de interventie. Daarnaast is onduidelijk hoe de factor attitude samenhangt met de gekozen doelstellingen. Dit heeft ook betrekking op het gebrek aan samenhang tussen de risicofactoren, doelstellingen en programmaonderdelen (beschreven in paragraaf 4.4.1.3). Verder is duidelijk dat de interventie kan zorgen voor ontmoetingen met sprekers die hun ICT-skills reeds positief inzetten, maar op de gevolgtrekking dat deze sprekers positieve rolmodellen zijn, dient kritisch gereflecteerd te worden. Dat de andere aanwezige jongeren het positief inzetten van ICT-skills goedkeuren, is bovendien niet evident. Ook wordt er onvoldoende aandacht besteed aan het tegengaan van het mogelijke negatieve leereffect dat kan optreden tussen risicojongeren. Tot slot is tijdens de interviews gesproken over een take-home challenge, maar komt deze niet in de interventiedocumentatie aan bod. Geadviseerd wordt informatie over deze challenge en de controle daarop in de interventiedocumentatie en draaiboek op te nemen zodat uitvoerders deze aan de deelnemers mee kunnen geven.

De theoretische onderbouwing zou op diverse manieren meer diepgang kunnen krijgen. Er zou bijvoorbeeld kunnen worden beargumenteerd dat de interventie informatie geeft over juridische grenzen en online formeel toezicht (de “kosten” van crimineel gedrag) en zodoende de gepercipieerde pakkans zou kunnen verhogen. Geredeneerd vanuit de rationele keuze theorie, welke stelt dat crimineel gedrag resulteert uit een afweging tussen de kosten en de baten, leidt een hogere gepercipieerde pakkans tot een kleinere kans op crimineel gedrag.

Programmaonderdelen gericht op ouders en docenten

De programmaonderdelen gericht op ouders en docenten zijn gebaseerd op de routine activiteiten theorie. Volgens deze theorie vindt criminaliteit plaats wanneer drie essentiële elementen voor het plegen van een delict samenkomen in ruimte en tijd: een gemotiveerde dader, een aantrekkelijk doelwit en de afwezigheid van toezicht. Door op ten minste één van deze elementen te interveniëren, kan criminaliteit volgens deze theorie worden voorkomen. Middels hun rol in (informeel) toezicht, spelen ouders en docenten een belangrijke rol bij het voorkomen en verminderen van online criminaliteit. Tijdens de interventie wordt middels vier programmaonderdelen getracht de kennis onder ouders en docenten te verhogen en hen tools te bieden om het gesprek met (hun) kinderen aan te kunnen gaan. Een ‘Digitale challenge’ draagt naar verwachting bij aan meer begrip en zou stimuleren het gesprek aan te gaan. Gepoogd wordt hiermee het toezicht te verbeteren en de kans op online criminaliteit te verminderen. Deze informatie is tevens gebaseerd op de ervaringen van ervaringsdeskundige ouder van wie een kind (online) over de grens is gegaan.

De routine activiteiten theorie is geen voor de hand liggende keuze is voor het onderbouwen van deze interventie, aangezien dit geen microtheorie betreft. Een voorbeeld van alternatieve startpunten voor de theoretische onderbouwing zijn de rationele keuze theorie en de informele sociale controle theorie. Informeel toezicht kan leiden tot een verhoogde pakkans en zodoende minder crimineel gedrag. Daarnaast verhoogt de afkeuring van ouders van crimineel gedrag de “kosten” van crimineel gedrag. Het argument dat de interventie van invloed is op informeel toezicht, zou zodoende verder uitgebouwd kunnen worden. Verder wordt beargumenteerd dat de interventie ook op andere manieren de relatie

tussen ouders en hun kinderen beïnvloed, maar dit wordt volgens de onderzoekers nog onvoldoende onderbouwd.

Keuze groepsinterventie

Tijdens deze planevaluatie is naar voren gekomen dat er voor een groepsinterventie van één dag is gekozen omdat dit een groter bereik zou hebben dan een individueel traject. Redenen hiervoor zouden zijn dat uit ervaringen van (Hack_Right) is gebleken dat het lastig is om jongeren een lange tijd gecommiteerd te houden en omdat van een groepsinterventie een positief (sociaal) effect kan uitgaan, namelijk wanneer jongeren elkaar positief gedrag zien vertonen. Hoewel er tot op heden nog geen groepsinterventies ter voorkoming of bestrijding van online criminaliteit zijn uitgevoerd – en informatie over de effectiviteit hiervan dus ontbreekt – is volgens de ontwikkelaars duidelijk dat interactieve elementen een belangrijke voorwaarde zijn voor de effectiviteit van groepsinterventies en zodoende hebben diverse onderdelen van de interventie een interactief element. Verder wijzen ontwikkelaars op het risico op een ‘selffulfilling prophecy’, bijvoorbeeld wanneer jongeren zich gestigmatiseerd voelen door in aanmerking te komen voor een preventieve interventie en als gevolg daarvan juist crimineel gedrag gaan vertonen. Om dit te voorkomen, is er door de interventieontwikkelaars voor gekozen in communicatie over en tijdens de interventie niet te spreken in termen over risicojongeren en een preventieve interventie. De interventie wordt gepresenteerd als event voor jongeren met interesse in ICT.

Uit de evaluatie komt naar voren dat de interventiedocumentatie (projectplan) onvoldoende ingaat op de manieren waarop de interventie de risico's van een groepsinterventie met risico jongeren tegengaat. De interventieontwikkelaars beschrijven, op basis van de sociaal leren theorie, dat een onbedoeld effect van de interventie zou kunnen zijn dat ongewenst gedrag kan worden geleerd van andere deelnemers. Getracht wordt dit tegen te gaan door te werken met kleine subgroepen (van maximaal 15 deelnemers) en een groepsleider die de groepsdynamiek in de gaten dient te houden. Er is echter onvoldoende beschreven hoe dit wordt gewaarborgd. Ook is volgens de onderzoekers onvoldoende beargumenteerd of en in welke mate de interventie (on)wenselijke contacten bewerkstelligt door het samenbrengen van deze risicojongeren.

Een argument dat zou moeten pleiten voor de groepsinterventie, dat “het stimulerend kan werken voor de jongeren om elkaar positieve gedragingen te zien vertonen”, behoeft tot slot verduidelijking.

Evaluatie totale onderbouwing interventie

De (theoretische) onderbouwing van interventiedocumentatie heeft als doel het aannemelijk maken dat met de interventie de beoogde doelen kunnen worden bereikt. Uit de planevaluatie blijkt dat diverse onderdelen van deze onderbouwing nog onvoldoende aannemelijk zijn gemaakt. Dit zou middels een aantal stappen kunnen worden aangepast in de interventiedocumentatie.

Naast de hierboven beschreven aanbevelingen dienen de directe doelen (zoals meer kennis over juridische grenzen) en de lange-termijn doelen (zoals minder crimineel gedrag) van de interventie duidelijker uit elkaar te worden gehaald en op verschillende manieren te worden onderbouwd.

De directe doelen zouden kunnen worden onderbouwd door a) te beschrijven hoe de programmaonderdelen bijdragen aan het behalen van de directe doelen (reeds afdoende beschreven in interventiedocumentatie); b) hoe de keuze voor een groepsinterventie hieraan bijdraagt en hoe rekening wordt gehouden met eventuele nadelige gevolgen (deels beschreven in interventiedocumentatie) en c) hoe wordt gewaarborgd dat de uitvoerders van de interventie hiervoor geschikt zijn (nog niet opgenomen in interventiedocumentatie).

De lange termijn doelen zouden theoretisch kunnen worden onderbouwd door aannemelijk te maken op welke manieren de directe doelen zullen bijdragen aan de lange termijn doelen. Bijvoorbeeld hoe meer kennis over online handhaving (direct doel) de kosten van cybercrimineel gedrag kan verhogen waardoor de kans op crimineel gedrag afneemt (lange termijn doel).

Deze uiteenzetting zou, tot slot, kunnen worden versterkt door de samenhang met risicofactoren op te nemen.

6.1.5 Wat is de doelgroep van de interventie en hoe wordt deze doelgroep volgens de interventiedocumentatie bereikt? (1e)

De doelgroep van de interventie, zoals geformuleerd in de interventiedocumentatie uit 2022, bestaat enerzijds uit jongeren met ICT-skills en de neiging om online de grens op te zoeken. Anderzijds bestaat de doelgroep uit de ouders en docenten van de jongeren die aan de interventie deelnemen. Er zijn een aantal in- en exclusiecriteria voor de selectie van de doelgroep in de interventiedocumentatie opgenomen. Zo moeten deelnemers tussen de 12 en 25 jaar oud zijn, de neiging hebben om online de grens op te zoeken en dienen zij geïnteresseerd te zijn in ICT en gemotiveerd om aan de interventie deel te nemen. Personen met een lichtverstandelijke beperking, verslavingsproblematiek en/of onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal zijn van deelname aan de interventie uitgesloten. Er zijn geen criteria opgenomen met betrekking op de doelgroep ouders/docenten of manieren beschreven waarop in de praktijk kan worden nagegaan of ouders/docenten binnen de doelgroep vallen.

De jongeren worden enerzijds geworven middels een online campagne, welke bestaat uit zes advertenties op sociale media. De documentatie beschrijft dat op scholen gastlessen dienen te worden gegeven door digitale experts van de politie en/of cybersecurity bedrijven. Zowel via sociale media als tijdens de gastlessen ontvangen de jongeren een link naar een assessment dat de ICT-skills toetst evenals de neiging om online de grens op te zoeken. Alleen jongeren die aan de drempelwaarden voldoen, worden tot de interventie toegelaten. Ouders en docenten worden geworven middels de uitnodiging die de jongeren ontvangen. Ook kunnen zij worden geworven met behulp van partners uit de regio, door video's of berichten over de interventie te delen vanuit (sociale) mediakanalen van bijvoorbeeld (digitaal) wijkagenten en gemeenten. Volgens de interventieontwikkelaars is het mogelijk dat ouders en docenten aan de interventie deelnemen zonder dat hun kinderen of leerlingen hieraan deelnemen.

Uit de interviews is gebleken dat bij de ontwikkeling meerdere alternatieve wervingsscenario's zijn overwogen. Waar de ene strategie, die bestond uit het aanbieden van een game op schoolpleinen, te arbeidsintensief bleek te zijn omdat er continue supervisie nodig zou zijn, blijkt dat de toepassing van een andere strategie nog steeds een wens is voor de toekomst. Het gaat hierbij om een wervingsstrategie waarbij ketenpartners die zicht hebben op de doelgroep, hen doorverwijzen naar de interventie.

Hoewel de doelgroep uitgebreid en duidelijk is beschreven, zijn de onderzoekers van mening dat een meetbare definitie bij diverse criteria nog ontbreekt. De inclusiecriteria worden geoperationaliseerd in de bijlage van de interventiedocumentatie (projectplan), echter wordt dit nog onvoldoende toegelicht. Wanneer heeft een jongere bijvoorbeeld voldoende interesse in ICT of een slechte perceptie van strafbaarheid? Welke score dient behaald te worden het assessment? Ook worden enkele criteria gemeten met behulp van het assessment, maar is onduidelijk welke antwoordopties jongeren hebben en welke antwoordopties binnen het inclusie criterium van de interventie vallen. Ten behoeve van het toetsen van de exclusiecriteria is geen informatie in de interventiedocumentatie (projectplan) opgenomen, hoewel dat wel noodzakelijk is.

Ook de praktische kant van het wervingsproces is onvoldoende uitgewerkt. De uitvoering kan worden gedaan door jongerenwerkers, het COPS-team, wijkagenten en cybersecurity collega's, waarbij het onduidelijk is wat er met deze laatste groep wordt bedoeld. Er ontbreekt echter informatie over hoe dit werkt in de praktijk, hoe de taken en verantwoordelijkheden worden verdeeld en hoe de uitwisseling van informatie tussen de partijen dient te verlopen. Verder is het werven van ouders en docenten van deelnemers en de stappen die hierbij kunnen worden gezet niet uitgebreid genoeg beschreven.

Tot slot wordt geadviseerd informatie over het assessment in de interventiedocumentatie uit te breiden. Het assessment heeft namelijk veel potentie. Ten eerste kan worden gemonitord hoeveel jongeren worden bereikt tijdens het werven, hoeveel van hen tot de doelgroep behoren en in welke mate deze doelgroep deelneemt aan de interventie. Ten tweede zou het assessment ten behoeve van een effectevaluatie in de toekomst ook na afloop van de interventie kunnen worden afgenomen. Zo kan inzicht worden verkregen in verschilscores en in de mate waarin de doelen van de interventie worden bereikt. Een beschrijving van deze stappen aan de interventiedocumentatie zou een goede toevoeging zijn.

6.1.6 Hoe ziet de opzet van de interventie eruit? (1f)

In de interventiedocumentatie staat beschreven dat de interventie een evenement van één dag is. De jongeren volgen tijdens de interventie in groepjes van maximaal vijftien personen verschillende presentaties en workshops die verzorgd worden door personen uit de game- en cybersecurity-industrie en personen die werkzaam zijn bij de politie. Deze presentaties zijn gericht op het leren kennen van de grenzen van de wet en positieve alternatieven om ICT-talent te gebruiken, het opbouwen van een positief sociaal netwerk, het wegnemen van de anonimiteit van het internet, het stimuleren van sociale controle en het verminderen van onwetendheid bij ouders of docenten. De interventie bestaat uit twee programma's, één voor de jongeren en één voor de ouders en/of docenten. De interventiedocumentatie (projectplan) beschrijft voor beide programma's een format. Deze formats fungeren als richtlijn en zijn niet bindend.

Opvallend is echter dat een relatief klein deel van de interventiedocumentatie (projectplan) is toegewijd aan de opzet, wat maakt dat de inhoudelijke kant van de opzet van de interventie onvoldoende beschreven is. De praktische kant wordt verder toegelicht door het tweede interventiedocument genaamd het "werkproces". Dit interventiedocument biedt een (beknopt) overzicht van de stappen die ondernomen moeten worden in het geval de interventie wordt uitgevoerd, maar ook dit document behoeft uitbreiding.

Bij een aantal specifieke onderdelen dient voorts een kritische noot te worden geplaatst. Deze hebben betrekking op zowel het programma voor jongeren als het programma voor ouders en docenten. Ten eerste maakt de interventiedocumentatie (projectplan) de noodzaak voor een flexibel programma niet evident. De onderzoekers adviseren deze noodzaak goed te beargumenteren of de optie tot een flexibel plan te heroverwegen (met uitzondering van kleine details). Namelijk, voor alle edities van de interventie is de aanleiding, het doel en de doelgroep hetzelfde. Bovendien brengt een flexibel programma het risico met zich mee dat edities van de interventie uiteen kunnen lopen en zo a) niet allemaal meer de doelstellingen behalen en b) steeds een ander effect hebben op deelnemers en c) niet meer vergelijkbaar zijn in een effectevaluatie.

Daarnaast dienen duidelijke richtlijnen te worden opgesteld over de eisen waar een "gamebedrijf" en "cybersecuritybedrijf", en de sprekers die zij beschikbaar stellen, aan moeten voldoen om geschikt te zijn voor de interventie en een aannemelijke bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de doelstellingen.

Terwijl de programmaonderdelen allemaal genoemd en kort beschreven worden, ontbreekt diepgaandere en praktische informatie. De onderzoekers adviseren de programmaonderdelen uitgebreider te beschrijven en standaardpresentaties aan te leveren aan sprekers als basis. Daarnaast zou een format voor een draaiboek het opzetten van een editie van de interventie vergemakkelijken.

6.1.7 Welke partijen zijn betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van de interventie? (1g)

De opzet van de interventie is bedacht door de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) van de politie (Landelijke Eenheid). Uit de interventiedocumentatie blijkt dat zij eindverantwoordelijk zijn. De uitvoering van de interventie geschiedt door een werkgroep, bestaande uit meerdere partijen. Ten eerste wordt bij elk event een zogenoemde kartrekker aangewezen die het aanspreekpunt is voor de organisatie van het event in een bepaalde regio. Dit kan iemand zijn die werkzaam is bij de gemeente, een regionaal samenwerkingsverband (op het gebied van veiligheid), een cybercrimeteam en/of een onderwijsinstelling. Per event wordt een werkgroep opgesteld met gemeenten of andere partijen uit de betreffende regio die – onder leiding van de kartrekker – bijdragen aan de interventie. Daarnaast worden private partijen geworven die presentaties zullen verzorgen en/of een rol spelen bij het werven van de deelnemers (bijvoorbeeld door gastlessen op scholen te verzorgen). Het beoordelen van het assessment en het uitnodigen van deelnemers wordt door COPS gedaan.

Met de betrokken partijen zijn geen afspraken over de duur van de samenwerking en er is geen spraken van een vergoeding. Uitvoerende partijen zijn verantwoordelijk voor de financiële kosten en gastsprekers sluiten op uitnodiging van de kartrekker/werkgroep aan op basis van een vrijwillige bijdragen.

De verantwoordelijkheid van de doorontwikkeling en uitvoering van de interventie ligt bij COPS. Dat is kwetsbaar, gezien dit niet hun kerntaak is. De weerbaarheid van de interventie zou kunnen worden bevorderd wanneer de verantwoordelijkheid wordt gedeeld met of overgedragen aan enerzijds een externe partij met expertise in interventieontwikkeling en anderzijds een maatschappelijk betrokken organisatie die verantwoordelijkheid over de uitvoering van de interventie kan overnemen.

De totstandkoming van een editie van de interventie is afhankelijk van diverse externe partijen. De interventiedocumentatie (projectplan) zou moeten worden uitgebreid met de verantwoordelijkheden van alle partijen. De interventiedocumentatie behoeft bovendien uitbreiding met betrekking tot de verantwoordelijkheden en taken van de kartrekker, een cruciale rol voor de interventie. Daarnaast is het vrijwillige karakter van de bijdrage van gastsprekers een ongeadresseerde kwetsbaarheid van de interventie.

De interventiedocumentatie (projectplan) gaat bovendien onvoldoende in op de vraag hoe wordt gewaarborgd dat de sprekers van de interventie voldoende toegerust zijn om hun taken op te pakken. Sprekers – zoals politimedewerkers en ICT-professionals – zijn over het algemeen geen pedagogisch geschoolde professionals. Toch wordt hen de verantwoordelijkheid toegekend om onder andere negatieve groepsprocessen tegen te gaan. Het is van groot belang dat de interventiedocumentatie handvatten biedt aan regionale werkgroepen voor het aantrekken van sprekers en groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden en ervaring met de doelgroep.

Een punt van zorg is het feit dat deze niet-justitiële interventie wordt georganiseerd en beheerd door de politie. Het risico bestaat dat een interventie onder de vlag van de politie minder aantrekkelijk kan zijn bij een jongere die online al grensoverschrijdend gedrag vertoont. De interventiedocumentatie kan ingaan op het minimaliseren van deze zorgen en risico's.

6.1.8 Wanneer en in welke context wordt de interventie uitgevoerd? (1h)

Volgens de interventiedocumentatie (projectplan) komt het initiatief om de interventie te organiseren over het algemeen uit een partij die inziet dat er meer moet gebeuren op het gebied van cyberweerbaarheid in een regio en die vanuit beleid te ruimte krijgt om iets te organiseren. Voorbeelden zijn partijen als gemeenten, samenwerkingsverbanden gericht op veiligheid, cybercrimeteams en onderwijsinstellingen.

De hierop volgende stappen worden beknopt toegelicht in het interventiedocument “werkproces”. De initiatiefnemer dient allereerst de interventiedocumentatie (projectplan) te lezen en een startdocument op te stellen. Vervolgens worden deelnemers geworven en een locatie gekozen. De laatste stappen voordat de interventie kan plaatsvinden zijn het opstellen van het programma en draaiboek.

De punten die dienen te worden opgenomen in het startdocument worden in de interventiedocumentatie (werkproces) opgesomd. Dit behoeft echter uitbreiding. Bijvoorbeeld: Is er een formele toezegging nodig van de betrokken partijen? Hoe kan een locatie worden gekozen? Hoe kunnen gekwalificeerde gastsprekers worden aangetrokken? Ook zou er een “basis” startdocument meegeleverd kunnen worden.

De interventiedocumentatie (werkproces) dient bovendien verder uitgebreid te worden met beschrijvende en praktische informatie, onder andere met betrekking tot het tijdpad, de budgettering en de takenbeschrijving van de kartrekker. Ook dient de interventiedocumentatie in te gaan op de communicatie tussen COPS (als verantwoordelijke partij) en lokale partijen die geïnteresseerd zijn in het uitvoeren van een editie van de interventie. Hiervoor dient een strategie te worden neergezet voor de toekomst, waarin mogelijk opschaling plaatsvindt en partijen voor het eerst samen communiceren en/of samenwerken.

6.1.9 Hoe past de interventie in het huidige strafrechtstelsel? (1i)

De interventie heeft een vrijwillig karakter en kan niet worden opgelegd binnen een strafrechtelijk kader. Interventieontwikkelaars zien in de toekomst echter wel een taak voor partners uit het strafrechtstelsel. Deze partners, zoals Halt, zouden bijvoorbeeld kunnen bijdragen als spreker en jongeren doorverwijzen naar de interventie.

6.2 Hoe zijn de uitvoeringen van de interventie tot nu toe verlopen?

Ter beantwoording van de tweede onderzoeksvraag ‘hoe zijn de uitvoeringen van tot nu toe verlopen?’ is een procesevaluatie uitgevoerd waarin is onderzocht in hoeverre de uitvoering van drie edities van de interventie is verlopen in lijn met wat beoogd werd in de interventiedocumentatie.³⁰ Allereerst wordt in paragraaf 6.2.1 antwoord gegeven op deelvraag 2a (in welke mate en op welke manier wordt de doelgroep bereikt?). Daarna wordt deelvraag 2b (hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?) over de voorbereiding van de interventie beantwoord in paragraaf 6.2.2. Tot slot wordt in paragraaf 6.2.3 deelvraag 2c beantwoord (hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?). Op basis van deze resultaten worden aanbevelingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek besproken in hoofdstuk 7.

³⁰ De interventiedocumentatie verschilt hierbij per editie, omdat deze tussen edities is doorontwikkeld. De resultaten per editie zijn beschreven in hoofdstuk 5.

6.2.1 In welke mate en op welke manier wordt de doelgroep bereikt? (2a)

In deze paragraaf worden zes deelvragen over het bereik van de interventie beantwoord. Ter bevordering van de leesbaarheid zijn sommige deelvragen in een paragraaf beantwoord. Allereerst wordt antwoord gegeven op deelvragen 2a-i (hoe worden deelnemers voor de interventie geworven?) en 2a-ii (in hoeverre wordt de beoogde doelgroep bereikt met de werving?). Daarna worden deelvragen 2a-iii (op welke wijze worden de deelnemers uitgenodigd voor de interventie?) en 2a-iv (welke eventuele knelpunten deden zich voor bij het uitnodigen van deelnemers?) beantwoord. Tot slot worden de antwoorden van deelvragen 2a-v (in welke mate is de beoogde doelgroep aanwezig bij de interventie?) en 2a-vi (is de opkomst bij de interventie in lijn met de verwachtingen van uitvoerders?) gepresenteerd.

Hoe worden deelnemers voor de interventie geworven en in hoeverre wordt de beoogde doelgroep bereikt met de werving? (2a-i, 2a-ii)

Onderdeel van de voorbereiding van elke editie van de interventie is het werven van deelnemers. Alle edities hebben voor de werving van deelnemers gebruikgemaakt van gastlessen, zoals omschreven in de interventiedocumentatie. Bij een editie is gekozen om grootschalige gastlessen voor ICT-klassen van een mbo-school te geven en de docenten het assessment in de les af te laten nemen³¹. Ook is in deze editie het assessment in WhatsApp groepen van klassen gedeeld. Verder is in alle edities gebruikgemaakt van een online campagne (bijvoorbeeld advertenties op LinkedIn, Instagram en Facebook), waarbij wel enige differentiatie is in de gebruikte sociale mediakanalen. Bij de meest recente editie zijn deelnemers ook via het platform van de interventie op Discord geworven.

Uit de analyse van de registratie is gebleken dat het aantal jongeren dat bereikt is tijdens de werving voor de interventie uiteenloopt tussen de edities. In Purmerend maakten 501 jongeren het eerste onderdeel en voltooiden 377 jongeren het assessment. In Walibi betrof dit respectievelijk 320 en 234 jongeren en in Sneek respectievelijk 129 en 125 jongeren. Jongeren die hebben aangegeven aanwezig te zullen zijn bij de interventie, hebben het vaakst aangaven op het assessment gewezen te zijn door een gastles (Walibi), sociale media (Sneek) of een andere manier (Purmerend).

De resultaten uit de procesevaluatie wijzen op diverse knel- en verbeterpunten ten aanzien van de werving van deelnemers. Hoewel het werven via ICT-opleidingen op scholen een goede directe ingang biedt voor een deel van de doelgroep, zijn er hierbij in de praktijk een aantal problemen ervaren. Ten eerste werd volgens uitvoerders in alle edities, achteraf gezien, te laat gestart met werven en was het vinden van gastsprekers en het inplannen van gastcolleges in het reguliere rooster een grote uitdaging. Bij alle edities is aangegeven dat de gastlessen beter gepland zouden moeten worden ten behoeve van de werving van deelnemers, met name het eerder starten met aanstellen van gastdocenten en geven van gastlessen, het informeren en voorbereiden van gastdocenten en het inplannen van genoeg tijd voor deze lessen in de roosters. De projectleider reflecteert dat deze terugkerende verbeterpunten een uitdaging blijven in de voorbereiding ondanks haar verwachttingsmanagement en uitleg aan de werkgroep. Ten tweede namen het uitleg geven over de interventie en het beantwoorden van de stellingen over het risiconiveau tijdens de gastlessen meer tijd in beslag dan beoogd, waardoor niet altijd alle assessments werden voltooid. De registratiedata bevestigt in twee van de drie edities een aanzienlijk verschil tussen het aantal jongeren dat het eerste en tweede onderdeel heeft afgemaakt. Ten derde werd in de eerste editie genoemd dat bij het werven niet de juiste (sociale) mediakanalen zijn gebruikt en dat het materiaal

³¹ Hoewel de aanpak door docenten is opgenomen in het werkproces als strategie, is deze niet terug te vinden in de programmahandleiding.

dat in de online campagne werd gebruikt meer aansprekend voor de doelgroep gemaakt kan worden. Bij een van de latere edities is het materiaal aangepast.

Om de doelgroep van de interventie te bereiken is het van groot belang dat er naast het werven binnen (ICT-) opleidingen ook werving blijft plaatsvinden op andere manieren, zoals via sociale media. Het werven via scholen draagt namelijk alleen bij aan het bereik van de interventie binnen geïncorporeerde scholen of opleidingen. Groepen die hierdoor niet zouden worden bereikt voor het afnemen van het assessment zijn bijvoorbeeld:

- de jonge doelgroep die nog niet op het middelbare/beroeps onderwijs zitten
- de doelgroep die andere opleidingen volgt, zoals
 - o ander type opleiding (doelgroep hoeft niet altijd op ICT-onderwijs te zitten)
 - o ander niveau van opleiding (zover bekend vindt geen werving plaats op universiteiten en beperkt op middelbare scholen)
 - o bijzonder onderwijs
- de doelgroep die in klassen of leerjaren van de geselecteerde opleidingen zitten waar geen gastless/assessment is gedaan
- de doelgroep die niet (meer) op school zitten

Ouders en/of docenten worden volgens de interventiedocumentatie op verschillende manieren geworven. Zo staat in de uitnodiging van de deelnemende jongeren vermeld dat hun ouders en docenten ook van harte welkom zijn, worden de docenten bij wie een gastless wordt verzorgd uitgenodigd voor de interventie en vindt werving plaats via (sociale media) berichten met behulp van ketenpartners en scholengemeenschappen uit de betreffende regio. In de praktijk werd vooral geworven via de deelnemende jongeren, door in hun uitnodiging te vermelden dat zij hun ouders en/of docenten mochten meenemen. In de drie uitvoeringen vond er geen tot zeer beperkte registratie plaats van de werving van ouders/docenten. Omdat niet bekend is in welke mate ouders/docenten überhaupt weten dat zij uitgenodigd zijn voor de interventie, kunnen er geen uitspraken worden gedaan over het bereik van de werving onder ouders/docenten.

De werving van deelnemers zou op diverse manieren kunnen worden opgeschaald. Enerzijds is het denkbaar dat uitvoerders die binnen een specifieke uitvoering belast zijn met de werving van deelnemers van de interventie inderdaad eerder starten met het opzetten en inplannen van de werving. Anderzijds zou de werving ook meer regio overstijgend kunnen gaan plaatsvinden, middels bijvoorbeeld landelijke campagnes of het integreren/aanbieden van het assessment binnen andere interventies of programma's op het gebied van cybersecurity of coderen/ethisch hacken. Hierbij kan ook worden gedacht aan verwijzing als wervingsstrategie: ketenpartners die zicht hebben op de doelgroep kunnen hen doorverwijzen naar de interventie. Hierbij kunnen jongeren die het assessment maken, en ouders/docenten die zich aanmelden, invullen binnen welke provincie(s) zij geattendeerd willen worden op aankomende edities van de interventie.

Om meer jongeren en ouders/docenten naar de interventie te laten komen is het tegelijkertijd de vraag of het noodzakelijk is de werving voor de interventie op te schalen, gezien het hoge aantal jongeren dat reeds per editie het assessment maakt en behaalt (zie volgende paragraaf). Uitvoerders zouden dus enerzijds meer kunnen werven, maar anderzijds ook kunnen inzetten op het verhogen van het percentage jongeren dat na een behaald assessment ook daadwerkelijk naar de interventie komt.

Op welke wijze worden deelnemers uitgenodigd voor de interventie en welke eventuele knelpunten deden zich voor bij het uitnodigen van deelnemers? (2a-iii en 2a-iv)

In de procesevaluatie kwamen diverse verschillen naar voren tussen de wijze van selectie van deelnemers volgens de interventiedocumentatie en de wijze van selectie in de praktijk. Ten eerste zijn in de interventiedocumentatie inclusiecriteria opgenomen om de doelgroep van de interventie te definiëren, maar worden deze in de praktijk niet altijd gehandhaafd. De inclusiecriteria worden in de praktijk gemeten met een assessment dat wordt ingevuld door jongeren om voor de interventie in aanmerking te komen. In het assessment wordt de leeftijd expliciet bevraagd. De overige inclusiecriteria (neiging om online de grens op te zoeken, interesse in ICT en motivatie voor de interventie) worden gemeten met 25 stellingen om het risiconiveau en vijf opdrachten om het vaardigheidsniveau van een deelnemer te bepalen. Er werden door een interventieontwikkelaar vraagtekens gezet bij de relevantie van de stellingen over risiconiveau, aangezien deze tijdrovend zouden zijn (wat er aan bijdraagt dat jongeren het assessment niet afmaken) en bovendien de drempelwaarde van het vaardigheidsniveau vooral als belangrijk inclusie criterium wordt gezien. In de praktijk bleek bij de selectie van bepaalde deelnemers het vaardigheidsniveau zwaarder te wegen dan het risiconiveau. Zo bleek uit de analyse van de registratiedata dat bij een te laag risiconiveau in een aanzienlijk aantal gevallen toch een uitnodiging is verstuurd, omdat er sprake was van een hoog vaardigheidsniveau. In de drie edities had zo'n 69-78 procent van de uitgenodigde jongeren de drempelwaarde in het assessment behaald. Het wordt dan ook geadviseerd om de inclusiecriteria te herzien tot criteria die in de praktijk gemeten en gehandhaafd kunnen worden én overeenkomen met de doelstelling van de interventie.

Ten tweede zijn in de interventiedocumentatie contra-indicaties opgenomen om de doelgroep van de interventie af te bakenen. Diverse contra-indicaties, zoals verslavingsproblematiek of het hebben van een strafblad, worden echter niet gemeten in het assessment. Zo zou er volgens de interventiedocumentatie in het assessment moeten worden gevraagd of een jongere eerder aan de interventie heeft deelgenomen (contra-indicatie), maar in de praktijk wordt dit niet bevraagd. De reden hiervoor is, aldus een uitvoerder, dat jongeren dergelijke vragen mogelijk niet waarheidsgetrouw zouden invullen. Bovendien zou volgens uitvoerders het meermaals deelnemen aan de interventie geen kwaad kunnen of zelfs de effectiviteit kunnen vergroten. Een tweede voorbeeld is dat het wonen of naar school gaan in de regio van de interventie als voorwaarde is beschreven voor deelname, maar in het assessment is de provincie een optionele vraag die een deel van de potentiële deelnemers niet invult. Op basis van deze resultaten wordt geadviseerd om de contra-indicaties te herzien en in de interventiedocumentatie te omschrijven hoe contra-indicaties dienen te worden gemeten en wat de gevolgen zijn van vastgestelde contra-indicaties, of het ontbreken van informatie over contra-indicaties, voor de selectie van deelnemers.

Ten derde werden in twee van de drie edities een substantieel deel (28 en 43 procent) van de jongeren die het assessment behaalden, en daarmee behoorden tot de doelgroep van de interventie, niet uitgenodigd voor de interventie. De voornaamste oorzaak van dit knelpunt is volgens de projectleider het feit dat niet alle jongeren hun contactgegevens delen na het invullen van het assessment. De projectleider geeft als mogelijke verklaring dat het uitlezen van de score voor een deelnemer moeilijk te begrijpen kan zijn. Het strekt tot de aanbeveling om de mate waarin jongeren hun contactgegevens te delen te verhogen, door dit verplicht (om het assessment te maken moet akkoord worden gegeven voor het delen van het emailadres met de interventie) of aantrekkelijker te maken. Zo is het de onderzoekers opgevallen dat op drie momenten in het assessment het e-mailadres moet worden verstrekt, wat mogelijk kan worden verminderd. Ook zou het volgens de onderzoekers duidelijker gemaakt kunnen worden aan deelnemers dat het niet delen van gegevens tot gevolg heeft dat ze geen uitnodiging voor de interventie ontvangen.

Hoewel in het assessment niet is opgenomen dat de politie een rol heeft bij de interventie, hebben zij regelmatig een rol gespeeld in de gastlessen en online campagnes waarbij het assessment wordt gepromoot. Van de betrokkenheid van de politie bij de organisatie van de interventie en het werven van deelnemers zou ten eerste een afschrikwekkende werking kunnen uitgaan op een deel van de doelgroep, namelijk de jongeren die bang zijn dat het bekend worden van hun online gedrag bij de politie negatieve gevolgen voor hen zou kunnen hebben. Om deze reden is onderzoek nodig of het delen van de gegevens van deelnemers wordt beperkt door de betrokkenheid van de politie bij de werving voor de interventie.

Ten vierde is naar voren gekomen dat, in wisselende mate, jongeren zijn uitgenodigd die het assessment niet hebben gemaakt. Deze jongeren werden op initiatief van een uitvoerder aangemeld, waarbij wordt verondersteld dat deze uitvoerders het technische niveau van de deelnemers kunnen inschatten en deze jongeren tot de doelgroep behoren. Het wordt geadviseerd om in de interventiedocumentatie criteria en/of richtlijnen over deze manier van selecteren van deelnemers op te nemen.

In de procesevaluatie zijn bovendien andere kanttekeningen geplaatst bij het huidige assessment. Zo verloopt de beantwoording van de stellingen via een slider die automatisch in het midden van de schaal is geplaatst. Dit zou de antwoorden van de jongeren kunnen beïnvloeden, bijvoorbeeld omdat het de makkelijkste keuze is de slider in het midden te laten staan. Bovendien is tijdens de edities uit informele gesprekken met deelnemers het beeld naar voren gekomen dat de moeilijkheidsgraad van de technische opdrachten door de aanwezige jongeren als laag werd gezien. Hoewel het assessment als instrument dient om de doelgroep op technisch vaardigheidsniveau te selecteren, staat in de interventiedocumentatie enkel 'interesse in ICT' als inclusiecriteria opgenomen. In de praktijk blijkt dat bij de selectie van deelnemers dit onderdeel zwaarder weegt dan het risiconiveau. Het is dus van belang om het niveau van de vaardigheidsoopdrachten af te stemmen op de gewenste doelgroep. Het wordt dan ook aangeraden om het assessment te herzien op deze onderdelen.

Zover bekend konden alle ouders en/of docenten die zich hebben aangemeld of op de dag zelf binnenliepen, deelnemen aan de interventie. Er vond hierbij volgens de uitvoerders geen verdere selectie plaats, conform de interventiedocumentatie.

In welke mate is de beoogde doelgroep aanwezig bij de interventie en is de opkomst bij de interventie in lijn met de verwachtingen van uitvoerders? (2a-v en 2a-vi)

In totaal hebben in Purmerend, Walibi en Sneek respectievelijk 35, 46 en 31 jongeren vooraf bevestigd dat zij aanwezig zouden zijn bij de interventie. Respectievelijk betreft dit 25, 37 en 22 procent van de uitgenodigde jongeren. Het merendeel van de jongeren die aangaven naar de interventie te komen had het assessment voltooid en de drempelwaarde behaald (uiteenlopend van 66 tot 84 procent). De overige jongeren die hun aanwezigheid vooraf hebben bevestigd, betroffen vooral jongeren die de drempelwaarde niet hadden behaald, maar wel waren uitgenodigd.

De resultaten wijzen erop dat het merendeel van de potentiële deelnemers niet ingaat op de uitnodiging voor de interventie. Er is meer onderzoek nodig gericht op vragen zoals: Welke jongeren die binnen de doelgroep vallen worden momenteel nog niet bereikt met de interventie? Welke beweegredenen hebben jongeren om de uitnodiging voor de interventie niet te accepteren en in welke mate is hierbij sprake van selectieve uitval? Hoe groot is deze groep en hoe kan deze groep worden bereikt? Denkbaar is dat uiteenlopende factoren jongeren ervan zouden kunnen weerhouden om deel te nemen, zoals de reisafstand (en/of geen vervoer), het feit dat de interventie op zaterdag wordt

georganiseerd, het feit dat het een groot evenement betreft (met veel aanwezigen en prikkels) en het feit dat de politie betrokken is bij de organisatie/uitnodiging. Hiermee vindt mogelijk selectieve uitval plaats, waarbij bijvoorbeeld de jongeren met criminele neigingen of zonder betrokken ouders/docenten niet aanwezig zijn bij de interventie. Ook strekt het tot de aanbeveling om aanvullende activiteiten te ondernemen om uitgenodigde jongeren aanwezig te laten zijn bij de interventie (zoals persoonlijk contact opnemen met de jongere en/of diens docent). Tot slot wordt geadviseerd te overwegen om de uitnodigingen voor de interventie door een andere organisatie dan de politie te laten versturen.

Alleen voor de editie Sneek is in de registratiedata bijgehouden of deelnemers ook daadwerkelijk tijdens de editie van de interventie aanwezig waren. Er waren 28 deelnemers aanwezig, waarbij het voornamelijk ging om jongeren die vooraf uitgenodigd waren en hun deelname hadden bevestigd (96%) en vooral jongeren die de drempelwaarde hadden behaald (86%). Drie van de 28 aanwezigen hadden het assessment niet gemaakt. Aanwezigen lijken daarmee voornamelijk jongeren te zijn die binnen de doelgroep vallen. Een kanttekening hierbij is dat uit de registratiedata blijkt dat bij elke editie jongeren aanwezig waren uit andere regio's. Dit is niet in lijn met de doelgroep zoals die staat omschreven in de interventiedocumentatie, gezien deelnemers in de regio van de editie dienen te wonen of naar school dienen te gaan.

In de andere twee edities is het aantal aanwezige jongeren tijdens de uitvoering door een uitvoerder zelf vastgesteld, waarbij het niet mogelijk is na te gaan of dit bijvoorbeeld jongeren betreft die het assessment hadden behaald. In Purmerend waren 24 jongeren aanwezig en in Walibi 42 jongeren. De vastgestelde aanwezigheid in Sneek betrof 31 jongeren, een aantal dat enigszins afwijkt van het aantal (28) dat uit de registratiedata naar voren kwam.

Alleen in Purmerend lag het aanwezige aantal jongeren ruim onder het verwachte aantal dat was opgenomen in het draaiboek (70). Wel hadden ook uitvoerders in Sneek, in een vroeger stadium, verwacht veel meer deelnemers te behalen, omdat er werving plaatsvond onder de eigen studenten. Voor diverse uitvoerders van deze twee edities gold daarmee dat ze op meer deelnemers hadden gerekend dan er uiteindelijk aanwezig waren. Een van de uitvoerders gaf hierbij aan dat het tegenvallende aantal aanwezige jongeren te laag was in verhouding met de kosten van de uitvoering van de interventie. Een projectleider die betrokken was bij alle uitvoeringen, beschreef echter dat de verwachtingen van edities altijd hoog zijn, maar de aantallen in de praktijk gemiddeld waren. De aantallen aanwezige jongeren in alle drie de geobserveerde uitvoeringen lagen inderdaad tussen het minimale en maximale aantal jongeren dat aan de interventie deelneemt (in de interventiedocumentatie is opgenomen dat het minimale aantal 15 deelnemers is en het maximale aantal 60 is). Het is aan te raden om de verwachtingen van lokale uitvoerders met betrekking tot het aantal aanwezige jongeren en de verhouding tussen de kosten en de baten bij te stellen in een vroeg stadium van de voorbereiding. In alle drie de edities van de interventie waren in totaal 10 à 11 ouders/docenten aanwezig. Dit aantal lag in zowel Purmerend, Walibi als Sneek onder het verwachte aantal aanwezige ouders/docenten (volgens de draaiboeken respectievelijk 30, 14 en 10-16). Het beoogde bereik noch het aantal aanwezige ouders/docenten per editie is niet beschreven in de interventiedocumentatie. Indien het doel van de interventie is om voor (bijna) iedere aanwezige jongeren ook een ouder en/of docent aanwezig te laten zijn, ligt het aantal aanwezige ouders/docenten ruim onder het beoogde aantal aanwezige ouders/docenten.

6.2.2 Hoe is de voorbereiding van de interventie verlopen en hoe wordt dit door uitvoerders ervaren? (2b)

In deze paragraaf worden vier deelvragen over de voorbereiding van de interventie beantwoord. Allereerst wordt antwoord gegeven op deelvragen 2b-i (wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren?) en 2b-ii en 2c-i³² (welke partijen waren betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking?). Daarna wordt deelvraag 2b-iii (in hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie?) beantwoord, waarbij redenen voor eventuele afwijkingen worden besproken. Tot slot worden de antwoorden op deelvraag 2b-iv (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie?) gepresenteerd.

Wat was de aanleiding voor uitvoerders om de interventie te organiseren? Welke partijen waren betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van de interventie, wat was hierbij hun rol en hoe verliep de samenwerking? (2b-i, 2b-ii, 2c-i)

De aanleiding voor de organisatie van de interventie verschilt per editie. Zo werd de interventie geïnitieerd door een professional vanuit een samenwerkingsverband die geloofde in de interventie, wijkagenten die de interventie wilden aanbieden aan hun doelgroep en professionals die op bovenregionaal niveau met elkaar samenwerkten en per provincie een editie van de interventie wilden organiseren.

Bij alle edities had COPS een actieve rol in de voorbereiding van de interventie. Naast de betrokkenheid van gemeenten bij elke editie, varieerde de samenstelling van de werkgroep (die belast is met de voorbereiding van de interventie) per editie. Zo was er bij de voorbereiding van een editie een samenwerkingsverband en gamebedrijf betrokken en bij een andere editie diverse onderwijsinstellingen. Verder werden partners aangetrokken om bij te dragen aan de uitvoering, door het verzorgen van een programmaonderdeel. Dit betrof verschillende medewerkers van de politie (alle edities), cybersecurity bedrijven (alle edities), een ervaringsdeskundige ouder van een jongere die (online) over de grens is gegaan (alle edities), game bedrijven (twee edities), begeleiders van de 'Digibus' werkzaam bij een ICT- en bedrijfsconsultancy organisatie (één editie) en een medewerker van Defensie (één editie).

De rol van kartrekker werd in de drie uitvoeringen belegd bij een medewerker van een samenwerkingsverband, een interventiespecialist van de politie en een docent met kennis van privacy en cybersecurity. In geen van de drie edities waren de taken van overige uitvoerders belast met de voorbereiding expliciet vastgelegd. In de praktijk heeft de kartrekker in twee edities het grootste deel van de taken uitgevoerd. In tegenstelling tot de voorbereiding zijn de taken van de uitvoerders die betrokken zouden zijn bij de uitvoering wel vooraf vastgelegd in het draaiboek. Sommige uitvoerders hadden een rol verbonden aan een bepaald programmaonderdeel, terwijl de uitvoerders van de werkgroep meer een ondersteunende rol hadden zoals groepsbegeleider of organisatie/vliegende *keep*. Onderzocht is hoe de uitvoerders van elke editie de samenwerking met andere uitvoerders hebben ervaren. De samenwerking is in de vragenlijst door de uitvoerders van alle edities als positief beoordeeld. Op basis van de meeste interviews en de debriefings werd een overwegend positieve ervaring geschetst, met ruimte voor verbetering zoals aan het eind van deze paragraaf beschreven.

³² Ter bevordering van de leesbaarheid en het voorkomen van overlap is deelvraag 2c-i over betrokken uitvoerders in de voorbereiding samengenomen met 2b-ii waarin de betrokken uitvoerder in de uitvoering worden besproken.

In hoeverre is de voorbereiding verlopen zoals beschreven volgens de interventiedocumentatie? (2b-iii)

Onderdeel van de voorbereiding van elke editie van de interventie is het werven van deelnemers, zoals eerder beschreven in de beantwoording van deelvraag 2a-i (6.2.1). Ook wordt tijdens de voorbereiding van elke editie een programma samengesteld. De eerste editie van deze evaluatie heeft het programma van hun voorgaande editie overgenomen. De andere twee edities hadden toegang tot de nieuwe interventiedocumentatie³³ waarin een basisprogramma is opgenomen. De draaiboeken van alle drie de edities komen overeen met de voorschriften in de interventiedocumentatie en zijn uitgebreid met een beschrijving van de doelen per programmaonderdeel (drie edities) en een plattegrond van de locatie (twee edities). Het optionele onderdeel 'Presentatie door Defensie' is in een editie opgenomen in het programma. De andere optionele onderdelen (informatiemarkt, uitwisseling³⁴) zijn niet geïmplementeerd. In een editie is een extra onderdeel aan het programma toegevoegd, zijnde een escaperoom (Digibus). In een editie werd op initiatief van de werkgroep een dagvoorzitter aangetrokken voor de plenaire delen.

In de praktijk werden sprekers uitgenodigd omdat zij tijdens een eerdere editie van de interventie hebben gesproken of is gebruikgemaakt van het netwerk van de organisatoren, bijvoorbeeld op basis van een bovenregionale samenwerking tussen de politie en een cybersecuritybedrijf. De invulling van het onderdeel 'Presentatie over werken in de game-industrie' bleek echter moeizaam. Zo is er in een van de edities pas kort voor de interventie een spreker gevonden en is de spreker uit de game-industrie bij een andere editie de avond voor de interventie uitgevallen, waardoor het programma werd ingekort. De basispresentaties zijn met de sprekers gedeeld en er is met een aantal sprekers contact geweest die nog geen ervaring met de interventie hadden. Alleen in de laatste editie heeft een vooroverleg met groepsbegeleiders plaatsgevonden, op initiatief van de kartrekker.

Tot slot richt de voorbereiding zich op praktische zaken. Bij de keuze voor de locatie van de interventie dient rekening te worden gehouden met de ruimtes, apparatuur en aantrekkelijkheid. De uitvoerders kwamen in alle edities in contact met de locatie via hun netwerk. Bij alle edities speelden de beschikbaarheid, ruimtes en faciliteiten op de locatie een rol in de keuze. De keuze voor de locatie kwam bij twee edities deels voort uit de aantrekkelijkheid voor deelnemers (game-bedrijf en pretpark). De locaties van alle edities waren met de auto goed bereikbaar, maar met het openbaar vervoer waren twee edities minder aantrekkelijk. Bij alle edities had de locatie een hightech-uitstraling, zoals in de interventiedocumenten beoogd, waarbij dit bij een editie reeds aanwezig was en bij twee edities werd gecreëerd met gehuurde apparatuur. De praktische zaken zijn over het algemeen georganiseerd in lijn met de interventiedocumentatie. Op initiatief van de werkgroepen werd er in alle edities een goodiebag gerealiseerd.

Welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders rondom de voorbereiding van de interventie? (2b-iv)

Er zijn diverse sterke punten in de verschillende edities naar voren gekomen. In de eerste editie zijn de meeste voorbereidende werkzaamheden volgens uitvoerders goed verlopen. Zij gaven aan geen problemen te hebben ervaren met bijvoorbeeld het regelen van de locatie, het selecteren en uitnodigen van de meeste sprekers en het regelen van andere praktische zaken. In de tweede editie werd het als sterk ervaren dat dezelfde personen van de gastles aanwezig waren tijdens de dag zelf voor de herkenbaarheid naar deelnemers. Ook werd de locatie in drie edities als sterk punt beschouwd. Door uitvoerders van de

³³ De interventiedocumentatie is tussen de edities doorontwikkeld (Figuur 1).

³⁴ De uitwisseling is gericht op het bevorderen van het gesprek over ICT en internet tussen jongeren en ouders en/of docenten.

derde editie werd het als sterk punt benoemd dat er meer is geïnvesteerd in de voorbereiding van de rollen voor sprekers en groepsbegeleiders, door de uitbreiding in het draaiboek en het vooroverleg. Bij twee edities werd de samenwerking als sterk punt van de voorbereiding genoemd en met name de betrokkenheid van uitvoerders.

Ook hebben uitvoerders bij elke editie verbeterpunten aangedragen. De verbeterpunten ten aanzien van de werving van deelnemers zijn eerder beschreven (6.2.1). Een ander verbeterpunt dat in alle edities naar voren kwam was dat rollen en taken meer expliciet zouden moeten worden toegewezen in de beginfase. In het verlengde hiervan kwam tijdens een editie specifiek de behoefte aan een checklist voor de praktische zaken naar voren. In de tweede editie werd het als verbeterpunt aangemerkt om het gesprek tussen uitvoerders te stimuleren over de manier waarop de interventie en de doelgroep omschreven en gepresenteerd worden, zodat iedereen het als een waardevolle dag voor aankomend talent beschouwt. In een editie werd opgemerkt dat het betrekken van meer partijen bij de voorbereiding zou zorgen voor een groter netwerk om te benutten. Tot slot werd in een editie het als verbeterpunt aangedragen om alle sprekers voor te bereiden op het publiek voor wie ze gaan spreken. De onderzoekers onderschrijven dit advies, maar benadrukken dat deze stap niet voldoende is. Bij de selectie van sprekers dient ook te worden gelet op hun (pedagogische) vaardigheden en alle sprekers en groepsbegeleiders moeten worden getraind in het omgaan met risicojongeren.

6.2.3 Hoe is de uitvoering van de interventie verlopen en hoe hebben uitvoerders dit ervaren?

In deze paragraaf worden vier deelvragen over de uitvoering van de interventie beantwoord. Deelvraag 2c-i is geïntegreerd in paragraaf 6.2.2. Allereerst wordt in deze paragraaf antwoord gegeven op deelvraag 2c-iii (in hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie?) waarbij redenen voor eventuele afwijkingen worden besproken. Daarna worden de antwoorden op deelvragen 2c-iv (welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden?) en 2c-ii (in hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie?) weergegeven. Tot slot wordt deelvraag 2c-v (welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma van de interventie?) beantwoord.

In hoeverre werd het programma uitgevoerd zoals beschreven in de interventiedocumentatie? (2c-iii)

Inhoudelijk kwamen in de drie edities de meeste programmaonderdelen gericht op jongeren grotendeels overeen met de interventiedocumentatie³⁵. In het vervolg van deze paragraaf wordt ingegaan op zaken die anders verliepen dan in de interventiedocumentatie is omschreven. Zo werd in twee edities tijdens het onderdeel 'Gamen met de politie' nauwelijks tot geen gesprek werd gevoerd tussen jongeren en politieagenten over grenzen in de online wereld of online *peers*, wat wel volgens de interventiedocumentatie wordt beoogd in dit onderdeel. Bij een editie waren er bovendien bij dit onderdeel niet genoeg uitvoerders aanwezig. Dit staat in contrast met de uitvoering van het onderdeel in de meest recente editie, waar voldoende bezetting was door politieagenten en er gesprekken plaatsvonden over de meeste onderwerpen zoals beschreven in de interventiedocumentatie. Verder viel het in een van de drie edities bij de 'Presentatie over werken in de game-industrie' op dat jongeren als 'potentiële cyberdaders' werden aangemerkt, wat in strijd is met de interventiedocumentatie waarin is opgenomen dat niet mag worden gesproken over 'risicojongeren' (zie ook volgende paragraaf). In een

³⁵ De interventiedocumentatie is inhoudelijk aangepast tussen de diverse edities. De specifieke resultaten zijn terug te vinden in paragraaf 5.2.2.2 (Purmerend), 5.3.2.3 (Walibi) en 5.4.2.3 (Sneek).

andere editie week de 'Presentatie over werken in de game-industrie' inhoudelijk af van de interventiedocumentatie, waarschijnlijk te wijten aan het feit dat deze partij relatief laat werd betrokken bij de editie. Opvallend was dat in diverse edities door sprekers relatief weinig gebruikgemaakt werd van de in de documentatie opgenomen suggesties tot interactie tijdens de presentaties, zoals quizvragen of kleine opdrachten (zie ook volgende paragraaf). Ook is het tijdens een editie opgevallen dat tijdens de meeste presentaties het onderwerp 'werken bij' enkel betrekking had op het specifieke bedrijf, in plaats van de carrièremogelijkheden in de gehele industrie. Een andere afwijking was dat de 'Presentatie van Defensie' geen challenge bevatte. De op initiatief van de werkgroep aangetrokken dagvoorzitter zorgde voor enthousiasmering van deelnemers bij de start van de dag.

De inhoudelijke kant van het programma gericht op ouders en docenten kwam veelal overeen met de beschrijvingen in de interventiedocumentatie. Inhoudelijk zijn de meeste aspecten van de interventiedocumentatie geobserveerd tijdens de programmaonderdelen, waarbij er soms sprake was van variatie in de verdieping, concretisering van bepaalde aspecten, of type spreker. Zo was een van de sprekers een medewerker van het OM in plaats van de politie, maar de inhoud van de presentatie kwam grotendeels overeen met de interventiedocumentatie. Wel hebben in de diverse edities enkele inhoudelijke afwijkingen plaatsgevonden ten opzichte van de interventiedocumentatie. Zo zijn in een editie twee onderdelen gericht op ouders en/of docenten samengevoegd. In een andere editie zijn er enkele inhoudelijke onjuistheden in een presentatie opgemerkt, kwam bij een andere presentatie de titel niet overeen met het programma waardoor het doel van de sessie niet duidelijk was voor de deelnemende ouders/docenten en werd, tot slot, de in de interventiedocumentatie beoogde challenge in de praktijk een klassikale demonstratie.

Tot slot bleken in de praktijk sommige zaken anders te lopen dan ten tijde van de voorbereiding was beoogd. In een editie is bijvoorbeeld door afzegging de 'Presentatie over werken in de game-industrie' niet doorgegaan, waardoor het programma voor jongeren korter was. Dit had ook tot gevolg dat de ouders en docenten later dan beoogd aansloten bij de 'Hackchallenge', omdat hun programma regulier verliep. Het toevoegen van de 'Digibus' aan het programma in een van de edities, zonder hier een specifiek tijdvak aan toe te kennen, had tot gevolg dat enkele ouders/docenten door het gebruik van de 'Digibus' later bij andere onderdelen aansloten.

Welke groepsprocessen en interacties hebben tijdens de interventie plaatsgevonden? In hoeverre voelden uitvoerders zich voldoende toegerust voor de uitvoering van de interventie? (2c-iv, 2c-ii)

In de interventiedocumentatie staat het gevaar beschreven dat jongeren op een negatieve manier worden beïnvloed tijdens de interventie, aangezien crimineel gedrag volgens sociale leertheorie kan worden aangeleerd in sociale interactie met anderen. Om dit te voorkomen moet volgens de interventiedocumentatie worden gewerkt met kleine groepen deelnemers en een oplettende groepsbegeleider. In de praktijk is bij elke editie de maximale groepsgrootte van 15 deelnemers aangehouden op momenten dat deelnemers werden opgesplitst. Bij plenaire programmaonderdelen en pauzemomenten waren alle deelnemers bij elkaar.

In de interventiedocumentatie wordt beschreven dat het van belang is om interactieve elementen in het programma op te nemen om de effectiviteit van de onderdelen te versterken. Te denken valt aan een discussie, groepsgesprek, stellingen of quizvragen. Over het algemeen werd er weinig gebruikgemaakt van deze suggesties in de praktijk. Enkele presentaties hadden een meer interactief karakter door bijvoorbeeld het belonen van deelnemers met snoep voor het stellen van vragen of door deelnemers te laten staan als een vraag op hen van toepassing was. Hoewel bij de laatste editie ook beperkte inzet van

interactieve methoden is geobserveerd, was er een hoge mate van interactie door vragen en reacties van deelnemers. Een mogelijke verklaring volgens een uitvoerder was dat de school als locatie zorgde voor een fijne en toegankelijke sfeer. Meer interacties zou enerzijds kunnen worden bewerkstelligd door sprekers hierop te trainen en anderzijds door dit onderwerp uit te breiden in de interventiedocumentatie. Te denken valt aan een voorwerp (catchbox) dat kan worden doorgegeven of gegooid, bordjes of voorwerpen waarmee stellingen kunnen worden beantwoord, meer fysieke beweging (zoals deelnemers naar een vak laten lopen om hun antwoord te geven, of het koppelen van deelnemers om samen vragen/stellingen te bedenken).

In alle edities werden negatieve groepsprocessen tussen deelnemers, zoals opscheppen over criminele vaardigheden of het uitwisselen van informatie over illegale activiteiten, gerapporteerd door uitvoerders. Daarnaast werden ook positieve interacties tussen deelnemers waargenomen, zoals het helpen en stimuleren van elkaar bij uitdagingen.

Eventuele negatieve interacties of groepsprocessen dienen te worden bijgestuurd door groepsbegeleiders. Groepsbegeleiders werden in de edities op verschillende manieren aangetrokken. De groepsbegeleiders in Purmerend waren in sommige gevallen op het laatste moment deze rol toebedeeld op basis van aanwezigheid tijdens de uitvoering en hadden niet allen ervaring met de doelgroep. De groepsbegeleiders van de editie in Walibi waren werkzaam bij de politie en de groepsbegeleiders van Sneek waren allemaal docent op een mbo-school. De (pedagogische) achtergrond van groepsbegeleiders is van belang, omdat dit mede de mate bepaalt in hoeverre zij in staat zijn negatieve groepsprocessen en interacties bij te sturen.

Uitvoerders zijn gevraagd in welke mate zij zich voldoende toegerust voelden om dergelijke negatieve processen bij te sturen. Bij drie edities hebben uitvoerders aangegeven gemiddeld over voldoende pedagogische vaardigheden te beschikken om groepsprocessen bij te sturen en ongewenst gedrag bij te sturen. Wel gaven uitvoerders gemiddeld aan het oneens te zijn of niet eens/oneens met de stelling dat zij zijn getraind/opgeleid in het omgaan met risicjongeren. Verder hadden alle uitvoerders van de drie edities het vertrouwen dat zij hun taken goed zouden kunnen voorbereiden en uitvoeren en gaven zij aan over voldoende tijd en materialen te beschikken en voelden zich dus voldoende toegerust.

De geobserveerde interacties tussen uitvoerders en deelnemers waren overwegend positief. In de editie Sneek is bijvoorbeeld waargenomen dat deelnemers werden aangesproken op hun competitieve gedrag door de groepsbegeleider. Daarentegen zijn ook in elke editie potentieel risicovolle interacties waargenomen tussen uitvoerders en jongeren. Voorbeelden zijn het benoemen van jongeren als 'potentiële cyberdaders' en 'jullie zijn van de cybercrime' en het demonstreren van een tool (device) om mee te hacken (waarmee mogelijk de indruk werd gewekt dat deze tool kon worden gebruikt buiten de context van ethisch hacken). Dergelijke interacties zijn risicovol omdat crimineel gedrag kan volgen na stigmatisering (labeling-theorie) en door het overnemen van normen (sociale leertheorie). Ook liepen de reacties van uitvoerders op onwenselijke vragen/opmerkingen van deelnemers sterk uiteen, terwijl het van belang is dat indien een deelnemer een antisociale norm uitspreekt (zoals opscheppen over wettelijke grenzen overtreden) de uitvoerder de prosociale norm bevestigt voor de groep. Dit onderschrijft de noodzaak van het creëren van bewustwording onder sprekers en groepsbegeleiders in de aanloop naar een uitvoering. Zo zouden zowel groepsbegeleiders als sprekers vooraf bekend moeten worden gemaakt met de grens tussen geschikte en ongeschikte gespreksonderwerpen, de terminologie waarmee de deelnemers wel en niet aangesproken mogen worden en manieren waarop uitvoerders kunnen reageren op onwenselijke vragen/opmerkingen van deelnemers. Zowel gedragsregels als beschrijvingen van casussen met onwenselijke vragen/opmerkingen of interacties (uit eerdere edities) zouden hierbij kunnen

helpen. Hierbij is ook van belang dat deze informatie snel overgebracht kan worden aan nieuwe sprekers, die in sommige gevallen kort voor de uitvoering aangetrokken worden.

Tot slot is de implementatie van nazorg via het platform van de interventie op Discord, een stap die genomen werd gedurende de looptijd van dit onderzoek, een veelbelovende stap om de verbinding tussen deelnemers na afloop van het event te behouden en hen van prosociale activiteiten te blijven voorzien. Het platform wordt beheerd door voormalige deelnemers die onder begeleiding staan van een stichting met kennis en affiniteit voor ICT en de doelgroep, zij verwijderden bijvoorbeeld ongepaste berichten. Op deze manier tracht COPS het veronderstelde effect van de interventie te verduurzamen. Wel dient rekening te worden gehouden dat groepsprocessen en interacties nu ook na de interventie worden gefaciliteerd die enkel tot op zekere hoogte kunnen worden gemonitord, aangezien interacties ook buiten het platform van de interventie kunnen worden voortgezet. Er is verder onderzoek nodig om eventuele (negatieve) effecten van de nazorg in kaart te brengen.

Welke sterke punten en verbeterpunten zien uitvoerders in het door hen uitgevoerde programma van de interventie? (2c-v)

De uitvoerders hebben diverse sterke punten van de uitvoering van de interventie aangemerkt. In twee edities werd de variatie en diversiteit tussen educatieve sessies en activiteiten in het programma benoemd. In een van de edities werd de 'Presentatie over ethisch hacken' specifiek aangemerkt als sterk, wegens de hoge mate van interactie tijdens deze sessie. Verder werd in alle edities de locatie als sterk punt van de uitvoering gezien door uitvoerders. Een ander sterk punt dat werd aangedragen door uitvoerders van een editie was de aanwezigheid van enthousiaste en gemotiveerde vrijwilligers. Bij een andere editie werd ook de toegankelijke houding van zowel sprekers als deelnemers als positief ervaren. Ook werd de aanwezigheid van docenten als groepsbegeleiders in een editie gewaardeerd vanwege hun pedagogische vaardigheden. Bovendien werd de betrokkenheid van verschillende regiopartners in het programma van dezelfde editie als sterk aangemerkt, zodat dezelfde boodschap vanuit verschillende perspectieven werd belicht.

Een aspect voor verbetering dat in twee edities naar voren kwam bij de uitvoerders betrof het aantal deelnemers, waarbij zij een hogere opkomst hadden verwacht. De overige verbeterpunten zijn verschillend per editie. In een editie werd het integreren van meer interactieve methoden als verbeterpunt genoemd. Bij de editie met een uitgevallen programmaonderdeel werd het implementeren van back-up voor het geval een spreker uitvalt als verbeterpunt genoemd. Daarnaast zou het verzekeren van voldoende aanwezigheid van politieagenten tijdens het onderdeel 'Gamen met de politie' een verbeterpunt volgens uitvoerders van dezelfde editie zijn. Ook werd aangedragen om deelnemers keuzes te bieden tussen carrièregerichte presentaties en een informatiemarkt te organiseren. In de laatste editie is voorgesteld om een extra rol toe te wijzen voor het opvangen van jongeren met specifieke vragen, het aanpakken van verstoringen in de groep en het bieden van nazorg. Vanwege twee sprekers die merkbaar geen ervaring hadden met de doelgroep, hebben uitvoerders als verbeterpunt aangemerkt om sprekers voor te bereiden op de doelgroep door hen bijvoorbeeld (ICT)lessen bij te laten wonen.

6.3 Hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?

Ter beantwoording van de derde onderzoeksvraag 'hoe hebben alle betrokkenen de tot nu toe uitgevoerde edities van de interventie ervaren?' is een procesevaluatie uitgevoerd van drie uitvoeringen van de

interventie. Allereerst wordt in paragraaf 6.3.1 antwoord gegeven op deelvraag 3a (hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?). Daarna wordt deelvraag 3b (wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?) over de reflectie van uitvoerders over de interventie beantwoord in paragraaf 6.3.2. Op basis van deze resultaten worden aanbevelingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek besproken in hoofdstuk 7.

6.3.1 Hoe hebben deelnemers de editie van de interventie ervaren?

In deze paragraaf worden twee deelvragen over de ervaring van de interventie van deelnemers beantwoord. Allereerst wordt antwoord gegeven op deelvraag 3a-i (hoe waarderen deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie?). Vervolgens worden de antwoorden op deelvraag 3a-ii (wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen?) gepresenteerd.

Hoe waarderen deelnemers de uitvoering van het programma van de interventie? (3a-i)

De deelnemers van alle edities waardeerden de uitvoering van de programmaonderdelen over het algemeen positief, zij het met enkele variaties per editie. Het programmaonderdeel 'Presentatie over werken in de cybersecurity-industrie' werd door jongeren als leerzaam (twee edities) en nuttig (één editie) aangemerkt. De 'Presentatie over grenzen van de wet' door de politie werd als meest nuttig (één editie) en leerzaam (één editie) gewaardeerd. Verder is in twee edities de 'Presentatie over ethisch hacken' als leukste onderdeel aangemerkt door jongeren. Opvallend is dat de onderdelen 'Gamen met de politie' en 'Presentatie over werken in de game-industrie' gericht op jongeren relatief als minder leerzaam (één editie) en nuttig (twee edities) zijn gewaardeerd. Alle onderdelen sloten volgens de jongeren gemiddeld aan op hun kennisniveau. Wat betreft de deelnemende ouders/docenten, is het opvallend dat deze doelgroep zeer positief is over vrijwel alle onderdelen.

In de laatste twee edities zijn deelnemers ook gevraagd naar welke onderdelen in hun beleving zouden moeten worden herhaald in het programma van de interventie. Zowel jongeren als ouders/docenten gaven aan dat de onderdelen 'Hackchallenge' en 'Presentatie over ethisch hacken' herhaald zouden moeten worden in toekomstige programma's. Ondanks dat jongeren het onderdeel 'Gamen met de politie' als minder nuttig/leerzaam ervaarden, waren zij van mening dat dit onderdeel moet worden herhaald in toekomstige edities.

Wat is de mening van deelnemers ten aanzien van de interventie in het algemeen? (3a-ii)

De algemene ervaring van deelnemers met de interventie was overwegend positief, hoewel enkele aspecten ter verbetering zijn geïdentificeerd. Ook de opbrengsten van de interventie voor de deelnemers werden in alle edities overwegend positief beoordeeld. Wat betreft motivatie waren de deelnemers, zowel jongeren als ouders/docenten, over het algemeen gemotiveerd om deel te nemen aan de interventie. Bovendien gaven beide groepen aan dat de ervaring voldeed aan hun verwachtingen. Toch benoemden een aantal jongeren aan dat zij verwacht hadden dat hacken en challenges meer de boventoon van het event zouden voeren.

Ook hebben de deelnemers sterke punten en verbeterpunten aangemerkt. Zowel de jongeren als de ouders hebben in twee edities de locatie en organisatie van de dag als sterk ervaren. Ook werd in twee edities het contact met professionals gewaardeerd door jongeren. Hoewel de meeste deelnemers weinig aan de dag wilden veranderen, waren er enkelen die meer interactie, afwisseling en diepgang wensten, terwijl anderen de duur van het evenement als lang ervaarden.

In twee edities is onderzocht in hoeverre de doelen van de interventie in de beleving van de deelnemers zouden zijn behaald. Een meerderheid van de jongeren rapporteerde dat ze door de interventie gemotiveerd zijn om hun digitale vaardigheden op een positieve manier te ontwikkelen. Ook de meerderheid van de ouders gaf aan dat zij meer zicht en grip zouden hebben op het online gedrag van jongeren. Hoewel deze bevindingen erop wijzen dat deze doelen van de interventie volgens deelnemers werden bereikt, is meer onderzoek nodig naar de (bedoelde en onbedoelde) effecten van de interventie.

6.3.2 Wat is de mening van uitvoerders over de huidige opzet en doelen van de interventie?

In deze paragraaf worden drie deelvragen over de reflectie van uitvoerders op de interventie beantwoord. Allereerst wordt antwoord gegeven op deelvraag 3b-i (hoe waarderen uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie?). Daarna worden de antwoorden op deelvraag 3b-ii (hoe waarderen uitvoerders de doelen van de interventie?) gepresenteerd. Tot slot wordt deelvraag 3b-iii (welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders?) beantwoord.

Hoe waarderen uitvoerders de programmaonderdelen, opzet en werkvormen van de interventie? (3b-i)

Over het algemeen werden de programmaonderdelen zeer positief gewaardeerd door de uitvoerders. De 'Presentatie over ethisch hacken' werd in alle drie de edities voor de doelgroep jongeren het best gewaardeerd. Wat betreft de doelgroep ouders en/of docenten vonden uitvoerders alle onderdelen even succesvol. In de twee meer recente edities zijn uitvoerders gevraagd welke onderdelen herhaald zouden moeten worden in een volgende editie van de interventie. De meerderheid van de uitvoerders van de twee edities gaven aan dat alle programmaonderdelen gericht op jongeren zouden moeten worden herhaald, wat wijst op een hoge mate van tevredenheid onder de uitvoerders.

Betreffende de opzet van de interventie werden suggesties gegeven voor verdere uitbreiding en werd bij een editie opgemerkt dat nazorg ontbrak. Hoewel de meerderheid tevreden was over de werkvormen, was er ook kritiek op de grote hoeveelheid presentaties en dat presentaties door bedrijven zich meer moeten richten op de carrièremogelijkheden van jongeren, in plaats van alleen bedrijfspresentaties te verzorgen.

Hoe waarderen uitvoerders de doelen van de interventie? (3b-ii)

Uit de evaluaties van edities blijkt dat uitvoerders tevreden zijn met de doelen van de interventie. Over het algemeen worden de doelen van de interventie als waardevol beschouwd door degenen die het programma uitvoeren. In elke uitvoering benadrukken de uitvoerders het belang van het behalen van de doelen van het programma om het bewustzijn over online risico's en kansen te vergroten, het gesprek tussen de doelgroepen over online activiteiten te stimuleren en digitale vaardigheden bij jongeren te bevorderen.

Hoewel de meerderheid tevreden was over het behalen van de doelen, werden enkele zorgen en suggesties voor verbetering geuit, zoals het uitvallen van programmaonderdelen, het bereik van de interventie en mogelijke tekortkomingen in het belichten van bepaalde aspecten tijdens een programmaonderdeel. Desondanks waren de meeste uitvoerders van mening dat de interventie een positief effect heeft door bewustwording te creëren bij jongeren en ouders en docenten te informeren over digitale risico's en mogelijkheden.

Welke mogelijke (on)gewenste neveneffecten heeft de interventie volgens uitvoerders? (3b-iii)

Uit de evaluaties blijkt dat de uitvoerders van de verschillende edities van de interventie wijzen op zowel gewenste als ongewenste neveneffecten van het programma. Wat betreft gewenste neveneffecten benoemden uitvoerders het bevorderen van netwerkvorming als een positief aspect van de interventie. Dit omvat zowel de mogelijkheid voor jongeren om contact te leggen met professionals uit de ICT-industrie en de politie als het creëren van verbinding tussen jongeren met gedeelde interesses. Bovendien werd opgemerkt dat het programma kan bijdragen aan een gevoel van inclusie bij kwetsbare jongeren en diversiteit en inclusie binnen de ICT-industrie kan bevorderen. Ook werden positieve effecten op regionale samenwerking en professionele relaties genoemd, waaronder het ontstaan van nieuwe netwerkrelaties en een betere samenwerking tussen verschillende instanties.

Ook wezen uitvoerders op enkele potentiële ongewenste neveneffecten van de interventie. Zo zou er een risico bestaan dat jongeren elkaar kunnen beïnvloeden met negatieve gedragingen of informatie, zoals het opscheppen over negatief gedrag of het delen van kennis die beter niet bekend kan worden gemaakt. Daarnaast werd opgemerkt dat de hoge verwachtingen die bij elke editie aan het programma worden gesteld, een druk kunnen leggen op de organisatie om steeds vernieuwende aspecten toe te voegen, wat uitdagend kan zijn.

Over het algemeen laten de evaluaties zien dat de interventie potentieel heeft om zowel positieve als negatieve neveneffecten te genereren. Het is belangrijk voor de organisatoren en uitvoerders om deze effecten te blijven monitoren en waar nodig maatregelen te nemen om de gewenste effecten te versterken en de ongewenste effecten te verminderen.

7. Aanbevelingen

Naar aanleiding van deze plan- en procesevaluatie naar de interventie zijn reeds diverse aanbevelingen beschreven (hoofdstuk 4, 5 en 6). In dit hoofdstuk zijn overstijgende aanbevelingen opgenomen. Eerst worden de drie belangrijkste aanbevelingen uitgelicht. Vervolgens zullen de aanbevelingen worden beschreven binnen de volgende thema's: documentatie, bereik, betrokken partijen, uitvoering en vervolgonderzoek.

Uitgelicht: de drie belangrijkste aanbevelingen

- Verminder (selectieve) uitval van doelgroep, o.a. door herinrichting van werving
- Waarborg (pedagogische) vaardigheden van uitvoerders, o.a. door betrekken onderwijs
- Borg de interventie toekomstbestendig bij een niet-justitiële organisatie

Documentatie: Doorontwikkeling

In de planevaluatie zijn verschillende aanbevelingen gedaan. Centraal stond de aanbeveling om de interventiedocumenten op veel vlakken uit te breiden. In de eerste plaats diende de theoretische onderbouwing van de interventie te worden verstevigd. In de tweede plaats is aanbevolen om de doelgroep te herzien en de doelstellingen van de interventie te verduidelijken. In de derde plaats is geadviseerd om in de interventiedocumentatie handvatten te bieden voor het aanstellen van sprekers en groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden ten aanzien van deze doelgroep. Tot slot zijn aanbevelingen gedaan van het uitbreiden van de interventiedocumentatie met betrekking tot diverse praktische aspecten van de interventie.

Sinds de publicatie van de tussentijdse planevaluatie heeft er een doorontwikkeling van de documenten plaatsgevonden. Het is niet bekend in hoeverre de nieuwe interventiedocumentatie is aangepast op basis van de aanbevelingen uit de planevaluatie. Om uitspraken te kunnen doen over de werkzaamheid van de interventie, strekt het tot de aanbeveling de nieuwe interventiedocumenten aan een planevaluatie te onderwerpen.

Documentatie: Afbakening doelgroep aanpassen

Zowel uit de plan- als procesevaluatie komt kritiek naar voren op de definitie van de doelgroep. De onderzoekers adviseren de inclusie- en exclusiecriteria (contra-indicaties) voor deelname aan de interventie te herzien. In de planevaluatie werd geconcludeerd dat inclusie- en exclusiecriteria in de interventiedocumentatie werden gepresenteerd zonder handelingskader, waarbij de vraag ontstond of

jongeren van deelname zouden worden uitgesloten indien zij bijvoorbeeld aan bijna alle inclusiefactoren voldoen, maar net niet genoeg uren per week online zijn of een punt te laag hebben gescoord op een onderdeel. Op basis van de procesevaluatie is gebleken dat er van de criteria uit de interventiedocumentatie in de praktijk wordt afgeweken. Uitvoerders hanteren in de praktijk andere overwegingen, zoals dat het technische vaardigheidsniveau zwaarder zou moeten wegen dan de andere onderdelen van het assessment. Hierdoor worden in relatief grote mate jongeren uitgenodigd voor de interventie die de drempelwaarde van het risiconiveau in het assessment niet hebben behaald. Ook wordt er in de praktijk afgeweken van een van de contra-indicaties, namelijk het excluseren van deelnemers die al eerder hebben geparticipeerd, en bleken de overige exclusiecriteria zeer beperkt meetbaar. Bovendien werden enkele jongeren uitgenodigd die het assessment niet hebben gemaakt. Om deze reden is het aan te bevelen om de inclusie- en exclusiecriteria (contra-indicaties) van de doelgroep te herzien tot criteria die in de praktijk gemeten en gehandhaafd kunnen worden én overeenkomen met de doelstelling van de interventie.

Bereik: Afstemmen aantal beoogde deelnemers per editie

De aantallen aanwezige jongeren in alle drie de geobserveerde edities lagen tussen het minimale en maximale aantal jongeren dat volgens de interventiedocumentatie aan de interventie dient deel te nemen (tussen 15 en 60 jongeren). Toch lag in twee edities het aantal aanwezige jongeren lager dan door uitvoerders werd verwacht. Het is aan te raden om in een vroeg stadium van de voorbereiding van elke editie een specifiek aantal deelnemers (jongeren en ouders/docenten) af te stemmen, op basis van de verwachtingen van lokale uitvoerders, de verhouding tussen de kosten en de baten, en praktische aspecten. Dit aantal geeft vervolgens ook een doel aan de werving van deelnemers.

Bereik: Verminderen (selectieve) uitval van doelgroep

Uit de resultaten is naar voren gekomen dat in elke editie een relatief groot aantal jongeren het assessment heeft gemaakt en behaald. Op de dag van de interventie zelf blijkt echter slechts een klein deel van deze jongeren aanwezig te zijn. Op basis van het huidige onderzoek zijn diverse aanbevelingen beschreven om het bereik van de doelgroep te verbeteren.

Ten eerste wordt aanbevolen om het aantal jongeren dat kan worden uitgenodigd voor de interventie te verhogen door de mate waarin jongeren hun (contact)gegevens delen te vergroten. Er kon in twee van de drie edities namelijk een substantieel deel van de jongeren die het assessment hadden behaalden (en daarmee behoorden tot de doelgroep van de interventie) niet uitgenodigd worden voor de interventie, omdat zij hun gegevens niet hebben gedeeld bij het invullen van het assessment. Enerzijds verstrekken sommige geschikte deelnemers hun e-mailadres niet, waardoor zij niet kunnen worden uitgenodigd. Op dit moment moeten potentiële deelnemers driemaal hun e-mailadres invullen, waarbij ze na het assessment dienen aan te geven of ze hun gegevens willen delen. We bevelen aan om het geven van toestemming bij het verkrijgen van de toegangslink op te nemen. Oftewel, door hun e-mail in te vullen ontvangen ze het assessment en gaan ze akkoord dat ze kunnen worden uitgenodigd voor de interventie. Andere manieren om het aantal jongeren dat hun e-mailadres deelt te verhogen, zijn het expliciet vermelden dat alleen bij het delen van het e-mailadres een uitnodiging voor de interventie kan volgen en het beleggen van de werving voor de interventie bij een andere (niet-justitiële) organisatie dan de politie. Anderzijds verstrekken sommige potentiële deelnemers niet uit welke regio zij afkomstig zijn, gezien dit geen verplichte vraag is. Dat het niet altijd duidelijk is voor welke regio jongeren moeten worden

uitgenodigd, brengt praktische problemen en risico's voor het bereik van de interventie met zich mee. We raden dan ook aan deze vraag verplicht te maken.

Ten tweede wordt aanbevolen om aanvullende inspanningen te verrichten om het aantal uitgenodigde jongeren dat naar de interventie komt te verhogen. De resultaten wijzen er namelijk op dat het merendeel van de jongeren die het assessment behalen en worden uitgenodigd niet ingaat op de uitnodiging voor de interventie. Er is enerzijds meer onderzoek nodig naar de beweegredenen die jongeren hebben om de uitnodiging niet te accepteren en de eventuele selectieve uitval die hierbij ontstaat. Denkbare factoren die jongeren zouden kunnen afschrikken zijn de reisafstand (en/of geen vervoer), het houden van de interventie op een zaterdag, de grootte van het evenement en het feit dat de politie betrokken is bij de werving/organisatie. Hierbij vindt mogelijk selectieve uitval plaats, waarbij juist de jongeren met criminele neigingen of zonder betrokken ouders/docenten niet aanwezig zijn bij de interventie. Anderzijds wordt aanbevolen aanvullende activiteiten te ondernemen om uitgenodigde jongeren aanwezig te laten zijn bij de interventie, zoals persoonlijk contact opnemen met de jongere en/of diens docent. Ook wordt geadviseerd te overwegen om de politie niet te betrekken bij de werving/communicatie voor de interventie, om eventuele afschrikking van de doelgroep te voorkomen. Tot slot zou het centraal beheren van het assessment, de gegevens en uitnodigingen kunnen worden uitgebreid met centrale (niet regio gebonden) communicatie naar potentiële deelnemers. Zo kan naar alle potentiële deelnemers worden gecommuniceerd dat er een nieuwe editie is met de boodschap: 'Heb je interesse in de editie bij [plaats/regio], laat het ons weten! Woon je niet in deze regio? Dan komen we een andere keer naar jouw regio.' Dit bevordert ook het geïnteresseerd houden van toekomstige deelnemers en vergroot de kans dat deelnemers die onverhoopt niet aanwezig konden zijn, zullen aansluiten bij een andere editie.

Bereik: Herinrichten werving

Naast het verminderen van (selectieve) uitval van deelnemers is het wenselijk om de werving van deelnemers te herinrichten en/of vergroten. Ten eerste kan het aantal aanwezige ouders en docenten worden verhoogd door een herziening en opschaling van de werving gericht op ouders en docenten. Zo hebben uitvoerders in zeer beperkte mate contactgegevens van ouders en docenten en verloopt het uitnodigen van deze doelgroep veelal via de jongeren. Het is echter niet bekend in welke mate jongeren hun ouders/docenten aanwezig willen laten zijn bij de interventie en de uitnodiging doorsturen naar ouders/docenten. Enerzijds zou dit kunnen worden onderzocht waarna het werven van ouders/docenten via de jongeren kan worden heringericht, maar anderzijds zou kunnen worden onderzocht of er in grotere mate direct contact met ouders/docenten kan worden opgenomen, zoals via belangenverenigingen of aanvullende sociale mediakanalen. Ten tweede wordt volgens de interventieontwikkelaars het belang van de werving van deelnemers reeds gecommuniceerd naar uitvoerders, maar bleek in alle edities dat uitvoerders achteraf vonden dat zij het werven hadden onderschat en/of te laat waren gestart met werven. Het bieden van meer informatie over het werven, handvatten en geleerde lessen uit vorige edities zouden hierbij kunnen helpen. Ten derde blijft het werven buiten opleidingen van groot belang. Met bijvoorbeeld (lokale) sociale media kunnen niet alleen ouders en docenten worden bereikt, maar ook jongeren die niet reeds de opleidingen volgen waar de werving via gastcolleges plaatsvindt. Ten slotte dient te worden overwogen om de werving op grote/regio overstijgende schaal plaats te laten vinden. Dit verlicht de taken van lokale uitvoerders, biedt ruimte voor het professionaliseren van de werving en kan helpen het regionale bereik te vergroten. Denkbaar is een centrale werving met communicatie over de interventie en het assessment via online campagnes op sociale media.

Betrokken partijen: Waarborg (pedagogische) vaardigheden en rolverdeling

Zowel de interventiedocumenten als de uitvoerders wijzen op een potentieel ongewenst neveneffect van de interventie, waarbij jongeren elkaar beïnvloeden met negatieve gedragingen of informatie. Eventuele negatieve interacties of groepsprocessen dienen volgens de interventiedocumenten te worden bijgestuurd door groepsbegeleiders. De procesevaluatie heeft echter naar voren gebracht dat groepsbegeleiders lang niet altijd een pedagogische- of onderwijsachtergrond hebben, niet altijd bekend zijn met de doelgroep en in enkele gevallen pas op de dag van de uitvoering zijn gevraagd op te treden als groepsbegeleider. Bovendien is gebleken in alle edities dat hoewel de uitvoerders gemiddeld aangaven over voldoende pedagogische vaardigheden te beschikken om groepsprocessen en ongewenst gedrag bij te sturen, zij tevens gemiddeld aangaven niet getraind/opgeleid te zijn in het omgaan met risicjongeren. De onderzoekers adviseren ten eerste te waarborgen dat groepsbegeleiders ten alle tijden beschikken over voldoende pedagogische vaardigheden, bekend zijn met de doelgroep, en handvatten hebben voor het omgaan met risicjongeren. Om dit te bereiken adviseren de onderzoekers om de rol van groepsbegeleiders zoveel mogelijk te beleggen bij docenten, die reeds beschikken over de nodige vaardigheden. Wel dienen ook dergelijke groepsbegeleiders getraind te worden op het omgaan met risicjongeren. Ten tweede zijn sprekers veelal professionals die normaliter niet tot nauwelijks in aanraking komen met de doelgroep. Toch is het van groot belang dat ook deze uitvoerders over voldoende (pedagogische) vaardigheden beschikken om adequaat te reageren op vragen/opmerkingen van deelnemers en negatieve groepsprocessen en ongewenste neveneffecten van de interventie te minimaliseren. Door de onderzoekers zijn namelijk in elke editie potentieel risicovolle interacties waargenomen tussen uitvoerders en jongeren. Het waarborgen van de vaardigheden van sprekers kan tot bepaalde hoogte worden bereikt door middel van het creëren van bewustwording in de aanloop naar een uitvoering. Zo zouden zowel sprekers als groepsbegeleiders vooraf bekend moeten worden gemaakt met de grens tussen geschikte en ongeschikte gespreksonderwerpen, de terminologie waarmee de deelnemers wel en niet aangesproken mogen worden, manieren waarop uitvoerders kunnen reageren op onwenselijke vragen/opmerkingen van deelnemers en wenselijke communicatie en framing van het event (nadruk op talent, niet op risico). Zowel gedragsregels als beschrijvingen van casussen met onwenselijke vragen/opmerkingen of interacties (uit eerdere edities) zouden hierbij kunnen helpen. Hierbij is ook van belang dat deze informatie snel overgebracht kan worden aan nieuwe sprekers, die in sommige gevallen kort voor de uitvoering aangetrokken worden.

Bovendien wordt geadviseerd dat de taken van de uitvoerders eerder en meer expliciet kunnen worden besproken en afgestemd in de werkgroep. Zo is er (schriftelijke) rolduidelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheid nodig. Op deze manier wordt voorkomen dat bepaalde personen, zoals een kartrekker, gedurende de voorbereiding steeds meer taken krijgen omdat deze niet duidelijk zijn toebedeeld. Ook kan worden overwogen om een train-de-trainer principe te hanteren, waarin een kartrekker van een voltooide editie de werkgroep van een aankomende editie ondersteunt.

Betrokken partijen: Betrek lokale onderwijsinstellingen bij de organisatie van de interventie

De onderzoekers raden aan om het onderwijs als partij te betrekken in de organisatie van elke editie van de interventie. In de uitvoering in Sneek was dit op verschillende onderdelen van grote waarde. Het betrekken van lokale onderwijsinstellingen kan bijvoorbeeld helpen bij het vinden van een locatie, de werving van deelnemers en het aantrekken van groepsbegeleiders met voldoende pedagogische vaardigheden. Bovendien kunnen lokale onderwijsinstellingen deelnemers introduceren met ICT(-

gerelateerde) opleidingen in de regio, bijvoorbeeld door een aandeel te leveren aan de informatiemarkt. Dit zou een directe bijdrage kunnen geven aan diverse van de doelstellingen van de interventie.

Betrokken partijen: Toekomstbestendig borgen bij niet-justitiële organisatie

De onderzoekers adviseren de centrale organisatie van de interventie te borgen bij een niet-justitiële organisatie. De centrale organisatie van de interventie, een niet-justitiële interventie, ligt momenteel bij de Cyber Offender Prevention Squad (COPS) van de politie. Dit brengt diverse problemen met zich mee, zowel voor de kwaliteit als voor de toekomstbestendigheid van de interventie. Van de betrokkenheid van de politie bij de organisatie van de interventie en het werven van deelnemers zou ten eerste een afschrikwekkende werking kunnen uitgaan op een deel van de doelgroep, namelijk de jongeren die bang zijn dat het bekend worden van hun online gedrag bij de politie negatieve gevolgen voor hen zou kunnen hebben. Ten tweede is het blijven organiseren van de interventie geen wenselijke taak voor de politie. De capaciteiten binnen COPS zouden na het overdragen van de organisatie van de interventie aan een andere (niet-justitiële) organisatie aan andere taken kunnen worden besteed. Een dergelijke overdracht gebeurde reeds al voor Hack_Right. Wel moet de politie blijven bijdragen aan de uitvoering van de interventie en betrokken blijven bij de diverse programmaonderdelen die reeds bij de politie zijn belegd.

Het toekomstbestendig maken van de interventie zou bovendien bijdragen aan het blijvend waarborgen van de kwaliteit van de interventie. Vanuit een centrale organisatie kan de kwaliteit worden gewaarborgd van elke lokale uitvoering, onder andere door het blijvend monitoren van lokale uitvoeringen.

Tot slot is de implementatie van nazorg via het platform van de interventie op Discord, een stap die genomen werd gedurende de looptijd van dit onderzoek, een veelbelovende stap om de verbinding tussen deelnemers na afloop van het event te behouden en hen van prosociale activiteiten te blijven voorzien. Het platform wordt reeds beheerd door personen buiten de politie, namelijk voormalig deelnemers die onder begeleiding staan van een stichting met kennis en affiniteit voor ICT en de doelgroep. De onderzoekers raden aan de nazorg van de interventie te bestendigen.

Uitvoering: Zet in op uitvoering van programmaonderdelen zoals beoogd

De onderzoekers adviseren om uitvoerders meer interactieve elementen te laten opnemen in hun programmaonderdeel, zoals beoogd in de interventiedocumentatie, bij voorkeur afgestemd op de doelgroep. Hoewel in de nieuwe interventiedocumenten enkele opties zijn gegeven om interactie te verhogen, zijn deze in de praktijk beperkt waargenomen. Deze opties zouden kunnen worden uitgebreid. Tijdens de procesevaluatie is bovendien naar voren gekomen dat een aantal programmaonderdelen in de praktijk niet geheel in lijn worden uitgevoerd met de interventiedocumentatie. Zo is naar voren gekomen dat het onderdeel 'Hacken de basics' op inhoud een verbeterslag behoeft, waarbij onder andere gewaarborgd moet worden dat de verschillende vormen van cybercrime correct worden omschreven. We adviseren verder om dit onderdeel 'Cybercrime de basics' te noemen. Ook werden in twee edities bij de uitvoering van het onderdeel 'Gamen met de politie' de aspecten uit de interventiedocumenten niet geobserveerd. Daarentegen is het onderdeel 'Presentatie over ethisch hacken' bij elke editie door deelnemers en uitvoerders aangewezen als sterk onderdeel, waardoor we aanbevelen om dit programmaonderdeel op deze manier voort te blijven zetten. Ook viel het verschillende uitvoerders op dat enkele presentaties verzorgd door bedrijven met name op het specifieke bedrijf waren gericht in plaats van op de gehele industrie en de bijbehorende carrièremogelijkheden. Aangeraden wordt om uitvoerders te stimuleren gebruik te maken van de informatie in de interventiedocumentatie en de basispresentaties.

In het geval van een toevoeging van een optioneel onderdeel aan een uitvoering van de interventie adviseren we deze op te nemen in het dagprogramma, zodat het niet ten koste van andere onderdelen kan gaan. Ook bevelen we aan dat uitvoerders rekening houden met de uitval van een onderdeel en een back-up te realiseren, bijvoorbeeld op basis van de bestaande basispresentaties.

Tot slot is in geen van de edities de informatiemarkt gerealiseerd. Hoewel dit een optioneel onderdeel betreft in de huidige interventiedocumentatie, raden de onderzoekers aan om hier een vast programmaonderdeel van te maken en/of te stimuleren tijdens de voorbereiding van elke editie van de interventie. Dit onderdeel zou de kennismaking van deelnemers met positieve ICT leer- en werktrajecten kunnen vergroten en een opstap kunnen zijn voor nadere kennismaking tussen deelnemers en uitvoerders. Dit zou het bereiken van de doelstellingen van de interventie kunnen faciliteren.

Uitvoering: Praktische zaken

Ook zijn adviezen opgenomen met betrekking op de praktische zaken rondom het organiseren van de interventie. De eerste aanbeveling is om de goodiebag die in elke editie is uitgereikt ook op te nemen in de interventiedocumentatie. De onderzoekers adviseren dat deze goodiebags informatie(folders) dienen te bevatten van alle tips en leer- en werktrajecten die zijn aangeraden tijdens een editie zodat deelnemers deze achteraf kunnen bekijken en het inslijten van de boodschap van de interventie mogelijk wordt versterkt. De tweede aanbeveling is dat het programma van de dag gedurende het event voldoende zichtbaar dient te zijn voor deelnemers. Een derde aanbeveling is om de contactgegevens van ouders en/of verzorgers te verzamelen. Enerzijds kunnen zij voorafgaand aan het event op de hoogte worden gesteld van het programma, wat mogelijk ook de kans vergoot dat ouders/docenten aanwezig zijn. Anderzijds kunnen zij de informatie van presentaties toegestuurd krijgen om op een later moment op terug te grijpen. Tot slot wordt aanbevolen om een checklist van alle praktische zaken te ontwerpen. Dit zou ook de taakverdeling onder uitvoerders kunnen faciliteren.

Vervolgonderzoek

In dit rapport zijn diverse aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek, bijvoorbeeld om inzicht te krijgen in het deel van de doelgroep dat nog niet wordt bereikt met de interventie, de oorzaken van (selectieve) uitval van jongeren en de lage aanwezigheid van ouders/docenten. Ook is geadviseerd opnieuw een planevaluatie uit te voeren van de nieuwe interventiedocumentatie.

Deze plan- en procesevaluatie heeft laten zien wat de interventie is, hoe de interventie theoretisch is onderbouwd en hoe de interventie wordt uitgevoerd. Vervolgonderzoek in de vorm van een effectstudie is van belang om inzicht te krijgen in de impact van deze interventie en in hoeverre haar doelen worden behaald. Het feit dat de interventie inmiddels ook over de grens wordt uitgevoerd, onderschrijft het belang van een effectevaluatie. Wel dienen, voordat een effectevaluatie kan plaatsvinden, de aanbevelingen in het huidige rapport te worden doorgevoerd in de interventiedocumentatie en uitvoering van de interventie.

Literatuur

- Aiken, M., Davidson, J. & Amann, D. (2016). Youth pathways into cybercrime. *Europol: European Cybercrime Centre; UCD Geary Institute for Public Policy; Middlesex University*.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P. & Cullen, F. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brantingham, P. J. & Faust, F. L. (1976). A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22(3), 284-296.
- Brewer, R., Vel-Palumbo, M. de, Hutchings, A., Holt, T., Goldsmith, A. & Maimon, D. (2019). *Cybercrime Prevention: Theory and applications*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023). Online veiligheid en criminaliteit 2022. Geraadpleegd via van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2023/19/online-veiligheid-en-criminaliteitCT-2022>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2024). Veiligheidsmonitor 2023. Geraadpleegd via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2024/09/veiligheidsmonitor-2023>.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7th ed.). London: Routledge.
- Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (1989). Crime specialisation, crime displacement and rational choice theory. In *Criminal behavior and the justice system* (pp. 103-117). Springer, Berlin, Heidelberg.
- DeMarco, J. V. (2001). It's not just fun and 'war games': Juveniles and computer crime. *United States Attorney's Bulletin*, 49(3), 48-55.
- Dijk, J. J. M. van & Waard, J. de (1991). A two-dimensional typology of crime prevention projects: With a bibliography. *Criminal Justice Abstracts*, 483-503.
- Durlak, J. A. & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology*, 41(3), 327-350.
- Eurobarometer (2022). *SMEs and Cybercrime*. Flash Eurobarometer 496.
- Farrington, D.P., Gottfredson, D.C., Sherman, L.W., & Welsh, B.C. (2003). The Maryland Scientific Methods Scale. In: *Evidence-based crime prevention* (pp. 27-35). Routledge.
- Harte, J. (2019). *Zo werkt het: Over hoe onderzoek bijdraagt aan betere interventie*. Den Haag: Boom Criminologie.
- Hoff-de Goede, S. van 't. & Leukfeldt, R. (2024). Slachtofferschap van cybercriminaliteit. In W. Van der Wagen, M. Weulen Kranenbarg, J. Oerlemans & R. Leukfeldt (eds.) *Basisboek Cybercriminaliteit* (in druk).
- Hoff-de Goede, S. van 't. & Van Leuken, M. (2022). *Planevaluatie*. Centre of Expertise Cyber Security, de Haagse Hogeschool.
- Laan, P.H. van der. (2004). Over straffen, effectiviteit en erkenning. De wetenschappelijke onderbouwing van preventie en strafrechtelijke interventie. *Justitiële Verkenningen*, 30(5), 31-48.
- Laan, A. M. van der, Beerhuizen, M. G. C. J. & Boot, N. C. (2021). Monitor Jeugdcriminaliteit 2020. *WODC*. Geraadpleegd via <https://repository.wodc.nl>.
- Leeuw, F.L. (2005). Trends and developments in program evaluation in general and criminal justice programs in particular. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 11(3-4), 233-258.

- Leuken, M. van. & Hoff-de Goede, S. van 't. (2022). *Tussentijdse procesevaluatie 9 juli 2022 te Purmerend*. Centre of Expertise Cyber Security, de Haagse Hogeschool.
- Leukfeldt, E.R., Domenie, M.M.L. & Stol, W.P. (2010). *Verkenning cybercrime in Nederland 2009*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Leukfeldt, E. R. (2016). *Cybercriminal networks: Origin, growth and criminal capabilities* (dissertatie Open Universiteit). Den Haag: Eleven International Publishing.
- Leukfeldt, E.R., R.J. Notté en M. Malsch (2018). *Slachtofferschap van online criminaliteit. Een onderzoek naar behoeften, gevolgen en verantwoordelijkheden na slachtofferschap van cybercrime en gedigitaliseerde criminaliteit*, Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- McGuire, M. & S. Dowling (2013a). *Chapter 1: Cyber-dependent crimes*. London: Home Office UK 2013a.
- McGuire, M. & S. Dowling (2013b). *Chapter 2: Cyber-enabled crimes*. London: Home Office UK 2013b.
- Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid (NCTV) (2023). *Cybersecuritybeeld Nederland 2023*. CSBN 2023. NCTV; Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC). Geraadpleegd via www.nctv.nl.
- National Crime Agency (NCA) (2015). *Identify, intervene, inspire: Helping young people to pursue careers in cyber security, not cybercrime. CREST*. Geraadpleegd via www.crest-approved.org.
- National Crime Agency (NCA) (2017). *Pathways into cybercrime*. NCA. Geraadpleegd via www.nationalcrimeagency.gov.uk.
- NRC (2021, 1 december). *Hacker Frank (15) wilde maar één ding: dat 'lousy' T-shirt verdienen*. NRC. Geraadpleegd via www.nrc.nl.
- Oosterwijk, K. O. & Fischer, T. F. C. (2017). *Interventies jeugdige daders cybercrime*. WODC. Geraadpleegd via repository.wodc.nl.
- Ooyen-Houben, M. V. & Leeuw, F. L. (2010). *Evaluatie van justitiële (beleids)interventies*: WODC-notitie. Den Haag: WODC.
- Opvoeden in tijden van sociale media: op zoek naar balans (2019, 31 augustus). *I&O Research*. Geraadpleegd via www.ioreserach.nl.
- Pawson, R. & Tilly, N. (2004). *Realistic evaluation*. Sage.
- Pawson, R. & Haerhuis, C. K. (2005). *Evaluatie van complexe programma's: Een theoriegestuurde aanpak. Justitiële verkenningen*, 31(8).
- Politie (2021). *Jaarverantwoording Politie 2020. Ministerie van Justitie en Veiligheid*. Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl.
- Politie (2021). *Noord-Hollandse jongeren leren over de kansen en risico's van hun digitale talent*. Politie. Geraadpleegd via www.politie.nl.
- Rossi, P., Lipsey, M., & Freeman, H. (2004). *Evaluation : A systematic approach* (7th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rovers, B. (2007). *What works; kanttekeningen bij een populair programma*. Tijdschrift Voor Veiligheid, 6(3), 7-22.
- Ruiter, S. & Bernaards, F. (2013). *Are crackers different from other criminals? A comparison based on Dutch suspect registrations*. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(4), 342-359.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Harvard University Press.
- Schiks, J. A. M., van 't Hoff-de Goede, M. S. & Leukfeldt, E. R. (2021). *Een alternatief voor jeugdige hackers? Plan- en procesevaluatie van Hack_Right*. Den Haag: Politie & Wetenschap.
- Spoormans, Y. (2019). *Minderjarige daders van cybercrime* [Ongepubliceerde Masterscriptie]. *Politieacademie*.

- Vries, S. L. A. de, Hoeve, M., Assink, M., Stams, G. J. J. M. & Asscher, J. J. (2015). Practitioner review: effective ingredients of prevention programs for youth at risk of persistent juvenile delinquency. Recommendations for clinical practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(2), 108-121.
- Wagen, W. van der, Zand-Kurtovic, E. G. van 't, Matthijsse, S. R., Fischer, T. F. C., Keizer, S. & Alberts, N. (2019). Cyberdaders: Uniek profiel, unieke aanpak? Een onderzoek naar kenmerken van en passende interventies voor daders van cybercriminaliteit in enge zin. *WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid*. Geraadpleegd via repository.wodc.nl.
- Wagen, W. van der, Oerlemans, J. J. & Weulen Kranenbarg, M. (2020). *Basisboek cybercriminaliteit. Een criminologisch overzicht voor studie en praktijk*. Den Haag: Boom Uitgevers.
- Weulen Kranenbarg, M. (2018). *Cyber-offenders versus traditional offenders: An empirical comparison*. (diss. Vrije Universiteit te Amsterdam). Geraadpleegd via research.vu.nl.
- Weulen Kranenbarg, M., Toolen, Y. van der & Weerman, F. (2022). Understanding cybercriminal behavior among young people. Results from a longitudinal network study among a relatively high-risk sample. Amsterdam: Vrije Universiteit; NSCR.
- Xu, Z., Hu, Q. & Zhang, C. (2013). Why computer talents become computer hackers. *Communications of the ACM*, 56(4), 64-74.

Bijlagen

Bijlage 1: Interviewprotocol

Introductie en praktische informatie

- Voorstellen en bedanken voor medewerking
- Doel procesevaluatie: vaststellen of de interventie consistent en volgens plan wordt uitgevoerd
- Duur interview: 1 uur
- Informatie wordt uitsluitend voor de procesevaluatie gebruikt
- Vragen toestemming geluidsopname (ten behoeve van betrouwbaarheid resultaten)

Voor de duidelijkheid wil ik aangeven dat ik dit interview volledig wil richten op de editie van de interventie van [datum editie] en de voorbereidende periode die daaraan vooraf is gegaan. Eerdere uitvoeringen vallen buiten de scope van dit onderzoek. De reden hiervoor is dat het evaluatieonderzoek dat we doen in opdracht van Politie Nederland specifiek gaat over de uitvoering van Purmerend, Walibi en Amsterdam.

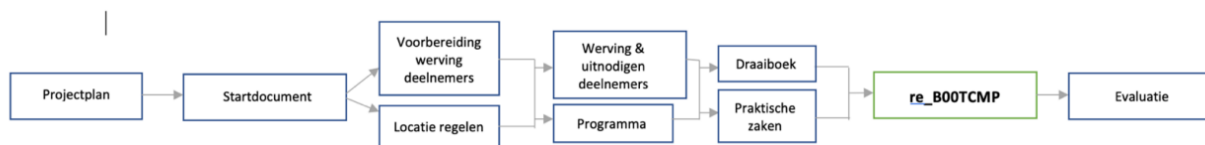
Algemeen

- Vanuit welke organisatie bent u betrokken bij de interventie op 13 mei 2023?
- Wat is uw functie in deze organisatie en wat zijn uw werkzaamheden?
- Op welke wijze en door wie bent u betrokken geraakt bij de interventie op 13 mei 2023?

Topic 1: De voorbereiding en afhandeling van de interventie

- Uit welke werkzaamheden bestond uw betrokkenheid bij de interventie? (*Eerste inventarisatie om te kijken welke rol de respondent heeft en ruimte te creëren voor eigen invulling*)
- Heeft u het document 'Programmahandleiding' ontvangen of bent u hiermee bekend?
- In dit document staan verschillende werkzaamheden beschreven die uitgevoerd dienen te worden voor de organisatie van de interventie (Figuur 1).

Figuur 1: Stroomschema werkproces

- Over deze activiteiten hebben wij de volgende vragen:
 - In hoeverre was u bij elk deze activiteiten betrokken?
 - Wat was uw rol? Wat was de rol van andere partijen?
 - Wie nam het initiatief voor de interventie op 13 mei 2023? Wat was voor de initiatiefnemer de aanleiding om de interventie te organiseren? Welke doelen wilde hij/zij bereiken?
 - Door wie werd de rol van kartrekker vervuld? Op welke wijze?
 - Op welke wijze zijn deze activiteiten uitgevoerd? Wat waren redenen voor afwijkingen van het werkproces?
 - Hoe heeft u de uitvoering ervaren? *Knelpunten?*
 - Voelde u zich voldoende toegerust om deze activiteiten uit te voeren?

- Beschikte u over documenten en/of hulpmiddelen die u konden helpen bij de voorbereiding en evaluatie van de interventie? Zo ja, hoe beoordeelt u deze? *Denk bijv. aan werkproces, projectplan, lesbrief.*
- In hoeverre had u de wens om dingen anders in te vullen dan deze documenten voorschrijven? Had u de vrijheid om dit te doen?
- Welke afspraken zijn met andere partijen gemaakt en zijn deze schriftelijk vastgelegd?
- Heeft u aanvullende werkzaamheden uitgevoerd die niet in het werkproces staan beschreven? Zo ja, welke?
- Hoe heeft u de uitvoering van deze werkzaamheden ervaren?
- Welke sterke en verbeterpunten ziet u rondom de voorbereiding en afhandeling van de interventie?

Topic 2: De uitvoering van de interventie

Indien de respondent bij de pilot aanwezig was (zowel als organisator, groepsleider of als spreker):

- Wat was uw rol tijdens de dag van de interventie? Waaruit bestonden uw werkzaamheden?
- Op welke wijze heeft u deze werkzaamheden uitgevoerd? Wat waren redenen voor eventuele afwijkingen?
- Hoe heeft u de uitvoering ervaren? *Knelpunten?*
- Voelde u zich voldoende toegerust om deze activiteiten uit te voeren?
- Beschikte u over documenten en/of hulpmiddelen die u konden helpen bij het uitvoeren van de editie van de interventie? Zo ja, hoe beoordeelt u deze? *Denk bijv. aan projectplan en draaiboek.*
- In hoeverre had u de wens om dingen anders in te vullen dan deze documenten voorschrijven? Had u de vrijheid om dit te doen?
- Welke sterke en verbeterpunten ziet u rondom de uitvoering van de editie van de interventie?

Topic 3: Contact met andere partijen en deelnemers

- Welke andere partijen waren bij de uitvoering van interventie betrokken? Wat was hun rol?
- Hoe zag de samenwerking met deze partijen er uit en hoe is deze verlopen?
- Welke afspraken zijn met deze partijen gemaakt? Zijn deze afspraken schriftelijk vastgelegd? Werden deze afspraken nagekomen?
- Hoe heeft u het contact met de deelnemers (jongeren en ouders) ervaren?
- Hoe heeft u de groepsprocessen en interacties tussen deelnemers ervaren?

Topic 4: Opzet en programmaonderdelen

- Hoe beoordeelt u de dagindeling van de interventie? *Denk aan duur, volgorde programmaonderdelen etc.*
- Hoe beoordeelt u de programmaonderdelen van de interventie inhoudelijk? Vindt u deze leuk en/of zinvol? Waarom wel/niet? Hoe beoordeelt u de gekozen werkvormen van de interventie (presentaties, challenge, game)?
- In hoeverre sloten de programmaonderdelen volgens u aan op het leervermogen en de behoeften van de deelnemers? Verbetering nodig?
- Over welke kennis dienen sprekers en/of groepsleiders volgens u te beschikken? En wat zijn essentiële vaardigheden? Werd hieraan voldaan?

Topic 5: Bereiken doelen interventie

- Welke doelen van de interventie werden volgens u behaald? Welke minder/niet?
- Heeft de interventie volgens u onbedoelde bijeffecten? Zo ja, welke? Voor deelnemers of daarbuiten? Positief of negatief?

Topic 6: Tips voor verbetering interventie

- Op een schaal van 1 tot 10, hoe tevreden bent u over de interventie in het algemeen? Waarom?
- Wat zijn volgens u bevorderende en/of belemmerende factoren voor een goed verloop van de interventie?
- Heeft u suggesties voor de verbetering van de interventie?
- Wat zou onveranderd moeten blijven?

Afsluiting

- Heeft u nog vragen of bepaalde kwesties met betrekking tot de inhoud van het interview die u graag kwijt wilt?

Bijlage 2: Observatieprotocol programma jongeren³⁶

Praktisch

Informatie over de observatie

Datum: _____ Plaats: _____

Observator: _____

Overige informatie

--

Organisatorische aspecten

Omcirkel wat van toepassing is: 1 (= nee), 2 (= enigszins), 3 (= ja)

Inhoud	Score	Aantekeningen
<i>Deelnemers</i>		
Maximaal 15 deelnemers per groep	1 2 3	_____
Minimaal 2 aparte ruimtes	1 2 3	_____
Aantal subgroepen		_____
<i>Locatie</i>		
Locatie beschikt over een podium	1 2 3	_____
Locatie beschikt over computers of laptops	1 2 3	_____
Locatie beschikt over gameapparatuur	1 2 3	_____
Locatie beschikt over projectoren of tv's	1 2 3	_____
Locatie is goed bereikbaar met ov	1 2 3	_____
Locatie beschikt over een parkeerplaats	1 2 3	_____
Locatie heeft een <i>high tech</i> uitstraling	1 2 3	_____
<i>Praktische zaken</i>		
Deelnemers dragen gekleurde bandjes	1 2 3	_____
Organisatoren dragen shirts van interventie	1 2 3	_____
Het programma is op posters opgehangen	1 2 3	_____
Er is catering aanwezig	1 2 3	_____
Er is een fotograaf aanwezig	1 2 3	_____
Er zijn media aanwezig	1 2 3	_____
Sprekers ontvangen een presentje	1 2 3	_____
De challenge-winnaar ontvangt een presentje	1 2 3	_____

Gezamenlijk

Omcirkel wat van toepassing is: 1 (= nee), 2 (= enigszins), 3 (= ja) en licht de inhoud toe

³⁶ Het observatieprotocol van het programma voor ouders/docenten heeft veel overlap met dit protocol en is daarom niet apart opgenomen in dit rapport. Het protocol is verkrijgbaar bij de auteurs van dit rapport.

Binnenkomst**Score****Aantekeningen**

Starttijd _____ Eindtijd _____	Aantal deelnemers _____
Groepsbegeleiders ontvangen de deelnemers	1 2 3 _____
Deelnemers krijgen een gekleurd lintje	1 2 3 _____
Lintjes zijn genummerd	1 2 3 _____
Deelnemers worden gewezen om kijktje te nemen bij de game-apparatuur	1 2 3 _____

Opening/welkomstwoord**15 min Score****Aantekeningen**

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Presentator benadrukt behoefte ICT-talent samenleving	1 2 3 _____
Presentator introduceert spreker welkomstwoord	1 2 3 _____
Digitale kansen, uitdagingen en gevaren worden genoemd	1 2 3 _____
Belang ICT-talent voor toekomst wordt benoemd	1 2 3 _____
Belang van regels en wetten en je eraan houden benoemd	1 2 3 _____
Belang van de interventie wordt benoemd	1 2 3 _____
Programma rest van de dag wordt benoemd	1 2 3 _____
Presentator stelt sprekers en begeleiders voor	1 2 3 _____
Spreker van het welkomstwoord is:	

Ethisch hacker**45 min****Score****Aantekeningen**

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Functie/bedrijf _____

Inhoud presentatie

Uitleg online grenzen en negatieve consequenties hacken	1 2 3 _____
Licht enkele ethische dilemma's toe o.b.v. ervaring	1 2 3 _____
Benoemt kansen die ethisch hacken biedt	1 2 3 _____
Demonstreert een live hack	1 2 3 _____
Checkt of het duidelijk is wat hij vertelt/geeft extra uitleg	1 2 3 _____
Geeft uitleg over de wet en CVD en RP*	1 2 3 _____
Licht enkele algemeen geldende basisregels toe	1 2 3 _____

Vorm presentatie*De presentator...*

...legt helder en duidelijk uit	1 2 3 _____
...gebruikt passend taalgebruik op kennisniveau	1 2 3 _____
...is energiek en enthousiasmeert	1 2 3 _____

Tijdens de sessie...

...is er een positieve groepsdynamiek/sfeer 1 2 3 _____
 ...hebben deelnemers een actieve houding 1 2 3 _____
 ...is er een goede balans uitleg en interactie 1 2 3 _____
 ...worden deelnemers gestimuleerd om te reageren/vragen 1 2 3 _____

Observaties

* *Coordinated Vulnerability Disclosure en Responsible Disclosure*

Hackchallenge	50 min	Score	Aantekeningen
Starttijd _____	Eindtijd _____	Aantal deelnemers _____	

Wie is de begeleider van de challenge en van welke organisatie? _____

Omcirkel wat van toepassing is

Welke HackChallenge? Hack the Vault/D1G1_challenge.

Er is een fysieke/digitale kluis aanwezig.

Elke deelnemer heeft een laptop om de challenge te maken 1 2 3 _____
 Groepsbegeleiders geven veelvuldig positieve feedback 1 2 3 _____
 Groepsbegeleider geeft ondersteuning als opdracht moeilijk is 1 2 3 _____
 Deelnemers worden gestimuleerd om mee te doen 1 2 3 _____
 Deelnemers ervaren spanning en sensatie en succeservaring 1 2 3 _____
 Deelnemers worden geattendeerd dat op diverse hack 1 2 3 _____
 challenges waarmee ze geld, prijzen en respect kunnen verdienen
 Ouders/docenten worden gestimuleerd om mee te doen 1 2 3 _____

Aantal winnaars: _____

De prijs is: _____

Observaties

Individueel

Voorstelrondje	15 min	Score	Aantekeningen
Starttijd _____	Eindtijd _____	Aantal deelnemers _____	

Groepsbegeleider doet een voorstelrondje 1 2 3 _____
 Algemene vragen aan de groep worden gebruikt 1 2 3 _____
 Individuele vragen 1 2 3 _____
 Wat ze verwachten ja/nee _____
 Wie ze een vraag willen stellen vandaag ja/nee _____
 Wat ze willen leren ja/nee _____

Observaties

Goodiebag

Beschrijf wat in de goodiebag zit.

Gamen met de politie

30 min

Score

Aantekeningen

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Aantal politiemedewerkers (3/15?): _____

Functie: _____

Politiemedewerkers en groepsbegeleiders

... spelen samen met de jongeren 1 2 3 _____

... gaan laagdrempelig in gesprek over groepsdruk/bewijsdrang online 1 2 3 _____

... geven tips over online omgaan met vervelend gedrag/druk 1 2 3 _____

... geven complimenten over hun talenten 1 2 3 _____

... erkennen het belang voor hun talent in fysieke wereld 1 2 3 _____

... benoemen dat je online je weloverwogen keuzes moet maken 1 2 3 _____

... spelen de spellen samen met de jongeren 1 2 3 _____

Welke games werden gespeeld: _____

Omcirkel

Minimaal: 10 game PC's Ja Nee

Optioneel: 2 F1 simulatoren Ja Nee

Optioneel: playstations van de politie Ja Nee

Observaties

Grenzen van de wet (door politie)

30 min

Score

Aantekeningen

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Omcirkel wat van toepassing is

Functie politiemedewerker: _____

Inhoud presentatie

Spreker vertelt over...

... politieonderzoek en politiebevoegdheden	1	2	3	_____
... grenzen van de wet	1	2	3	_____
... gevolgen van cybercriminaliteit (voor daders en slachtoffers)	1	2	3	_____
verliezen slachtoffer, vog en bank zwarte lijst				
...carrièremogelijkheden	1	2	3	_____
Na presentatie volgt groepsdiscussie met opdracht/casussen	1	2	3	_____

Vorm presentatie

De presentator...

...legt helder en duidelijk uit	1	2	3	_____
...gebruikt passend taalgebruik op kennisniveau	1	2	3	_____
...is energiek en enthousiasmeert	1	2	3	_____

Tijdens de sessie...

...is er een positieve groepsdynamiek/sfeer	1	2	3	_____
...hebben deelnemers een actieve houding	1	2	3	_____
...is er een goede balans uitleg en interactie	1	2	3	_____
...worden deelnemers gestimuleerd om te reageren/vragen	1	2	3	_____

Observaties*

*Beschrijf de casus

Werken in cybersecurity 30 min

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____
 Functie werknemer cybersecuritybedrijf: _____

Inhoud presentatie

Spreker vertelt over...

... eigen werkervaring en werkzaamheden in cybersecurity	1	2	3	_____
... inzetten van je cyberskills op legale wijze	1	2	3	_____
... carrièremogelijkheden in cybersecurity	1	2	3	_____
... gevolgen en schade van cybercriminaliteit	1	2	3	_____
Spreker maakt gebruik van stellingen op het eind	1	2	3	_____

Vorm presentatie

De presentator...

...legt helder en duidelijk uit	1	2	3	_____
...gebruikt passend taalgebruik op kennisniveau	1	2	3	_____
...is energiek en enthousiasmeert	1	2	3	_____

Tijdens de sessie...

...is er een positieve groepsdynamiek/sfeer	1	2	3	_____
...hebben deelnemers een actieve houding	1	2	3	_____
...is er een goede balans uitleg en interactie	1	2	3	_____
...worden deelnemers gestimuleerd om te reageren/vragen	1	2	3	_____

Observaties*.

* Beschrijf de casus

Werken in game-industrie **30 min Score** **Aantekeningen**

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Functie werknemer gamebedrijf: _____

Inhoud presentatie

Spreker vertelt over...

... eigen werkervaring en werkzaamheden in game-industrie	1	2	3	_____
... inzetten van je cyberskills op legale wijze	1	2	3	_____
... carrièremogelijkheden in gaming-industrie	1	2	3	_____
Spreker maakt gebruik van stellingen op het eind	1	2	3	_____

Vorm presentatie

De presentator...

...legt helder en duidelijk uit	1	2	3	_____
...gebruikt passend taalgebruik op kennisniveau	1	2	3	_____
...is energiek en enthousiasmeert	1	2	3	_____

Tijdens de sessie...

...is er een positieve groepsdynamiek/sfeer	1	2	3	_____
...hebben deelnemers een actieve houding	1	2	3	_____
...is er een goede balans uitleg en interactie	1	2	3	_____
...worden deelnemers gestimuleerd om te reageren/vragen	1	2	3	_____

Observaties*

* Beschrijf de casus

Presentatie defensie³⁷ **30 min Score** **Aantekeningen**

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Functie werknemer cyber defense commando: _____

Inhoud presentatie

Spreker vertelt over...

... carrièremogelijkheden bij defensie	1	2	3	_____
... informatie over cyber defense commando	1	2	3	_____

Challenge

Jongeren kunnen hun skills testen tijdens de challenge	1	2	3	_____
--	---	---	---	-------

³⁷ Alleen bij de editie in Sneek is het optionele onderdeel Defensie opgenomen in het protocol, omdat dit de enige editie was waarbij van deze optie in het programma gebruik is gemaakt.

Winnaar wint een prijs vanuit defensie

1 2 3 _____

Vorm presentatie

De presentator...

...legt helder en duidelijk uit 1 2 3 _____

...gebruikt passend taalgebruik op kennisniveau 1 2 3 _____

...is energiek en enthousiasmeert 1 2 3 _____

Tijdens de sessie...

...is er een positieve groepsdynamiek/sfeer 1 2 3 _____

...hebben deelnemers een actieve houding 1 2 3 _____

...is er een goede balans uitleg en interactie 1 2 3 _____

...worden deelnemers gestimuleerd om te reageren/vragen 1 2 3 _____

*Observaties**

Afsluiting

15 min Score

Aantekeningen

Starttijd _____ Eindtijd _____ Aantal deelnemers _____

Deelnemers stellen laatste vragen 1 2 3 _____

Presentator noemt mogelijkheid contact met elkaar op discord te behouden 1 2 3 _____

Deelnemers worden gevraagd evaluatieformulier in te vullen 1 2 3 _____

Deelnemers worden bedankt voor hun komst en actieve bijdrage 1 2 3 _____

Observaties

Programmaoverzicht (na voorstelrondje)

Op deze manier hebben we een overzicht van de volgorde van de gevolgde sessies.

Sessie	Naam
1	
2	
3	
4	

Digibus³⁸

Starttijd _____ Eindtijd _____

Uitvoerders aanwezig: _____

Observaties

³⁸ In editie Walibi is de Digibus toegevoegd aan de uitvoering van het programma.

Bijlage 3a: Vragenlijst jongeren algemeen³⁹

[Banner logo interventie]

Middels deze vragenlijst kun jij jouw oordeel geven over de interventie. We gebruiken jouw antwoorden om deze dag te verbeteren. Het is de bedoeling dat je de vragen zo volledig mogelijk invult. Dat wil zeggen dat je geen vragen overslaat. Vaak moet je kiezen uit een aantal mogelijkheden. Kies het antwoord dat het beste bij je past. Kruis altijd slechts één antwoord aan, tenzij anders is aangegeven.

- Wat is je leeftijd? jaar
- Wat is je geslacht? Man Vrouw Anders
- Welke opleiding volg je of heb je afgerond?
- Was jouw ouder/verzorger vandaag ook bij de interventie aanwezig? Ja Nee
- Hoe ben jij bij de interventie terecht gekomen? Gastles
 Online campagne
 Discord
 Via een bekende
 Anders, namelijk:

1. In hoeverre ben jij het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal wel mee eens
Ik had vooraf zin om aan de interventie mee te gaan doen	☐	☐	☐	☐	☐
De interventie voldeed aan mijn verwachtingen	☐	☐	☐	☐	☐

2. Waarom voldeed de interventie wel/niet aan jouw verwachtingen?

3. Wat vond je van vandaag?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er wat van geleerd	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dat?

We willen graag weten wat je van elk programmaonderdeel vond.

³⁹ Meest recente vragenlijst is opgenomen in de rapportage, waardoor sommige benamingen van programmaonderdelen anders zijn geformuleerd dan in een eerdere editie vanwege de doorontwikkeling van de interventiedocumentatie. Om deze reden zijn ook vraag 12b en 12c toegevoegd vanaf de editie in Walibi.

4. Wat vond je van de presentatie van de **ethisch hacker**:

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

5. Wat vond je van de presentatie van **cybersecurity-industrie**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

6. Wat vond je van de presentatie van **grenzen van de wet (door politie)**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

7. Wat vond je van het onderdeel **gamen met de politie**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het uitdagend	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te doen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

8. Wat vond je van de presentatie van **game-industrie**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

9. Wat vond je van de presentatie van **defensie**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

10. Wat vond je van het onderdeel van **Hack challenge**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het uitdagend	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te doen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

11. Welk programmaonderdeel moeten we blijven aanbieden (meerdere antwoorden mogelijk)?

Presentatie ethische hacker	Presentatie cybersecurity-industrie (Waker Security)	Presentatie grenzen van de wet (Politie)	Gamen met de politie	Presentatie game-industrie	Defensie	Hack Challenge
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dat?

12. In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb de presentaties van de sprekers als interactief ervaren	☐	☐	☐	☐	☐
Door de interventie ben ik gemotiveerd om mijn digitale skills te ontwikkelen op een positieve manier	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind het goed dat ouders/docenten ook bij de interventie aanwezig waren	☐	☐	☐	☐	☐

13. Wat heb jij van de interventie geleerd?

14. Wat vond je goed aan de interventie?

15. Wat kunnen we veranderen aan de interventie?

16. Zijn er nog andere dingen die je graag kwijt wil over de interventie?

Dit is het einde van de vragenlijst, bedankt voor het invullen!

Voor vragen kun je contact opnemen met M.R.P.Andriessen@hhs.nl

Bijlage 3b: Vragenlijst jongeren specifiek programmaonderdeel (Walibi)

We willen graag weten wat je van elk programmaonderdeel vond. In hoeverre ben jij het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
De presentatie van de ethisch hacker vond ik:					
Leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐
Goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond je dat?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Door de presentatie van de ethisch hacker...					
... heb ik meer kennis over wat wel en niet is toegestaan online	☐	☐	☐	☐	☐
... weet ik wat negatieve gevolgen kunnen zijn van illegaal hacken	☐	☐	☐	☐	☐
... heb geleerd wat positieve kanten kunnen zijn van legaal hacken	☐	☐	☐	☐	☐
... wil ik mijn digitale skills inzetten op een positieve manier	☐	☐	☐	☐	☐

Heb je nog tips? Of andere opmerkingen?

Bijlage 4a: Vragenlijst ouders en/of docenten

[Banner logo interventie]

Middels deze vragenlijst kunt u uw oordeel geven over de interventie. We gebruiken uw antwoorden om deze dag te verbeteren. Het is de bedoeling dat u de vragen zo volledig mogelijk invult. Dat wil zeggen dat u geen vragen overslaat. Vaak moet u kiezen uit een aantal mogelijkheden. Kies het antwoord dat het beste bij u past. Kruis altijd slechts één antwoord aan, tenzij anders is aangegeven.

- Ik ben bij de interventie aanwezig als... Ouder/verzorgende Docent
- Wat is uw leeftijd? jaar
- Wat is uw geslacht? Man Vrouw Anders
- Welke opleiding volgt uw kind/leerling of heeft uw kind/leerling afgerond?
- Was uw kind/leerling vandaag ook bij de interventie aanwezig? Ja Nee
- Hoe bent u bij de interventie terecht gekomen? Via mijn kind
 Via mijn leerling
 Via een (online) campagne
 Anders, namelijk:

17. In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal wel mee eens
Ik was gemotiveerd om aan de interventie deel te nemen	☐	☐	☐	☐	☐
De interventie voldeed aan mijn verwachtingen	☐	☐	☐	☐	☐

18. Waarom voldeed de interventie wel/niet aan uw verwachtingen?

19. Wat vond u van vandaag?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er wat van geleerd	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

We willen hieronder graag weten wat u van elk programmaonderdeel vond.

20. Wat vond u van de presentatie van de **ethisch hacker**:

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

21. Wat vond u van de presentatie **voorkomen, verstoren en opsporen** (door politie)?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

22. Wat vond u van de presentatie van **hacken; de basics**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

23. Wat vond u van het onderdeel **hack in the class**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het uitdagend	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te doen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

24. Wat vond u van de presentatie van **gespreks_TOOLS praten met je kind**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

25. Omcirkel het antwoord dat op u van toepassing is:

Ik heb WEL/NIET meegekeken bij de presentatie van de **defensie**.

26. Indien u heeft meegekeken: Wat vond u van de presentatie van **defensie**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leerzaam	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

27. Omcirkel het antwoord dat op u van toepassing is: Tijdens de **Hack challenge** heb ik

MEEGEDAAN/MEEGEKEKEN

28. Wat vond u van het onderdeel van **Hack challenge**?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb er wat aan gehad	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het uitdagend	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het goed te doen	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

29. Welk programmaonderdeel moeten we blijven aanbieden (meerdere antwoorden mogelijk)?

Presentatie ethische hacker	Voorkomen, verstoren en opsporen	Hacken; de basics	Hack in the class	Gespreks_ TOOLS	Defensie	Hack Challenge
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u uw antwoorden toelichten?

30. In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Ik vond het goed dat mijn kind/leerling aanwezig was bij de interventie	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vond het van meerwaarde dat ik zelf bij de interventie aanwezig was	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb de presentaties van de sprekers als interactief ervaren	☐	☐	☐	☐	☐
Door deze interventie ervaar ik meer zicht op het online gedrag van mijn kind/leerling	☐	☐	☐	☐	☐
Door deze interventie ervaar ik meer grip op het online gedrag van mijn kind/leerling	☐	☐	☐	☐	☐

31. Wat heeft u van de interventie geleerd?

32. Wat vond u goed aan de interventie?

33. Wat kunnen we veranderen aan de interventie?

34. Zijn er nog andere dingen die u graag kwijt wil over de interventie?

Dit is het einde van de vragenlijst, bedankt voor het invullen!

Voor vragen kunt u contact opnemen met M.R.P.Andriessen@hhs.nl

Bijlage 4b: Vragenlijst ouders en/of docenten specifiek programmaonderdeel

We willen graag weten wat u van elk programmaonderdeel vond. In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
Presentatie ethisch hacker					
Leuk	☐	☐	☐	☐	☐
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐
Goed te begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐

Waarom vond u dat?

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Neutraal	Wel mee eens	Helemaal mee eens
De presentatie van de ethisch hacker vond ik:					
... heb ik meer kennis over wat wel en niet is toegestaan online	☐	☐	☐	☐	☐
... weet ik wat negatieve gevolgen kunnen zijn van illegaal hacken	☐	☐	☐	☐	☐
... heb ik geleerd wat positieve kanten kunnen zijn van legaal hacken	☐	☐	☐	☐	☐

Heeft u nog tips? Of andere opmerkingen?

Deze vragenlijst wordt afgenomen ten behoeve van de evaluatie van de interventie. Deze evaluatie wordt uitgevoerd door het Centre of Expertise Cybersecurity van de Haagse Hogeschool in opdracht van Politie Nederland.

Middels deze vragenlijst brengen wij graag uw mening over en ervaringen met de interventie in beeld. Op deze manier kan onder meer inzicht worden verkregen in de sterke en minder sterke punten van deze interventie. Punten voor verbetering kunnen vervolgens worden meegenomen in de uitvoering van toekomstige edities van de interventie.

Het is van belang dat u de vragenlijst zo volledig mogelijk en naar waarheid invult. Het gaat om uw mening en ervaringen. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden. Let op! Vanaf het moment dat u op 'verder' klikt, kunt u niet meer terug naar de vorige vraag.

Er wordt vertrouwelijk omgegaan met de informatie die u met ons deelt. U mag, maar wordt nergens verplicht om persoonlijke, tot u herleidbare informatie in te vullen.

Alvast hartelijk dank voor uw medewerking!

1. Gaat u akkoord dat deze gegevens worden gebruikt voor de evaluatie van de interventie?*⁴⁰

Ik heb het bovenstaande gelezen en ga hiermee akkoord

Deze vragenlijst is bedoeld voor iedereen die betrokken was bij de voorbereiding, uitvoering en/of afhandeling van de interventie op [editie].

2. Was u op enige manier betrokken bij de voorbereiding, uitvoering en/of afhandeling van de interventie op [datum + locatie editie]?

Ja
 Nee

3. U heeft aangegeven dat u niet betrokken bent geweest bij de voorbereiding, uitvoering of afhandeling van de interventie in [editie]⁴¹. Om die reden is deze vragenlijst niet op u van toepassing. Bedankt voor uw bereidheid hieraan deel te nemen. U kunt de vragenlijst nu afsluiten.

4. Persoonlijke gegevens

Wat is uw naam? (niet verplicht)

Bij welke organisatie bent u werkzaam?

Wat is uw beroep?

We starten nu met deel 1 van de vragenlijst. Deze vragen gaan over uw taken bij de interventie in [editie].

⁴⁰ Een * geeft aan dat de betreffende vraag verplicht was.

⁴¹ In de vragenlijst is routing toegepast. Dat betekent dat bepaalde vragen slechts aan een selectie van de respondenten is gevraagd (op basis van het antwoord dat zij op een andere vraag hebben gegeven).

5. Wat was uw rol als uitvoerder van de interventie in [editie]? Let op: meerdere antwoorden mogelijk!*

	Ja	Nee
Ik hield mij vooraf bezig met de voorbereiding van de interventie	☐	☐
Ik was groepsbegeleider van de deelnemende jongeren	☐	☐
Ik was spreker bij de interventie	☐	☐
Ik ondersteunde bij programmaonderdelen (b.v. digitale challenge, gamen met de politie)	☐	☐
Ik ondersteunde bij andere praktische zaken (b.v. controleren gastenlijst, uitdelen bandjes, prijs en/of goodiebags)	☐	☐
Ik was contactpersoon van externe partners (b.v. pers, burgemeester)	☐	☐
Ik trad op als communicatieadviseur bij de interventie	☐	☐
Ik had (ook nog een andere rol (vul in bij volgende vraag)	☐	☐

U heeft bij de vorige vraag 'Wat was uw rol als uitvoerder van de interventie in Purmerend?' aangevinkt dat u (ook nog) een andere rol heeft vervuld.

6. Kunt u dit nader toelichten?

U gaf aan dat u spreker was van één van de onderdelen⁴².

7. Heeft u de basispresentaties ontvangen van de organisatie?

- Ja
 Nee

7.1. Heeft u de basispresentaties gebruikt?

- Ja
 Nee

7.2. Wat heeft u aangevuld of aangepast?

U gaf aan dat uw rol tijdens de interventie groepsbegeleider was. Geef hieronder aan wat van toepassing is⁴⁵:

8.1 De hand-out voor groepsbegeleiders (bijlage 20 van de programmahandleiding) heb ik voorafgaand aan de interventie:

- Ontvangen
 Gelezen

8.2 Wat vond u van de hand-out tijdens de dag van de interventie?

9.1 Het hoofdstuk 'richtlijnen en tips voor inleiders en groepsbegeleiders' (uit de programmahandleiding) heb ik voorafgaan aan de interventie:

- Ontvangen
 Gelezen

9.2 Wat vond u van de richtlijnen en tips tijdens de dag van de interventie?

⁴² Deze vragen zijn enkel in editie Sneek bevroegd, wegens de doorontwikkeling van de interventiedocumentatie

De volgende vragen gaan over de mate waarin u het gevoel had uw taken succesvol te kunnen uitvoeren. Indien een stelling niet voor u van toepassing is of u het antwoord niet weet, dan kunt u dit aangeven.

10. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stellingen?*

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	N.v.t.	Weet niet
Ik had het vertrouwen dat ik mijn taken goed zou kunnen uitvoeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb voldoende en duidelijke instructies ontvangen zodat ik mijn taken goed kon uitvoeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik beschikte over voldoende materiaal om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De programmahandleiding bood voldoende houvast voor de uitvoering	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het draaiboek was voldoende duidelijk voor de uitvoering	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen voorbereiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik beschikte over voldoende tijd om mijn taken goed te kunnen uitvoeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om groepsprocessen bij te sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik beschik over voldoende pedagogische vaardigheden om ongewenst gedrag bij te sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben getraind/opgeleid in het omgaan met risicojongeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 1 van de vragenlijst is nu afgerond.

11. Wilt u nog iets opmerken over uw taken bij de interventie, dan kan dat hier:

Dit betreft deel 2 van de vragenlijst. De volgende vragen gaan over uw ervaringen rondom de interventie in [editie]. Indien een stelling niet voor u van toepassing is, dan kunt u dit aangeven.

12. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stellingen?*

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	N.v.t.

Ik heb problemen ervaren bij de werving van deelnemers	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren bij het regelen van de locatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren bij het selecteren en/of uitnodigen van sprekers	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren bij het maken van het draaiboek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren bij het regelen van andere praktische zaken (b.v. kopen shirts en presentjes, regelen fotograaf)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren bij het uitvoeren van de voor en/of nameting (evaluatie)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb problemen ervaren tijdens de uitvoering van de interventie	☐	☐	☐	☐	☐	☐

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij de werving van deelnemers.

13. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij het regelen van de locatie.

14. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij het selecteren en/of uitnodigen van sprekers.

15. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij het maken van het draaiboek.

16. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij het regelen van andere praktische zaken (b.v. kopen shirts en presentjes, regelen fotograaf).

17. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren bij het uitvoeren van de voor- en/of nameting (evaluatie).

18. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u problemen heeft ervaren tijdens de uitvoering van de interventie.

19. Kunt u uw antwoord toelichten?

20. Was u aanwezig tijdens de interventie in [editie]?*

- Ja
- Nee, ik was alleen betrokken bij de voorbereiding en/of afhandeling maar was niet aanwezig bij deze interventie

21. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stellingen?

Indien een stelling niet voor u van toepassing is, dan kunt u dit aangeven.

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	N.v.t.
Het contact met de deelnemende jongeren heb ik als goed ervaren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het contact met de deelnemende ouders/docenten heb ik als goed ervaren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het contact met andere uitvoerders heb ik als goed ervaren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De samenwerking met andere uitvoerders heb ik als goed ervaren	☐	☐	☐	☐	☐	☐

U heeft aangegeven dat u het contact met de deelnemende jongeren en/of ouders/docenten niet als goed heeft ervaren.

22. Kunt u uw antwoord toelichten?

U heeft aangegeven dat u het contact en/of de samenwerking met andere uitvoerders niet als goed heeft

23. Kunt u uw antwoord toelichten?

24. Welke positieve groepsprocessen tussen deelnemers heeft u tijdens de interventie gezien? (U kunt b.v. denken aan groepsdiscussies, elkaar motiveren tot positief gedrag, crimineel gedrag veroordelen).

25. Welke negatieve groepsprocessen tussen deelnemers heeft u tijdens de interventie gezien? (U kunt denken aan elkaar demotiveren, goedpraten van en aanmoedigen tot crimineel gedrag).

U bent nu bij deel 3 van de vragenlijst. In dit deel wordt gevraagd naar uw mening over de opzet, werkvormen en doelen van de interventie. Indien een stelling voor u niet van toepassing is of u dit niet weet, dan kunt u dit aangeven.

26. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stellingen:*

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	N.v.t.	Weet niet
Ik ben tevreden over de dagindeling van de interventie (b.v. duur en volgorde programmaonderdelen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben tevreden over de werkvormen van de interventie (de manier waarop de interventie wordt uitgevoerd in presentaties, games, challenges)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben tevreden over de inhoud van het programmaonderdeel waar ik bij betrokken was	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben tevreden over de inhoud van de programmaonderdelen waar ik niet bij betrokken was	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

U heeft aangegeven dat u niet tevreden bent over de dagindeling van de interventie.

27. Kunt u dit toelichten?

U heeft aangegeven dat u niet tevreden bent over de werkvormen van de interventie.

28. Kunt u dit toelichten?

U heeft aangegeven dat u niet tevreden bent over de inhoud van het programmaonderdeel waar u bij betrokken bent (geweest).

29. Kunt u dit toelichten?

U heeft aangegeven dat u niet tevreden bent over de inhoud van de programmaonderdelen waar u niet bij betrokken was.

30. Kunt u dit toelichten?

31. Welke onderdelen moeten we blijven aanbieden voor JONGEREN (meerdere antwoorden mogelijk)*

- Presentatie van ethische hacker
- Presentaties vanuit de cybersecurity-industrie
- Presentatie vanuit de game-industrie
- Presentatie van de politie
- Gamen met de politie
- Hackchallenge
- Presentatie Defensie⁴⁵

- Digibus⁴³
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

32. Welk programmaonderdeel vond u het MEEST succesvol voor deelnemende JONGEREN?*

- Presentatie van ethische hacker
- Presentaties vanuit de cybersecurity-industrie
- Presentatie vanuit de game-industrie
- Presentatie van de politie
- Gamen met de politie
- Hackchallenge
- Presentatie Defensie⁴⁵
- Digibus⁴⁶
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

33. Waarom vindt u dat?

34. Welk programmaonderdeel vond u het MINST succesvol voor deelnemende JONGEREN?*

- Presentatie van ethische hacker
- Presentaties vanuit de cybersecurity-industrie
- Presentatie vanuit de game-industrie
- Presentatie van de politie
- Gamen met de politie
- Hackchallenge
- Presentatie Defensie⁴⁵
- Digibus⁴⁶
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

35. Waarom vindt u dat?

36. Welke onderdelen moeten we blijven aanbieden voor OUDERS en DOCENTEN? (meerdere antwoorden mogelijk)*

- Presentatie ethisch hacker
- Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime
- Hacken de basics
- Hack in the class
- Gespreks_TOOLS
- Hackchallenge

⁴³ Dit onderdeel is enkel bij editie Walibi bevraagd, omdat het niet tijdens andere edities is uitgevoerd.

- Presentatie Defensie⁴⁵
- Digibus⁴⁶
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

37. Welk programmaonderdeel vond u het MEEST succesvol voor deelnemende OUDERS en DOCENTEN?*

- Presentatie ethisch hacker
- Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime
- Hacken de basics
- Hack in the class
- Gespreks_TOOLS
- Hackchallenge
- Presentatie Defensie⁴⁵
- Digibus⁴⁶
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

38. Waarom vindt u dat?

39. Welk programmaonderdeel vond u het MINST succesvol voor deelnemende OUDERS en DOCENTEN?*

- Presentatie ethisch hacker
- Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime
- Hacken de basics
- Hack in the class
- Gespreks_TOOLS
- Hackchallenge
- Presentatie Defensie⁴⁵
- Digibus⁴⁶
- Geen van bovenstaande, ik vond alle onderdelen even succesvol
- Weet niet

40. Waarom vindt u dat?

41. Wat zijn volgens u de doelen van de interventie?

42. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stelling:*

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	N.v.t.	Weet niet
Ik ben tevreden over de doelen van de interventie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

43. Kunt u toelichten waarom u wel/niet tevreden bent over de doelen van de interventie?

44. Welke doelen van de interventie werden volgens u wél behaald?

45. Welke doelen van de interventie werden volgens u niet/minder behaald?

46. Welke eventuele positieve neveneffecten heeft de interventie volgens u?

47. Welke eventuele negatieve neveneffecten heeft de interventie volgens u?

48. Deel 3 van de vragenlijst is nu afgerond. Wilt u nog iets opmerken over de opzet, werkvormen en/of doelen van de interventie, dan kan dat hier:

Dit is het laatste deel van de vragenlijst. De volgende vragen gaan in op de sterke en minder sterke punten van de interventie.

49. Wat zijn volgens u sterke punten in de uitvoering van de interventie?

50. Wat zijn volgens u verbeterpunten voor de uitvoering van de interventie?

51. Zijn er nog andere dingen die u kwijt wilt over de interventie?

52. Tot slot: bent u bereid mee te werken aan een interview ten behoeve van de evaluatie van de interventie? Vul in dat geval hier uw naam en e-mailadres in.*

Dit is het einde van de vragenlijst, bedankt voor het invullen!

Voor vragen kunt u contact opnemen met M.R.P.Andriessen@hhs.nl

Bijlage 6: Basisprogramma interventie volgens interventiedocumentatie

<i>Programma re_BOOTCMP jongeren</i>		<i>Programma re_BOOTCMP ouders en docenten</i>	
09:30-10:00 uur: Inloop (eventueel: informatiemarkt)			
10:00-10:15 uur: Opening (lid COPS-team Politie) en welkomstwoord (iemand uit de regio)			
10:15-10:45 uur: Ethisch hacken (ethisch hacker)			
10:45-11:00 uur	Voorstelrondje	10:45-11:00 uur	Voorstelrondje
11:15-11:45 uur	Gamen met de Politie	11:00-11:45 uur	Voorkomen, verstoren en opsporen van cybercrime door de politie (door de politie)
12:00-12:30 uur	Werken in de cybersecurity (door een cybersecurity-bedrijf)	11:45-12:30 uur	Hacken, de basics (door een ervaringsdeskundige en/of docent)
12:30-13:15 uur	Pauze / Lunch (eventueel: informatiemarkt)	12:30-13:15 uur	Pauze / Lunch
13:15-13:45 uur	De grenzen van de wet: juridische en morele kaders (door de politie)	13:15-14:00 uur	Hack in the class
14:00-14:30 uur	Werken in de game-industrie (door een gamebedrijf)	14:00-14:30 uur	Gespreks_TOOLS Praten met je kind
14:45-15:15 uur: OPTIE 1: Uitwisseling tussen jongeren, ouders en docenten OPTIE 2: Presentatie en hackchallenge van defensie voor jongeren (vindt mogelijk iets eerder in het programma plaats) ⁴			
15:15-15:45 uur: Hack challenge (ouders/docenten kunnen meekijken of meedoen)			
15:45-16:00 uur: Afsluiting			